

Anton Chexov

Buqalamun

YANGI ASR AVLODI
TOSHKENT
2015

UO‘K: 821.161.1
KBK: 84(2Ros-Rus)1
Ch-63

Chexov, Anton

Buqalamun: hikoyalar. / Anton Chexov. – T.: Yangi asr avlodi, 2015. – 296 b.

ISBN 978-9943-27-234-7

Jahon adabiyoti hikoyachiligini mashhur rus yozuvchisi Anton Chexov ijodisiz tasavvur qilish mushkul. XIX asrning so‘nggi choragida rus kitobxonlari e‘tirofiga sazovor bo‘lgan yozuvchi hikoyalari XX asrning dastlabki yillaridayoq o‘zbek kitobxonlariga taqdim etildi. Abdulla Qodiriy va Cho‘lpon ham tarjima orqali hikoyanavislikni aynan Anton Chexovdan o‘rgangan bo‘lsa ajab emas.

Adabiyotimizda hikoyachilikda beqiyos o‘ringa ega bo‘lgan Abdulla Qahhor tarjimalari esa Chexov ijodini o‘zbek kitobxonlariga tanishtirishda asosiy ko‘prik bo‘lib xizmat qildi.

Mazkur to‘plamga yana qator tarjima hikoyalar ham kiritildiki, mazkur asarlar orqali Chexovning hayotiy va ijodiy saboqlaridan bahramand bo‘lasiz.

UO‘K: 821.161.1
KBK: 84(2Ros-Rus)1

ISBN 978-9943-27-234-7

© Anton Chexov, «Buqalamun». «Yangi asr avlodi», 2015.

Abdulla Qodiriy
tarjimasi

BUQALAMUN

Yangi shinel kiygan polis nazoratchisi Ochumelov guzar maydonchasi orqali qo'lida tugunchasi bilan ketib boradi. Yo'lakay musodara qiling'an to'la bir g'alvir qulupnayni ko'targan sap-sariq gorodovoy uning orqasidan ta'qib etadi. Tevarak jim... maydonchada hech kim ko'rinmaydi. Do'kon va qovoqxonalarining eshiklari ochiq, huvillab turadilar, bu eshiklar yonida gadoy u yoqda tursin bir zog' ham ko'rinmaydi.

– Ey, san hali qopadig'an ham bo'ldingmi, – degan hayqiriqni eshitadi Ochumelov. – Tut, tut qo'yma, birodar! Kishini qopsin deb kim buyurgan! Tut, ushla! Ha!..

It vangillashi eshitiladi. Ochumelov bir tomonga qaraydi. Pechogin boyning o'tin omboridan bir itning uch oyoqlab chiqib kelayotganini, qo'rquv aralash atrofga alanglaganini ko'radi. Itni chit ko'ylak kiyib, jelatkasining tugmalari yechilgan bir kishi quvlab keladi, oxirda butun gavdasi bilan yerga yotib olib itning orqa oyog'idan ushlab qoladi. It yana vangillaydi. Allakim, «Mahkam ushla, qo'yma», – deb qichqiradi. Do'kon eshiklaridan mudragan kishilar

mo'ralashadilar. Bir onda o'tin ombori yonida go'yo yerdan o'sib chiqqandek bir to'da xalq yig'ilib qoladi.

– Tartibsizlikka aslo yo'l qo'ymasman, oliy nasab janoblari, – deb gorodovoy Ochumelovni tinchitadi...

Ochumelov birdan to'xtaydi, chapga tomon yarim aylangandan so'ng to'plangan kishilar ustiga qarab yuradi. Haligi ombor eshigi yonida yuqorida ko'rsatilgan tugmasi yechik kishining bir qo'lini yuqori ko'tarib, qonli barmog'ini xalqqa ko'rsatayotganini ko'radi. Uning yarim mast siymosidan «itning o'n jonidan bir jonini ham qo'ymayman» degan ma'no anglashiladi. Bundan tashqari uning qonli barmog'i ham it ustidan g'alaba qilishg'a shahodat berib turadi. Ochumelov bu kishining oltin asboblari ustasi zargar Xryukin ekanligini tanidi. Xalq o'rtasida yelkasi sariq dog'li, tumshug'i ingichka oq itbosh aybdor ham cho'nqayib o'lturadi. Butun a'zosi bilan titrab-titrab qo'rquv va dahshat aralash atrofiga nazar tashlaydi.

– Xo'sh, bu yerga nima uchun yig'ilishdingiz, – deydi xalqni yorib ichkariga kirgan Ochumelov, – xo'sh, nimaga yig'ilishdingiz. Sening barmog'ingga nima qildi... Hali kim hayqirdi-a?

– Beozor o'z ishim bilan kelayotsam, oliy nasab janoblari, – dedi Xryukin barmog'iga qarab ijirg'ang'an holda, – o'zimning Mitriy Mitrich bilan biroz o'tun to'g'risida... ha, bir vaqt mana shu o'turgan it yonimga keldi-da hech narsadan hech narsa yo'q birdan barmog'im-

ni uzdi, oldi... tilim tegmasa, og'zim tegmasa... men o'zim ishchi bir odamman... mening kasbim juda nozik. Endi men shu majruh barmog'im bilan ehtimolki, bir hafta ishga yarolmasman. Bir haftalik tovon to'lamasalar men bu itni qo'ymayman. Oliy nasab janoblari, bunday gap zakonda yo'qdir. Har bir ko'ringan it kishini tishlab ketabersa, bu kundan ko'ra o'lib ketkan ancha yaxshidir.

– Him!.. Yaxshi... – dedi Ochumelov jiddiy tusda va yo'talib qoshlarini chimiradi, – yaxshi... bu o'zi kimning iti. Men bu ishni bu holda qo'yib ketolmayman! Men itni bo'sh qo'yib yuborganlari uchun ta'zir berishga yarayman. Hukumatning qarorlarini iltifotsiz qoldirib keluvchi afandilar bilan chinlab kurashish vaqti yetkan bo'lsa kerak. Bu muttahamlarga yaxshilab soliq solg'achgina ular it va boshqa hayvonlarni bo'sh qo'yib yuborish hikmatiga tushunadilar. Men bundaylarning ko'zini moshdek ochib qo'yishga yarayman!.. Yeldirin, – dedi polis nazoratchisi gorodovoyni imlab, – oldin itning kimniki ekanligini bil, undan so'ng protokol yoz! Itni bo'lsa o'ldirish kerak. Tezdan! Balki quturgan bo'lsa ham ajab emas... Qani xo'sh, bu o'zi kimning iti?

– Chamasi bu it general Jigalovning iti bo'lsa kerak, – dedi xalq ichidan allakim.

– General Jigalovniki! Him!.. Mening ustimdan paltomni yech-chi, yeldirin... Kun juda ham isib ketdi! Bo'ronning ketidan so'roni kelib yomg'ur yog'sa ham ajab emas... Faqat men

bir narsagagina tushunolmay turaman. Bu it seni qanday qilib qopa oldi ekan, – deb Ochumelov Xryukinga qaraydi. – Qanday qilib bu itning bo‘yi sening barmoqlaringg‘a yetdi ekan. Aqlim yetmaydi. It bo‘lsa nozik. Sen bo‘lsang ho‘kuzdek, bo‘yingga qara! Balki barmog‘ing‘a mix-pix kirgan bo‘lsa haligi mixni tortib olgansan, qonab ketkan, undan so‘ng boshingga... ha de... Men siz xalqning miringdan-siringni bilaman! Siz xaloyiq juda ham bema‘ni odamlarsiz!

– Oliy nasab janoblari, balki uning o‘zi kulgi uchun itning burniga papiros tiqqan bo‘lsa, shundan so‘ng it barmog‘ini tishlab olgan... Bu o‘zi juda ham bema‘ni odam, oliy nasab janoblari.

– Yolg‘on so‘zlaysan, ko‘r! Ko‘zing bilan ko‘rmaganingdan keyin yolg‘on so‘zlashning nima hojati bor. Oliy nasab janoblari juda ham aqlli odam, kim yolg‘on so‘zlaydi, kim rost, bu kishi o‘zi tirnog‘ining yuzidek biladi. Nahotki, men yolg‘on aytsam. Xo‘p, sud tekshirsin. Zakonda hammasi ham ko‘rsatilgan. Bo‘lmasa menga bari bir... Mening o‘z akam jandarmada xizmat qiladi. Agar bilmakchi bo‘lsangiz...

– Vaysay berma!

– Yo‘q, bu generalning iti bo‘lmasa kerak... – deydi chuqur o‘ylab olgan gorodovoy – generalning bunday iti yo‘q edi. Uning iti chipor rangli edi...

– Sen buni aniq bilasanmi?

– Aniq bilaman, oliy nasab janoblari!

– Mening o‘zim ham bilaman. Generalning itlari zotlik qimmat baho narsalar edi. Bu bo‘lsa egasiz, daydi itga o‘xshaydi. Epaqalik yungi ham yo‘q. Ko‘rinishi ham xunuk.... Qisqasi bir bedavodan iborat. Shunday bema‘ni itni saqlaydimi kishi. Senlarda aql bormi. Agar shu xilda bir it Peterburg yoki Maskovga kirib qolsa bormi, darrov zakonni ham bir tomonga yig‘ishtirib qo‘yib urib o‘ldirar edilar. Sen, Xryukin, bu ishni shunday qoldirib ketma, ta‘zirini berib qo‘yish kerak! Fursatni qo‘ldan chiqarish yaramaydi!

– Balki generalning itidir... – dedi o‘ylanib turgan gorodovoy, – men tunov kun generalning hovlisida shunga o‘xshash bir itni ko‘rgandek bo‘lgan edim.

– To‘g‘ri, bu it generalniki! – deydi xalq ichidan allakim.

– Him!.. Birodar yeldirin, mening paltomni kiydirib qo‘y-chi... shamollab qolaturg‘ang‘a o‘xshayman... Ichimdan titroq kelyapti... sen bu itni generalnikiga olib bor va o‘sha yerdan so‘rab bil. Ularga mening ushlab yuborganligimni aytarsan... Ko‘chaga bo‘sh qo‘yib yuborilmasin degin... Balki o‘zi qimmatbaho zotlik itdir, har bir cho‘chqaga o‘xshagan ahmoqlar uning burniga papiros tiqa bersalar buzulib qolishi ham turgan gap. It deganing juda ham nozik maxluq... Sen ahmoq qo‘lingni pastga tushir! Jinniga o‘xshab qo‘lingni yuqori ko‘tarib turma! Ayb o‘zingda!

– Generalning oshpazi kelyapti, undan so‘raymiz... Hay Proxor, qani bu yoqqa kel-chi, uka! Manavi itni ko‘r, siznikimi?

– Topibsan. Umrda bunaqa itimiz bo‘lmagan.

– Endi uzoq so‘rashib o‘lturishning hojati yuq, – dedi Ochumelov, – bu albatta egasiz daydi it! Uzoq muhokama qilib o‘tirish nima hojat. Men axir daydi it demadimmi, mana endi daydiligini ham ma‘lum bo‘ldi. Buni urib o‘ldirishdan boshqa ish yo‘q, vassalom!

– Bu bizning itimiz emas, – deb davom etdi Proxor. – Bu it generalning ukasining iti. O‘zi yaqinda keldi. Bizning itimiz ov iti emas. Janobning ukalari ovchiliq‘a...

– Ha-ha, hali bu janobning ukalari kelgan ekanlar-da. Vladimir Ivanovich-a, – deb so‘radi Ochumelov va yuziga tabassum, shodlik tusi kira boradi. Voy, Xudo! Men hech bir eshitmabman-da. Mehmonga kelgandirlar.

– Ha, mehmon bo‘lib kelibdilar...

– Akalarini sog‘ing‘an bo‘lsalar kerak... Men bo‘lsa o‘limdan xabarim bor, u zotning kelganlaridan xabarim yo‘q! Demak, bu it ularniki ekan-da. Juda xursand bo‘ldim... Itni olib ket... Yaxshigina it ko‘rinadi... O‘lguncha yugurdak bo‘lsa kerak. Ol buni, barmog‘ini tishla! Ha, ha, ha... Xo‘sh, nega titraysan. Viss, viss... serzarda mug‘ombir... o‘z oti bilan it-da...

Proxor itni chaqirib olib o‘tin omboridan chiqib ketadi. Ham Xryukinni mazax qilib kuladi!

– Sen hali qarab tur! – deb Ochumelov Xryukinni yanadi va shineliga o‘ralib olib guzar maydonchasi bo‘ylab yo‘liga davom etadi.

Cho'lpon tarjimasi

ESKI QO'RA

(Qo'rasi bor odamning o'z og'zidan)

Eski qo'rani buzib o'rniga yangisini solish kerak edi. Men me'morni bosh qo'ra ichida uydan-uyga boshlab yurib, ish ustidagi gaplar orasida, har xil baland-past gaplardan ham gapirib berdim. Yirtilgan devor qog'ozlari, chang qoplagan likopchalar, qurum bosgan pechka – bularning hammasi yaqin orada kechmish bir hayotning izlari bo'lib xotiralarni qo'zg'atardilar. Mana bu zinadan, chunonchi, bir to'da mast odamlar bir o'likni olib tushayotib qoqilib ketganlar va tobut bilan birga quyiga yumalangan edilar; tiriklar alam o'tarlik darajada zadalanganlar, o'lik bo'lsa, hech narsa bo'lmaganday, sipohlikni qo'ldan bermagan va yerdan ko'tarib olib yana tobutga solayotgan vaqtlarida unamaganday qilib bosh tebratkan edi. Mana, qatorasida uch eshik: mana munisida lorsillagan uch juvon yashardi: uchalasining ham «mehmon-izmoni» ko'p bo'lganligidan hammadan yaxshi yasanar va uy ijarasini ham vaqtida to'lardilar. Yo'lakning oxiridagi eshik – kirxonaniki, unda kunduzlari kir yuvarlar, kechalari esa pivo ichilib to'polon

bazmlar boʻlardi. Mana bu uch xonali uyga kelsak, uning hamma yogʻini bakteriya va bat-sil kabi kasallik qurtlari boskan. Yaramaydi bu joy. Bu yerda koʻp odamlar bemahal oʻlib ketishdi, men sizni ishontirib ayta olamanki, bu uyga bir zamon bir bechoraning qargʻishi tekkan, shu uchun muning ichida yashagan odam allaqanday nomaʼlum bir maxluq bilan hamma vaqt birga yashaydi. Men, ayniqsa bir oilani sira esimdan chiqara olmayman. Oʻzingiz tasavvur qilingiz; boshqalardan hech bir ortiqligi yoʻq oddiy bir odam; onasi, xotini, toʻrtta bolasi bor. Uning familiyasi Putoxin boʻlib, oʻzi notariusnikida oyiga oʻttiz besh soʻm olib mirzalik qilardi. Oʻzi ichkilik ichmayturgan dindor va jiddiy odam edi. Uy ijarasini toʻlagali mening yonimga kirganida, hamma vaqt «tuzuk-quruq kiyinib kelolmadim», deb uzr aytardi; «uy ijara-si besh kun kechikib ketdi», deb ham uzr aytar, pulni olganligim xususida tilxat yozib bersam oqkoʻngil bilan kulib turib, «muning nima kera-gi bor, yomon koʻraman men tilxat degan nar-sani!» derdi. Oʻzi bechorahol boʻlsa qam ozo-dagina yashardi. Oʻrtadagi bir xonada toʻrtta bola bilan birga ularning katta onalari yotardi; ovqatlari ham shunda pishar, shunda yotib ux-lar, shunda mehmon kuzatar va hatto shunda uyin-kulgi qilardilar. Mana bu xonada Putoxin-ning oʻzi yashardi; uning bir yozuv stoli boʻlib, baʼzi bir xil xususiy buyurtmalarni: rollar, maʼruzalar va hokazolar koʻchirishni shunda oʻtirib bajarardi. Mana bu – oʻng qoʻldagi xona-ga qoʻshnini oʻtqizgan; qoʻshnisi Yegorich degan

bir chilangar bo'lib, o'zi tuzukkina, lekin ichkilikka muhtalo bir odam edi; u hamma vaqt issiqdan qiynalar, shu uchun doim ustida bitta kaltacha, yalangoyoq yurardi. Bu odam qulf, to'pponcha, yosh bola tepki aravalarini tuzatar, arzon baho devor soatlarini tuzatishdan ham qochmas, tanga miri olib bolalarga siyg'ang'ich qilib berardi, lekin bu ishni jini sevmas, u o'zini musiqiy asboblari tuzatuvchi usta deb bilardi. Uning stoli ustida, tashlandiq po'lat va temir parchalar orasida, qopqosh ko'chgan garmon yoki bukulgan egri karnaylar ko'rinardi. O'tirgan uyi uchun Putoxinga ikki yarim so'm berar, hamma vaqt uyida – o'z dastgohi boshida o'tirar, uydan chiqsa, faqat, tunuka lappaklarini pechkada qizitmoq uchungina chiqardi.

Men, ba'zi-ba'zida kech fasllari shu uyga kirib qarardim, shunda, har kirganimda mana bunday bir ko'rinishga duch kelardim: Pugoxin o'z stulida o'tirib allanarsalarni ko'chirib yozmoqda: uning onasi bilan horg'in chehrali po'rdoq xotin, chiroq issig'ida chok tikib o'tirardilar; Yegorich egovni chiyqirtmoqda. Hali o'chib yetmagan issiq pechka esa harorat va dim purkamoqda; og'ir havodan shchi (karam sho'rva), yo'rgak, Yegorich hidi kelmoqda. Qancha yo'qsul va tiqin bo'lsa ham, har holda, bu uyga pechka oldiga yoyilgan yosh bola ishtonchalari, Yegorichning temir lappakchalaridan jimlik, yumshoqliq, mamnunlik shamollari kelardi... Eshik ketida, shundakgina yo'lakchada sochlari chiroyli qilib taralgan, quvnoq bolalar yugurishib o'ynashar, ularning chuqur e'tiqod-

laricha, bu yorug‘ dunyoning hamma ishlari juda joyida va shu bo‘yicha benihoya cho‘zilib ketaveradi, buning uchun yolg‘iz erta bilan – uyqudan turganda va kechqurun uyquga yotganda yodlangan duolarni o‘qish kerak, xolos.

Endi siz o‘zingiz shu uyning o‘rtasida, pech-kadan ikki qadamgina berida, bir tobut turganini va uning ichida Putoxinning xotini yotganini tasavvur qilingiz! Albatta, xotini bir umr o‘lmay turgan erkak yo‘q dunyoda, lekin bu o‘lim – boshqacha bir o‘lim bo‘ldi. Janoza vaqtida men erning jiddiy yuzlari va zabtlik ko‘zlarini ko‘rgach: «Yo, qudratingdan!» deb o‘yladim.

Menga shunday tuyildikim, uning o‘zi, bolalari, katta onasi, Yegorich – bularning o‘shalar bilan birga uyda yashab turgan noma‘lum maxluqning qora daftariga allaqachon tirkalib qolganlar. Men o‘zim xurofotchi odamman, bu balki, mening hovli-joy egasi bo‘lib qirq yildan beri ijaraga qo‘shnilar bilan dodmamila¹ qilganimdan kelgandir. Har qalay mening e‘tiqodim shuki, har qanday o‘yinda ham boshqa omadingiz kelmadimi, undan keyin to qoqlang‘uningizcha yutquza berasiz; agarda taqdir sizni va oilangizni shu yorug‘ dunyodan yo‘q qilishga bel bog‘lagan bo‘lsa, doim sizning poyingizga tushib ketingizdan quvlaydi va boshingizga kelgan birinchi falokat, rasmi, tugalmas falokatlar zanjirining boshi bo‘ladi... O‘z tabiatlari jihatidan falokatlar ham toshga o‘xshaydilar. Baland qirg‘oqdagi toshlarning bittasi o‘rnidan ko‘chib pastga yumalanganidan keyin, boshqalari birin-ketin to‘za beradilar. Xullasi kalom,

¹ O‘zaro muomala (*muhar.*).

Putoxinnikida janozani o'qib chiqqandan keyin, unga va uning oilasiga bu beomon changaldan qutulish yo'q ekaniga ishonib qoldim...

Darhaqiqat, oradan bir hafta o'gar-o'tmas, notarius Putoxinni xizmatdan bo'shatib, uning o'rniga allaqanday yosh qizni o'tqizib qo'ydi. Nima bo'ldi deysiz? Putoxin joydan quruq qolg'oniga uncha xafa bo'lmadi, yo'q! Uning g'azabini keltirgan narsa o'z o'rniga erkak kishini emas, yosh bir qizni keltirib o'tqizganlari bo'ldi. Nega yosh qizni o'tqizadilar? Bu narsa unga shu qadar qattiq tekkanki, uyiga qaytib kelganidan keyin, u bolalarini tutib olib urgan, o'z onasini so'kkan va o'lgudek ichib mast bo'lgan. Jo'rachilik hurmatiga Yegorich ham u bilan ichishgan.

Bir kuni Putoxin ijara haqi to'lagali mening yonimga kirib turar edi, bu safar, muddatidan o'n sakkiz kun o'tib ketgan bo'lsa ham uzr aytmadi, pulning tekkanligi xususida yozib bergan tilxatimni ola turib ham indamadi. Ikkinchi oyning ijarasini esa onasi olib kirib berdi; uning ham faqat yarmini berib qolgan yarmini bir haftadan keyinga va'da qildi. Uchinchi oy uchun bir pul ham ola olganim yo'q, darvoza-bon ham menga kelib 23-uyda o'tirganlarning «bema'ni» yurishlaridan gina qiladigan bo'ldi. Bu narsalar, albatta, yaxshilik alomati emasdi.

Siz mana bunday bir ko'rinishni tasavvur qilingiz, Peterburgning qovog'i soliq ertalaridan biri shu xira oynaklarga tikilgan. Pechka oldida kampir bolalarga choy ichirib turadi. Nevaralaridan faqat bittasi – eng ulkanigina

stakan bilan ichadi, qolganlari choyni to'ppa-to'g'ri talinkachada ichadi. Pechka oldida Yegorich qanqayib o'tirib, tunuka lappakchalarni o'tga tovlaydi. Kechagi piyanistalik ta'siri hali ham ketmagan: boshi og'irlashib ko'zi tinadi; ovozi bo'g'ilib chiqadi, o'zi titrab-qaltiraydi va yo'taladi.

– Juda yomon yo'ldan urdi meni bu la'nati!
– deb g'udranadi u. – O'zi ichgani yetmagan, boshqalarni ham yomon yo'lga boshlaydi.

Putoxin o'z xonasida qachonlardan beri ko'rpa-to'shak kabi narsalardan qoqlanib qolgan karavoti ustida o'tiradi; tashvishning zo'rligidan barmoqlarini sochlari orasiga kiritib, ma'nisiz ko'zlarini yerdan ola olmaydi. Ust-boshi yirtilgan, sochlari to'zgan, o'zi natob...

Kampir Vasyani shoshiltiradi:

– Ich tezroq, ich deyman, maktabingdan qolasan yo'qsa. Mening ham pol yuvgani ketaturgan vaqtim bo'lib qoldi... – deydi.

Butun shu uyda o'zini tetik tutgan bitta shu kampir, xolos. U, eski zamonlarni yodiga solib iflos, qora ishlar bilan shug'ullana boshladi. Juma kunlari qarz kassasining polini yuvadi. Shanba kunlar boylarnikiga borib kir yuvadi, yakshanba kunlari bo'lsa, ertadan kechgacha ko'chama-ko'cha yurib, xayr-u saxovatli oyimlarni qidiradi. Ishqilib har kun bir ish bor. Kir ham yuvadi, pol ham tozalaydi, doyalikka ham qatnaydi, sovchilik ham qiladi, gadoylikni ham qo'ymaydi. Ori rost, g'am-u hasratning ko'pligidan u ham bir-ikki stakan ichadi. Lekin har qancha mast bo'lganida ham o'z ishini bilib

qiladi. Bizning rus elida munaqa pishiq kampirilar ko'p, o'shalar tufaylidan yurtda munchalar baraka bor!

Choyini ichib bo'lib, Vasya, kitob-daftarlarini xaltaga soladi-da, pechkaning orqasiga o'tadi; u yerda kampirning kiyimlari bilan bir qatorda uning paltosi bo'lmog'i kerak. Birpasdan keyin u qaytib chiqib:

– Mening paltom qayerda? – deb so'raydi.

Kampir bilan boshqa bolalar – hammasi bir bo'lib paltoni izlagali kirishadilar, anchagacha izlaydirlar, lekin palto, suvga singan kesakday, bedarak bo'lib ketgan. Qayerda qoldi? Kampir bilan Vasya vahimaga tushganlar, ranglari o'chgan. Yegorich ham hayron. Faqat Putoxin damini chiqarmasdan tek o'tiradi. Bir narsa salgina joyida bo'lmasa dunyoni buzaturg'on narsa, bu safar hech narsa bilmagan va hech narsa eshitmagan bo'lib o'tiradi. Munda bir gap bor.

– O'sha sotib ichgan! – dedi Yegorich.

Putoxin indamaydi, demak, rost. Vasyaning joni chiqadi. Uning marhum onasining movut ko'yligidan buzilib tikilgan, juda yaxshi kolenkor astarli, shunday yaxshi paltosi araqqa ketgan! Demak, palto bilan birga, yon cho'ntagidagi ko'k qalam, oltin harflar bilan fransuzcha qilinib «Nota bene» («Sog'inib esla!») so'zlari yozilgan qaydlar daftarchasi ham araqqa ketgan! Daftarcha orasida yana bitta rezinkali qalam, undan boshqa yana tag'in allaqancha suratli yelim qog'ozlar bor edi.

Vasyaning xo'p yig'lagisi kelib edi-ku, lekin yig'lab bo'lmaydi. Shu tobda boshi og'rib turgan otasi yig'i tovushini eshitsa, shovqin solib, yer depsinib boradi, balki tutib olib uradi, shu xumorlik vaqtida ursa ham hazilakam urmaydi, lekin. Kampir Vasyaga bo'lishadi, unda ota, kampirni ham ayab o'tirmasdan kaltaklay beradi; bu hangoma, oxirda kelib Yegorichning mushlashishga aralashmog'i, Putoxinga yopishmog'i va ikkalasining gursillab yerga ag'darilmog'lari bilan tamom bo'ladi. Ikkalasi yerda surilishib, tipirchinib yurib, mastlar, hayvonlar singari vahshat bilan pishnashadilar, kampir bo'lsa yig'laydi, bolalar chiyillashadi, qo'ni-qo'shni besaranjom bo'lib darvozabonga odam yuboradilar. Yo'q, yig'lamagani yaxshi.

Ovozini chiqarib yig'lolmasdan va jahlini yuzaga chiqarolmasdan, Vasya, sigirday mug'raydi, barmoqlarini egib sindirgunday bo'ladi va yer tepinadi yoki o'z yengini mahkam tishlab olib, tish o'tmasrak narsaga yopishgan itday, zo'r berib u yoq-bu yoqqa jirkiydi. Ko'zlari qinidan chiqqan, yuzi jahlining kuchidan qiyshayib ketkan unga qarab turib, o'z boshiga ro'molini birdaniga tortib olib, damini chiqarmasdan, ikki ko'zini bir nuqtaga tikkani holda, qo'l va oyoqlarini jinnilardek o'ynata boshlaydi. Ana shunday vaqtda, men o'ylaymanki, bola bilan kampirning miyasida «biz tugadik endi, bizga tiriklik yo'q!» degan ravshan bir xayoldan boshqa narsa aylanmaydi...

Putoxin yig'ilarni eshitmaydi, lekin u o'z uyida o'tirib hamma narsani ko'rib turadi. Oradan yarim soat o'tkach, Vasya kampirning qalin ro'moliga o'ralib maktabiga jo'nagandan keyin, ota, yuzi – ta'rif va tavsif qilib bo'lmaydigan bir holda, ko'chaga chiqib o'g'lining ketiga tushadi. O'g'lini chaqirgisi, yupatgisi, marhum onasining arvohini shafe keltirib turib undan kechirim so'ragisi keladi, lekin ko'krigidan so'z o'rniga yolg'iz xo'rsinishli yig'i chiqadi. Kun erta, hali ham sovuq havo. Shahar maktabiga yetkani-dan keyin, Vasya, o'z o'rtoqlaridan «kampirga o'xshaysan» degan ermakni eshitmaslik uchun, ustidan qalin ro'molni olib ustidagi yalang qavat, yengil kiyimi bilan maktabka kiradi. Putoxin bo'lsa, uyiga qaytgach, yana ho'ngirak otib yig'laydi, allaqanday bir-biriga yopishmagan so'zlarni aytib g'udranadi, ham onaga, ham Yegorichga, ham uning ish do'koniga quyuquyuq ta'zimlar qiladi. So'ngra, biroz o'ziga kelganidan keyin, yugurganicha mening yonimga keladi va nafasi bo'g'ziga tiqilgani holda, Xudo hurmatiga yalinib mendan birorta ishga joylab qo'ymog'imni so'raydi. Men va'da berib ishontiraman, albatta.

– Endi ko'zim ochildi, xayriyat! – deydi u. – Esim kiradigan vaqt ham bo'ldi. Xo'b aynidim, bas endi!

Sevinadi, menga qulluqlar qiladi, men bo'lsam, shu qo'raga ega bo'lganimdan beri, shuncha zamonning ichida, bu hurmatlik qo'shnilarni juda yaxshi tanib olganligimdan, uning yuziga qarab turib, to'ppa-to'g'ri o'z betiga:

– Kech qolding, jigarim! Sen oʻlgan kishisan,
– degim keladi.

Menikidan chiqib, Putoxin, toʻppa-toʻgʻri shahar maktabiga chopadi. U yerda, u yoq-bu yoqqa borib yurib oʻgʻlining maktabdan chiqishini kutadi.

Nihoyat, Vasya chiqqanidan keyin, sevinib:

– Menga qara, Vasya! – deydi u. – Menga hozir xizmat topib beradigan boʻladir. Sen shoshma, men senga juda yaxshi piston olib beraman... Men seni gimnaziya maktabiga berdiraman, tushundingmi? Gimnaziya maktabiga!.. Men seni katta odam qilaman! Ichkilikni mundan nari ogʻzimga olmayman. Azbaroyi Xudo, ogʻzimga olmayman.

U porloq kelajagiga juda puxta ishonadi. Lekin yana kech kiradi. Kampir, ikkita bir miriligini koʻtarib, horigan-charchagan va ezilgan holda uyga keladi-da, bolalarning kiyimlarini yuvgali oʻtiradi. Vasya oʻtirib hisob masalasini hal qiladi. Yegorich ishlamaydi. U Putoxinning «sharofatida» ichkilikka yomon oʻrganib qoldi, shu tobda ichkilikning qattiq xumori tutayotir. Uylar issiq, dim. Kampir kir yuvib turgan tunuka togʻaradan buruqsab-buruqsab bugʻ chiqadi.

– Bir borib kelsakmi? – deb, tundlik bilan soʻraydi Yegorich.

Mening ijarachi qoʻshnim indamaydi. Shuncha koʻngil qaroligidan keyin u aslo chidab boʻlmaydigan darajada siqiladi. Xumor bilan, xafalik bilan zoʻr berib olishadi... Albatta, xafalik zoʻr keladi. Undan narisi maʼlum...

Qorong'i tushkandan keyin Yegorich bilan Putoxin chiqib ketishdi; erta bilan Vasya kampirning qalin ro'molini ham topolmay qoladi.

Mana shunday gaplar o'tkan bu uyda. Qalin ro'molni sotib ichkach, Putoxin, shu bo'yicha uyga qaytib kelmadi. Qayerlarda yo'q bo'lganini bilmayman. U bedarak yo'q bo'lganidan keyin kampir ham ichkilikka berildi, so'ngra og'rib yotib qoldi. Uni xastaxonaga olib keldilar, yosh bolalarni allaqaysi qarindoshlari olib ketdi, Vasya bo'lsa mana shu kirxonaga ishga kirdi. Kunduz kunlari dazmol qizitib berib, kechalari pivo ketidan chopardi. Kirxonadan haydab chiqargan edilar, allaqanday bir yosh juvonning xizmatiga kirib, allaqanday xizmatlar ketidan, kechalari chopadigan bo'ldi. Uning o'zini ham «dallol bola» qo'ydilar. Undan keyin nima bo'ldi ekan, xabarim yo'q.

Mana bu xonada esa o'n yil bo'lib bir qashshoq, gadoy cholg'uchi yashadi. O'lganidan keyin ko'rpasining qavatidan yigirma ming so'm pul topib oldilar.

Cho'lpon tarjimasi

YEGER¹

Choshka vaqti. Issiq va dim. Ko'kda bulutdan asar ham yo'q... Oftobda qovurilgan narsalar mungli, umidsiz bir qarash bilan qaraydirlar, endi yomg'ir yog'sa ham ularga ko'karmak yo'q... O'rmon, boshini cho'zib allaqaylarga qaragan yoki allanarsani kutgan kabi, indamasdan, qimirlamasdan turadi.

Bedazorning bir chakkasidan qizil ko'ylakli, boylar keyaturgan, lekin yamoqli keng shim kiygan va oyog'ida zo'r etigi bor, qirq yoshlarda, novcha bo'yli va tor yelkali bir qishloqi lapanglab olib erina-erina sudralib kelmoqda. O'ngdan ko'm-ko'k bedazor, so'lda esa, to ufqlarga qadar cho'zilib yetilgan qora bug'doy dengizi yotardi... Qishloqi qip-qizarib, terlab ketkan. Uning oppoq sochli, chiroylik boshida paygar-chilarniki singari uzun soyabonli oq shapka, ot o'ynatkan botirlarday, basavlat o'tiradi; busa-musa uni birorta tanti boybachcha hadya qilgan. Yelkasiga ilvarsin xaltasi osilgan, xaltaning ichida majaqlanib xirmonpoqushining erkagi yotadi. Qishloqi, kulangiri ko'tarilgan

¹ Burungi rus mulkdorlari o'zlari uchun maxsus ovchi yollashgan va ularni yeger, deb atashgan. Yeger – nemischa «ovchi», deganidir.

ikki tig'li ov miltig'i qo'lida, ko'zini qisib o'zining qari ko'ppagiga qaraydi, ko'ppak bo'lsa bachkilarni iskay-iskay oldinda chopib boradi. Tevarak-atrof jim-jit, un yo'q... Butun jonivor is-sig'dan qochib berkingan.

Ovchi birdaniga ohistagina bir ovoz eshitadi:

– Yegor Vlasich!

U seskanib ketadi, so'ngra, aylanib qaragach, qovog'ini burishtiradi. Uning yonida qo'lida o'rog'i bilan, xuddi g'aybdan engandek, zahil rangli, o'ttiz yoshlarida bir xotin turadi. U xotin ovchining yuzini ko'rishka tirishadi va uyalchan kulimsiraydi. Ovchi to'xtalib va miltiq kulangiridan sekin-sekin qo'l tortib:

– Ha, senmisan, Pelageya! – dedi. – Him!.. Qanday bo'lib sen bu yerlarga kelib qolding? – deydi.

– Bu yerda bizning qishloq xotin-xalajlari ishlashadi, men ham o'shalar bilan birgaman... Yollanib xizmat qilayotirman, Yegor Vlasich!

Yegor Vlasich sigir ma'raganday:

– Xo'p... – deb qo'yib yana astagina o'z yo'liga keta boshlaydi.

Ketiga Pelageya tushadi. Shunday qilib ikkasi indamasdan yigirma-o'ttiz qadam bosadilar.

Ovchining silkinib borayotgan yelkalariga va orqasiga muloyim qarashlar bilan qaray-qaray:

– Sizni ko'rmaganimga ancha bo'lib qoldi, Yegor Vlasich... – dedi Pelageya. – Bizning qishloqqa bir borib bizning uyda birgina kosa suv ichdingiz va o'shandan beri sizni ko'rma-dik... Bizning qishloqqa bir nafaska tushdingiz va o'shanda ham, Xudo o'zi guvoh... qanday

mast holda tushdingiz... Soʻkib-soʻkib, urib-urib chiqdingiz ketdingiz... Koʻz tutdim-koʻz tutdim... koʻzlarim toʻrt boʻldi sizning yoʻlingizda... Eh, Yegor Vlasich, Yegor Vlasich! Bir marta kirib chiqsangiz nima boʻlardi!

– Men kirganim bilan nima bor senikida?

– Albatta, hech narsa yoʻq-ku-ya... Shunday boʻlsa ham... Harna roʻzgʻor degan narsa bor... Nima bor, nima yoʻqligini soʻrardingiz... Roʻzgʻorning egasi boʻlasiz, axir... Yo qudratingdan, gʻalati qush uribsiz-ku, Yegor Vlasich! Oʻtirib jindak dam olsangiz-chi...

Shu gaplarni gapirarkan Pelageya, telba odamday, hadeb kuladi va boshini koʻtarib Yegorga qaraydi... Yuzlaridan shundoqqina saodat yogʻdulari quyiladi...

Yegor loqayd bir ohang bilan:

– Oʻtirsam oʻtiray, – dedi va ikki tup archa daraxt bachkisi orasida oʻziga joy tanlaydi. – Sen nega oʻtirmaysan? Oʻtir sen ham!

Pelageya undan yiroqroqqa – oftobga oʻtiradi va oʻz shodligidan xijolat tortib, kulib turgan ogʻzini qoʻli bilan berkitadi. Ikki daqiqa qadar ikkalasi ham jim qolishadir.

Soʻngra Pelageya astagina soʻz boshlaydi:

– Birgina marta kirib chiqsangiz boʻlmasmidi? – dedi.

Boshidan shapkasini olib qizargan peshonasini artarkan:

– Nima keragi bor? – dedi Yegor. – Hech bir hojati yoʻq. Bir soat-yarim soatga borsam – behuda ovarachilik boʻladi, faqat seni besaranjom qilganim qoladi, qishloqda muqim qolib ketish-

ga – ko'ngil unamaydi... Sen o'zing bilasan, men yomon o'rganib qolgan odamman... Menga karavot ham joyida, joy ham toza, gap-so'z ham bama'ni... Ishqilib maishat asbobi to'la bo'lsin, sening qishlog'ingda bo'lsa yo'qchilikdan, achchiq tutundan boshqa hech narsa yo'q... Men bir kun ham turolmayman. Basharti chunonchi, masalan, men, albatta sen bilan birga tursin deb kattalardan bir farmoyish bo'lsa, men yo – uyimga o't qo'yardim, yo o'z-o'zimni halok qilardim. Bolaligimdan menga bu odat singishib qolgan, hech bir ilojim yo'q.

– Shu tobda qayerdasiz o'zingiz?

– Dmitriy Ivanovich xo'jaynim bo'ladi, o'shaning ovchisiman. O'sha kishining ovqatiga ilvarsin urib beraman, ammo lekin ko'proq havas uchun olib yuradi meni.

– Ulug'simon ishga o'xshamaydi bu ishingiz, Yegor Vlasich... Odamlar uni ko'ngil ochish uchun qilishadi, siz bo'lsangiz pasha aylab... kasbday bir narsa qilib olibsiz...

Hasrat bilan ko'klarga tikilgani holda:

– Sen, nodon, munaqa narsalarni bilar-miding, qalay? – dedi Yegor. – Men nima odamman? Muni sen shuncha yil umr ko'rib, bilgan emassan, mundan nari ham to o'lguningcha bilmay o'tasan... Sen meni bir devona, bir betovfiq banda deb o'ylaysan, ammo tushunadigan odamlar bor, ular bo'lsa meni butun shu hududda eng usta mergan deb biladilar, u odamlar meni yaxshi bilishadi, meni to'g'rimda gazetka ham bitishdi. Bu ovchilik xususiga kelganda men bilan tenglashadigan hech kim

yo‘q. Senlarning dehqonchiligingni jinim suy-
maydi, ammo lekin bu mening xon qiziday erka
o‘skanimdan yo bo‘lmasa kattalik qilganimdan
emas, men senga aytsam, umrimda ov miltig‘i,
ov itidan boshqa narsani ko‘rmaganimdan
miltig‘imni olib qo‘ysalar qarmoqqa yopisha-
man, qarmog‘imni ham olib qo‘ysalar, qo‘lim
minan ov qilaman. Ori rost, bir zamonlar ot jal-
lobligi ham qilganman, chorbozorga ham qat-
naganman, u vaqtlarda pul degan narsa bo‘lar-
di menda, o‘zing ham bilasanki, ovchilik peshi-
ga tushkan, yo ot jallobliq yo‘liga kirgan qishloq
odami omoch buyunturuq bilan xayr-manzur
qiladi. Bu sayog‘lik savdosi odam bolasiga bir
yopishkandan keyin, sira chiqarib bo‘lmay-
di uni. Mana, chunonchi, xo‘jayinlarda ham
ba‘zi bir xillari artistlikka yo boshqa shunaqa
o‘yin ko‘chalariga kirib ketsa, keyin na to‘ralik-
ka yaraydi, na zamindorlikka. Sen, ayol narsa,
munaqa narsalarni tushunmaysan, tushunish
kerak lekin.

– Tushunaman men, Yegor Vlasich.

– Yig‘lay-yig‘lay deb turibsan, tushunmaga-
ning shu...

– Men... Men yig‘laganim yo‘q, – dedi Pela-
geya teskari qarab. – Ayb, Yegor Vlasich! Bir-
gina kun bo‘lsa ham men sho‘rlik bilan turib
qo‘yishingiz lozim edi. Sizga erga tekkanimga
mana 12 yil bo‘ldi, ammo... ammo lekin ora-
mizda bir martaba ham bo‘lsin suyushuv de-
gan narsa o‘tkani yo‘q!.. Men... Men yig‘lab yot-
kanim yo‘q...

Qo‘llarini qashiy-qashiy:

– Suyushuv... – deya g'udrandi Yegor. – Suyushuv nima qilsin bizda. Bizning er-xotinligimiz quruq nom, xolos, shunday emasmi, axir? Sening ko'zingda men bir yovoyi odamman, mening nazarimda sen bir nodon, bir soddadil ayolsan. Xil kelgan yerimiz bormi? Men – nuqtasi yo'q, sayoq bo'lib o'skan, o'yinqaroq bir narsaman, sen bo'lsang – yumushga yuradigan, choriq sudraydigan bir qishloqi ayolsan, turmushing iflos, boshing mehnatdan chiqmaydi. Men o'z xususimda shunday mulohaza qilamanki, ovchilik xususida men birinchiman, sen bo'lsang menga rahming kelganday bo'lib qaraysan... Qani xil kelganimiz?

– Oramizda nikoh bor, axir, Yegor Vlasich! – dedi Pelageya xo'rsinib.

– Zo'r bilan nikohlanganmiz... Esingdan chiqdimi yo? Graf Sergiy Pavlochka qulluq qilishing kerak... undan keyin o'zingga. Men merganlikda undan o'tkur emasmanmi, shunga g'ashi kelib bir oygacha meni ichkilik bilan sug'ordi, mast odamni uylantirishkina emas, boshqa dinga kirgizishi ham hech gap emas. Ana o'sha alamini olaman deb meni senga uylantirib qo'ydi... yegerga bir molboqarni olib berdi! Sen mening mastligimni bilarding-ku, nega tegding? Kriposnoylardan emasing-ku, unamasang bo'lardi! Albatta, bir molboqar yegerga tekka jon deydi-ku-ya, lekin mulohaza qilish kerak edi. Mana endi azobini o'zing tort, o'zing yig'la. Grafka – kulgi, sen bo'lsang yig'la. Boshingni toshga ur...

Jimlik choʻkadi. Bedazor ustidan uchta oʻrdak uchib boradi. Yegor ularga tikiladi va koʻzga sal-sal ilashadigan qora nuqta singari boʻlib huv... olislarga – oʻrmon ketiga tushkuncha ularni kuzatadi.

Koʻzini oʻrdaklardan Pelageyaga koʻchirib:

– Tirikliging nima bilan? – deb soʻraydi u.

– Mana hozir yumushga boshladim, qishda boʻlsa goʻdakxonadan bola olib emizgi bilan boqardim. Oyda bir yarim soʻm berishardi.

– Xoʻp...

Yana jimlik. Oʻrilgan bugʻdoyzor tomonidan kelgan yumshoq bir ashula ovozi boshlanar-boshlanmas toʻxtab qoladi. Issigʻda ashula aytib ham boʻlmaydi...

– Siz Akulinaga yangi uy qilib bergan emishsizmi? – dedi Pelageya. – Unday boʻlsa u sizga yoqib qolgandir-da...

– Sening baxting shu oʻzi, yozmishing! – dedi Yegor qizishib turib. – Bardosh qil, yetimcha. Xayr endi, kechirgin, hali ham koʻp gapirdim... Kechkacha Boʻltvoga yetib bormasam boʻlmaydi.

Yegor oʻrnidan turib, bir kirishib soʻngra miltigʻini yelkasiga oladi. Pelageya ham oʻrnidan turadi.

U ohistagina:

– Qishloq tomonga qachon oʻtasiz? – deb soʻraydi.

– Nima bor qishloqda. Hushyor boʻlsam agar yaqin yoʻlamayman, mast boʻlib kelishimdan senga naf yoʻq. Mast vaqtimda odamlikdan chiqaman men... Yaxshi qol!

– Yaxshi boring boʻlmasa Yegor Vlasich!

Yegor shapkasini kiyib itini imlagach yoʻlga tushdi. Pelageya turgan joyida turib qolib uni kuzatadi... U Yegorning silkinib borayotgan kuraklarini, haybatlik gardanini, xushyoqmas, beparvo qadam tashlashlarini koʻradi va koʻzlariga mung bilan yumshoq bir erkalik toʻladi. Uning nazarlari erining oriq, novcha boʻylari boʻylab chopadi va uni erkalatib siypalaydi... Yegor bu qarashni sezganday, toʻxtab orqasiga qaraydi... U indamaydi, jim, lekin uning yuzini, koʻtarilgan yelkalarini koʻrib, Pelageya, Yegorning oʻziga bir narsa aytmoqchi boʻlganini payqaydi. Pelageya, uncha botinolmasdan astagina yaqinlashib borib, yolvoruvchi qarashlar bilan unga qarab qoladi.

U munga tomon burilib:

– Ma! – dedi:

Va qoʻliga majaqlanib ketgan bir soʻmlikni uzatib, yana tezgina oʻz yoʻliga ketadi.

Pelageya, beixtiyor pulni olib turib:

– Xayr endi, Yegor Vlasich! – dedi.

Yegor uzun, qayishday toʻgʻri tortilgan yoʻl bilan ketib boradi... Pelageya esa, rangi oʻchkan, haykaldek qotqani holda nazarlari bilan uning har bir qadamini ovlaydi. Ana, koʻylagining qizil rangi shimining qora rangi bilan quyilishib ketdi, qadamlari koʻzga ilashmaydi, itini etigidan ajratib boʻlmaydi. Yolgʻiz shapkaning oʻzigina koʻrinadi, faqat... Yegor birdaniga oʻnga – bedazor tomonga burilgach, shapka ham koʻk orasida gʻoyib boʻladi.

– Xayr endi Yegor Vlasich! – deb pichirlaydi Pelageya va oq shapkani yana bir marta bo'lsa ham ko'rib qolmoq uchun, oyoq uchi bilan turub, cho'zilib qaraydi.

Yegor indamaydi.

*Abdulla Qahhor
tarjimasi*

AMALDORNING O'LIMI

So'lim oqshomlarning birida xuddi shunday so'lim ish boshqaruvchi Ivan Dmitrich Chervyakov orom kursilarning ikkinchi qatorida o'tirib, durbinda spektakl tomosha qilardi. U sahnaga qarab, o'zini rohatda o'tirgan his qilardi. Lekin birdaniga... Hikoyalarda «lekin birdaniga» so'zi tez-tez uchrab turadi. Mualliflar shunday deyishga haqli, chunki hayotda tasodifiy hodisalar juda ko'p. Lekin, birdaniga uning yuzi burishdi, ko'zlari olaydi, nafasi to'xtadi... U, ko'zidan durbinni oldi, engashdi va... apshu!!! Ko'rib turibsizki, aksirdi, aksirishning aybi yo'q. Xizmatchilar ham aksiradi, nozirlar, ba'zan, hatto idora maslahatchilari ham aksiradi. Hamma aksiradi. Chervyakov hech qancha xijolat bo'lmadi, ro'molchasi bilan og'zi-burnini artdi va odobli odam bo'lgani uchun aksirganim birovga malol kelmadimikan deb atrofiga qaradi. Mana shunda xijolat bo'lib qoldi. Qarasa oldida o'tirgan chol qo'lqopi bilan tepakal boshini, bo'ynini artib, do'ng'illayotipti. Chervyakov cholni tanidi: bu chol sobiq general Brizjalov bo'lib, temir yo'l mahkamasida xizmat qilardi.

«Men unga tupuk sachratdim, – deb o‘yladi Chervyakov. – Mening boshlig‘im emas, begona, shunday bo‘lsa ham yaxshi emas, afv so‘rash kerak».

Chervyakov yo‘taldi, biroz oldinga engashib generalning qulog‘iga pichirladi:

– Kechiring, janobi oliylari, odobsizlik bo‘ldi... Men bilmasdan...

– Mayli, mayli...

– Xudo haqi, kechiring. Axir men... Qandoq qilay...

– Obbo, o‘tirsangiz-chi, azbaroyi xudo! Qo‘ying, eshitaylik!

Chervyakov xijolat bo‘ldi, tirjaydi va sahnaga qaray boshladi. U, sahnaga qararkan, endi hech qanday rohat his qilmasdi. U tashvishlanib boshladi. Tanaffus vaqtida Brizjalovning yoniga keldi, atrofida aylanib yurdi va o‘zini dadil tutib, sekin dedi:

– Men sizga tupuk sachratdim, janob oliylari... Kechiring... Axir men... men...

– E qo‘ysangiz-chi... Men allaqachon esimdand chiqarib yubordim-u, siz hali ham o‘sha gapni gapirib yuribsiz! – dedi general va toqati toq bo‘lib, pastki labini qimtdi.

«Jahli chiqib ketgani ko‘zlaridan ham ko‘rinib turipti-yu, esidan chiqqan emish, – deb o‘yladi Chervyakov generalga shubha bilan qarab olgach. – Gaplashgisi ham kelmaydi. Axir men o‘zimga qolsa... Bu tabiatning qonuni ekanini bunga tushuntirish kerak. Bo‘lmasa menga tupurdi, deb o‘ylaydi. Hozir o‘ylamasa keyin o‘ylaydi!»

Chervyakov uyga kelib, qilgan beodobligini xotiniga aytib berdi. Chervyakovning nazarida

xotini bu soʻzga juda yengiltaklik bilan qaradi, u faqat qoʻrqdi, soʻngra Brizjalovning «begona» ekanligini bilib tinchlandi.

– Shunday boʻlsa ham borib uzr soʻra, – dedi u. – Boʻlmasa seni xalq orasida oʻzini tutolmas ekan deb oʻylaydi!

– Eng yomoni shu-da! Men uzr soʻradim, u gʻalati odam ekan... Biror ogʻiz durust soʻz ayt-madi. Gaplashgani vaqt ham boʻlmadi.

Ertasi kuni Chervyakov yangi mundirini kiy-di, sochini tekislatdi va uzr soʻrash uchun Briz-jalovning oldiga ketdi...

Generalning qabulxonasida arzga kelgan bir qancha odamlarni koʻrdi, bu odamlar orasida general ham boʻlib, arzini aytmoqda edi. Gene-ral bir necha odamdan shikoyatini soʻrab boʻlib, Chervyakovga qaradi.

– Agar eslarida boʻlsa, janobi oliylari, kecha men «Arkadiy»da, – deb soʻz boshladi ish boshqaruvchi, – aksirib, bilmasdan tupuk sachratdim... Kechi...

– Hechqisi yoʻq... Shu ham gap boʻldimi... Sizning nima arzingiz bor? – dedi general navbatdagi shikoyatchiga.

«Gaplashgisi ham kelmadi! – deb oʻyla-di Chervyakov, boʻzarib ketib, – demak, ach-chigʻlanayapti... Yoʻq, buni shunday qoldirib boʻlmaydi... Men unga tushuntiraman...»

General oxirgi shikoyatchi bilan suhbatini tugatib endigina ichkari uyga qadam qoʻygan ediki, Chervyakov uning ketidan borib:

– Janobi oliylari, – dedi. – Agar haddim sigʻsa, sizga samimiyat arz qilib, uzr soʻramoqchi edim, oʻzingiz bilasiz, joʻrttaga qilganim yoʻq!

General aftini burishtirib qoʻl siltadi.

– Siz meni kalaka qilayotibsiz shekilli, muhtaram janob, – dedi u, eshikni yopaturib.

«Kalaka nimasi! – deb o‘yladi Chervyakov. – Hech unday niyatim yo‘q! General bo‘laturib shuni ham tushuna olmaydi! Bunday bo‘lsa men bu kekkaygandan afv so‘rab o‘tirmayman! Afti qursin! Xat yozaman, qo‘yaman, kelib yurmayman. Xudo ursin, kelmayman!»

Chervyakov uyga ketarkan shunday o‘yladi. U generalga xat yozmadi. O‘ylab-o‘ylab nima deb xat yozishini bilmadi. Ikkinchi kuni yana uzr so‘ragani borishga to‘g‘ri keldi.

– Men kecha kelib sizni bezovta qilgan edim, janobi oliylari, – dedi u, general boshini ko‘tarib unga qaraganda, – siz aytganingizday, men kalaka qilish uchun kelgan emasman. Men aksirib tupuk sachratganim uchun afv so‘radim... Kalaka qilish mening xayolimga ham kelgan emas. Axir kalaka qilgani mening haddim bormi? Agar biz kalaka qilsak, hurmat qilgan bo‘lmaymiz.

– Yo‘qol! – deb baqirdi birdaniga, general ko‘karib va qaltirab.

Qo‘rqqanidan ikki bukilib qolgan Chervyakov:

– Nima? – deb sekingina so‘radi.

– Yo‘qol! – deb general yana qichqirdi va yer tepindi.

Chervyakovning qornida nimadir uzilib ketdi. U, hech nima ko‘rmay, hech nima eshitmay eshikkacha tisarilib bordi, ko‘chaga chiqib, jo‘nab qoldi... O‘zini bilmay uyga kelib, ustidagi mundirini ham yechmay divanga yotdi va... o‘lib qoldi.

Abdulla Qahhor
tarjimasi

SEMIZ VA ORIQ

Nikolayev temir yo'lining vokzalida ikki oshna uchrashib qolishdi. Biri semiz, biri oriq. Semiz hozirgina vokzalda ovqat yegan – yog'liq labi pishgan olchaday yaltirab turipti. Undan xeres vinosi va xushbo'y atirning hidi kelar edi. Oriq esa vagondan hozirgina tushgan va jomadon, tugun, kartonlar ko'tarib olgan edi. Undan dudlangan go'sht va qahva hidi kelar edi. Uning orqasida oriq, cho'ziq yuzli xotini, qisiq ko'zli, novcha – gimnaziya o'qiydigan o'g'li turishihti.

– Porfiriy! – dedi semiz, oriqni ko'rib. – Senmisan! Bo'talog'im! Necha-necha yoz, necha-necha qishlar o'tib ketdi!

– E! – dedi oriq hayron qolib. – Misha! Birodarim! Qadrdonim. Xo'p eson-omon bormisan?

Oshnalar qayta-qayta uch martaba og'iz-burun o'pishgandan keyin yoshli ko'z bilan bir-birlariga tikilishdi. Ikkovi ham o'zida yo'q xursand bo'lib dovdirab qoldi.

– Azizim! – dedi oriq og'iz-burun o'pishgandan keyin. – Buni qara-ya! Xo'p uchrashib qoldik-da! Qani menga tuzukroq qara-chi! Hali ham o'sha ilgarigidek, chiroyliksan-a! Hamon o'shanday jonon, olifta! Obbo sen-ey! Xo'sh

qalaysan? Boyidingmi? Xotin oldingmi? Men uylandim, mana... Bu xotinim, Luiza Vansenbax... Lyuteran mazhabida... Bu esa o'g'lim Nafanail, uchinchi sinfda o'qiydi... Nafanail, bu kishi mening qadrdon do'stim, gimnaziyada birga o'qiganmiz.

Nafanail biroz o'ylab turib, shapkasini boshidan oldi.

– Gimnaziyada birga o'qiganmiz, – dedi oriq davom etib. – Esingda bormi, seni nima deb kalaka qilishar edi? Hukumat kitobini papiros bilan kuydirganing uchun seni Gerostrat¹ deb kalaka qilishar edi. Men chaqimchi bo'lganim uchun Efiat² deb kalaka qilishardi. Ha-ha... Bola edik! Tortinma, Nafanya! Yaqinroq kel... Bu mening xotinim Vansenbax... O'zi lyuteran...

Nafanail bir oz o'ylab turib, o'zini otasining orqasiga oldi.

– Xo'sh, ishlar qalay, do'stim? – dedi semiz, do'stiga sevinchli nazar tashlab. – Biron joyda xizmat qilasanmi? Kattaroq amalga mindingmi?

– Xizmat qilaman. Ikki yildan beri kichik zobitman, Stanislav³ oldim. Maoshning mazasi yo'q... Sadqayisarku-ya! Xotinim musiqadan dars beradi, men uyda yog'ochdan portsigar qilib sotaman. Juda g'alati portsigarlar yasayman. Bittasi bir so'm. Ulgurji oladigan odamga arzonroq qilib beraman. Sababi tirikchilik-da.

¹ Gerostrat – Yunon afsonasining qahramoni. Nom chiqarish uchun ma'buda Diananing ibodatxonasiga o't qo'ygani.

² Efiat – Bu ham afsona qahramoni. U Eron qo'shiniga tog'dan o'tgani yo'l ko'rsatib, vatandoshlariga xiyonat qilgan.

³ Unvon.

Departamentda xizmat qilar edim, shu mahkama bo'yicha bu yoqqa ishlar mudiri bo'lib keldim... Shu yerda xizmat qilaman. Xo'sh, sen-chi? Harbiy maslahatchi bo'lgandirsan, deyman? A?

– Yo'q, azizim, yuqoriroqdan kelaver, – dedi semiz. – Men maxfiy maslahatchi bo'lib qoldim... Ikkita yulduzim¹ bor.

Birdaniga oriqning rangi oqarib ketdi, toshday qotib qoldi, lekin sal o'tmay yuzi tarvayib, kuydirgan kalladay irjaydi; xuddi yuz-ko'zidan uchqunlar yog'ilyotganga o'xshar edi. O'zi qo'nishdi, bukchaydi... jomadoni, tuguni va kartonlari ham burishib qolganday bo'ldi... Xotining cho'ziq yuzi yana ham cho'zildi; Nafanail g'oz turib, mundirining hamma tugmalarini soldi...

– Men, janobi oliylari... Ko'p yaxshi!.. Bolaligingdan beri do'st bo'lib yurgan kishing shunday martabaga yetsa! Hi-hi!

– Qo'ysang-chi! – dedi semiz aftini burishtirib. – Bu gaplarning nima keragi bor? Birga, ko'rpa tepishib katta bo'lgan odamlarmiz, muncha ehtiro-u qo'l qovushtirishning nima keragi bor?!

– Qo'l qovushtirmasdan bo'lar ekanmi... Nainki... – dedi oriq yana ham qo'nishib, – janoblarning nazari marhamatlari!.. Go'yoki obi hayot... Bu janobi oliylari, o'g'lim Nafanail... xotinim Luiza, lyuteran, bir daraja...

Semiz unga qarshi nimadir demoqchi edi, uning yuzidagi ortiq darajada bo'lgan mutelik, xokisorlik alomatlari ensasini qotirib yubordi. U o'girilib, xayrlashgani qo'l uzatdi.

¹ Unvon.

Oriq butun vujudi bilan ta'zim qilib xayrlashdi va beo'xshov hi-hiladi. Xotin iljaydi. Nafanail tavoze bilan qadam tashlayman, deb shapkasi-ni qo'lidan tushirib yubordi. Uchovi ham o'zida yo'q xursand edi.

QISHLOQ LUQMONLARI

Qishloq kasalxonasi. Ertalab.

Shifokor qishloq noziri bilan ovga ketgani uchun kasallarni Kuzma Yegorov va Gleb Glebich degan feldsherlar qabul qilmoqda edi. Kasallar o'ttizaticha bor. Kuzma Yegorov ularning ro'yxatdan o'tishini kutib xonada qahva ichib o'tiripti. Tug'lgandan buyon yuz-qo'lga suv, sochiga taroq tegmagan Gleb Glebich bo'lsa katta stolga ko'kragini berib, kuyib-pishib kasallarni yozmoqda. Ro'yxat statistika uchungina olinadi. Unda kasallarning ismi, otasining ismi, familiyasi, qayerlik, qaysi tabaqadan, yoshi, savodi bormi-yo'qligi haqida yozilib, qabul tamom bo'lganidan keyin kasalning nima ekanligi va berilgan dorining nomi yozib qo'yiladi.

– Shunaqa ham rasvo pero bo'ladimi! – deb achchig'landi Gleb Glebich katta kitobga o'xshagan daftarning mayda varaqalariga alohat harflarni yozaturib. – Shu ham siyohmi? Xuddi qora moy-a! Bu zemstvoga¹ hayronman, kasallar ro'yxati olinsin deb buyruq beradiyu, siyoh olish uchun yiliga atigi ellik tiyin pul chiqaradi.

¹ Zemstvo – Rossiyada inqilobdan ilgari chekli huquqqa ega bo'lgan turli mahalliy muassasalar nomi.

– Beriroq kell! – deb baqiradi u.
Yuz-ko‘zini o‘ragan bir kishi bilan «hofiz»
Mixaylo unga yaqinroq keladi.

– Oting nima?

– Ivan Mikulov.

– A, nima deding? Ruscha gapir!

– Ivan Mikulov!

– Ivan Mikulov! Sendan so‘rayotganim yo‘q.
Nariroq tur! Sen! Oting nima?

Mixaylov kulimsirab:

– Nima, o‘zing bilmaysanmi? – deydi.

– Nega kulasan? Jin urganmi buni! Vaqt
tang, o‘zim shoshib turibman-ku, bu hazil qila-
di! Oting nima?

– O‘zing bilmaysanmi? Laqillab qoldingmi,
nima balo!

– Bilaman, lekin so‘rashim kerak, chun-
ki so‘rovnomada shu savol bor... Biz unaqa
bo‘lmaymiz... Sizga o‘xshagan yotib ichadigan
odatimiz yo‘q... Isming nima? Otangning is-
mi-chi?

– O‘zing bilgandan keyin aytishimning nima
hojati bor? Besh yildan beri bilgan odam, ol-
tinchi yilga kelib esingdan chiqarib qo‘ydingmi?

– Esimdan chiqarganim yo‘q, lekin so‘rov-
nomada shunaqa! Tushunayapsanmi? Yo
rus tilini bilmaysanmi? So‘rovnoma shunaqa
deyapman-ku.

– So‘rovnomang shunaqa bo‘lsa qurib ketsin!
Yoz! Mixaylo Fedotich Izmuchenko...

– Izmuchenko emas, Izmuchenkov.

– Ha mayli Izmuchenkov bo‘laqolsin... Bilganingni yoz... Ishqilib tuzatsang bas... Bir balo Ivanovich desang ham bo‘laveradi... Menga baribir.

– Qaysi tabaqadan?

– Hofiz.

– Yoshing nechada?

– Kim biladi deysan, beshik to‘yimga borgan emasman, bilmayman.

– Qirqqa borgandirsan?

– Balki borgandirman, balki bormagandirman... Bilganingcha yozaver.

Gleb Glebich Mixayloga biroz qarab turgandan keyin 37 deb yozib qo‘ydi. So‘ng biroz o‘ylanib turdi-da, uni o‘chirib 41 deb tuzatib qo‘ydi.

– Savoding bormi?

– Iye, butxonada hofizlik qiluvchining ham savodi bo‘lmaydimi? Miyang joyidami o‘zi!

– Odamlarning oldida menga baqirmasdan, sizlab gapirmog‘ing lozim, yana kim bor? Kimsan? Isming nima?

– Mikifor Pugalov, xaplovolikman.

– Xaplovoliklarni qaramaymiz! Yana kim bor?

– Xudo xayringizni bersin... Janobi oliylari, yigirma chaqirimdan piyoda keldim.

– Xaplovoliklarni qaramaymiz! Nariroq tur! Yana kim bor? Tamaki chekma!

– Men chekayotganim yo‘q, Gleb Glebich!

– Qo‘lingdagi nima?

– Bumi, barmog‘imni bog‘lab qo‘yibman Gleb Glebich.

– Papiros emasmi? Xaplovliklarni qaramaymiz. Yana kim!..

Gleb Glebich kasallarni yozishni tamomladi. Kuzma Yegorov qahvani ichib bo'lgach, qabul boshlandi. Gleb Glebich dori-darmon tayyorlash uchun dorixonaga ketdi. Ikkinchisi esa kasal ko'rish paytida kiyiladigan xalatini kiydi va:

– Marya Zaplaksina, – deb chaqirdi haligi katta kitobga qarab.

– Shu yerdaman, taqsir!

Xonaga taqdirning rahmsiz zarbalaridan qaddi bukilgan va bujmayib qolgan jikkakkina kampir kirib, cho'qindi va luqmonga hurmat saqlab salom berdi.

– Him... Eshikni yop!.. Qayering og'riydi?

– Boshim, taqsir.

– Xo'sh... Hammasimi yo bir yog'imi?

– Hammasi, taqsir... Hammasi!

– Boshingni buncha o'rama... Bu lattangni yech. Bosh deganni salqin tutish kerak, oyoqni issiq, gavda o'rtacha bo'lsin... Qorning ham og'riydimi?

– Og'riydi, taqsir...

– Qani, barmog'ing bilan pastki qovog'ingni och-chi! Yaxshi, bos. Qoning kamayib ketipti... Tomizib ichadigan dori beraman... O'n tomchidan uch mahal – ertalab, peshinda va kechqurun ichasan.

Kuzma Yegorov o'tirib tavsiya yozaboshladi: «Rp: Liqueur Ferri¹ 3 gr. derazada turganidan, tokchadagisini Ivan Yakovlevich men yo'g'imda

¹ Temir eritmasi.

ochmanglar deb ketgan. O'n tomchidan kunda uch mahal. Marya Zaplaksinaga berilsin».

Kampir tomchini nimaga tomizib ichishni so'radi-da, ta'zim qilib chiqib ketdi. Kuzma Yegorov tavsiyani devorni teshib qilingan tuynukchadan dorixonaga tashladi va navbat kutib o'tirgan kasallardan birini chaqirdi:

– Timofey Stukotey!

– Labbay!

Xonaga novcha va oriq, boshi katta, uzoqdan qaraganda xuddi boshi boldoqli hassaga o'xshab ko'rinadigan Stukotey kirdi.

– Qayering og'riydi?

– Yurak kasalim bor, Kuzma Yegorovich.

– Qayeringda?

Stukotey ko'kragingning tagini ko'rsatadi.

– Xo'sh... Qachondan beri?

– Hayitdan buyon... Hali bu yoqqa piyoda kelaturib naq o'n marta dam oldim... Dam etim uvishadi, Kuzma Yegorovich... dam alanga-yu otash bo'lib yonaman, Kuzma Yegorovich.

– Him... Yana qayering og'riydi?

– To'g'risini aytsam, Kuzma Yegorovich, og'rimagan joyim yo'q. Siz faqat yuragimgagina dori bersangiz bo'ldi, boshqasini qo'yabering... Qolganini xotinlar davolashar... Siz menga spirtga o'xshash biron narsa bersangiz-u, yuragimni changallashini qoldirsa. Shu bir narsa dumalab-dumalab tiqilib kelaberadi, keyin shunday changallaydi, asti qo'ying. Xuddi mana shu joyga, shunday tutganda orqam, bellarim qaqqshab ketadi... Boshimni ko'tarol-

mayman, xuddi tosh osib qo'yganday... Uning ustiga yo'tal.

- Ishtahang bormi?
- Hech, Xudo saqlasin...

Kuzma Yegorov Stukoteyning qornini ochib, mushtumi bilan oshqozonini bosib ko'radi.

- Shunday qilsa og'riydimi?
- Voy... voy... og'riydi!
- Bunday qilsam-chi?
- Voy... o'laman!

Kuzma Yegorov unga bir necha savol beradi va biroz o'ylab, so'ng Gleb Glebichni yordamga chaqiradi. Maslahat boshlanadi.

- Tilingni chiqar! - deydi kasalga Gleb Glebich.

Kasal og'zini katta ochib tilini chiqaradi.

- Yana ko'proq chiqar.
- Bundan ortiq chiqarib bo'lmaydi, Gleb Glebich.

- Bu dunyoda qilib bo'lmaydigan ish yo'q.

Gleb Glebich bir qancha vaqt kasalga qarab, nimanidir qattiq o'ylab turgandan keyin, yelkalarini qisib qo'yadi-da, churq etmay chiqib ketadi va dorixonadan turib:

- Oshqozon kasali bo'lsa kerak! - deb qichqiradi.

- Bo'lmasa unga olei. ricini¹, ammonia edustici² berib yuboring, - dedi Kuzma Yegorov, - ertalab va kechqurun qorniga sursin!.. Qani, kimning navbati!

Kasal qabulxonadan chiqib yo'lak bo'ylab dorixonaning derazasiga boradi. Gleb Glebich

¹ Kastorka yog'i.

² Nashatir spirti.

chorakam bir stakan surgini Stukoteyga uzatdi, Stukotey zo'rg'a ichib lablarini yaladi va ko'zini chirt yumib barmoqlarini bir-biriga ishqab qo'l cho'zdi; ustidan yeb yuborishga biror narsa so'raydi.

– Bu spirt, – deb o'shqirdi Gleb Glebich, shishada nashatir spirti uzatar ekan, – ertalab va kechqurun movut latta bilan qorningga surasan... Idishni qaytarib yubor! Bu yerga suyalmanglar! Nariroq tur!

Grigoriy hazratlarining oqsochi Pelageya ro'molining uchi bilan og'zini bekitib, darcha yoniga irjayib kelgan edi, Gleb Glebich unga:

– Xo'sh, xizmat? – dedi.

– Lizaveta Grigorevna sizga salom aytdilar, Gleb Glebich. Ozroq nordon doringizdan berib yuborishingizni so'radilar.

– Jonim bilan... Unday nozaninlardan nima ni ayardim.

Gleb Glebich tokchadagi bankada turgan nordon dorini olib, yarmini Pelageyaning ro'moliga solib berdi.

– Borganingizda u kishiga ayting: Gleb Glebichning nihoyatda vaqtlari chog' bo'ldi, juda xursand bo'ldilar, deng. Maktubimni oldilarmi?

– Oldilar-ku, yirtib tashladilar. Lizaveta Grigoryevna unaqangi muhabbat ishlariga aralashmaydilar.

– Xo'p satang xotin-da! Borib shunaqa deng.

– Mixaylo Izmuchenkov, – deb chaqirdi Kuzma Yegorov.

Qabulxonaga «hofiz» Mixaylo kirib keldi.

– Mixaylo Fedotich, eshitaylik, qayeringiz og'riydi, qadrdonim!

– Tomog‘im, Kuzma Yegorovich! Huzurlariga kelganmanki, ruxsatingiz bilan aytsam, mening bu tomoq og‘rig‘im jon koyitishdan ham ko‘ra ham yonga ziyon bo‘layotipti. Kasallik orqasida hofizlik qilolmayapman, boshlig‘imiz peshin namoziga tushgan puldan qirq tiyin ushlab qolayotir, kecha namozgarga tushgan puldan yarim so‘m olib qoldi. Janobning uyida bo‘lgan janozada salovat aytuvchilarga uch so‘m berilgan edi, kasalligim tufayli menga bir tiyin ham tegmadi. Ruxsatingiz bilan aytsam, tomog‘im xususida arz qilsam shuki, tomog‘im qirilib, xirillab qolayapman, xuddi halqumimda bir mushuk o‘tirib tirnayottanday bo‘layotipti.

– Ichkilikdandir-da?

– Bilmadim, nimadan bo‘lganini aytolmayman. Ruxsatingiz bilan aytsam, ichkilik bizdaqa ovozi yo‘g‘on hofizlarga ziyon qilmaydi, qaytaga foyda qiladi, Kuzma Yegorovich, yo‘g‘on tovushni ko‘proq shamollash buzadi.

– Kampirga nima beray? – deb so‘radi Gleb Glebich teshikdan boshini chiqarib, – derazada turgan dori tamom bo‘lgan, tokchadagisini ochaqolaman-da.

– Yo‘q, yo‘q! Ivan Yakovlevich tegmanglar deb ketgan! Xafa bo‘ladi.

– Nima beraman bo‘lmasa?

– Biron narsa berib yubor!

Gleb Glebichning tilida «biron narsa» «soda» degani edi.

– Ichkilik ichish yaramaydi.

– Haliyam uch kundan buyon ichganim yo‘q... Bu shamollashdan bo‘lsa kerak... Haqiqatan ham araq tovushni bo‘g‘adi-ku, Kuz-

ma Yegorovich, lekin yo'g'on tovushning biroz bo'g'iq bo'lishi o'zingizga ham ma'lum, ovozni quyushtiradi... Menga o'xshaganlarning kuni araqsiz o'tmaydi... Araq ichmagan hofiz hofizmi?! Ruxsatingiz bilan aytsam, hofiz emas, hammaga kulgi bo'ladi, xolos... Kasbim hofizlik bo'lmaganda bu la'nati araqni og'zimga ham olmasdim. Araq harom...

– Menga qarang... Sizga dori beraman... Shu bilan ertalab-u kechqurun tomog'ingizni chayqaysiz.

– Yutsam maylimi?

– Mayli.

– Juda soz... Og'zingni chayqaysan-u yutmasang alam qiladi kishiga. Tuflab tashlash uvol! Yana sizdan bir narsani so'ramoqchi edim... Tez-tez ichim buzilib turadi, ana shu sababdan, ruxsatingiz bilan aytsam, har oyda qon oldirib, dori ichib turaman. Shunday bo'lgandan keyin xotin olsam mumkinmi, yo'qmi?

Kuzma Yegorov biroz o'ylagandan keyin:

– Yo'q, maslahat bermayman, – dedi.

– Ko'p minnatdorman... Bahosi yo'q hakim-siz-da, Kuzma Yegorovich. Har qanday shifokordan yaxshisiz, chin so'zim! Qancha-qancha odamlar haqingizga duo qiladi! Hay-hay!

Kuzma Yegorov xijolat bilan yerga boqdi. U g'urur bilan Natri bicarbonici, ya'ni soda yozib berdi.

Abdulla Qahhor
tarjimasi

CHIQDI

Tushki ovqatni yeb bo'lishdi. Qorinlar to'yib, dimog'lar chog'; esnab, shirin uyqu bosib, ko'zlar biyo-biyo. Er tamaki chekdi, kerishdi va karavotga o'zini tashladi. Xotin uning bosh tomoniga o'tirib, mushukka o'xshab xurilladi. Er-xotin baxtiyor edi.

– Gapirsang-chi, – dedi er esnab.

– Nima dey? Him... Ha, aytganday! Eshitdingmi? Sofiya Okurkova haligi... oti nima ediya... Fon-Trambga tegipti! Buni qara-ya!

– Tegsa, tegipti-da, nima qipti?

– Tramb razil odam-ku, axir! Shunaqa yaramas... Shunaqa vijdonsiz odamki! Bunaqa tuturuqsiz, betamiz maxluq doriga ham topilmaydi. Axloqini ham asti qo'yaver! Grafning ish boshqaruvchisi edi, shuning orqasida ko'p dunyo orttirdi, endi temir yo'lda ishlab, o'g'irlik qiladi... Singlisini g'orat qildi. Qisqasi ko'p yaramas va o'g'ri... Shunaqa odamga tegadimi kishi?! Shu bilan umr qiladimi kishi?! Hayronman! Shunday binoyi qiz bo'lsa-yu... Shunaqa qilib o'tirsa-ya! Bunaqa maxluqqa o'lsam ham tegmas edim! Millioner bo'lsa ham baribir tegmas edim! Dunyoda yakka-yu yagona chiroyli bo'lsa ham aftiga tuflar edim. Toqatim bormi razil erga!

Xotin irg'ib o'rnidan turdi va qip-qizargan, g'azablangan holda uyda nari-beri yurdi. Uning ko'zlari g'azabdan yonar, so'zlari samimiy ekanligi ochiq ko'rinib turar edi...

– Bu Tramb shunaqa maxluq. Bunday odamlarga o'larday ahmoq, o'larday rasvo xotinlar tegadi!

– Him!.. Sen, albatta tegmas eding... Him... Bordi-yu men ham shunaqa razil odam bo'lsamchi? Nima qilar eding?

– Menmi? Sendan chiqar edim. Bir soniya ham sen bilan umr qilmas edim? Men faqat pok kishini yaxshi ko'raolaman, xolos. Agar Tramb qilgan ishlarning yuzdan birini qilganingni bilib qolsam, bormi... Tamom!

– Him... Hali shunaqaman degin... Men bil-magan ekanman. Ha-ha-ha... Baqrayib turib yolg'on gapiradi-ya.

– Men umrimda yolg'on gapirgan emasman! Qani, razillik qilib ko'r-chi, nima qilar ekanman!

– Nima hojati bor? O'zing bilasan... Men o'sha sening fon-Tramingni bir cho'qishda qochiraman!.. Trambni menga qaraganda kissavur desa bo'ladi. Nega ko'zingni lo'q qilasan? Ajab... (Pauza.) Men necha pul oylik olaman?

– Bir yilda uch ming so'm.

– Bundan bir hafta burun olib berganim marvarid necha pulga keldi? Ikki ming. Shunday emasmi? Kecha olib bergan ko'ylagim besh yuz... Dala-hovli ikki ming... Ha-ha-ha... Kecha otaxoning bir mingni o'marib ketdi...

– Axir, Per, boshqa daromadlar ham...

– Otlar... Shaxsiy shifokor... Haydovchilarning hisoblari. Bundan uch kun burun yuz soʻmni oʻzing qartaga boy berding...

Er boshini koʻtardi, chakkasiga mushtini tirab, butun boshli bir aybnoma oʻqib berdi; yozuv stolining yoniga borib bir necha dalil va hujjatlar koʻrsatdi.

– Mana, koʻrdingmi, jonim, sening fon-Tram-bing mening oldimda chakana oʻgʻri, kissavur! Minbaʼd birov toʻgʻrisida bunaqa dema!

Men hikoyani tamom qildim. Ehtimol kitobxon: «Xotin chiqdimi?» – deb soʻrar.

– Ha, chiqdi. Lekin eridan emas, narigi uyga chiqdi.

*Zumrad
tarjimasi*

QAYNANA – ADVOKAT

Bu ish bir kun ertalab Mishel Puziryovning Liza Mamuninaga uylanganiga rosa bir oy bo'lgach ro'yi berdi. Mishel ertalabki qahvani ichib, ishiga ketmoqchi bo'lib, shlyapasini qidirayotgan chog'da uning xonasiga qaynana kirib keldi.

– Sizning besh daqiqagina vaqtingizni olaman, Mishel, – dedi qaynana. – Qovog'ingizni solmang, do'stim... Bilaman, kuyovlar qaynanalar bilan gaplashishni yomon ko'rishadi. Lekin biz bir-birimizni anglaymiz, shekilli, Mishel. Biz qaynana-yu kuyov emas, aqlli odamlarmiz... Gapimiz gapimizga to'g'ri keladi... Shunday-ku, a?

Qaynana va kuyov divanga o'tirishdi.

– Xizmatigizga tayyorman, ona!

– Siz aqlli odamsiz, Mishel, juda aqllisiz; men ham... befahm emasman... Bir-birimizni yaxshi tushunarmiz deb o'ylayman... Men ko'pdan beri siz bilan so'zlashmoqchi bo'lib yurgan edim, o'g'lim. Butun... butun muqaddas narsalar haqi, rostini ayting, qizimni nima qilmoqchisiz?

Kuyov baqrayib qoldi.

– Men, bilasizmi, roziman... Mayli! Nega rozi bo'lmas ekanman! Ilm yaxshi narsa, adabiyot-

dan xabarsiz qolish yaramaydi... She'riyat-da! Uni tushunaman! Xotin kishi o'qigan bo'lishi yaxshi. Mening o'zim ham shunday tarbiya ko'rganman, bilaman... Lekin farishtam, bunchalik haddan oshirishning nima hojati bor?

– Masalan? Men uncha tushunolmay turibman...

– Men, sizning Lizamga qilayotgan muomalangizni tushunmayman! Siz unga uylandingiz; lekin u sizning xotiningizmi, umr yo'ldoshingizmi? U – sizning qurboningiz! Ilm, haligi kitoblar, turli nazariyalar... Bularning hammasi juda yaxshi narsalar, lekin do'stim, siz shuni ham yodingizdan chiqarmangki, u mening qizim bo'ladi! Men bunday ishga yo'l qo'ymayman! U mening jon-u tanim axir! Siz uni o'ldirayapsiz! Qarang, to'y bo'lganiga bir oy bo'lmasdan ozib, cho'pday bo'lib qoldi-ya! Ertadan kechgacha kitobga tikilib o'tiradi, bema'ni jurnallarni o'qiydi! Qandaydir qog'ozlarni ko'chirib yozadi! Axir shu xotinlarning ishimi? Siz uni hech qayoqqa olib bormaysiz, bunday o'ynab-kulsin demaysiz-a! Odamga qo'shilmaydi, davralarga bormaydi! Shunday ham bo'ladimi! Hali biron marta bazmga borgani yo'q-a, biron marta!

– Biron marta bormagan bo'lsa, o'zi xohlama-gan. Uning o'zi bilan so'zlashib ko'ring-chi... Bazmlaringiz, davralaringiz haqidagi fikrini bilasiz-qo'yasiz. Yo'q, onajon! Sizlarning takasaltangligingizni u xushlamabdi! Agar u ertadan kechgacha kitobga tikilsa yoki ish ustida o'tirsa ishoning, buning uchun hech kim uning mulohazasiga halal berayotgani yo'q... Men uni

shuning uchun yaxshi ko'raman-da... Shuning uchun hurmat bilan qulluq qilaman va iltimos qilaman, minba'd bizning oramizga tushmang. Agar biror narsa aytish kerak bo'lsa, Lizaning o'zi ham aytadi...

– Shundaymi? Siz hali uning ko'ngilchanglik qilayotganini, dami ichida ekanini bilmas ekansizda? Muhabbat uning tilini bog'lab qo'yg'an! Men bo'lmasam, siz unga bo'yinturuq kiygazardingiz, afandim! Ha! Siz rahmsiz, zolimsiz! Marhamat qilib, bugundan boshlab bu xulqingizni o'zgartiring!

– Hech o'zgartmayman!

– Shundaymi? Keragi ham yo'q! Ixtiyoringiz! Liza aytmasa siz bilan tortishib ham o'tirmasdim! Unga ichim achiydi! U, siz gapirib ko'ring, deb yalinganidan keluvdim!

– Yo'q, endi bunisi yolg'on!.. Bo'lmagan gap... Bo'yingizga olib qo'ya qoling...

– Yolg'on? Unday bo'lsa, mana, ko'ring!

Qaynana sakrab turdi, eshikning tutqichini yulqib tortdi. Eshik ochilib ketdi va Mishel o'zining Lizasini ko'rdi. U ostonada qo'llarini qovushtirib, piq-piq yig'lab turgandi. Ko'z yoshlari uning chiroyli chehrasini tutib ketgandi. Mishel irg'ib turib, uning yoniga bordi-da:

– Eshitdingmi? Qani tushuntir bo'lmasa, onang qizining kim ekanini bilib qo'ysin! – dedi.

– Onam... onam... to'g'ri aytadilar, – dedi Liza o'pkasini tutolmay. – Men bu turmushga toqat qilolmayman... Siqilib ketdim...

– Him... Hali shundaqami? Qiziq... Xo'sh nega bu to'g'rida men bilan o'zing gaplashmading?

– O‘zim... o‘zimmi... achchig‘ing keladi deb...

– Axir o‘zing doimo bekorchilikka qarshi muhokama yuritar eding-ku! Seni mulohazang uchungina yaxshi ko‘raman: atrofimdagi odamlarning hayotidan bezorman, degan eding-ku! Men ham seni shuning uchun yaxshi ko‘rgan edim-da! To‘ygacha sen bema‘ni, ovoragarchilik bilan kechiriladigan hayotdan nafratlanarding, yomon ko‘rarding-ku! Nega birdaniga bunday o‘zgarib qolding?

– U vaqtlarda, aytsam meni olmaysan, deb qo‘rqqan edim... Jonim Mishel! Bugun Mariya Petrovnanikiga mehmonga boraylik. – Liza o‘zini erining quchog‘iga otdi.

– Mana ko‘rdingizmi! Endi ishongandirsiz! – deb qaynana kerilganicha xonadan chiqib ketdi...

– Eh, ahmoq! – dedi Mishel ingrab.

– Kim ahmoq? – dedi Liza.

– Yanglishgan odam!..

Shahnoza Rahmonova
tarjimasi

KUYOV VA QAYNOTA

– Uylanayotgan ekansiz? – Dala-hovlida-gi bazmda Pyotr Petrovich Milkinning tanishi shunday deya murojaat qildi.

– Bu gapni qayerdan oldingiz? – to‘ng‘illadi Milkin.

– Hamma shu haqida gapiryapti. Yashirish-ning nima hojati bor. Nastenka Kondrashkin bilan qanday sayr qilib, qo‘shiq aytganingizni eshitganmiz, ko‘rganmiz, azizim, he-he-he. Ya-qinda Kondrashkinning o‘zi «Allaqachon ish pishgan», dedi. To‘g‘risini aytsam, siz uchun xursandman. Hatto Kondrashkinlardan ham ko‘proq quvondim. Bechoraning yetti nafar qizi bor-a!

«Jin ursin!» – o‘ylandi Milkin. O‘ninchi odam unga Nastenkaga uylanishi haqida gapiryapti. Bu ahmoqlikni tugatish kerak. Ertasiga ertalab Milkin uyat va qo‘rquv aralash Kondrashkinlarnikiga jo‘nadi.

– Pyotr Petrovich, marhamat, – deya uni uy egasi qarshi oldi. – Hozir Nastenka keladi. U Gusevlarnikiga chiqqandi.

– Men... to‘g‘risini aytsam, Nastenka Kiril-lovnani so‘rab kelmadim. Aslida sizning yonin-

gizga suhbatlashgani keldim, – deya g‘o‘ldiradi Milkin ko‘zlarini olib qochib.

– Xo‘sh, nima haqida gaplashmoqchisiz? – so‘radi Kondrashkin. – He-he-he, nega buncha uyalayapsiz? Bilaman nima haqida gaplashmoqchisiz. Buni allaqachon qilish kerak edi.

– Men ketayotgandim. Shuning uchun xayrlashgani keldim... Ruxsat bersangiz mehmondorchilik uchun minnatdorchilik bildirsam...

– Qanaqasiga? Men tushunmayapman, – gapini bo‘ldi Kondrashkin. – Albatta, har bir kishining ketishga haqi bor... Demak, qochyapsiz... axir bu adolatdan emas.

– Men... haligi...

– Yoz bo‘yi bu yerga kelib, yeb-ichding. Qizlar bilan vaqtichog‘lik qilding. Birdan mana jo‘nab ketayapman, deysan. To‘g‘ri, siz uning qo‘lini so‘ramadingiz. Ammo qilayotgan ishingiz shunga borib taqalardi. Har kuni Nastya bilan tushlik qilib, kechqurun qo‘lidan ushlab, bog‘da sayr qilardingiz... agar sizni kuyov deb bilmaganimda, hech qachon boqmasdim. Uning qo‘lini so‘raysiz... Bo‘lmasa...

– Nastya Kirillovna juda ajoyib qiz... Uni hurmat qilaman. Biroq bizning qarashlarimiz bir-biriga to‘g‘ri kelmaydi, – dedi Milkin titrab-qaqshab.

– Faqat shumi sabab? – kuldi Kondrashkin. – Axir azizim, nahotki, yer yuzidan erkak zoti bilan qarashlari bir xil bo‘lgan ayolni topish mumkin bo‘lsa? Zo‘r gap yo‘q. Bitta mantiqli

javob topib shunga yopishib olganini qarang. Hatto isitmam ko'tarildi.

– Men Nastasya Kirillovnaga arzimayman.

– Arziysan, arziysan! Sen zo'r yigitsan!

– Kamchiliklarimni bilmaysiz-da. Men kam-bag'alman.

– Oylik olasiz-ku, Xudoga shukr!

– Men ichuvchiman.

– Yo'q, yo'q. Sizni umuman mast holda ko'rmaganman. Hozirgi yoshlar ichishmaydi. Men yosh bo'lganimda butun mamlakat bo'ylab yurib, vaqtichog'lik qilardim. Busiz yashab bo'lmaydi.

– Men mukkasidan ketganman. Keyin yuragim ham o'sal.

– Ishonmayman! Birdan o'zingni ichuvchiman deysan! Kasalman deysan.

«Aldab bo'lmayapti-ku yaramasni. Hech bo'lmasa bitta qizini erga berishni shunday xohlayaptiki», – o'zicha o'ylandi Milkin.

– Men nafaqat aroqxo'rman, balki pora olishga ham o'chman, – davom etdi u.

– Hozir kim pora olmaydi?! Bu gaping bilan ko'nglimni zabt etding.

– Taqdirimni bilgan kunim uylanmaslikka qaror qilganman. Kelajakda kamomad uchun sud kursisiga o'tirishimga to'g'ri keladi.

– Taqdirni bilmay turib uylanish mumkin emas. Xo'sh qancha pulni o'zlashtirdingiz?

– Qirq to'rt ming...

– Buncha ko'p. Sibirga yuborishlari mumkin... Qizim kuyib qoladi-ku. Unday bo'lsa Xudo siz bilan, yaxshi boring.

Milkin erkin nafas olib, shlyapasiga qo' cho'zdi.

– Agar... – davom etdi Kondrashkin. – Nastya sizni sevsa, ortingizdan qolmaydi. Sibirda ham bu yerdagidan yaxshiroq yashashyapti. Agar oilam bo'lmasa o'zim ham o'sha yerga jo'navorardim. Shunday ekan, qo'lini so'rashingiz mumkin.

– Hayotimning dahshatli sirlarini ochishga majbur qilaysiz. Men qimorbozman.

– To'g'risini aytsam, kutmagandim, – dedi Kondrashkin Milkinga sirli nigoh tashlab. – Kimni qo'ynimda olib yurgan ekanman. Xudo haqi keting, ko'zimga ko'rinmang.

Milkin shlyapasini olib, g'alaba nashidasini surib, eshikka yaqinlashdi.

– To'xtang, to'xtang! Nega sizni shu paytgacha ushlaymagan.

– Birovning ismi-sharifida yuraman. Meni ushlay qiyin.

– Balki sizni bir umr qo'lga tushirisholmas, balki vijdoningiz qiynalayotgandir? Xudo siz bilan, uylaning, men roziman.

Milkinni ter bosdi, boshqa yolg'on o'ylab topolmasdi. U yengilganini tan oldi. Endi qochib ketish sharmandalik bo'lardi. U ortga qaytib roziligini aytmoqchi edi. Birdan xayoliga yangi fikr keldi.

– Jinniman. Jinnilarga esa uylanish mumkin emas. Bu haqda shifokor xulosasi ham bor. Ishonmasangiz uni olib kelishim mumkin, – dedi Milkin.

Kondrashkin rozi bo'ldi. Milkin darrov do'sti shifokor Fityuyevning yoniga yugurdi:

– Qutqar do‘stim, meni uylantirishmoqchi. Jinnilarga uylanish mumkin emas. Jinniligim to‘g‘risida bitta ma‘lumotnoma yozib bersang, iltimos.

Baxtga qarshi Fityuyev xotini bilan urishib qolgan ekan.

– Uylanishni istamaysanmi? – deb so‘radi.

– Hech qachon! – deya javob berdi Milkin.

– Unda buning iloji yo‘q, – dedi shifokor. Milkinning savol nazari bilan tikilib turganini ko‘rib, izoh berdi. – Uylanishni istaganingda ma‘lumotnoma yozib berishim mumkin edi. Uylanishni istamayotgan ekansan, demak, senda umuman jinnilik alomati yo‘q. Shunday ekan, uylanishni istagan kuning kel, ma‘lumotnoma yozib beraman.

LATTA

Yaqinda men bolalarimning murabbiyasi Yuliya Vasilyevnaga haqini berish uchun xonamga chaqirdim.

– O‘tiring, Yuliya Vasilyevna! – dedim. – Sizga pul kerak bo‘lsa ham, soddadilligingizdan o‘zingiz so‘ragani uyalasiz.. Qani, o‘zaro hisoblashib chiqaylik-chi. Biz sizning maoshingizni har oyga o‘ttiz so‘mdan gaplashgan edik.

– Qirq so‘mdan...

– Yo‘q, o‘ttiz so‘mdan... Menda yozilgan... Men murabbiyalarga hamma vaqt o‘ttiz so‘mdan to‘lab kelganman. Xo‘-o‘sh, siz bizda ikki oy turdingiz...

– Ikki oy-u, besh kun...

– Menda yozilgan. Rosa ikki oy... Demak, sizga oltmish so‘m tegadi... Siz Kolya bilan yakshanba kunlari mashg‘ulot o‘tkazganingiz yo‘q, o‘sha kunlari dam oldingiz, shuning uchun to‘qqiz yakshanbani chiqarib tashlaymiz... Uch kun bayram...

Yuliya Vasilyevna birdaniga qizarindi, ko‘ylak burmasini g‘ijimladi-yu, lekin g‘ing demadi!..

– Uch bayram kuni... Demak, o‘n ikki so‘m... Kolya kasal bo‘lib qolib, to‘rt marta dars bo‘lmadi, o‘sha kunlari siz mashg‘ulotni faqat

Varya bilangina o'tkazdingiz... Uch kun tishingiz og'ridi, xotinim peshindan keyin uyga qaytishingizga ruxsat berdi... O'n ikki so'm va yetti so'm, demak, yana o'n to'qqiz so'mni chiqarib tashlaymiz... Qoladi qirq bir so'm. To'g'rimi?

Yuliya Vasilyevnaning chap ko'zi qizarib, yoshga to'ldi. Iyagi titradi, asabiylashib yo'taldi; burnini qoqdi, ammo g'ing demadi.

– Yangi yil oldidan bir likopcha bilan finjonni sindirdingiz. Buni ikki so'm deydik, idishga familiya yozilgan edi, qimmatroq bo'lsa ham, mayli, roziman! Bizning haqimiz kimlarda ketmagan deysiz! So'ngra sizning beparvoligingiz natijasida Kolya daraxtga chiqib, kamzolini yirtib tushdi, bu ham o'n so'm... yana sizning yaxshi qaramaganligingiz natijasida uy xizmatchisi Varyaning botinkasi o'g'irlangan. Axir, siz maosh olasiz, shularning ustidan nazorat qilib turishingiz kerak. Demak, yana besh so'm... O'ninchi yanvarda mendan o'n so'm qarz oldingiz...

– Men olganim yo'q, – dedi Yuliya Vasilyevna, sekingina.

– Menda hammasi yozilgan.

– Xayr, mayli... yaxshi.

– Qirq bir so'mdan yigirma yetti so'mni chiqarib tashlasak o'n to'rt so'm qoladi...

Murabbiyaning ikki ko'zi jiqqa yoshga to'ldi... Uzun, chiroyli burni terlab ketdi. Bechora qiz!

– Men faqat bir martagina oluvdim, – dedi u, titroq tovush bilan. – Bekachingizdan faqat bir marta uch so'm olganman, xolos... Shundan boshqa pul olganim yo'q...

– Hali shundaymi? Men buni yozib qo'ymagan ekanman! O'n to'rt so'mdan uch so'mni

chiqarsak – o‘n bir so‘m qoladi... Oling pulingizni, jonim! Mana, uch... uch... uch... bir, tag‘in bir so‘m... oling!

Men unga o‘n bir so‘m berdim. Pulni titroq qo‘llari bilan olib, cho‘ntagiga soldi.

– Rahmat! – dedi pichirlab.

Men o‘rnimdan sakrab turib ketib, uy ichida yura boshladim. Juda jahlim chiqib ketgan edi.

– Nega menga rahmat deysiz? – dedim.

– Pulingiz uchun...

– Axir, pulingizni o‘g‘irlab o‘tiribman-ku, men sizni taladim-ku! Pulingizni o‘g‘irladim! Nega tag‘in menga rahmat deysiz?

– Boshqa joylarda menga shuni ham berishmas edi...

– Berishmas edi? Ajab emas! Men sizga hazil-lashdim, sizga unutilmas saboq berdim. Men sizning sakson so‘m pulingizni beraman, ana, xat jildga solib tayyorlab qo‘yganman. Odam ham shunaqa latta bo‘ladimi? Nega haqingizni talab qilmaysiz? Nega tek turasiz? Bu zamonda odam o‘tkir tishli bo‘lishi kerak! Odam shunday bo‘shang bo‘ladimi?

U bo‘shashib qoldi. Uning yuzidan: «Bo‘lishi mumkin!» degan ma‘noni o‘qidim.

Unutilmas saboq uchun undan kechirim so‘radim-da, qo‘liga sakson so‘mini berdim. U qo‘rqa-pisa chiqib ketdi... Uning ketidan qarab turib: bu dunyoda kuchli bo‘lish oson ekan! – deb o‘yladim.

**Odil Rahimiy
tarjimasi**

VAKIL YOKI DEZDEMONOVNING 25 SO‘M YO‘QOTGANI HAQIDA QISSA

L.I.Palminga bag‘ishlanadi

– Tss! Yuringlar, xoliroq joyga o‘taylik, bu yer noqulay... Eshitib qolishi mumkin...

Qorovulxonaga kirishdi. Qorovul Makarni, gaplarini eshitib, chaqimchilik qilmasin deb, g‘aznaxonaga yubordilar. U g‘aznaxonaga bormasdan, zina tagiga berkinib oldi: u, isyon chiqishini aniq bilar edi... Oldin gapni Kashalotov boshladi, uning ketidan Dezdemonov, undan keyin Zrachkov gapirdi... Tomirdagi qonlar qizishib ketdi! Qip-qizargan yuzlar tirishdi, ko‘kraklariga ura boshladilar...

– Biz daqqiyunus zamonlarida emas, XIX asrning ikkinchi yarmida yashaymiz! – deb gap boshladi Kashalotov. – Qorni yo‘g‘onlarga ilgari yo‘l qo‘yilgan bo‘lsa, endi qo‘yilmaydi. Axir, jonimizga tegdi-ku bu! U zamonlar o‘tib ketgan! Va hokazolar...

Dezdemonov ham taxminan shunday gaplarini gapirdi. Zrachkov hatto beodoblik bilan so‘kinib ham oldi... Chug‘ur-chug‘ur boshlanib ketdi. Ammo ichlaridan aqli raso bir kishi ham chiqib qoldi. Aqli raso kishi yuzini g‘amginlik-

ka soldi-da, burun qoqaverib ho'l bo'lib ketgan ro'molchasi bilan yuzini artib, dedi:

– Bu gaplarning nima keragi bor-a? Eh... Xo'p deyalikka, gapirilgan hamma gaplar rost, ammo nima keragi bor? Birovga otgan tosh o'zlaringga kelib tegishi ham mumkin: o'zlaring mahkamaga boshliq bo'lganlaringda sizlarga ham qarshi isyon chiqishi mumkin. Rost ayta-man! Faqat o'z boshlaringga yetasizlar, xolos.

Biroq, aqli rasoning gapiga hech kim quloq solmadi. Uni gapirib bo'lishiga ham qo'ymay, eshik yoniga surib qo'ydilar. U, aqli rasolik bilan hech narsaga erisha olmasligini ko'rib, aqli pastlik qila boshladi va o'zi ham qizishib, kirishib ketdi.

– Biz ham uning singari odam ekanligimizni ko'rsatib qo'yish vaqti yetdi endi! – dedi Dezdemonov. – Yana takror aytamanki, biz malay yoki avomlardan emasmiz! Biz gladiator emas-miz! Biz o'zimizni tahqir qilishga yo'l qo'ymay-miz! Bizni sensirasa, salomimizga alik olmasa, huzuriga kirib biron gap aytib tursak yuzini teskari o'girsa, so'kinsa... Bu nima degan gap? Hozirgi zamonda oliyjanob odamlar u yoqda tursin, hatto malaylarni ham sensirash mumkin emas! Kirib, o'ziga xuddi shunday deb aytish kerak!

– Qaysi bir kuni bo'lsa menga qarab: «Nega tumshug'ing bunday bo'yalib qopti, bor, Markarning oldiga, tumshug'ingni supurgi bilan tozalab qo'ysin!» deydi. Shu ham hazil bo'ptimi! Yana bir kuni bo'lsa...

– Bir kuni men xotinim bilan ketayotgan edim, u uchrab qoldi!..– deb uning gapini bo‘ldi Zrachkov. – «Ha, do‘rdoq lab, doim qizlar bilan yurganing yurgan, tag‘in kuppa-kunduz kuniya!» deydi. «Bu mening xotinim bo‘ladi, janobi oliylari», dedim. Kechirim ham so‘ramadi, faqat labini cho‘pillatib ketaverdi, deng! Shu tahqirlanishdan keyin xotinim boyaqish uch kungacha yig‘layverib xum bo‘ldi. U qiz emas, aksincha... O‘zlaring bilasizlar-ku...

– Xullasi kalom, janoblar, bunga ortiq chidab bo‘lmaydi! Yo u tursin, yo biz, birga ishlolmaymiz. Yo u ketsin, yo biz ketaylik! Obro‘ni to‘kib yurgandan ko‘ra ishsiz yurganimiz yaxshiroq! Hozir XIX asr! Har kimning o‘ziga yarsha izzat-nafsi bor! Garchi men o‘zim kichik bir odam bo‘lsam ham, biron subyekt emasman, hatto ko‘nglimda o‘z uslubim bor! Bunga yo‘l qo‘ymayman! To‘g‘ri, shunday deb aytish kerak betiga! Oramizdan biron kimsa kirsinda, bunday bo‘lishi yaramaydi, desin! Hammamizning tilimizdan gapirsin! Qani kim kiradi? Shunday deb, to‘ppa-to‘g‘ri betiga qarab ayta berish kerak! Qo‘rqmangiz, hech narsa bo‘lmaydi! Kim kiradi? Tfu... qurib ketgur... rosa bo‘g‘ilib qolibman...

Vakil saylashga kirishdilar. Uzoq mojarolar va sen kir, sen kirdan keyin aqlli, notiq va eng jasoratli deb Dezdemonovni saylashdi. O‘zi kutubxonaga a‘zo, ma‘lumoti baland, oyim qizlar bilan tanish, demak, shundan ma‘lumki, aqlli odam, gapini topib gapira oladi. Dadilligi to‘g‘risida gapirib o‘tirishning hojati ham

yo'q: hammaga ma'lumki, bir kun mahalla nazoratchisini «hoy, malay!» deb chaqirgani uchun undan afv so'rashni talab qilgan; mahalla nazoratchisi bu da'voni eshitib, qovog'ini solmasdanoq, Dezdemonovning jasorati butun olamga yoyilib ketgan edi...

– Kiraver, Senya! Qo'rqma! Shunday deb aytaver! Mana, kerak bo'lsa, degin! Sen aytgan odamlar biz emas, janobi oliylari, degin! Bo'ldi, yetar! Kerak bo'lsa, boshqa malaylarni topib ol, biz unaqangilardan emas, janobi oliylari, biz o'zimiz ham oliftalikni bilamiz, degin. Bunday qiliqlaring yaramaydi, deb ayt. Xuddi shunday deyaver... Kir oldiga! Senya... do'stim... Oldin sochlaringni tarab ol... To'g'ri shunday deb aytaver betiga.

– Jahlim tez-da, janoblar... Yana ortiqcha gap aytib qo'ysam... Zrachkov, sen o'zing kirsang yaxshiroq bo'lar edi!

– Yo'q, Senya, o'zing kiraver... Zrachkovning faqat qo'y og'zidan cho'p oladi, o'shanda ham mast bo'lsa... U ahmoq odam o'zi, sen bo'lsang harholda... Kiraver, azizim, kiraver...

Dezdemonov sochlarini taradi, jeletkasining u yoq-bu yog'ini tortib qo'ydi, qo'li bilan og'zini berkitib, bir yo'talib oldi-da, xonaga kirdi. Hamma nafas olmay kuta boshladi. Dezdemonov xonaga kirib, eshik oldida to'xtadi va titroq qo'li bilan lablarini siladi, gapni nimadan boshlashini bilmasdan sarosimalanib qoldi. O'ziga tanish qop-qora holli tepakalga ko'zi tushgan edi, yuragi shuv etib, eti jimirlashib ketdi... Orqasidan chumoli o'rmalab ketayotganday

bo'ldi... Buning zarari yo'q, albatta; o'rganmaganlikdan, har kim ham shunaqa bo'ladi, faqat yurak dov bersa bo'lgani... Tetik bo'!

– E-e-e... Xo'sh nima deb kelding?

Dezdemonov oldinga bir qadam tashladi, tili ni qimirlatgan edi, biroq hech tovush chiqmadi: tili tanglayiga yopishib qolgan edi. Shu bilan birga vakil, ichining ham allaqanday bo'lib ketganini sezdi... Uning mardligi yuragidan chiqib, qorniga o'tdi, u yerda g'uldirab, sonlari orqali tovoniga o'tib ketdi-da, etik tagiga kirdi... Afsuski, etigi yirtiq edi!

– E-e-e... Nima ishing bor edi! Eshitmaypsanmi o'zing?

– Him... Men o'zim... O'zim, shunday. Men, janobi oliylari, qulog'imga kiruvdiki!..

Dezdemonov tilini to'xtatib olmoqchi bo'lgan edi, biroq itoat qilmay, davom etdi:

– Men, janobi rafiqangiz tashkil etgan lotereyaga soyabonli arava ham chiqarmish deb eshituvdim... Bitta chipta bo'lsa... Janobi oliylari... Him... Janobi oliylari...

– Chipta deysanmi? Xo'p bo'ladi... Atigi besh ta chipta qoldi... Beshalasini ham olasanmi?

– Yo'... yo'... yo'q, janobi oliylari... Bittagina bo'lsa bas...

– Beshtasini ham olasanmi deb so'rayotibman.

– Juda yaxshi, mayli, janobi oliylari!

– Bittasi olti so'mdan... Sen besh so'mdan beraqol. Mana, qo'lingni qo'y... Ilohim baxting kulib yutgin...

– He-he-he... Rahmat, janobi oliylari... Him...
Juda xursand qildingiz...

– Jo‘na endi!

Bir daqiqadan keyin Dezdemonov qorovul-xona o‘rtasida qip-qizarib turar va yig‘lagunday bo‘lib, o‘rtoqlaridan 25 so‘m qarz so‘rar edi.

– 25 so‘m pulimni berib chiqdim, og‘aynilar, o‘zi meniki emas edi! Ijara haqini to‘lab kel deb qaynanam bergan edi... Berib turinglar, og‘aynilar! O‘tinaman sizlardan!

– Nega yig‘laysan endi? Soyabonli aravada yurasan, maza qilib!

– Soyabonli aravada... Soyabonli arava-ya! Soyabon arava bilan odamlarni qo‘rqitib yuramanmi endi? Men ruhoniy emasman! Mabodo yutib olganimda ham, qayerga qo‘yaman uni?

Ancha vaqtgacha gapirishib turdilar; ular gapirishar ekan, Makar (uning xat-savodi bor) hamma gapni birma-bir yozib olmoqda edi, yozib bo‘lgandan keyin... u yog‘i ma‘lum. Ayta-man desang juda uzun, janoblar! Har holda bu qissadan kelib chiqadigan hissa shuki, isyon qilmaslik kerak.

*Zumrad
tarjimasi*

ORDEN

Harbiy gimnaziyaning o'qituvchisi Lev Pustyakov do'sti va hamkasbi Ledensovning yonidagi xonada istiqomat qilardi. Yangi yil kuni ertalab u xuddi shu Ledensovnikiga qadam ranjida qildi.

– Bilasanmi, Grisha, – dedi u Ledensovga, odatdagicha yangi yil bilan tabriklaganidan keyin. – Agar bir noiloj ahvolga tushib qolmaganimda seni ham bezovta qilmoqchi emasdim. Bir kunga Stanislavingni berib tursang. Bugun savdogar Spichkinnikiga ziyofatga bormoqchiman. U ablahni o'zing bilasan, ordenni juda yaxshi ko'radi; bo'ynida yoki ko'kragida biron narsa osilib turmagan odamni ablah, deyishdan ham toymaydi... Uning ustiga ikkita qizi bor... Taniysanku Nastya bilan Zinani. Tushundingmi aziz do'stim... Seni do'stim deb aytayapman... Beraqol, bir yaxshilik qil!

Pustyakov bu so'zlarni qizarinib, tutila-tutilla aytarkan, xavotirlanib, eshikka qarab-qarab qo'yardi. Poruchik oldin jerkib tashlasa ham, keyin ko'ndi.

Kunduz soat ikkida Pustyakov izvoshga tushib Spichkinnikiga ketarkan, po'stinining yoqasini sal ochib, ko'kragiga tikilib borardi,

begona Stanislavning zarhali yaltirar, emali tovlanar edi.

Pustyakov sovuqdan uvishib o'ylab borar edi:

«Kishini naqadar olijjanob ko'rsatadi! Ko'p bo'lsa besh so'mlik narsa-yu, kishini shunchalik sersavlat qiladi-ya».

Spichkinning hovlisiga yetgandan keyin, po'stinini butun ko'kragi ko'rinarli qilib ochib, izvoshchiga shoshilmasdan pul to'lay boshladi. Nazarida izvoshchi uning tugmalari, pogonlari va Stanislavini ko'rib og'zi ochilib qolgan-day bo'ldi. Pustyakov mag'rurona yo'talib olib uyga kirdi. Dahlizda po'stinini yechaturib zalga qaradi. Ichkaridagi uzun stol atrofida o'tirgan o'n besh chog'li kishi ovqatlanmoqda edi. Odamlarning g'ovur-g'uvuri, idish-tovoqlarning taqir-tuquri eshitilib turardi.

– Kim u? – degan ovozi eshitildi mezbonning.
– Iya, Lev Nikolayevich-ku! Qani, marhamat, kiring. Biroz kechikdingiz, hechqisi yo'q. Endi o'tirgan edik.

Pustyakov ko'kragini kerib, boshini yuqoriga ko'targancha qo'llarini bir-biriga ishqab zalga kirdi. Biroq kayfi uchib ketdi. Zinaning yonida o'zi bilan birga ishlaydigan fransuz tili o'qituvchisi Tramblyan o'tirar edi. Fransuz ordenni ko'rib qolsa qancha gap-so'z, sharmandalik... Butun obro' bir pul bo'ladi... Birdan uning boshiga ordenni uzib tashlash yoki qaytib chiqib ketish fikri keldi. Lekin orden puxta chatib qo'yilgan, chiqib ketishning ham endi iloji yo'q edi. Darrov o'ng qo'li bilan ordenni bekitdi, biroz qaddini bukib, o'ng'aysizlanibroq hammaga ta'zim qildi va hech kimga qo'l berib

ko'rishmay bo'shashganicha xuddi o'sha fransuz ro'parasidagi bo'sh stulga o'tirdi.

«Kayfi bo'lsa kerak!» deb o'yladi Spichkin uning izza bo'lgan yuzini ko'rib.

Pustyakovning oldiga bir kosa sho'rva keltirib qo'yishdi, u chap qo'li bilan qoshiqni oldi-yu, lekin shunday kazo-kazolar oldida chap qo'llab ovqat yeb bo'lmasligini eslab, ovqat yeganini, qorni to'qligini vaj qildi.

– Qornim to'q... Rahmat... – deb g'udurladi, u. – Amakim protoiyerey¹ Yeleyev aytdirib yuborgan ekanlar... Shu, qo'ymasdan ovqat yedirib yubordilar.

Xushbo'y hidi ufurib turgan sho'rva, ishtahani juda qitiqlaydigan, bug' chiqarib turgan dimlama baliq Pustyakovning yuragini ezib yubordi. U chap qo'li bilan ordenini bekitib o'ng qo'lini bo'shatmoqchi bo'lgan edi, bo'lmadi.

«Sezib qolishadi... Chap qo'lim ko'kragimda ko'ndalang tursa ashula aytmoqchi bo'layotganga o'xshab qolaman. E Xudo, ziyofat tezroq tugay qolsa-chi! Biron oshxonaga borib ovqat yerdim!»

Uchinchi ovqat tugagach u fransuzga ko'z qirini tashladi. Tramblyan ham negadir qizargan, Pustyakovga tikilganicha hech narsa yemasdan o'tiripti. Ko'z-ko'zga tushganda ikkovlari ham yana qattiqroq xijolat tortib, oldilaridagi bo'sh likopchaga qarashardi.

«Sezdi ablah! Basharasida ko'rib turibman sezganligini. Bu past, yana o'lguday mayda

¹ Oliy martabali pop.

gap. Ertagayoq borib direktorga chaqadil» deb o'yladi Pustyakov.

Mehmonlar va mezbonlar to'rtinchi ovqatni yeb, nasib qilgan beshinchi ovqatni ham yeyishdi...

Qirg'iy burnining keng kataklarini tuk bosgan, ko'zlari qisiqdan kelgan novcha bir janob o'rnidan turdi. U sochlariqi silab turib xitob qildi:

– X-x-xo'sh... chunonchi... shu... shu yerda hozir bo'lgan xonimlarning gul-gul ochilishlari uchun ko'taraylik! Mehmonlar o'rinlaridan duv turib qadahlarini qo'llariga olishdi. Butun xonalar bo'ylab olqish sadosi jaranglab eshitildi. Xonimlar iljayishib, qadahlarini urishtirmoq uchun uzatishdi. Pustyakov ham o'rnidan turib ryumkasini chap qo'li bilan oldi.

Erkaklardan biri unga murojaat qilib qadahda ichkilik uzatdi:

– Lev Nikolayevich, sizga xizmat bo'lsa ham, shuni Nastasya Lvovnaga uzatib yuboring. Bir iloj qilib o'sha kishiga ichiring! – dedi u.

Pustyakovga ko'p malol kelgan bo'lsa ham majburan o'ng qo'lini ishga soldi. Nihoyat, tasmasi g'ijimlangan Stanislav chiroqda yaltirab ketdi. O'qituvchining rangi o'chib, boshini egdi va yer tagidan sekingina fransuzga qaradi: u hayron bo'lib Pustyakovga tikilganча qoldi. So'ngra lablarida tabassum paydo bo'lib, yuzidagi xijolat va xomushlik asta tarqala boshladi...

Shu payt uy egasi fransuzga shisha uzatib:

– Yuliy Avgustovich! Shuni o'sha yoqqa uzatib yuboring, – deb iltimos qilib qoldi.

Tramblyan istar-istamas zo'rg'a o'ng qo'lini shishaga uzatgan edi... oh qanday baxt! Pustyakov uning ko'krigidagi ordenni ko'rdi. Yana unda Stanislavgina emas, butun boshli Anna ekan. Demak, fransuz ham muttahamlik qilgan ekan! Pustyakov xursandligidan kulib yuborib stulga bemalol yalpayib o'tirib oldi... Endi ordenni yashirishning nima hojati bor! Ikkalovi ham bir xil gunoh qilipti. Endi kim borib chaqadi, kim sharmanda qiladi. Spichkin muallim ko'krigidagi ordenni ko'rib:

– Ehe, – deb qo'ydi.

– Qarang, Yuliy Avgustovich! – dedi Pustyakov, – juda qiziq ish-a! Bayramdan oldin bizdan ko'rsatilganlar juda kam bo'ldi deyman! Bo'lmasa qancha odam bor edi, faqat siz-u menga tegipti-da, hayron qoladigan ish-a!

Tramblyan suyunib ketdi va bosh irg'atib 3-nchi daraja Anna osilib turgan qaytarma yoqaning chap tomonini oldinroqqa chiqardi.

Dasturxon yig'ilgandan keyin Pustyakov uy-uy yurib qizlarga ordenini ko'rsatdi. Qorni och bo'lsa ham kayfi chog' edi.

U, orden haqida Spichkin bilan so'zlashib turgan Tramblyanga rashki kelib: «Voy attang, shunaqaligini bilganimda-chi, naq Vladimirmi taqib kelmasmidim, esizgina, esimga kelmapti-da» deb o'zini koyirdi.

Faqat ana shu fikr uni qiynamoqda edi. Boshqa tomonlardan bo'lsa u o'zini mutlaqo baxtiyor deb sezardi.

Abdulla Qahhor
tarjimasi

LOZIM CHORALAR

Mahalliy qamoqxona nazoratchisining ifodasicha, xaritada nomini teleskop bilan ham ko'rib bo'lmaydigan kichkina va uezdsiz bir shaharcha, quyosh nurlari bilan chulg'angan. Jimjitlik. Shahar idorasidan chiqib savdo rastalariga tomon sekin-sekin sanitariya nazorat guruhi ketib bormoqda, bu guruh shahar shifokori, noziri, idoraning ikki vakili hamda bir savdo vakilidan iborat. Orqada kamoli hurmat bilan mirshablar ketmoqda... Guruhning yo'li ham, do'zax yo'li singari yaxshi niyatlar bilan to'shalgan. Bu sanitarlar, ketib borarkan qo'llarini to'lg'ay-to'lg'ay iflosliklar, badbo'yliklar, lozim choralar va boshqa shuningdek o'latga tegishli narsalar to'g'risida so'zlashadilar. Ularning gaplari shu qadar bama'ni bo'ladiki, hammadan oldinda ketib boruvchi noziri birdaniga zavq olib ketadi-da, orqasiga qayrilib, deydi:

– Mana shu tariqada tez-tez yig'ilishib, muzokaralar qilib tursak edi, taqsirlar! Ham ko'ngil ochilardi, ham kishi o'zini binoyi sezardi, yo'qsa biz g'ajishganimiz-g'ajishgan. Azbaroyi Xudo!

Savdo vakili xuddi o'ziga qurbon tanlab turgan bir jallod singari, shifokorga yuzlanadi.

– Kimdan boshlasak ekan? Osheynikovning do'konidan boshlasak qalay bo'lar ekan, Anikita Nikolayevich? Avvalo u o'zi muttaham odam, va... ikkinchidan, uni ham tekshirishga vaqt keldi. Bir kun uning do'konidan biznikiga grechixa yormasi olib kelgan edilar, qaragam ichidan kalamush tezagi chiqdi... Xotinim og'ziga ham olmadi!

Shifokor loqayd javob berdi:

– Nimasi bor? Osheynikovdan bo'lsa, Osheynikovdan boshlayveramiz-da.

Sanitarlar tepasiga «A.M.Osheynikovning qand, qahva va boshqa zarur mollar magazini», deb yozilgan bir do'konga kirdilar-da, uzundan-uzoq muqaddimalarga kirishmasdan darhol tekshira boshladilar.

Qozon sovunlaridan chiroyli qilib uyilgan ehomga qararkan:

– Joyida... – dedi shifokor. – Sovunlardan shunday Bobil qal'alari yasab yuboribsan! Hunar bu, qarang-a! I-ye, i-ye! Bu qanday gap bo'ldi? Buni qarang, taqsirlar! Demyan Gavrilovich sovunni ham, nonni ham bir pichoqda kesar ekanlar!

Do'kon egasi bunga qarshi, xuddi haqli javob qaytarganday bo'lib, dedi:

– Bundan hech bir vaqt vabo paydo bo'lmaydi, Anikita Nikolayevich!

– U-ku rost-a, lekin yaxshi emas, axir! Men ham axir nonni sendan olaman.

– Yaxshi odamlarga alohida pichog‘imiz bor. E, xotirjam bo‘ling... Nima deb o‘tiribsiz...

Nazoratchi ko‘zlarini suzib cho‘chqa soniga qaraydi, anchagacha uni tirnog‘i bilan timdablab ko‘radi, zimdan hidlaydi, so‘ngra cho‘chqa sonini chertib turib so‘raydi:

– Buning ichida strixnin¹ ham bo‘ladimi?

– Yo‘g‘e... Unday demasinlar-e... Unday qilarmidik?!

Nazoratchi xijolat bo‘lib, u yerdan ketadi, undan keyin yana ko‘zlarini suzib, Asmolov va sheriklarining preyskurantiga² tikiladi. Savdo vakili qo‘lini grechixa yormasi turgan bochkaga solsa, qo‘li yumshoq, barqut singari bir narsaga tegadi... Bochkani ichiga qaraydi va so‘ngra yuzida mehr alomati paydo bo‘ladi.

– Mushukcha... mushukcha! Yumshoq maxluqcha! – deb g‘ujurlaydi u, – yormaning ustiga uzalib, boshlarini ko‘tariptilar... – Erkalik qilayotirlar... Sen, Demyan Gavrilich, mushukchadan birontasini biznikiga berib yuborsang bo‘lardi!

– Mumkin... Ammo, taqsirlar, gazaklarni ko‘rmoqchi bo‘lsangiz agar... mana selodka, pishloq... qizil baliq, marhamat qilib ko‘ring... Bu baliqni payshanba kuni tushirdim, eng yaxshi baliq... Mishka, pichoqni ber!

Sanitarlar baliqni pichoq bilan to‘g‘ragach, ilgari bir qur hidlab olib, so‘ngra tatib ko‘rmoq uchun og‘izlariga soldilar.

Do‘kon egasi Demyan Gavrilich, xuddi o‘z-o‘ziga gapirganday deydi:

¹ O‘tkir zahar.

² Narxlarning ro‘yxati.

– Shu bahonada men o‘zim ham jindak ovqatlanib olay. Allaqanday bir shisha dori yo-tib edi. Baliqdan oldin jindak urib olsammi... Unda, baliqning ta‘mi ham o‘zgacha bo‘ladi... Mishka, o‘sha shishani bu yoqqa ber!

Mishka, lunjini shishirib va ko‘zini baqraytirib shishani og‘zini ochadi-da, «taqq!» etib ras-ta ustiga qo‘yadi. Nozir, chuchmallanib, gardanini qashigani holda deydi:

– Nahorda ichish... – deydi. Ammo birgi-na stakan bo‘lsa, balki... Demyan Gavrilich, beradigan bo‘lsang, tezroq bo‘l, yo‘qsa sening arag‘ingga sira vaqtimiz yo‘q!

Chorak soatdan keyin sanitarlar lablarini arta-arta va gugurt cho‘pi bilan tishlarini kav-lagan holda, Goloribenko deganning do‘koni to-mon ketib boradilar. O‘chakishganday, o‘tadi-gan yo‘l ham yo‘q... Besh nafar polvon kishi yuz-lari qip-qizargan va terlagan holda, do‘kondan tashqariga yog‘liq bochkalarni yumalatmoq-dalar.

– O‘ngga o‘t... Chekkasidan tort... tort, tort deyman! Tagiga yog‘och qo‘y... e, padaringga la‘nat! Chetroqqa o‘tib turing, to‘ra, bosib ketadi!

Bochka eshikka tiqilib qolib, o‘rnidan sira jilmaydi. Polvonlar butun kuchlari bilan zo‘r berib, uni itaradilar va qattiq-qattiq pishil-lashib, baland ovoz bilan so‘kinadilar. Juda zo‘r berib itarish natijasida, shuncha ko‘p pishillash bilan havoning soffligi ham yaxshi-gina buzilgach, nihoyat bochka o‘rnidan jiladi, ammo tabiat qonunining aksi o‘laroq orqaga

qarab yumalaydi-da, yana eshikka tiqilib qoladi. Yana pishillash boshlanadi.

– Jin o‘rsin! – deydi nazoratchi. – Shibukinnikiga o‘ta qolaylik. Bu la‘natilar kechgacha pishillashadiganga o‘xshaydi.

Ammo Shibukinning do‘koni bu vaqtda qulflangan edi.

Sanitarlar, bir-birlariga qarashib, taajjublanadilar:

– Hozirgina ochiq edi-ku! – deydilar. – Biz Osheynikovnikiga kirgan vaqtimizda, u eshik oldida mis choynakni yuvib turgan edi. – So‘ngra yopiq do‘kon oldida turgan gadoydan so‘raydilar: – Qani u?

Gadoy xirqiroq ovoz bilan deydi:

– Iso yo‘liga bir narsa beringlar. Bir mayib bechoraman, xayr-u saxovat qiling, to‘ralar. Ilohim, bola-chaqalaringizning...

Sanitarlar qo‘l siltab, nariga ketadilar. Shahar idorasi vakili Plyuningina ulardan ajralib qolib, gadoyga yonidan bir tiyin olib beradi-da, xuddi bir narsadan qo‘rqqanday apil-tapil cho‘qinib, sheriklarining orqasidan yuguradi.

Ikki soatcha o‘tgandan keyin, nazoratchilar endi qaytib boradi. Sanitarlar charchagan va ezilgan ko‘rinadilar. Ularning bu safarlari bekor ketgani yo‘q, chunki mirshablardan biri, tantana bilan qadam bosarkan, bir savat to‘lasasigan olma ko‘tarib boradi.

Nazoratchi, «Araq savdosi. Araqlar va vinolar» deb yozilgan viveskaga qaragan holda, deydi:

– Shuncha halol mehnatdan keyin, endi jindakina tomoqni ho‘llab olsak yomon bo‘lmas edi.

– Ha, albatta. Yomon boʻlmas edi. Istasalarining kiraylik.

Sanitarlar yertoʻla – mayxonaga tushadilar-da, oyogʻi qiyshiq stol tegrasida davra olishib oʻtiradilar. Nazoratchi xoʻjayin tomonga imo qiladi, shundan keyin stol ustida darhol shishalar paydo boʻladi.

Savdo vakili ichkilikni icharkan, yuzini burishtirib:

– Afsuski, gazagi yoʻq, – deydi. – Tuzlangan bodringdan bersangmikan... Unday desam...

U kishi darhol haligi mirshab tomonga burilib, olmaning yaxshi-yaxshisini tanlaydi-da, gazak qiladi. Nazoratchi, ajablangandek boʻlib, deydi:

– Oh... buning uncha buzilmaganlari ham bor ekan. Qani ber-chi, men ham bir-ikkita tanlab olay! E, sen idishning oʻzini shu yerga qoʻy... Yaxshi-yaxshilarini tanlab olamiz-da, archib yeymiz, qolganini tashlab yuborsang ham boʻladi. Anikita Nikolayevich, qoʻying! Mana shunaqa tez-tez yigʻilishib muzokara qilishib tursak. Yoʻqsa bu pasqam joyda hech narsani koʻrmay umring oʻtadi: na maʼrifat, na klub, na ulfatchilik – Avstraliyaning xuddi oʻzginasi! Quyib ichinglar, taqsirlar! Janob, olmadan oling! Siz uchun oʻzim, oʻz qoʻlim bilan archdim!

Mirshab, yertoʻladan chiqib kelayotgan nazoratchidan:

– Taqsir, toʻra, bu savatni nima qildim endi? – deb soʻraydi.

– I... savat? Qanday savat? Ha-a! Olmasi bilan birga yoʻq qil darrov!.. Yuqumli kasalning uyasi u!

– Olmasini yeb bo'ldilar-da!

– Ha-a... juda soz! Me-enga q-qara... mening uyimga borib, bolalarimga ayt, xafa bo'lmasin... Men faqat birgina soat... Plyuninnikida uxlab kelaman... Uqdingmi? Uxlab kelaman. Uyqu tangrisiga salom berib kelaman. Sprexen zi deych¹, Ivan Andreich.

Shundan keyin, u ko'zini yuqori ko'tarib, allaqanday bir alam bilan bosh chayqaydi-da, qo'llarini kerib turib:

– Butun umrimiz shunday o'tadi! – deydi.

¹ Bilasizmi? (nem.)

Abdulla Qahhor
tarjimasi

NIQOB

X. degan jamoat klubida ezgu bir niyat bilan katta bazm yoki shu yerliklar taʼbiri bilan aytganda raqs kechasi uyushtirildi.

Soat tungi oʻn ikki. Raqsga tushmaydigan niqobsiz ziyolilar – bular besh nafar edi – qiroatxonadagi kattakon stol atrofida oʻtirib, burun va soqollarini gazetaga ishqab oʻqishar, mudrashar, poytaxt gazetalarining mahalliy muxbiri juda oʻtaketgan liberal bir janobning taʼbiri bilan aytsak, «fikr» qilishar edi.

Umumiy zaldan «Vyushki» degan kadril sadosi eshitilardi. Eshik oldidan gurs-gurs qadam bosib, idish-tovoqlarni sharaqlatib dam-badam lakeylar oʻtib turishar edi. Qiroatxona ichi jimjit.

– Mana shu yer tuzukka oʻxshaydi, – dedi kimdir bosinqi, boʻgʻiq tovush bilan. – Kirave-ringlar. Bu yoqqa kiringlar!

Eshik ochilib, yoʻgʻon gavgav, pakana, izvoshcha ust-bosh kiygan, shlyapasiga tovus pati taqqan niqobli bir kishi kirdi. Uning ketidan niqob kiygan ikki xonim va patnis koʻtargan lakey kirdi. Patnisda bir koʻzacha likyor, uch shisha qizil vino va bir necha stakan bor edi.

– Bu yoqqa! Bu yer salqinroq ham, – dedi u kishi – patnisni stolga qo‘y. O‘tiringlar, xonimlar! Marhamat qiling. Sizlar, janoblar, nariroq siljinglar... Nima bu yerda...

U qalqib, stuldagi bir necha jurnalni qo‘li bilan surib tashladi.

– Bu yerga qo‘y! Sizlar, kitobxon janoblar, nariroq siljinglar; bu yerda gazeta-yu siyosatga balo bormi... Tashlanglar!

– Mumkinmi, sekinroq gapirsangiz, – dedi ziyolilardan biri niqob kiygan kishiga ko‘zoynak orqali qarab. – Bu yer bufet emas, qiroatxona... Bu yer ichkilik ichadigan joy emas...

– Nega ichkilik ichadigan joy emas ekan? Nima, stol qimirlab to‘kiladimi, yo ship o‘pirilib tushadimi? Ajab! Lekin... Gapni cho‘zmang! Tashlang gazetani... Shusiz ham juda aqllisizlar.. Biroz o‘qibsizlar bas, ko‘z ham ishdan chiqadi. Hammadan ham muhimi, menga yoqmayapti, hamma gap shunda.

Lakey patnisni stolga qo‘ydi, sochiqni bilagiga tashlab eshik yoniga borib turdi. Xonimlar shu ondayoq vino ichishga kirishishdi.

– Gazetani shunday ichkiliklardan ortiq ko‘radigan aqlli odamlar ham bo‘lar ekan-da, deyman, – dedi tovus pati taqqan kishi, o‘ziga likyor quyayotib. – Menimcha muhtaram zotlar, ichishga pullaring bo‘lmagani uchun gazetani yaxshi ko‘rasizlar. Shunday emasmi? Xo-xo!.. O‘qiyaptilar! Xo‘sh, nima deb yozipti? Hoy, ko‘zoynak taqqan zot! Qanaqa faktlar to‘g‘risida o‘qiyotibsiz? Ho? E, qo‘ysangchi-ya! Oliftagarchilik ham evi bilan-da! Undan ko‘ra ichsang-chi!

Tovus pati taqqan kishi o'rnidan turib, ko'zoynakli janobning qo'lidan gazetani tortib oldi. U kishining rangi oqardi, keyin qizardi va hayron bo'lib, boshqa ziyolilarga qaradi – ular ham bunga qarab turishar edi.

– Siz taltayib ketayotirsiz, muhtaram janob! – dedi u jahli chiqib. – Siz qiroatxonani mayxonaga aylantirayotirsiz, tartibsizlik qilishga, mening qo'limdagi gazetani tortib olishga haqingiz yo'q! Men siz aytgan odamlardan emasman! Siz meni bilasizmi, kimman! Men bank direktori Jestyakov bo'laman.

– Sendaqa Jestyakovlarni ikki pulga olmayman! Gazetangni esa mana-mana... – U gazetani yerdan olib mayda-mayda qilib tashladi.

– Janoblar, bu nima degan gap? – dedi Jestyakov dong qotib. – Bu qanaqasi... Hech aqlga sig'maydigan ish-ku!

– Achchig'lari keldi, – dedi niqobli kishi kulib, – hay-hay, juda qo'rqib ketdim-ku! A'zoyi badanim titrab ketayotipti! Menga qaranglar, muhtaram zotlar! Hazilni qo'yinglar, sizlar bilan gaplashgani hushim yo'q... Men mana bu xonimlar bilan aysh-ishrat qilmoqchiman, shuning uchun ko'p xira bo'lmasdan, bu yerni bo'shatib qo'yinglar... Bo'la qolinglar! Janob Belobuxin, qani tuyog'ingni shiqillat! Nega tumshug'ingni jiyirasan? Chiq degandan keyin chiq! Chiq tezroq deyman, bo'lmasa bo'yingga tushirib qolaman!

– Bu qanday bo'ldi? – dedi sud xazinachisi Belobuxin qizarib, yelkalarini qisib. – Tushu-

nolmadim. Bir bezbet bu yerga kirs-a-yu... shu-naqa qilib o'tirsa!

– «Bezbet»ing nimasi? – deb tovus pati taqqan kishi g'azabi kelib qichqirdi va stolni shunday mushtladiki, patnisdagi stakanlar sakrab ketdi. – Kimga aytayapsan? Bu niqob kiyib olgan, nima desam bo'laveradi deb o'ylaysanmi? He zang'ar! Chiq deganimdan keyin chiq! Hoy, bank direktori, yaxshilikcha chiqib ket. Yo'qol hammang, muttahamlar! Tuyog'ingni shiqillat.

– Ko'ramiz kim chiqib ketarkan! – dedi Jestyakov hayajondan ko'zoynagigacha terlab. – Ko'rsatib qo'yaman! Hoy, navbatchi nozirni chaqir bu yoqqa!

Bir daqiqadan keyin raqsdan xansirab qolgan, ko'kragiga ko'k tasma taqqan, kichkina sap-sariq kichik nozir kirdi.

– Chiqing bu yerdan! – dedi u. – Bu yer ichkilik ichiladigan joy emas. Marhamat qilib os-hxonaga chiqing.

– Sen nega kelding, – dedi niqobli kishi. – Men seni chaqirdimmi?

– Sensiramang? Chiqing marhamat qilib.

– Menga qara, senga bir daqiqa muhlat beraman... Sen bu yerning noziri, ulug'isan, shuning uchun mana bu masxarabozlarni sekin, izzati bilan bu yerdan olib chiqib ket. Mening xonimlarim bu yerda begona odam bo'lishini xushlamaydi... Uyalishadi. Men pul sarf qilganman. Bularning yechinib, yayrab o'tirishini istayman.

– Bu shoʻrtumshuq, bu yer ogʻil emasligini bilmaydi shekilli, – dedi Jestyakov qichqirib. – yevstrat Spiridonichni chaqiringlar!

– Yevstrat Spiridonich! – deb qichqirdi zalda kimdir. – Yevstrat Spiridonich qanilar?

Politsiya mundiri kiygan chol – Yevstrat Spiridonich darrov keldi.

– Marhamat qilib, chiqing bu yerdan! – dedi u boʻgʻiq tovush bilan va baqrayib, boʻyalgan moʻylovlarini qimirlatdi.

– Obbo, juda qoʻrqitib yubording! – dedi niqobli kishi xaxolab kulib. – Voy, voy, juda qoʻrqitding-ku! Buni qaranglar-a! Moʻylovi mushukning moʻyloviga oʻxshaydi! Baqraygani-ni koʻr... Ha-ha-ha!

– Gapni choʻzma! – dedi Yevstrat Spiridonich bor tovushi bilan baqirib titrab. – Chiq bu yerdan! Hozir buyuraman, olib chiqib tashlaydi!

Qiroatxona gʻala-gʻovur boʻlib ketdi, qisqich-baqaday qizargan Yevstrat Spiridonich yer tepinib qichqirar edi. Jestyakov qichqirardi. Belobuxin qichqirardi. Hamma ziyolilar qichqirardi, ammo hammasining tovushini niqobli kishining yoʻgʻon tovush bosib ketardi. Bu toʻpalon natijasida bazm toʻxtadi, hamma qiroatxonaga yopirilib kirdi.

Yevstrat Spiridonich, dagʻdagʻa uchun klubda boʻlgan hamma politsiyalarni chaqirdi, oʻzi protokol yozgani oʻtirdi.

– Yoz, yoz, – dedi niqobli kishi uning qogʻoziga barmogʻi bilan niqtab. – Endi men shoʻrlikning boshimga nimalar kelar ekan-a? Shoʻrginam qursin! Men gʻaribni nega endi xarob qilasiz?

Ha, ha! Xo'sh? Protokol tayyor bo'ldimi? Hamma qo'l qo'ydimi? Xo'p, endi menga qaranglar!.. Bir... ikki... uch!

Niqobli kishi o'rnidan turdi, qomatini rostlab yuzidan niqobini oldi. Mast basharasini ochib, hammaga qaradi va qilmishi qattiq ta'sir etganidan zavqlanib, o'zini kresloga tashladi va qah-qah urib kuldi.

Haqiqatan uning bu qilmishi hammani hangu mang etib qo'ydi. Hamma ziyolilar gangib – oqarib-bo'zarib bir-biriga qaradi, ba'zisi bo'ynini qashladi. Yevstrat Spiridonich bilmasdan ko'p ahmoqona bir ish qilganday tomog'ini qirib qo'ydi.

Ma'lum bo'ldiki, to'palon qilgan kishi shu yerlik boyvuchcha, faxriy grajdanin¹ o'zining janjalkashligi, ezgu ishlarga himmatli ekani va mahalliy matbuotda ko'p martalab zikr qilingan maorifparvarligi bilan tanilgan Pyatigorov ekan.

– Xo'sh, chiqib ketasizlarmi, yo'qmi? – dedi Pyatigorov birpasdan keyin.

Ziyolilar indamasdan, oyoq uchida yurib, chiqib ketishdi va Pyatigorov eshikni qulflab oldi.

– Buning Pyatigorov ekanini sen bilar eding-ku, axir! – dedi sekin xirillab Yevstrat Spiridonich, qiroatxonaga vino olib kirgan lakeyning yelkasidan ushlab, silkib. – Nega indamading?

¹ Podsho hukumati zamonida turli xizmatlari (aksari cherkov, monastir, kasalxona foydasiga iona qilganligi) uchun asosan savdogarlarga beriladigan unvon.

– Aytmagin degan edilar!

– «Aytmagin» degan emishlar. Bir oy qamab qo‘ysam, ana undan keyin «aytmagin dedilar!» deyishni bilib olasan! Yo‘qol! Sizlar ham chakki emas, janoblar, – dedi u ziyolilarga qarab, – birpas chiqib tursalaring nima bo‘lar edi! Mana endi o‘zlaring pishirgan oshni o‘zlaring ichinglar! E janoblar, janoblar... Yomon ko‘rganim shunaqa ish, Xudo haqi...

Ziyolilar xuddi bir kor-hol bo‘lishini oldindan sezganday bir-birlari bilan pichirlashib, bo‘yinlarini qisib, xomush va xafa holda klubda yurar edilar... Ularning xotinlari, qizlari Pyatigorovning «koyigani»ni va jahli chiqqanini bilib, asta-sekin uylariga tarqaldilar. Bazm to‘xtab qoldi.

Soat ikkida Pyatigorov qiroatxonadan chiqdi. U mast, gandaraklar edi. Zalga kirib, orkestrga yaqin bir yerga o‘tirdi va musiqa eshitib pinakka ketdi. Keyin bir yoqqa qiyshayib, xurrak otdi.

– Chalma! – dedi nozir musiqachilarga.– Jim! Yegor Nilich uyquga ketdilar.

– Uyingizga eltib qo‘yaymi, Yegor Nilich? – dedi Belobuxin engashib, boyvuchchaning qulog‘iga.

Pyatigorov xuddi yuziga qo‘ngan pashshani uchirmoqchi bo‘lganday labini qimirlatdi.

– Uyingizga eltib qo‘yaymi? – dedi Belobuxin yana. – Yo izvoshingizni chaqirib beraymi?

– A? Kimni? Sen... nima deysan?

– Uyingizga eltib qo‘yay... Alla qiling.

– Uyga ketaman... Eltib qo‘y!

Belobuxinning joni kirdi va Pyatigorovni ko‘tara boshladi. Boshqa ziyolilar ham chopib kelishdi va iyib ketishib, faxriy grajdaninni ko‘tarishdi va avaylab izvoshga olib chiqishdi.

– Faqat artist, iste’dod egasigina shuncha odamni laqillatib ketishi mumkin, – dedi Jestyakov kulib, uni izvoshga o‘tqazayotib.– Juda-juda qoyil qoldim, Yegor Nilich! Hali-hali kulaman-a... Ha, ha... Biz bo‘lsak yugurib, jon kuydirib yuribmiz! Ha, ha. Ishonasizmi? Teatrda ham bunchalik kulgan emasman... Ko‘p qiziq ish qildingiz-da! Bu kecha – umr bo‘yi esimdan chiqmaydi.

Pyatigorovni kuzatib, ziyolilar xursand bo‘lishdi, tasalli topishdi.

– Menga qo‘lini berib xayrlashdi, – dedi Jestyakov mamnuniyat bilan. – Demak, tuzuk, xafa bo‘lmapti...

– Iloyim shunday bo‘lsin, – dedi Yevstrat Spiridonich uf tortib. – O‘zi ko‘p rasvo, yaramas odam, lekin xayrli ishlarga himmatli-da, shunisi bor!.. Xafa qilish yaramaydi!..

Abdulla Qahhor
tarjimasi

UNTER PRISHIBEYEV

– Unter-ofitser¹ Prishibeyev! Siz shuning uchun ayblanasizki, 3-sentabr kuni soʻz va harakatingiz bilan uryadnik² Jiginni, volost³ boshligʻi Alyapovni, yuzboshi Yefimovni, guvohlar qatorida oʻtiruvchi Ivanov va Gavrilovni, yana oltita dehqonni haqorat qilgansiz. Shuni ham aytish kerakki, uryadnik, volost boshligʻi va yuzboshini xizmat vazifalarini oʻtab turgan chogʻda haqorat qilgansiz. Aybingizga iqror-misiz?

Yuzi burishgan, basharasini jun bosgan Prishibeyev gʻoz turib, xirqiroq va boʻgʻilgan ovoz bilan, xuddi buyruq berayotganday, har soʻzini bitta-bitta aytib, javob qaytaradi:

– Janobi oliylari, sud hazratlari! Demak, qonunning butun moddalariga qaraganda, ishning sababini har yoqlama tekshiruv lozim edi. Ayb menda emas, boshqalarda. Bu ish hammasi Xudo rahmat qilgur bir murda ustida kelib chiqdi. Shu oying uchinchi kuni xotinim Anfisa bilan sekin, oliyanoblik bilan ketayot-

¹ Unter-ofitser – kichik zobit.

² Uyezd politsiyasining kichik unvoni.

³ Uyezd tarkibiga kirgan bir necha qishloqdan iborat maʼmuriy boʻlinma.

gan edim, qaragam – suv bo'yida bir to'da odam turipti. Xalqning to'plangani qanday haqi bor? – dedim. Nechun? Qonunda xalq poda singari to'planib yursin deb aytilganmi? «Tarqalingiz!» deb qichqirdim. Uylariga tarqalsin deb odamlarni nari-beri itara boshladim, yuzboshiga, bo'yniga urib haydashni buyurdim...

– Shoshmang, siz axir uryadnik ham, oqsoqol ham emassiz-a, xalqni haydash sizning ishingiz emas-ku?

Har burchakdan:

– Uning ishi emas! Uning ishi emas! – degan ovozlari eshitildi. – Taqsir, u bizga kun bermay qo'ydi! O'n besh yildan beri undan ko'rmagan ko'rgiligimiz qolmadi, u xizmatdan qaytgandan buyon qishloqni tashlab ketguday holdamiz. Hammani jonidan bezdirdi.

– Xuddi shunday taqsir! – dedi guvohlik beruvchi oqsoqol. – Butun yurt bir bo'lib, shikoyat qilamiz. U bilan murosa qilish qiyin bo'lib qoldi... Ma'rakalarda ham, to'y-tomoshalarda ham yoki boshqa bir marosimda bo'lsa ham, xullas, har qachon qichqiradi, shovqin soladi, o'zicha tartib o'rnatgan bo'ladi. Bolalarning qulog'idan cho'zadi, bir gap chiqib qolmasmikin, deb xotinlarga sekin nazar solib yuradi, go'yo qaynataga o'xshaydi. Bir kuni, ashula aytmangiz, chiroq yoqmangiz, deb uyma-uy buyruq qilib yurdi. Qonunda ashula aytsin demagan, deb qichqirdi.

– Shoshmanglar, hali guvohlik berishga ulgurasiz, – dedi sudya, – Prishibeyevning o'zi ga-

pirsin-chi. Qani, Prishibeyev, gapingizni davom ettiring.

– Xo‘p, taqsir! – deb xirilladi unter. – Siz janob oliy, xalqni tarqatish mening ishim emasligini gapirdingiz... Yaxshi... Xo‘sh, agar, tartibsizlik yuz bersa nima qilish kerak? Xalqning tartibsizlik qiluviga yo‘l qo‘yib berish kerakmi? Qaysi qonunda xalqni o‘z erkiga qo‘yib berilsin deyilgan? Men bunga yo‘l qo‘ya olmayman: men ularni haydamasam, jazo bermasam, buni kim qiladi? Chinakam tartibni hech kim bilmaydi. Aytish mumkin, taqsir, oddiy fuqaro bilan qanday muomala qilishni, butun qishloqda faqat men o‘zim bilaman, o‘zim, taqsir, hamma narsani tushuna olaman. Men mardikor emas, men unter-ofitserman, xizmatdan bo‘shab kelgan kaptenarmusman. Men Varshavada, shtabda ishlaganman... Agar bilishni istasangiz, undan so‘ng o‘t o‘chiruvchilik xizmatiga kirdim. Shundan keyin notobligim, zaifligim sababli o‘t o‘chiruvchilikdan bo‘shab ketib, ikki yilgacha erlar gimnaziyasida qorovul bo‘lib xizmat qildim... Men butun tartibni bilaman. Mardikor esa sodda odam, u hech narsani tushunmaydi, mening aytganlarimga quloq solishi lozim, chunki o‘ziga foyda bo‘ladi. Misol uchun shu ishni olaylik... Men odamlarni hayday boshladim. Suv bo‘yidagi qum ustida bo‘lsa o‘lgan kishining gavdasi yotipti. Xo‘sh, qaysi asosga binoan u kishi u yerda o‘lib yotadi, dedim. Shu ham tartib bo‘ldimi? Nimaga uryadnik indamay qarab turadi. Sen, uryadnik, nimaga bu to‘g‘rida kattalarga xabar qilmading, dedim. Balki bu odam o‘zi suvga cho‘kib o‘lgandir. Balki, birov

qilgan jinoyat bo'lib, jinoyatchini Sibir kutayotgandir. Jinoyatkor qotil bo'lsa ham ajab emasdir... Uryadnik Jigin bo'lsa parvo qilmay papiros chekib o'tiripti. «Bu qanaqa buyruqchi o'zi? Uning o'zi qayerdan paydo bo'lib qoldi? – deydi. – Usiz biz qiladigan ishimizni bilmaymizmi?» deydi. Demak, – dedim men, – sen ahmoq, bu yerda hech narsaga e'tibor bermasdan go'dayib turibsan, hech narsani bilmaysan. «Men, – dedi u, – kecha kechqurunoq hudud noziriga xabar qilganman». Hudud noziriga nima uchun xabar qilasan, deb so'radim. Qonunlar majmuasining qaysi moddasiga asosan? Axir, chunonchi, birov suvga cho'kkanda yoki o'zini bo'g'ib o'ldirganda va shuning singari hodisalarda, xullas, bunday ishlarda nozir qo'lidan bir narsa keladimi? Bu jinoiy ish, fuqaro ishi... Tezlik bilan tergovchi va sudya janoblariga chopar yubormoq kerak. Hammadan avval sen akt tuzib kelishtiruvchi sudya janoblariga yuborishing lozim, – dedim. Uryadnik bo'lsa mening gapimni eshitib kulabardi, xizmatchilar ham kuldilar. Hamma kuldi, taqsir. Qasamyod qilib bularni ko'rsata olaman. Mana bu ham kuldi, anavi ham kuldi. Jigin ham kuldi. Nega iljayasiz, dedim. Uryadnik: «Kelishtiruvchi sudya, bunday ishlarni qarolmaydi», dedi. Bunday so'zlarni eshitib, juda qizishib ketdim. Uryadnik, sen shunday deb aytmadingmi? – dedi unter, uryadnik Jiginga qarab.

– Ha, aytdim.

– Oddiy xalq oldida: «Bunday ishlarni kelishtiruvchi sudya qarolmaydi» deb aytganingni hamma eshitdi. Bu gapni hamma eshitgan-

dan so'ng, desangiz, taqsir, men qizishib ketdim. Jon-ponim chiqib ketdi. «Nima deding, qani qaytarib ayt!» – dedim. U menga tag'in o'sha so'zlarni takrorladi. Men unga o'shqirdim. Qanday qilib, dedim, sen kelishtiruvchi sudya janoblari to'g'risida shunday so'zlarni aytaolasan... Sen politsiya uryadnigi bo'laturib, hukumatga qarshimisan, a? Bilasanmi, dedim, agar kelishtiruvchi sudya janoblari istasalar, bunday so'zlaring uchun seni ishonchsiz deb ayblab, gubernu jandarmi idorasiga yuborishlari mumkin! Axir, bunday siyosiy so'zlar uchun kelishtiruvchi sudya janoblari seni qayerlarga haydab yuborishini bilasanmi? dedim... Oqsoqol bo'lsa: «Sudya o'z haddidan tashqari hech narsaga qo'l uraolmaydi. U faqat mayda ishlarnigina qaraydi», dedi. Xuddi shunday deb aytdi, hamma eshitdi... Axir qanday qilib sen ma'muriyatning obro'yini tushirasan, dedim. Hazilingni bir chekkaga yig'ishtirib qo'y, dedim, bo'lmasa ishing yomon bo'ladi, birodar, Varshavada yoki erlar gimnaziyasida xizmat qilganimda birorta noqulay so'zni eshitsam, jandarm ko'rinmasmikin deb, darrov ko'chaga qarar edim, ko'rinib qolsa: «Bu yoqqa kel, yigit», der edim-da, eshitgan hamma gapimni aytardim. Bu yerda bo'lsa, qishloqda bunday gaplarni kimga aytasan?.. Jonim chiqib, yuragim tars yorilib ketdi. Hozirgi xalq o'zboshimcha va itoatsiz bo'lib, o'zini unutilib qo'yganidan juda koyindim, aylantirib bir soldim... Albatta, uncha qattiq urganim yo'q, siz janob oliyning sha'nilariga ikkinchi bunday qattiq so'z aytmasligi uchun urdim. Uryadnik bo'lsa oqsoqolning

tarafini olib qoldi. Shundan so'ng, albatta, men uryadnikka ham tarsaki tortib yubordim. Shu bilan boshlanib ketdi... Qizishib ketgandan keyin, taqsir, axir urmasdan bo'lmaydi-da. Agar ahmoq kishini urmasang, o'zing gunohiga qolasan. Ayniqsa ish ustida, tartibsizlik ustida.

– To'xtang-chi! Tartibsizlikni tekshiradigan kishi bor, buning uchun uryadnik, oqsoqol, yuzboshi bor...

– Uryadnik hamma narsaga qarab ulgura olmaydi, axir uryadnik men tushungan narsani tushunmaydi...

– Axir bu sizning ishingiz emasligini tushungangiz-chi!

– Nega endi? Qanday qilib bu mening ishim bo'lmasin! Ajab... Odamlar tartibsizlik qilsin-u, mening ishim bo'lmasin! Nima qilay, ularni shu qiligi uchun maqtaymi? Anavilar bo'lsa, meni ashula aytirmaydi, – deb sizga chaqadi... Xo'sh, ashulaning nima yaxshi joyi bor? Ish o'rniga ular ashula aytadilar... Bu ham yetmaganday, kechasi chiroq yoqib o'tirish odat bo'lib qolipti; yotib uxlash payti kelgan, ular bo'lsa gap sotishib, hiring-hiring kuladilar. Bu narsalarning hammasini yozib qo'rganman.

– Nimani yozib qo'ygansiz?

– Chiroq yoqib o'tirgan kishilarni yozib qo'rganman, – Prishibeyev cho'ntagidan yog' bosgan qog'oz chiqarib, ko'z oynagina taqib o'qidi: – Chiroq yoqib o'tiradigan dehqonlar Ivan Proxorov, Savva Mikiforov, Pyotr Petrov, askar xotini Shustrova, o'zi tul, Semyon Kislovni o'ynash tutgan. Ignat Sverchok jodugarlik

qiladi, uning xotini Mavra bo'lsa, kechalari bi-rovlarning sigirlarini sog'ib oladi.

– Bas! – dedi sudya va guvohlardan so'ray boshladi.

Unter Prishibeyev ko'z oynagini peshonasiga ko'tarib ajablangan holda, sudyaga qaraydi. Sudya uning tarafini olmaydiganga o'xshaydi. Uning kosasidan irg'ib chiqqan ko'zlari yaltiraydi, burni qip-qizarib ketadi. U dam sudyaga, dam guvohlarga qaraydi. Sudya nega bunchalik hayajonlanganini, nima uchun burchaklardan, goho norozilik bayon qilgan, goho sekinalgina kulgan ovozlari eshitilganini anglolmaydi. Bir oy qamalsin, deb chiqarilgan hukmni ham u anglolmadi.

– Nima uchun? – dedi unter, hayron bo'lib. – Qaysi qonunga asosan?

Va shu onda unga ma'lum bo'ldiki, dunyo o'zgargan, endi yorug' jahonda yashash hecham mumkin emas. U ko'ngilsiz va g'ussali fikrlar ichida qoldi. Biroq, sudya oldidan chiqib xizmatkorlarning to'planib allanimalar gapirib turganini ko'rgach, tark etolmaydigan odati bo'yicha, Prishibeyev yana g'oz turib, xirqiroq va g'azabli tovush bilan qichqirdi:

– Xaloyiq tarqal! To'planma! Uy-uyingga jo'na!

Abdulla Qahhor
tarjimasi

YOVUZ NIYATLI KISHI

Sud tergovchisi huzurida tik ko'ylak, ser-yamoq lozim kiygan kichkinagina, nihoyat darajada ozg'in bir mardikor turipti. Uning mo'yo bosgan bujur yuzlarida, qalin va uzun qoshlari ostidan zo'rg'a ko'rinib turgan ko'zlarida tund bir shiddat ifodasi bor. Anchadan beri taroq tegmagan chigal sochlari boshini, shapkadek qoplab olib, u chehraga yana ko'proq shiddat, o'rgimchak shiddati berardi. U yalangoyoq.

– Denis Grigoryev! – deb so'z boshlaydi tergovchi. – Yaqinroq kelib mening savollarimga javob ber. Ushbu iyul oyining yettinchi kuni temir yo'l qorovuli Ivan Semyon o'g'li Akinfov erta bilan yo'lni aylanib yurib, 141-nchi chaqirimda seni ko'riпти, sen relsni shpalga¹ biriqtiradigan gaykani burab, chiqarib turgan ekansan. Mana shu gayka!.. U seni shu gayka bilan ushlapti. Shundaymi?

– Labbay?

– Butun voqea shu Akinfov aytgandek bo'lganmidi?

– Ha, shunday bo'lgandi.

¹ Shpal – rels ostida ko'ndalang yotqizilgan yog'och, xoda.

– Yaxshi, xo‘sh, endi aytib ber-chi, gaykani nega burab chiqarding?

– Labbay?

– Sen «labbay»ni qo‘yib, savolga javob ber; gaykani nima uchun burab chiqarding?

Denis shiftga qaragan holda xirqirab javob berdi:

– Kerak bo‘lmasa burab chiqararmidim?

– Bu gayka senga nima uchun kerak bo‘ldi, axir?

– Gaykami? Biz bu gaykadan cho‘kdirgich¹ yasaymiz...

– Kim u, «biz» deganing?

– Biz, aholi... Klimov qishlog‘ining yigitlari.

– Menga qara, og‘ayni sen unaqa o‘zingni tel-balikka solmasdan durustroq gapirsang-chi. Bo‘lmag‘ur cho‘kdirgichlar bilan boshni aylantirib yolg‘on gapirma.

Denis ko‘zlarini pirpiratib turib, so‘zlaydi:

– Umrimde yolg‘on gapirgan odam emasman. Endi kelib, mana yolg‘onchi bo‘lib o‘tiribman... Cho‘kdirgich bo‘lmasa ish bitadimi, taqsir? Qarmoqqa chuvalchang yo bo‘lmasa mayda baliqni o‘tkazganingminan, u o‘lgurda cho‘kdirgich bo‘lmasa, suvga botadimi? Yolg‘onchi emishman... – iljaydi Denis. – Suv betida qalqib yuraveradigan bo‘lsa, undan nima foyda? Olabug‘ani oling, cho‘rtanni oling, shirin baliqni oling – hammasi chuqurdagi yemga keladi; suv betida turgan yemni shilishper² cho‘qisa

¹ Cho‘kdirgich – qarmoq yoki to‘rni suvga botirish uchun ularga osiladigan og‘irlik.

² Shilishper – baliq turi.

cho'qiydi, uyam bo'lsa yilda bir... Bizning soyda shilishper o'zi yo'g'am... U katta suvni xushlaydi.

– Sen menga shilishperdan gapirib nima qilasan?

– Labbay? O'zingiz so'rab yotibsiz-ku! Biz tomonda katta-katta boylar ham baliqni shunaqa qilib tutadi. Eng yaramas bir bolani olgan vaqtingizdayam: cho'kdirgich bo'lmasa baliq ovlamaydi. Albatta, tushunmagan odam bo'lsa boshqa gap: – u, cho'kdirgich bo'lmasayam ovga chiqaveradi. Ahmoqqa qonun yo'q degan gap bor emasmi, axir?

– Demak, sen o'sha gaykani cho'kdirgich yasash uchun burab chiqargan ekansan-da?

– Bo'lmasam-chi? Nima, uni soqqa qilib o'ynardimmi?

– Cho'kdirgich uchun qo'rg'oshin, yo miltiq o'qi... yo birorta mix topib ishlatsang bo'lardi-ku...

– Qo'rg'oshin ko'chada yotgani yo'q, u pulga keladi, mix bo'lsa yaramaydi. Gaykadan boshqasi qo'l kelmaydi... U ham og'ir, ham tayyorgina teshigi bor.

– Jinnilikka soladi-ya o'zini! Go'yo kechagina tug'ilgan-u, yo bo'lmasa osmondan tushgan. Bu gayka burashning oqibati qanday bo'lishini bilmaysanmi, hoy esi past? Agar qorovul ko'rib qolmasa, poezd izidan chiqib ketib, qancha odam o'ladi! Sen odam o'ldirgan bo'larding, odam!

– E, Xudo saqlasin, taqsir! Nega odam o'ldiray? Nima, biz dinsizmidik, yo yovuzmidik? Xudoga shukr, janobi taqsir, yoshimiz

shunchaga yetib odam o'ldirish tugul, unday narsalarni o'ylaganimiz ham yo'q... O'zing saqla, Parvardigorim, rahming kelsin... Gapingizni qarang-a?

– Xo'sh, seningcha, poyezdlarning ag'nashi nimadan bo'ladi? Bir-ikkita gaykani burab chiqardingmi, ag'naydi-ketadi!

Denis iljayadi, ishonmagandek bo'lib, tergovchiga ko'zini pirpiratib qaraydi.

– Yo'g'-e! Necha yildan beri butun qishloq gayka burash bilan tirikchilik qilsak ham, shu kungacha Xudo o'zi saqlab keldi, mana endi ag'nash, odam o'ldirish degan gaplar chiqib turipti... Men uning relsini olib ketsam, yo bo'lmasa aytaylik, yo'lga bitta-yarimta xodani ko'ndalang qilib qo'ygan bo'lsam, ana unda poyezd, ehtimol ag'nardi, bu bo'lsa... nihoyati bir gayka xolos... Gayka-ya!

– Sen axir tushunsang-chi, relsni shpallarga o'sha gaykalar bilan birlashtirib qo'yadilar-da!

– Buni biz yaxshi bilamiz... Biz, axir, hammasini burab olmaymiz-da... qoldiramizam... Telbalarining ishini qilmaymiz... tushunamiz...

Denis esnaydi.

– O'tgan yil shu yerda poyezd ag'nab edi, – dedi tergovchi. – Sababi endi ma'lum bo'ldi...

– Nima dedingiz?

– O'tgan yil deyman, bir poyezd izidan chiqqan edi. Shuning sababi mana endi ma'lum bo'ldi... Ha-a bildim!

– Siz mehribonlarimiz, shunaqa narsalarni bilish uchun bilimdon bo'lgansizlar-da. Xudo fahm berganda kimga berishini yaxshi bil-

gan... Siz, mana, bu unday, bu munday deb darrov gapning fahmiga yetdingiz, ammo anavi qorovulingiz bir mardikor emasmi, hech narsaning fahmiga bormasdan, odamning yoqasiga osilib, sudray beradi... Avval bir narsaning fahmiga borgin, undan keyin sudra-da! Mardikor bo'ldimi, miyasi ham mardikorga yarasha bo'ladi... Janobi taqsir, muni ham daftaringizga yozib qo'ying, u meni ikki marta lunjinga, yana tag'in ko'kraginga mushtladi.

– Sening uyingni tintigan vaqtda yana bitta gayka topibdilar... Munisini qachon va qayerdan burab olgan eding?

– E, siz anavi qizil sandiq ostida yotgan gaykani aytyapsizmi?

– Qayerda yotganini bilmayman, ish qilib senikidan topganlar. Qachon burab olgansan?

– Uni men burab olganim yo'q. Uni menga ana u Semyon ko'rning o'g'li Ignashka bergan. Men haligi qizil sandiq ostidagisini aytayotibman, ammo tashqarida, chanadan topilganini Mitrofan ikkovimiz burab chiqarganmiz...

– Qaysi Mitrofan u?

– Petrov Mitrofan... Eshitganmisiz? O'zi to'ri qilib, boylarga sotadi. Unga haligi gayka o'lgurdan juda ko'p kerak bo'ladi. Har bir to'rga, men sizga aytsam, o'ntadan ketadi...

– Menga qara... Jazo qonuni majmuasining 1081-nchi moddasida aytilganki, basharti biron kimsa yomon niyat bilan temir yo'lga biron zarar yetkizsa, agarda mazkur zarar natijasida o'sha yo'lda kelayotgan transport xavf ostida qoladigan bo'lsa va u ishning natijasida falokat

roʻy berishini ul kimsa oʻzi bilsa... tushundingmi? Bilsa! Bu burab olishning oqibati qanday boʻlishini sen bilgansan, albatta... Ul kimsa katorga ishlariga yuborilmoqqa hukm etiladi.

– Siz yaxshi bilasiz, albatta.... Biz nodon odamlarmiz... Biz nimani bilardik?

– Sen hamma narsani bilasan! Hozir sen yolgʻon aytayotibsan, oʻzingni telbalikka solasan!

– Nega yolgʻon aytay? Ishonmasangiz qishloqqa borib soʻrang... Choʻkdirgich boʻlmasa yelim baliqdan boshqa narsa tutib boʻlmaydi; toshboshi baliqdan bemaza baliq bormi dunyoda, oʻshayam choʻkdirgich boʻlmasa ilinmaydi.

Tergovchi kuladi:

– Ha-a, shilishperdan ham gapir boʻlmasa!

– Bizning soyda shilishper boʻlmaydi. Qarmoqqa kapalakni oʻtkazib, choʻkdirgichsiz tashlasak qoʻshboshi baliq ilinadi xolos, uyam onda-sonda.

– Boʻldi, jim...

Jimlik choʻkdi. Denis ogʻirligini goh u oyogʻiga, goh bu oyogʻiga solib, koʻk movut yopilgan stolga qaradi va zoʻr berib kiprik qoqdi, qarshisida goʻyo movut emas, quyosh koʻrinayotganday. Tergovchi shoshilib yozadi. Biroz jimlikdan soʻng:

– Men endi ketaveraymi? – dedi Denis.

– Yoʻq. Men seni mirshablarga qoʻshib, qamoqxonaga joʻnataman.

Denis kiprik qoqishdan toʻxtab, qalin qoshlarini koʻtarib, toʻraga savol nazari bilan qaradi:

– Bu nimasi? Nega qamoqxonaga yuborasiz, janobi taqsir? Sira vaqtim yo‘q, hozir yarmarkaga jo‘nashim kerak; Yegorda uch so‘m pulim qoluvdi, o‘shani olmasam bo‘lmaydi...

– Jim tur, xalaqit berma.

– Qamoqxonaga emish... biron gunohim bo‘lsa, mayliydi, borardim, yo‘qsa bekordan-bekorga... quruq tuhmatga-ya... Bo‘lmasa nimaga axir? O‘g‘rilik qilgan bo‘lmasam, mushtlashgan bo‘lmasam... O‘liq-soliqdan boqimonda qolgan, deb o‘ylasangiz, janobi taqsir, xotirjam bo‘ling, oqsoqolning gaplariga ishonmang... Siz ana u to‘radan so‘rang, taqsir... U oqsoqolda imon degan narsa yo‘q o‘zi...

– Jim tur!

Denis:

– Haliyam jim turibman... – deb g‘o‘dillaydi.

– Xatlash vaqtida oqsoqol juda orttirib yozgan, buni men qasam ichib tasdiqlayman. Biz o‘zimiz: uch og‘aynimiz; Kuzma Grigoryevich, chunonchi, Yegor Grigoryevich, undan keyin mana men Denis Grigorevich...

– Sen menga xalaqit berayotibsan... – dedi tergovchi, so‘ngra qichqirdi: – Hoy, Semyon! Olib bor muni!

Ikkita salobatli askar kelib, uni mahkamadan olib chiqib ketarkan, Denis yana so‘zlaydi:

– Biz o‘zimiz uch og‘aynimiz. Birining gunohiga biri javobgar emas... Soliqni Kuzma to‘lmasin-u, javobini men, Denis beray emish... Sudyalar! Attang, burungi xo‘jayinim katta general o‘lib ketdi-da, Xudo rahmat qilgur,

yo'qsa siz sudyalarning toza adabingizni berardi... Adashmasdan, yaxshi bilib hukm qilish kerak. Ursang ham mayli, lekin gunohim bo'lsa ur, insof bilan ur...

Odil Rahimiy
tarjimasi

OQSOQOL

(Ko‘rinish)

N. degan bir uezd shaharidagi tashlandiq qovoqxonalardan birida oqsoqol Shelma yog‘liq bo‘tqa yeb o‘tiradi. U, bo‘tqadan uch qoshiq yegandan keyin bir ryumka araq ichadi-da, «bo‘ldi, endi boshqa ichmayman», deb qo‘yadi.

– Shunday, azizim, dehqonlarning mojarolarini bir yoqli qilish nihoyatda mushkul ish, – deydi u qovoqxona egasiga murojaat qilib. U, tugmalari hadeb yechilib ketaverganidan qadab qo‘yish uchun stol tagiga engashdi. – Shunaqa, azizim! Dehqonlarning ishi butun bir siyosat, bunga Bismark ham ojizlik qilgan. Bunaqa ishlarni olib borish uchun o‘tkir aqlli va epchil bo‘lmoq kerak. Mana, nega meni mardikorlar hurmat qilishadi? Ne sababdan ular menga pashshadek yopishaveradilar? Nega? Nega men yog‘lik bo‘tqa yeb o‘tiribman-ku, boshqa advokatlarning yegan bo‘tqasi yog‘siz bo‘ladi? Buning sababi nimada? Sababi shundaki, mening miyamda iste‘dod, idrok bor.

Shelma pishqirib yana bir ryumka ichdi-da, kirlanib ketgan bo‘yinini cho‘zib, kekkayib o‘tiradi. Bu odamning bo‘ynigina emas, balki qo‘lla-

rini, ko'ylagini, shimini, qo'lidagi ro'molchasini, quloqlarini kir bosib saxtiyon bo'lib ketgandi.

– Men donishmand emasman. Yolg'onning nima keragi bor? Advokatlar kursida o'qiganman, bilimdonlar singari oliyjanob liboslar kiymayman, ammo maqtanchoqlik bo'lsa ham aytaman, million so'm bersang ham bir umr mendek advokatni topolmaysan. Albatta, Skopinning ishini bir yoqli qilish qo'limdan kelmaydi, Sarra Bekker ishini ham eplay olmayman, ammo dehqonlarning ishiga kelganda hech qanaqa o'tkir himoyachi, prokuror... hech kim menga bas kelolmaydi. Rost aytaman! Dehqonlarning ishini mendan bo'lak hech kim bir yoqlik qila olmaydi. Xoh Lomonosov bo'l, xoh Betxoven bo'l, mendagi iste'dod senda bo'lmasa bu ishga urina ko'rma ham! Mana, Replovodagi oqsoqolning ishini misol qilib ol. Replovo oqsoqolining mojarosini eshitgandirsan?

– Yo'q, eshitganim yo'q.

– Juda yaxshi mojaro, siyosiy ish! Plevakovning ham tishi sinar edi, faqat mening kuchim yetdi bu ishga. Mana shunaqa. Men senga aytsam, birodari aziz, Moskvadan sal narida qo'ng'iroq zavodi bor. O'sha zavodda, men senga aytsam, bizning repvolik Yevdokim Petrov degan bir yigit katta mutaxassis bo'lib ishlaydi. Yigirma yildan buyon o'sha zavodda ishlaydi. Pasportiga qarasang mardikorning o'zginasi, yalangoyoq, ammo aftiga qarasang sira mardikorga o'xshamaydi. Yigirma yil ichida sayqalanibdi, odamga o'xshab qolgan-da. Xoh inon,

xoh inonma, egnida trinka kostyum, qo'llarida uzuk, ko'kragida tilla zanjir, xullas, oliy martabali janobday! Hech mardikorka o'xshamaydi. Oyligi bir yarim ming bo'lsa, uy-joy bergan bo'lsa, yegani oldida, yemagani ketida bo'lsa, zavod egasi bilan inoq bo'lsa, shunday darajaga ham yetmasinmi. O'zingdan o'zing mag'rurlanib ketasan kishi... Afti-basharasi ham, men senga aytsam, mana bundoq (u yana bir ryumka ko'tardi)... Kunlardan bir kun o'sha Yevdokim Petrov, men senga aytsam, o'z vataniga, bizning Replovo qishlog'imizga kelmoqchi bo'пти. o'sha zavodda turaverib, o'z qishlog'ini sog'inib qopti. Qo'ng'iroq zavodida katta mutaxassis bo'lsang, turmush yaxshi, zerikib nima qilasan, tinch turavermaysanmi? Ammo men senga aytsam, Amerikaga borsang ham yuz so'mliging ko'p bo'lsa, baribir qovoqxonani sog'inasan, ko'ngling ketadi. Har holda sog'inganidan, bir kelgisi kelipti. Xo'-o'sh! Xo'jayinidan bir haftaga javob opti-da, Replovoga jo'napti. Eng oldin tug'ilib o'sgan uyiga qo'nipti. «Men yoshligimda shu yerda turgan edim, hov anavi yerda otamning podasini boqardim, mana bu yer – yotadigan joyim edi», – deпти. Xullas, yoshligi esiga tushib shunga o'xshash gaplarni qilipti. Tag'in maqtanib ham qo'yiпти: «Mana, ko'rdilaringmi birodarlar! Men ham sizlarga o'xshash yalangoyoq edim, mehnat qilib, ter to'kib martabaga yetdim, badavlat bo'ldim. Sizlar ham mehnat qilsalaring...», – deb vaysapti. Yalang'oyoqlar oldiniga uning nasihatlarini eshitib, hurmat

qilib yurishipti, keyin o'ylab qolishipti. «Gapirgan gaplaring joyida, rost, hammamizga ham yoqadi, ammo sendan bizga qanday foyda tegadi? Kelganingga bir hafta bo'пти-yu, hanuzgacha bir qultum araq ichirmading», – deb uning uyiga yuzboshini yuborishibdi.

– Yevdokim, yuz so'm pul ber!

– Ha, nega endi?

– Yurtga, araq uchun... yurt sening sog'lig'ing uchun ichmoqchi...

Yevdokimning o'zi bama'ni, odobli, xudojo'y odam, araq ham ichmaydi, tamaki ham chekmaydi, boshqalarga ham ichirmaydi.

– Araq uchun sariq chaqa ham bermayman.

– Nega endi bermas ekansan? Nima haqing bor bermaslikka? Sen bizning odamimiz emasmi?

– Sizning odam bo'lsam nima qipti? Sizlardan qarzim yo'q... Oramiz ochiq. Shunday bo'lgandan keyin, nega pul beray?

Ana gap-u, mana gap! Yevdokim o'z aytganida turib oldi, yurt esa o'z aytganida. Keyin yurtning g'azabi qo'zg'ab ketdi. Ahmoqlarni bilasan-ku o'zing! Ming gapir – baribir tushunmaydi. Yurtning ichgisi kelgandan keyin o'n ikki xil tilda gapir, zambarakka solib ot, baribir tushunmaydi. Ichgimiz keldi deb turib olishadi. To'g'ri-da! O'zi hamqishloq bo'lsa-yu, himmati bo'lmasa! Bu nima degan gap? Shundan keyin Yevdokimdan har qanday yo'l bilan bo'lsa ham yuz so'm olish uchun har xil ig'vo to'qishga kirishishdi. Shuncha tirishsalar ham to'qiy olmadi hech kim. Eshigi yoniga kelib, «Senimi, shoshmay tur!» deb qo'rqitishadi. Yevdokim

bo'lsa uyida bemalol o'tiraveradi. «Xudoning oldida ham, bandaning oldida ham, qonun oldida ham sofman, nimadan qo'rqay? Erkin qushman, qayoqqa uchsam – uchaveraman!» – deпти. Xo'sh, mardikorlar puldan umidlarini uzadilar, ammo ularning hurmatini qilmagan o'sha erkin qushning qanotlarini yulib olish chorasini izlay boshladilar. Kallalarida zig'ircha aql yo'qligidan, menga odam yuborishdi. Darhol men Replovoga bordim. «Ishlar xurjun, Denis Semyonich, pul bermayotir. O'zing buning chorasini ko'r!» – deb arz qilishdi menga. Qanday chora topib bo'lardi deysan? Chora topishning sira iloji yo'q, hamma gap ravshan: barcha qonun Yevdokim tomonida. Mana men degan prokuroring ham ming yil bosh qotirsin – chorasini topolmaydi... Bunga shaytonning ham aqli yetmaydi-da.

Shelma yana bir ryumkani ko'tarib, ko'zini qisib qo'ydi.

– Chorasini men topdim, mening aqlim yetdi!
– dedi kulib u. – Men topdim! Qanday qilganimni o'ylab top-chi, qani! Ming o'ylasang ham topolmaysan! Men mardikorlarga, «Xaloyiq, uni o'z qishloqlaringga oqsoqol qilib saylanglar», – dedim. Ular darhol gapning tagiga yetib, uni o'zlariga oqsoqol qilib saylashdi. Bu yog'ini eshit. Yevdokimga oqsoqollik muhrini keltirib berishdi. U bo'lsa kulib-qotib yotipti. «Hazilni qo'yinglar, men sizlarga oqsoqol bo'lishni istamayman!» – deb javob berdi.

– Sen istamasang, biz istaymiz!

– Istamayman dedim, istamayman! Ertayoq qishloqni tashlab ketaman!

– Ketolmaysan! Haqing yo‘q ketishga. Qonun bo‘yicha oqsoqol oqsoqollikni tashlab keta olmaydi.

Bunga Yevdokim:

– Bu lavozimni ustimdan soqit qilaman, – deb javob qipti.

– Haqing yo‘q. Oqsoqol kamida uch yil oqsoqollik qilishi kerak, o‘shanda ham sud hukm chiqarsa soqit qilinadi. Biz seni oqsoqol qilib sayladikmi, bo‘ldi, na o‘zing, na biz o‘rindan tushira olmaymiz!

Yevdokim dod soldi, faryod ko‘tardi, darrov bosh oqsoqolga yugurdi. Bosh oqsoqol va uning mirzasi hamma qonunlarni olib unga ko‘rsatishdi.

– Falon-falon moddalarga binoan uch yilgacha oqsoqollik qilishing kerak. Uch yil xizmatni bajar, keyin ketaver.

– Qanaqa uch yil! Bu yerda bir oy turishimning ham iloji yo‘q. Xo‘jayinning mensiz uyi kuyadi-ku! Necha minglab zarar ko‘radi! Zavoddan tashqari uy-joyim, bola-chaqalarim ham o‘sha yerda!

Hech iloji bo‘lmadi. Oradan bir oy o‘tib ketdi, Yevdokim yurtga yuz so‘m emas, uch yuz so‘m berishga rozi bo‘ldi. Ular-ku pulni jon deb olardilar, faqat vaqti o‘tgan edi. Yevdokim, janobi hazrat huzuriga borib unga arz qildi.

– Sizga arzim bor, janobi oliylari. Oilaviy sabablar vajidan xizmat qilolmayman. Meni bo‘shattiring, Xudo xayringizni bersin!

– Haqim yo‘q. Seni bo‘shatishga qonuniy yo‘l yo‘q. Avvalo, o‘zing soppa-sog‘ odamsan, ik-

kinchidan seni qoralaydigan asos yo'q. Xizmat qilishga majbursan.

Senga shuni ham aytib qo'yayki, u yerda kim bo'lmasin hammani sensirab gapirishadi. Bosh oqsoqollar, qishloq oqsoqollari poshsholikning martabali odamlari hisoblanadi, mahkama xodimlaridan ham baland turadi, shunday bo'lsa-da ularni xizmatkor singari sensirashadi. Triko kostyum kiygan Yevdokimning bunday sensirashni eshitishga toqati bor deysanmi? Janobi hazratga yalindi, yolbordi.

– Haqim yo'q, – dedi u. – Inonmasang uyezd mahkamasidan borib so'ra. Hamma ham senga shunday deydi. Faqat men emas, gubernator ham seni bo'shatolmaydi. Xalqning hukmi, agar qoida asosida chiqarilgan bo'lsa, uni hech kim bekor qilolmaydi. – Yevdokim to'raga arz qilib bordi. To'radan ispravnikka yugurdi. Butun uyezdni kezib chiqdi, hamma joyda «Haqimiz yo'q, xizmat qil», – degan javobni qildilar. Ahvoli tang. Zavoddan bo'lsa ketma-ket xat kelib turibdi. Yevdokimning qavmi-qarindoshlari ham meni chaqirtirishga maslahat berishibdi. Xoh inon, xoh inonma, odam yubormasdan, o'zi ot qo'yib keldi. Kela solib gap-so'z yo'q, qo'limga yuztalikni tutqazdi. «Umidim sizdan», – deb yalindi.

– Xo'p, mayli, yuz so'lkavoyga sizni bo'shatdirishim mumkin, – dedim.

Yuz so'lkavoy olib, uning ishini darrov to'g'riladim.

– Qanday qilib? – deb so'radi qovoqxona egasi.

– Top-chi! Oppa-oston. Butun gap – qonunning o‘zida.

Shelma, uning yoniga kelib, qahqahlab kula-kula, qulog‘iga shivirladi.

– Biron narsani o‘g‘irlab, qo‘lga tushib, ishi-ning sudga oshirilishini maslahat berdim. Qalay? Joyidami? Men senga aytsam, oldiniga u shoshib qoldi. «Qanday qilib o‘g‘irlay», – deydi. «Mana shunday o‘g‘irlayverasan-da», – dedim. – Mana, mening ichi bo‘sh hamyonim, shuni o‘g‘irla, bir yarim oy avaxtada yotib chiqasan, vassalom. Oldiniga u, nomim bulg‘anadi, deb ko‘nmadi. Pokiza nomning senga nima keragi bor, dedim. Nima, sening bitilgan nomayi a‘moling bormidi? Bir yarim oy avaxtada yotib chiqasan, vassalom, ish bitadi-ketadi. Seni qoralovchi manba ham tayyor, oqsoqollik medalini ham sendan tortib olishadi! O‘ylab turib-turib, rozi bo‘ldi-da, mening quruq hamyonimni o‘g‘irlab ketdi. Bir yarim oy avaxtada yotib chiqdi, meni haligacha duo qiladi. Mana, aqlni ko‘rdingmi endi, og‘ayni! Butun dunyoni axtarib chiqsang ham, dehqonlar mojarosiday siyosatni topolmaysan, bunaqa ishlarni mendan bo‘lak hech kim yecholmaydi. Hech kim bekor qilolmaydi, faqat mening qo‘limdan keladi. Shunaqa.

Shelma yana bir stakan araq chaqirdi-da, boshqa bir hikoya, Replovo mardikorlarining birovning o‘rilmagan bug‘doyini sotib, ichib yuborganlari haqidagi hikoyani boshladi.

***Odil Rahimiy
tarjimasi***

OYNI ETAK BILAN YOPIB BO‘LMAYDI

Petr Pavlovich Posudin kirakash izvoshga tushib, hech kim bilmasin uchun allaqanday pastqam yo‘llardan yurib, N. degan shaharga shoshilmoqda. U yaqinda o‘sha shahardan imzosiz bir xat olgan, uning shoshilganining sababi ham xatda aytilgan gaplarni tezroq tekshirib chiqish edi.

«Tomdan tarasha tushganday bosib boraman... – deb shirin xayol surib boradi u, yuzini mo‘ynali yoqasiga berkitib. – Ablahlar qilg‘ilikni qilib, endi hech kimsa bilmaydi, deb suyunib yurishgandir... He-e-he... Ularning ustiga bostirib borib, «Qani, gunohkor Tyapkin-Lyapkin bu yoqqa chaqirilsin!» deyman. Ana tomosha-yu, mana tomosha! He-he-he!»

Shirin xayollarga to‘ygach, Posudin izvoshchi bilan suhbatlashdi. Shuhratparast odam bo‘lganidan u eng avval o‘zi to‘g‘risida gap so‘radi:

- Sen Posudinni taniysanmi?
- Nega tanimaylik, – dedi izvoshchi kulib, – taniymiz!
- Nega kulasan bo‘lmasa?

– Ajab gaplarni gapirasiz-a! Shahardagi hamma mirzalarni taniymiz-ku, Posudinni taniylikmi? Uni hamma tanisin, deb shu ishga qo'yishgan-da!

– Rost aytasan... Xo'sh, qalay? Seningcha, u qanaqa odam? Tuzuk odammi?

– Yomon emas... – dedi izvoshchi, esnab. – U kishi durust, o'z ishini biladigan odam... Bu yerga kelganiga hali ikki yil ham bo'lgani yo'q, ammo ko'p ishlar qilib qo'ydi.

– Nima ish ekan u?

– Ko'p ishlarni qildi, otasiga rahmat. Temir yo'l qurdirdi, bizning uyezdimizdagi Xoxryukovni ishdan bo'shattirdi... Xoxryukov juda haddan oshib ketgan edi... O'ziyam juda muttaham, ig'vogar odam edi, hamma kattalar uni qo'llar edi. Posudin keldi-yu, Xoxryukovning uyi kuydi, daf bo'ldi, ko'rmaganday bo'ldik... Mana shunaqa, og'ayni! Posudinni ming pora bersang ham ilintira olmaysan, unaqa odamas. Xoh yuz so'm pora ber, xoh ming so'm ber, baribir olmaydi, haromga yurmaydi... Sira!

«Xayriyat-e, mening ham yaxshi tomonlarimni bilishar ekan, – deb o'yladi Posudin xursand bo'lib. – Yomon emas».

– Juda bilimdon odam u kishi... – deb davom etdi izvoshchi. – Kamtarin odam... Bir kuni biznikilar unga arz qilib borishgan edi, u xuddi baobro' odamlarni kutganday kutibdi, qo'llarini qisib ko'rishib, «Qani, qani, o'tiringlar...», – debdi... Juda o'tkir odam-da. Gapiga tushunmaysan, bidir-bidir qilaveradi! Yurishi ham

shunaqa: odamlarga o'xshab sekin-asta yurish yo'q: yugurgani-yugurgan. Biznikilarga og'iz ham ochirmapti, darrov: «Izvoshni qo'sh!» – deb buyuripti-da, dam o'tmay bu yerga yetib kepti. Kelgan zahotiyoq butun ishni bitqizdi-qo'ydi... Bir tiyin ham olgani yo'q. Ilgarigisidan o'lsa o'ligi ortiq! Bir tomondan qaraganda oldingisi ham chakki odam emas edi. Basavlat, ulug'vor odam edi. Butun gubernada uning ovozi o'tkir ovoz yo'q edi... Agar bir yoqqa ketayotgan bo'lsa, o'n chaqirim naridan ovozi eshitilib turardi. Tashqi tomoni yoki ichki ishlarini surishtirsangiz – bunisi epchil. Yangisining miyasi ming marta o'tkir. Ammo bitta yomon tomoni bor... O'zi yaxshi odam-u, lekin juda ko'p ichadi, araqxo'r!

«Ana xolos!» – deb o'yladi Posudin.

– Mening... uning ko'p ichishini qayerdan bilasan? – deb so'radi u.

– Men-ku uning ichib mast bo'lib yurganini o'z ko'zim bilan ko'rganim yo'q, yolg'on aytishning nima keragi bor? Odamlar aytishadi-da! Odamlar ham uning mastligini ko'rishmagan, ammo araqxo'r degani rost... Odamlar oldida yoki mehmonga borsa, yo bazmda bo'lsa, jamoat o'rtasida bir qultum ham og'ziga olmaydi. Ammo uyida suvdek ichadi... Ertalab uyqudan ko'zini ochar-ochmas araq buyuradi, xizmatchi bir stakan araq keltirsa, yana keltir deydi... Ertadan kechgacha ichgani-ichgan. Hayronman, shuncha ichadi-yu, hech mast bo'lmaydi. O'zini tuta bilsa kerak-da! Ilgarilar Xoxryukov araq

icha boshlasa, odamlar u yoqda tursin, hatto itlar uvillardir. Posudin-chi! Posudinning burni ham qizarmaydi! Xonasini berkitib oladi-da, araqdan bosh ko'tarmaydi! Birov ko'rib qolmasin deb, stolining ichiga bir quti yasattiripti, u yashikdan kichkina naycha chiqib turar ekan. Qachon kerak bo'lsa qutida araq... Engashib naychadan so'rdimi, bo'ldi, kayfi taraqq... Izvoshda ham olib yurarkan... portfelida ham...

«Qayerdan bilishadi bu narsalarni? – deb qo'rqib ketdi Posudin. – Hatto bu ham oshkora bo'пти-ya! Shunchalik bemazalik».

– Xotinlarga pashshaxo'rda bo'lishini ayt-maysizmi? Voy bachchag'ar-ey! (Izvoshchi kulib, bosh chayqadi). Gunohdan qo'rqmaydi-ya... O'zining ham o'ntacha o'ynashi bor-dir... Ikkitasini o'z uyida olib turadi. Nastasya Ivanovna degani butun uy ichini boshqaradi, ikkinchisi, xax oti nimaydi, ha Lyudmila Semyonovnasini kotib qilib qo'ygan... Ammo hammasidan Nastasyaning so'zi o'tadi. Aytganini qildiradi, hukmi baland-da. Hamma Posudindan emas, Oshandan qo'rqadi... Voy tavba-yey! Yana bir o'ynashi bo'lsa Kachalnaya degan ko'chada turadi... Uyatsiz, ablah!

«Hatto ularni nomma-nom biladi-ya! – deb o'yladi Posudin, qizarib-bo'zarib. – Tag'in, kim deng, bir umr shaharga bormaydigan mardikor, aravakash-a! Qanday pastlik bu! Ablahlik! Bemazalik!»

– Bu gaplarni qayerdan bilasan? – deb so'radi u, jahl bilan.

– Odamlardan-da, kimdan bo‘lardi.... O‘zim-ku, ko‘rganim yo‘q. Odamlardan eshitaman... Bilishim qiyin deysizmi? Xizmatchining yoki izvoshning tilini qirqib bo‘lmaydi. Nastasyasi ham ko‘cha-ko‘ylarda maqtanib yuradi. El og‘ziga elak tutib bo‘ladimi... Posudin yaqinda yangi qiliq chiqaripti: hech kimga bildirmasdan tekshirishga boradigan bo‘pti. Ilgarigisi bir yerga bormoqchi bo‘lsa bir oy oldin xabar berib qo‘yardi. Yo‘lga chiqsa – shuncha shovqin, shuncha to‘polon, g‘avg‘o solardiki, aslo qo‘yavering! Oldida, ketida, atrofida choparlar ot qo‘yib borishardi. Manziliga yetib borib, rosa uxlab olardi, o‘lgudek ichardi, yerdi-da, keyin baqirgani-baqirgan edi. Tomog‘i bo‘g‘ilguncha baqirib, yer tepinib bo‘lib, uyquga to‘yib olib, yana tantana-yu dabdaba bilan qaytib ketardi... Bunisi bo‘lsa biron gap eshitib qolsa, hech kimga bildirmay, eshitdirmay, sekin-asta boradi... Qiziq-da! Amaldorlarga bildirmay uydan chiqadi-da, mashinaga o‘tiradi. O‘ziga kerak joyga borib tushadi-da, kirakash izvosh yoki tuzukroq arava kira qilish qayoqda! Mardikor aravasiga tushib oladi. Xotinlarga o‘xshab af-ti-basharasini o‘rab, bora-borguncha qari it singari, xirillab gapiradi, chunki ovozini qo‘yib gapirsa odamlar bilib qolar emish. Odamlar gapirib beraversa kula-kula ichaging uziladi. U ahmoq meni hech kim taniyolmaydi, deb bemalol ketaveradi. Biladigan odamga uni tanib olish birpaslik ish.

– Qanday qilib tanib olishadi?

– Bundan osoni yo‘q! Ilgarilari Xoxryukovning hech kimga bildirmay safar qilishini uning qo‘li og‘irligidan bilar edik; aravada o‘tirgan odam izvoshchining lunjiga tushirdimi, Xoxryukov deyavering. Posudinni darrov tanib olish mumkin. Sodda yo‘lovchi – o‘zini sodda tutadi. Posudin hech soddalikka rioya qiladigan odam emas. Pochta bekatiga yetib kelishidanoq qiladiganini qiladi!.. Uy ichi sassiq emish, dim emish, sovuq emish... Jo‘ja qovurib keltir deydi, meva keltir, turli murabbolar keltir, deydi... Kimki qish faslida jo‘ja bilan meva talab qilsa – Posudin bo‘ladi, buni bekatda hamma biladi. Kimda-kim bekat nazoratchisini «azizim» desa va odamlarga bo‘lgan-bo‘lmagan ishlarni buyuraversa – Posudin deyavering. Uning hidi ham odamlarnikiga o‘xshamaydi, uyquga yotishi ham boshqacha... Bekatga kelib divanga yotadi-da, atrofiga atir sepadi, yostig‘ining yoniga uchta sham yoqib qo‘yishni buyuradi. Har xil qog‘ozlarni o‘qib yotadi... Uning Posudinligini nazoratchi u yoqda tursin, hatto mushuk ham fahmlay oladi...

«Rost, rost... – deb o‘yladi Posudin. – Nega buni oldin bilmagan ekanman!»

– Biladigan odam jo‘jasiz ham, mevasiz ham uning kimligini bilib oladi. Telegraf aytadi... Afti basharangni xoh berkit, xoh berkitma, baribir, kimligingni bilishadi. Kelishingni kutishadi. Posudin hali uydan yo‘lga chiqmasdan, bu yerda hamma narsa taxt turadi. U bostirib boraman, sudga beraman, amaldan bekor qilaman,

deb yelib-yugurib keladi-yu, ammo jinoyatchilar uni masxara qilib kulishadi. Hech kimga bildirmay keldim deysan janobi oliylari, qani, top-chi gunohimizni, deyishadi. U quruqdan quruq qaytib ketaveradi... Tag'in maqtab ham qo'yadi, qo'llarini siqadi, bezovta qilgani uchun afv so'raydi... Shunaqa, og'ayni! Sen nima deb o'ylarding? Ish shunaqa, janobi oliylari! Bu yerning odamlari shunaqa ayyor bo'ladi-ki, bir-biridan o'tkir. Havasing keladi! Hech bo'lmasa mana shu bugungi voqeani oling... Erta bilan izvosh haydab ketayotsam, stansiya tomonidan juhud bufetchi izvosh choptirib kelmoqda. «Yo'l bo'lsin, juhud afandim?» deb so'radim, u «N. shahriga vino bilan gazak olib ketayotirman. U yerga bugun Posudin kelarmish», deb javob berdi. Mana, ko'rdingizmi? Posudinning o'zi shaharga endi otlanayotgandir, hech kim tanimasin deb yuz-u ko'zlarini o'rab turgan bo'lsa-yu, ketayotganligimni hech kim bilmaydi, deb o'ylasa-yu, unga atab vino, baliq, har xil gazaklar tayyor tursa... u bo'lsa «Kuningiz bitdi, ablahlar!» deb yo'lda ketmoqda. Ablahlar esa pinaklarini buzishmaydi. Kelsa kelaversin! Ularning butun jinoyatlari allaqachonlar berkitilgan!

– Qayt orqangga! – deb baqirdi Posudin bo'g'ilib, – aravani bur, hayvon!

Hayron qolgan izvoshchi aravasini orqaga qaytardi.

**Zumrad
tarjimasi**

HASRAT

Kimga aytay dardimni?

Shom payti. Yog'ayotgan laylak qor yangi yoqilgan chiroqlar atrofida aylanar, erinibgina otlarning ustiga, odamlarning yelkalariga va telpaklariga qo'nib oqartirar edi. Izvoshning kursisida bukchayib qimir etmay o'tirgan Iona Potapovning hamma yog'i oppoq, xuddi arvohga o'xshaydi. Agar ustiga katta qor uyumi bosib tushganida ham qoqib tashlamaydiganday ko'rinar edi... Uning oti ham qordan oqarib tek turar edi. Ot o'zining harakatsizligi, oriqlik gavdasi va ingichka, chillakday oyoqlari bilan yaqindan kelib qaraganda ham qand-nondan yasalgan «toychoq»qa o'xshab ko'rinadi. Har holda u ham xayolga cho'mgan bo'lsa kerak. Chunki o'rgangan dalasidan, omochidan ayrilib, aloqat chiroqlar yongan, to'xtovsiz taraqqiylash, yugurib yurgan odamlardan iborat bir joyga kelib qolganidan keyin xayol surmay iloji yo'q.

Iona bilan oti anchadan beri shu yerdan qo'zg'almay turib qoldi. Garchi saroydan peshindan ilgari chiqqan bo'lsa ham haligacha hech bir kira qiluvchi odam topilmadi. Mana, kech kirib, shaharni qorong'ilik bosmoqda.

Oqarib turgan chiroqlar endi charaqlab, porlab ketdi. Ko‘chaning g‘ovur-g‘ovuri borgan sari avj oldi, Ionaning qulog‘iga:

– Izvoshchi, Viborgskiyga, – degan ovoz eshitildi. Iona seskanib qor bilan chaplashib qolgan kipriklari orasidan qarab shinel va quloqchin kiygan bir harbiy odamni ko‘rdi.

– Viborgskiyga! – deb taqrorladi harbiy, – nima balo, uxlayapsanmi? Viborgskiyga deyapman!

Iona rozi bo‘lib, otning tizginini tortgan edi, uning ustini va o‘zining yelkasini qoplagan qor to‘kildi... Harbiy kishi chanaga o‘tirdi. Izvoshchi chuh deb o‘rnidan sal ko‘tarildi-da, g‘ozga o‘xshab bo‘ynini cho‘zib, kerak bo‘lmasa ham, odati bo‘yicha qamchini aylantirdi. Ot ham bo‘ynini cho‘zdi va chillakday oyoqlarini maymashtirib arang joyidan qo‘zg‘aldi...

Iona endi yo‘lga tushishi bilanoq qorong‘ida u yoqdan-bu yoqqa o‘tib turgan odamlar orasidan birovning:

– Qayoqqa yurayotibsan! O‘ngdan yur-sang-chi! – degan tovushi eshitildi.

– Izvosh minishni bilasanmi o‘zing! O‘ngdan yur! – deb koyib berdi izvoshdagi harbiy kishi ham.

Bir faytonning izvoshchisi uni so‘kib o‘tib ketdi. Ko‘chaning u yuzidan-bu yuziga o‘tayo-tib otning tumshug‘iga o‘zini urib olgan qandaydir kishi xo‘mrayib, yengidagi qorni qoqdi. Iona igna ustida o‘tirganday betoqat, go‘yo bu yerga nima uchun, qanday qilib kelib qolganini o‘zi ham tushunolmayotganday atrofga alanglab qarar edi.

– Muncha ham ablah odamlar ekan! – deb hazil qildi harbiy. – Hammasi ham xuddi maslahatlashib qo‘yganday kelib, sening otingga yo aravangga urilishadi-ya!

Iona orqasiga qayrilib qaradi-da, lablarini qimirlatdi... U bir narsa aytmqochi bo‘ldi-yu, ovozi chiqmadi, xirilladi.

– Nima? – dedi harbiy.

Iona lablarini qiyshaytarib kulimsiradi va butun kuchini to‘plab tovushi boricha gapirdi:

– Afandim, men sizga aytsam... shu hafta ichi o‘g‘lim o‘ldi.

– Him... nimadan o‘ldi?

Iona butun gavdasi bilan o‘girilib, o‘tirgan odamga qaradi-da:

– Kim biladi deysiz? Isitmadan bo‘lsa kerak... Uch kungina kasalxonada yotdi-yu, o‘ldi... Xudoning xohishi-da.

– Otingni bur, iblis! – dedi qorong‘ilikdan birov, – esingni yedingmi! Ko‘zingga qarasang o‘lasanmi!

– Hayda-hayda... – dedi harbiy, – bu ahvolda ertaga ham yetolmaymiz. Tezroq hayda!

Izvoshchi yana bo‘ynini cho‘zib o‘rnidan sal ko‘tarildi-da, qamchini aylantirdi. So‘ngra bir necha marta orqasiga o‘girilib qaradi, lekin o‘tirib borayotgan odam uning so‘zlarini eshitgisi kelmasi shekilli, ko‘zlarini yumib olgan edi. Viborgskiyda bir mayxona yonida to‘xtab uni tushirdi. O‘zi yana bukchaydi, jim o‘tirib qoldi... Yog‘ayotgan laylak qordan uning va otinging usti yana oppoq tusga kirdi. Oradan bir-ikki soat chamasi vaqt o‘tdi...

Qattiq-qattiq qadam tashlab, soʻkishib yoʻlakdan uchta yosh yigit kelmoqda, ularning ikkitasi oriq va novcha, uchinchisi bukir va pakana edi.

– Izvoshchi, bizni Politseyskiy koʻprigiga eltib qoʻy! – dedi bukir xirillagan tovush bilan, – uch kishi... Bir tangaga!

Iona chuh deb tizginni silkitdi. Bir tanga, albatta arziydigan narx emas, lekin unga hozir narxning ahamiyati yoʻq edi... Bir soʻmmi, besh tiyinmi – baribir, ishqilib odam boʻlsa bas... Yigitlar itarishib, soʻkishib uning yoniga keldilar-da, soʻng uchalovi birdan chanaga tashlandilar. Soʻngra kim oʻtirib boradi-yu, qaysi biri tik turib ketadi, degan masala ustida tortishish boshlandi... Uzoq vaqt janjallashganlaridan keyin bukirning boʻyi pakana boʻlgani uchun uning turib ketishi kerak degan qarorga keldilar.

Bukir Ionaning orqasida tik turarkan, xirillagan tovush bilan:

– Qani hayda! – dedi, uning nafasi Ionaning boʻyniga urib turardi. – Voy-boʻy, telpagingni qara, ogʻayni! Butun Peterburgni axtarsang ham bunaqa rasvo telpakni qidirib topolmaysan...

– He-he-he... – kuldi Iona, – bori-da...

– Qani boʻlmasa, tezroq hayda-chi! Yo boʻlganing shumi? A? Gardaningga solsam-chi!

– Boshim yorilib ketguday boʻlib ogʻriyapti...

– dedi oʻtirgan novcha yigitning biri, – kecha Dukmasovnikida toʻrt shisha konyakni Vaska ikkalamiz ichib qoʻyibmiz.

– Hech tushunolmayman-da. Yolg'on gapning nima keragi bor! – deb koyidi ikkinchi novcha. – O'lguday yolg'onchisan-da.

– Xudo ursin, rost aytyapman...

– Bu rost gaping ham xuddi bit yo'taladi deganga o'xshash rostlardan-da.

– He! – deb yana kuldi Iona, – juda xushchaqchaq yigitlar ekansizlar-ku!

– Ming la'nat!.. – deb qo'ydi bukir. – Chol o'lgur, tuzukroq haydaysanmi yo yo'qmi? Shu ham yurishmi? Qamchi ursang-chi! Ur, la'natini! – Iona orqasida tipirchilab turgan bukirning gavdasini sezib, xirillab chiqayotgan tovushini eshitdi. O'ziga xitoban aytilayotgan so'kinishlarni eshitadi va yaqinida odamlarni ko'rib yuragidagi yolg'izlik sezgisi biroz yo'qolganday bo'ladi. Bukir tutaqib, zo'r berib kurakda turmaydigan so'zlar bilan so'kar va to yo'tali tutib qolguncha so'kinardi. O'tirgan yigitlar qandaydir bir Nadejda Petrovna degan xotin haqida so'zlashib borardilar. Iona ularga qarab qo'ydi. Ularning qisqagina sukut qilgan vaqtlarini poylab turib yana o'girilib qaradi-da, sekingina:

– Shu hafta ichi, haligi... o'g'lim o'ldi! – deb g'uldirab qo'ydi.

– Hammamiz ham o'lamiz-da... – dedi bukir yo'taldan so'ng, lablarini artaturib, – qani, tezroq yur, hayda! Afandilar, men ortiq toqat qilolmayman, bu ahvolda qachon yetamiz?

– Ha, sen yelkasiga turtib, madad berib tur-da!

– O‘lat tekkur chol, eshitayapsanmi? Bo‘yning uziladi-ya! – dedi bukir. – Senlarni ayagan kishi piyoda qoladi!.. Eshitayapsanmi? Yo bizlarning so‘zimizni pisannd qilmayapsanmi?

Iona bularning noroziligini yaxshi bilsa ham:

– Hi... juda ham xushchaqchaq ekansizlar, Xudoyim umrlaringizni uzun qilsin! – deb kuldi.

– Xotining bormi? – deb so‘radi o‘tirgan novchaning biri izvoshchidan.

– Menimi? Hi-hi... Xushchaqchaq afandilar... Endi mening bittagina xotinim bor – qora yer... Hi-hi... Go‘r! Mana, o‘g‘lim o‘lib, men tirik qoldim... Ajal menga kelib yanglishib o‘g‘limni olib ketdi.

Iona o‘g‘lining qanday qilib vafot qilganini so‘zlab bermoqchi bo‘lib orqasiga o‘girilgan edi hamki, bukir yengil nafas olib «Xudoga shukr, yetdik», – deb qoldi. Iona bir tangani olib sayoq yigitlar kirib ketgan qorong‘i yo‘lakka uzoq vaqt tikilib turdi. Yana u tanho qoldi, yana sukunat... Salgina ko‘nglidan ko‘tarilgan yolg‘izlik alami qayta boshdan kuch olib uning yuragini siqa boshladi. Iona hayajonli va alami ko‘zlari bilan ko‘chaning ikki tomonida oqayotgan xaloyiqqa boqdi. U yoq-bu yoqqa o‘tib turgan shu minglarcha odamdan uning dard-hasratiga quloq soladigan biron kishi topilmasmikin? Lekin o‘tkinchilar na uning o‘zini, na ko‘nglidagi alamini payqamay o‘tib ketmoqdalar. Hasrat shunday zo‘r va cheksiz. Agar Ionaning yuragi yorilsa-yu, ichidagi cheksiz, poyonsiz dardi-hasrati oqib chiqsa bormi, yer yuzini tutib

ketardi. Ammo shunday bo'lishiga qaramay, u ko'zga ko'rinmaydi, shunday kichkinagina joyga o'rnashib olganki, agar kunduz chiroq yoqib izlasang ham topolmaysan...

Iona chipta xalta ko'tarib borayotgan qorovulni ko'rib qolib, u bilan gaplashishga jazm qildi.

– Azizim, soat necha bo'ldi ekan?

– To'qqizdan oshdi. Nega bu yerda to'xtading? Jo'na!

Iona izvoshini bir necha qadam nariroq oldi va endi odamlarga murojaat qilishni behuda deb bilib, yana bukchayganicha xayolga botdi... Lekin oradan besh daqiqacha o'tar-o'tmas qattiq sanchiq turgan odamday qaddini rostlab, boshini ko'tardi va otning jilovini tortdi... Uning toqati toq bo'lgan edi:

«Saroyga borayin, – dedi u, – saroyga!»

Oti ham xuddi uning maqsadiga tushunganday yo'rg'alab ketdi. Bir yarim soatlardan keyin Iona katta iflos pechka yonida o'tirardi. Pechka ustida, polda, o'rindiqlarda odamlar xurak tortib uxlamoqdalar. Uy dim... Iona uxlab yotganlarga qarab qashindi va bunchalik erta qaytganiga achindi...

«Yem puli ham ishlay olmadim, – deb o'yladi Iona, – shuning uchun ham ko'nglim g'ash. Uddaburo odamning o'zi ham, oti ham to'q, hamma vaqt xotirjam bo'ladi...»

Bir burchakda uxlab yotgan yosh izvoshchi o'rnidan turib, uyquli ko'zlari bilan suv to'la chelakka yopishdi.

– Cho'lladingmi? – dedi Iona.

– Ha, suv ichgim keldi!

– Him... Osh bo'lsin... Mening o'g'lim o'ldi, uka... Eshitdingmi? Shu hafta ichi, kasalxonada... Mana, muammo!

Iona o'zining so'zlari yigitga ta'sir qilganini bilmoqchi bo'lib unga qaradi, lekin hech nima ko'rolmadi. Yigit burkanib allaqachon uyquga ketgan edi. Chol og'ir xo'rsinib, qashindi... Yosh yigit qanchalik chanqagan bo'lsa, buning xuddi shunchalik so'zlagisi kelardi. O'g'lining o'lganiga bir hafta bo'lib qolsa ham, hali biron odamga yorilib ichidagi dardini, hasratini aytolgani yo'q... Ipidan ignasigacha so'zlasa. O'g'lining qanday kasal bo'lganini, dard tortib qanday azoblanganini, o'lim oldida aytgan so'zlarini va qanday qilib jon berganini so'zlab bergisi bor... Undan keyin uning janozasi, ko'mish marosimi qanday o'tganini, marhumning kiyimi uchun kasalxonaga borilganini batafsil so'zlab bergisi keladi. Undan tashqari qishloqda Anisiya degan qizi qolgan... Uning to'g'risida ham so'zlam-oq kerak... Xullas u gapiraman desa gap ko'p; tinglovchi oh-voh qilib achinib eshitishi kerak. Bu haqda xotinlar bilan hasratlashish yaxshiroq bo'ladi. Ular esi pastroq bo'lsa ham, bu to'g'rida ikki og'iz so'zlasang darrov ko'z yoshi qiladilar.

«Otdan xabar olay-chi, – deb o'yladi Iona, – uyqu bir gap bo'lar... Hali xo'b uxlargimiz ham...»

U kiyimini kiyib otxonaga qarab ketarkan, beda, yem, ob-havo haqida o'yladi. U yolg'iz qolgan chog'larida o'g'lini o'ylolmaydi... Uning haqi-

da birov bilangina so'zlashsa tuzuk. O'zi yolg'iz o'ylashi, uni ko'z oldiga keltirishi juda og'ir.

– Kavshayapsanmi? – deydi u, otning yonib turgan ko'zlariga qarab, – chayna-chayna... yemga yetarlik pul ishlayolmaganimizdan keyin pichan yeb turamiz-da... Ha... Endi izvosh haydashga keksayib qolibman... O'rnimga... O'g'lim haydasa... U haqiqiy izvoshchi edi... o'sha o'lmasa bo'lar edi...

Iona uzoq jim bo'lib, so'ng davom etdi:

– Shunaqa ekan, uka!.. Kuzma Ionichdan ham ayrilib qoldik... Bizlarni tashlab... o'ldi-ketdi, chakki qildi... Mana, chunonchi sening quluning bor, sen uning tuqqan onasidan... Chunonchi, o'sha quluning birdaniga seni dog'-u hasratga qo'yib o'lsa-yu, ketsa... kishi achinadi-a?

Ot quloq solganday uning qo'llarini hidlab, kurt-kurt xashak chaynaydi...

Iona berilib ketib, ko'nglidagi butun hasratini unga aytib berdi...

***Abdulla Qahhor
tarjimasi***

GRISHA

Grisha, bundan ikki yil-u sakkiz oy ilgari dunyoga kelgan do'ndiqqina bola, enagasi bilan sayr qilib yuradi. Egnida paxtalik to'n, bo'ynida sharf, boshida cho'qqisiga kattakon paxmoq tugma tikilgan qalpoq, oyog'ida esa issiq kalish. U, isib ketganidan nafasi siqilib, terlab pishadi, buning ustiga aprel quyoshi ko'zlarini qamashtiradi.

Uning qo'pol, cho'chibroq bitta-bitta qadam tashlab boruvchi gavdasida hayrat alomati zo-hir edi.

Shu mahalgacha Grisha faqat to'rt burchakli olamni bilar edi; bir burchakda o'zining karavoti, ikkinchi burchakda – enagasining sandig'i, uchinchi burchakda – stul bo'lib, to'rtinchisida shamchiroq yonib turardi. Karavot tagiga engashib qarasa, bir qo'li sindirilgan qo'g'irchoq bilan do'mbirani ko'rardi, enagasi sandig'ining orqasidagi narsalarning sanog'i yo'q: g'altaklar, qog'oz parchalari, qopqog'i yo'q qutichalar, siniq masxaravoz qo'g'irchoq va boshqalar yotadi. Bu olamda Grisha bilan enagadan boshqa ko'pincha onasi va mushugi ham bo'lib turadi. Onasi qo'g'irchoqqa o'xshaydi, mushuk esa dadasi-ning po'stiniga o'xshaydi, ammo po'stinning

ko'zi bilan dumi yo'q. Go'daklar bo'lmasi deb atalgan olamning eshigidan kattakon bo'shliqqa chiqiladi, u yerda ovqat yeyiladi, choy ichiladi. Bu yerda Grishaning baland stuli turadi, devorda esa soat osig'liq bo'ladi, bu soatning kapgirchasini silkitish va jom chalishdan boshqa ishi yo'q. Ovqatxonadan qizil kursilar tizilib turgan bo'lмага o'tish mumkin. Yerga solingan gilamning o'rtasida kattakon dog' bor, bu dog' uchun hamon Grishaga barmoq o'qtalishadi. Undan keyin yana bir bo'lma bor, u yerga hech kim kiritilmaydi. U yerda faqat dadasi turadi, u nihoyat darajada sirli shaxs ko'rinadi. Enaga bilan onasi ma'lum: ular Grishani kiyintirishadi, unga ovqat yegizishadi, karavotga yotqizib uxlatishadi, ammo dadasining nimaga kerak ekanligi – noma'lum! Yana bir sirli shaxs bor bu dunyoda: u – Grishaga do'mbira olib bergan xolasi. U goh paydo bo'ladi, goh g'oyib bo'ladi. Qayoqqa g'oyib bo'lar ekan u? Grisha ko'pincha karavot tagini qaraydi, sandiqning orqasini, divanning tagini qidiradi – yo'q...

Bu yangi, ko'zni qamashtiruvchi quyoshli olamda esa dadalar, onalar, xolalar shu qadar ko'pki, qaysi birining oldiga chopib borishingni bilmaysan. Ammo hammadan qizig'i va g'alatasi – otlar. Grisha yurib borayotgan otlarning oyoqlariga tikiladi, ammo hech narsa tushunolmaydi. O'zini ajablantirgan narsani tushuntirib berish uchun enagasiga qaraydi, ammo enaga indamaydi.

Birdan unga dahshatli gursillash tovushi eshitiladi... Qo'ltiqlariga hammom supurgilari

qistirgan, yuzlari qip-qizil bir to‘da askar bulvardan to‘g‘ri uning ustiga bostirib kelmoqda edi. Grishani dahshat bosib, badani jimirlashib ketadi. Qo‘rqinchli emasmi, deb enagasiga qaraydi. Enagasi yig‘lamaydi ham, joyida turadi, demak, xavf yo‘q. Grisha askarlarni ko‘zi bilan kuzatadi va o‘zi ham ularning qadamiga moslab qadam tashlaydi.

Ikkita uzun tumshuq katta mushuk tilini osiltirib, dumlarini xoda qilib, bulvardan chopishib o‘tdi. Grisha men ham chopsam bo‘lar ekan deb, mushuklar ketidan yuguradi.

– To‘xta! – deb qichqiradi enaga uning yelkasidan siqib ushlab. – Qayoqqa chopasan? Kim aytdi senga sho‘xlik qilysin deb!

Bir joyda qandaydir enaga tog‘orada apelsin olib o‘tirardi. Grisha uning yonidan o‘tib boraturib, indamasdan bir apelsin oladi.

– Nega bunday qilasan? – deb qichqiradi enaga va Grishaning qo‘liga bir urib, apelsinni tortib oladi. – Tentak!

Endi Grisha, oyog‘i tagida shamchiroqday yaltirab yotgan siniq shishani olgisi keladi, ammo yana qo‘limga uradi deb qo‘rqadi.

Grisha xuddi qulog‘ining ustida bir kimsaning:

– Salom! – degan yo‘g‘on ovozi eshitadi va tugmalari yaltiroq novcha kishini ko‘radi.

U kishining enagaga qo‘l berishidan va to‘xtab gapirishidan Grisha nihoyatda xursand bo‘ldi. Quyoshning nuri, izvoshlarning taraqa-turuqi, otlarning chopishi, yaltiroq tugmalar – bular-

ning barisi shu qadar yangi va hech qoʻrqinchli emas ediki, Grisha xaxolab kuladi.

– Yur! Yur! – deb qichqiradi u, yaltiroq tugmali kishining etagidan tortib.

– Qayoqqa yuramiz? – deb soʻraydi kishi.

– Yur! – deb undadi Grisha.

Uning onamni ham, dadamni ham, mushukni ham birga olib kelsak yomon boʻlmasdi degisi keldi, biroq tilidan butunlay boshqa narsalar chiqadi.

Birpasdan keyin enaga bulvardan burilib, Grishani qor bosib yotgan katta qoʻraga yetaklab kiradi. Yaltiroq tugmali kishi ham ular bilan birga. Qor uyumlarini va koʻlmaklarni aylanib oʻtishadi, keyin iflos va qorongʻi pillapoyadan chiqib, uyga kirishadi. Uyni tutun bosgan, piyozdogʻ hidi keladi, qandaydir bir xotin pechka yonida turib kotlet pishirmoqda. Oshpaz bilan enaga oʻpishib koʻrishadi, birga kelgan kishi bilan oʻrindiqqa oʻtirib sekin-sekin gapiradi. Burkab oʻralgan Grisha isib ketib, nafasi boʻgʻiladi.

«Bu nimadan ekan?» deb oʻylaydi va atrofga koʻz tashlaydi.

Tepada is bosgan qora shiftni, yerda kat-takon otashkurakni, oʻchogʻi katta pechkani koʻradi...

– A-ya! – deb qichqirdi u choʻzib.

– Ha, boʻldi! Boʻldi! – deydi enaga. – Birpas tursang hech narsa boʻlmas!

Oshpaz stolga bir shisha, ikki ryumka va somsa keltirib qoʻyadi. Ikkala xotin va yaltiroq tugmali kishi ryumkalarni urishtirib, bir necha

marta ichishdi. Haligi kishi bo'lsa goh enagani, goh oshpazni quchoqlaydi. Keyin uchovlashib sekin qo'shiq aytishadi.

Grisha somsaga qo'lini cho'zadi, unga bitta somsa berishadi. U, somsani chaynab, enaganing ichishiga qarab turadi... Uning ham ichgisi keladi.

– Menga ham ber! Enaga, ber! – deydi.

Oshpaz o'z ryumkasidan unga bir qultum ichkizadi. Grishaning ko'zlari olayib ketadi, yo'taladi, qo'llarini silkitadi, oshpaz bo'lsa unga qarab kuladi.

Uyga qaytishgandan keyin Grisha qayerlarga borganini, nimalarni ko'rganini onasiga, devorlarga, karavotiga gapirib berdi. Butun gapni u so'z bilan emas, ko'pincha qo'llari va yuzi bilan aytdi. Quyoshning yaltiraganini, otlarning chopishini, bahaybat pechkani, oshpazning ichishini ko'rsatdi...

Kechqurun u hech uxlay olmadi. Supurgi ko'targan askarlar, katta mushuklar, otlar, siniq shisha, apelsin solingan tog'ora, yaltiroq tugmalar bir yerga yig'ilib, uning boshini aylantiradi, u yoqdan-bu yoqqa ag'anaydi, vijir-laydi va, nihoyat, hayajonlanishni ko'tarolmay, yig'lab yuboradi.

– Bolamning issig'i bor, – deydi onasi, uning peshonasini ushlab ko'rib. – Nimadan issiq chiqdi ekan-a?

– Pechka! – deb yig'laydi Grisha. – Ket bu yerdan, pechka!

– Boʻkib qolgandir... – deb taxmin qiladi onasi. Yaqinda oʻzi koʻrgan yangi olam taassurotlari bilan toʻlib toshgan Grisha onasi qoʻlidan bir qoshiq dori ichadi.

Odil Rahimiy
tarjimasi

VANKA

Uch oy avval Alyoxin degan etikdo'zga shogirdlikka berilgan to'qqiz yashar bola Vanka Jukov yangi yil bayramiga o'tar kechasi uxlamadi. Xo'jayinlari va boshqa shogirdlar ertalabki ibodatga ketishgandan keyin u, xo'jayinining javonidan siyohdon bilan zang bosib ketgan ruchkani oldi-da, g'ijimlangan bir varaq qog'ozni oldiga yozib, xat yozishga kirishdi. Xatni boshlashdan oldin eshikka va derazalarga bir necha marta qo'rqa-pisa qarab qo'ydi, ikki tomoniga etik qoliplari tizib qo'yilgan sanamga ham ko'z qirini tashladi, xo'rsinib bir uf tortdi. Qog'ozni o'rindiqlik ustiga yozib, uning oldiga tiz cho'kib o'tirdi.

«Bobojonim Konstantin Makarich! – deb yoza boshladi u, xatni. – Men sizga duoyi salom yozmoqdaman. Sizni yangi yil bayrami bilan qutlab, u tomonlarda omon-eson yurishingizni Xudodan tilab qolaman. Mening otam ham, onam ham yo'q. Sizdan boshqa hech kimim qolmadi».

Vanka sham shu'lasini akslanib turgan qorong'i derazaga qaradi, Jivarev degan boynikida kechasi qorovullik qiladigan bobosi Konstantin

Makarich darrov ko'z oldiga keldi. Bobosi 65 yoshlar chamasida kichkinagina, qotmadan kelgan, ammo nihoyatda epchil va serharakat, yuzlari doim kulib turadigan, ko'zlari suzuk bir chol edi. Kunduzlari u, xizmatkorlar turadigan uyda uxlaydi yoki oshpazlarga tegishib o'tiradi, kechalari esa keng po'stinini kiyib, qo'rg'on tevaragida shaqildog'ini chalib yuradi. Uning ketidan Kashtanka degan qari it va uzun bo'yi, qora juni uchun Vyun deb atalgan yana bir it boshlarini osiltirib ergashib yurishadi. Vyun juda itoatkor va yuvosh it, o'z odamlarini ham, begonani ham baravar hurmat qiladi, ammo unga hech kim ishonmaydi. Uning itoatkorligi va yuvoshligida ayyorlik bor. Bildirmasdan kelib oyoqni uzib olishda, muzxonaga kirib, u yerdagi go'sht-yog'larni urishda, dehqonning tovug'ini qiyratishda undan o'tkiri yo'q. Odamlar bir necha marta uning keyingi oyoqlarini urib mayib qilishgan, ikki marta dorga ham osishgan, chala o'lik qilib ham urishgan, biroq har safar omon qolgan.

Bobosi shu tobda darvoza oldida qishloq butxonasining charog'on derazalariga ko'zini suzib turgandir, yo bo'lmasa sovuqqa qotganidan piymasi bilan qor tepinib, qarollar bilan o'ynashayotgandir... Shaqildog'ini belbog'iga osib qo'ygani aniq. Qo'llarini bir-biriga ishqab, sovuqdan seskana-seskana, hirlinglaydi va yo beka oqsochining, yo oshpazning biqinini chimchilaydi.

– Qani, tamakidan hidlaylik, tamakidan, – deydi-da, xotinlarga tamaki tutadi.

Xotinlar tamaki hidlab, chuchkurishadi. Chol bundan nihoyatda xursand bo'lib ketadi-da, qah-qah urib kuladi va:

– Burningni art, yaxlab qopti! – deb qichqiradi. Keyin itlarga ham tamaki hidlatishadi. Kashtanka chuchkuradi, xafa bo'lganidan boshini chayqay-chayqay, chetga chiqib o'tiradi. Vyun odob saqlab, chuchkurmaydi, dumini silkitib turadi. Havo shinam, jimjit, musaffo. Tun qorong'i, ammo butun qishloq, uning oppoq tomlari mo'rilaridan buralib-buralib chiqqan tutunlari, qirov bosgan kumushday daraxtlar, qor bosgan tepaliklar ravshan ko'rinib turadi. Osmon jilvali charaqlab turgan yulduzlar bilan to'la, somon yo'li ham oydindek yoriq, go'yo uni yuvib, qor bilan ishqalanganday...

Vanka bir xo'rsinib oldi, peroni siyohga botirib, yana xatni davom ettirdi:

«Kecha bo'lsa meni o'lgudek qiynashdi. Xo'jayinlarning belanchakdagi bolasini tebratib o'tirib, bilmasdan uxlab qolibman. Xo'jayin sochlarimdan tortib hovliga sudrab chiqib, kamar bilan rosa savaladi. O'tgan hafta xo'jayin beka meni baliq tozalashga buyurdi, men uni dumidan tozalay boshlagan edim, beka baliqni qo'limdan tortib olib, uning kallasini basharamga ishqadi. Xalfalar meni masxara qilishadi, qovoqxonaga araqqa yuborishadi, xo'jayinlarnikidan bodring o'g'irlattirishadi, xo'jayin bo'lsa qo'lga tushgan narsa bilan uradi. Ovqatdan hech narsa yo'q. Erta bilan non beriladi, tushda bo'tqa, kechqurun ham quruq nonning o'zi: choyni, karam

sho'rvalarni nuqul o'zlari tushirishadi. Kechasi yotadigan joyim – yo'lak, xo'jayinning bolasi yig'lasa mijja qoqmay kechasi bilan belanchak tebratib chiqaman. Jon bobo, Xudo xayr bersin, meni bu yerdan uyga, qishloqqa olib keting, hech toqatim qolmadi... Oyoqlaringizga boshimni qo'yib yalinaman, o'lgunimcha duo qilay, meni bu yerdan olib keting, bo'lmasa o'lib qolaman...»

Vankaning lablari burishdi, qop-qora mushti bilan ko'zlarini artidi-da, piqilladi.

«Men sizga tamakingizni maydalab beraman, – deb davom etdi bola, – biron ayb qilsam itday savalang. Agar menga ish topilmaydi desangiz, etik tozalovchi bo'lishga roziman, yo bo'lmasa Fedkaning o'rniga podachiga shogird bo'lamen. Bobojon, sira toqatim qolmadi, jonimdan to'ydim. Qishloqqa piyoda jo'nay desam etigim yo'q, sovuqdan qo'rqaman. Bu qilgan yaxshiligingizga katta bo'lganimda sizni boqaman, hech kimga xo'rlatmayman, o'lganingizda onam Pelageyaga qilinganday, sizga ham duo-fotiha qilaman.

Moskva katta shahar. Hamma uylar boylarga qaraydi, ot ko'p, qo'y esa yo'q, itlari yuvosh. Bu yerning bolalari barat oyi qo'shig'ini aytishmas ekan. Butxonalarda ham hech kimga qo'shiq ayttirishmaydi, bir kun bir do'konda ipi va dastasi bilan sotiladigan qarmoq ko'rdim, bunaqa qarmoqqa har qanaqa baliq ilinadi, hatto bir pud keladigan laqqa baliq ilinadigan qarmoq ham bor. Shunaqangi do'konlar ham borki, u yerda

badavlat kishilarning kuchi yetadigan miltiqlar bor, har bittasi yuz soʻmdan turar... Goʻsht doʻkonlarida esa qirgʻovullar, kakliklar, quyonlar toʻlib yotipti, ularni qayerda otilganini qassoblar sira aytishmaydi.

Bobojon, xoʻjayiningiznikida archa bayrami boʻlganda menga usti yaltiroq yongʻoqdan olib, koʻk sandiqqa solib yashirib qoʻying. Vankaga desangiz oyimqiz Olga Ignatyevna beradi».

Vanka yana bir xoʻrsindi-da, derazaga tikilib, xayolga choʻmdi. Xoʻjayinga archa olib kelish uchun bobosining oʻrmonga borishini va oʻzi bilan Vankani ham olib ketishini esladi. Qanday yaxshi zamonlar ekan! Bobosi zoʻr berardi, sovuq ham zoʻr berardi, ularga qarab Vanka ham zoʻr berardi. Bobosi baʼzan archa kesishdan oldin trubka chekib olardi, tamaki hidlardi, sovqotgan Vankani masxara qilardi. Qirovga oʻralgan yosh archalar qaysi birlarining kuni bitganini bilmasdan tik turardi. Lip etib bir yoqdan quyon chiqib, qor uyumlari ustidan oʻqday uchib oʻtardi. Bobosi esa:

– Ushla! Ushla uni! Ha shayton! – deb ketidan qichqirib qolardi.

Kesilgan archani bobosi xoʻjayinlar uyiga sudrab kelardi, uni bezatishardi. Vankani yaxshi koʻrgan oyimqiz Olga Ignatyevna hammadan koʻp jon kuydirardi. Vankaning onasi Pelageya tirikligida xoʻjayinlarnikida oqsoch edi, Vankaga Olga Ignatyevna obakilar berar edi, zerikkanidan uni oʻqishga, yozishga, yuzgacha

sanashga va hatto raqsga tushishga o'rgatgan edi. Pelageya o'lgandan keyin yetim qolgan Vankani qarollar turadigan oshxonaga chiqarib, bobosiga qo'shib qo'yishdi, u yerdan Moskvaga, Alyaxin etikdo'znikiga jo'natishdi.

«Tezroq keling, bobojon, – deb xatini davom ettirdi Vanka, – Xudo xayr bersin, olib keting bu yerdan meni. Mendek bechora yetimga rahmin-giz kelsin, bu yerda meni uzzukun savalaydilar, o'lardek och qolaman. Shunday zerikdimki, yig'laganim-yig'lagan. Qaysi kuni xo'jayin qolip bilan boshimga shunday urdiki, yiqilib tushdim, zo'rg'a o'zimga keldim. Turmushim har qanday itnikidan ham battar... Alyonaga ham salom ayting, g'ilay Yegorkaga ham, izvoshga ham, mening garmonimni hech kimga bermang, deb nevarangiz Ivan Jukov, jon bobo, tezroq keling».

Vanka xatni to'rt bukladi-da, bir kun oldin bir tiyinga sotib olgan konvertga soldi... Biroz o'ylab, keyin peroni siyohga botirdi-da:

Bobom qishlog'iga

deb manzil yozdi.

Keyin yelkasini qashib, biroz o'ylab, «Konstantin Makarichga tegsin» deb qo'shib qo'ydi. Hech kim xalaqit bermasdan xat yozganidan xursand bo'lib, boshiga shapkasini kiydi va ko'ylakchan yugurganicha ko'chaga chiqib ketdi...

Kunduz kuni so'raganida qassoblar «xat pochta qutisiga solinadi, qutilardan olinib,

mast yamshiklar mingan, qo'ng'iroqlar osilgan aravalarda butun yer yuziga tarqatiladi» deb aytishgan edi. Vanka eng yaqin pochta qutisiga chopib bordi-da, qimmatbaho xatni qutiga soldi.

Bir soatlardan keyin umidlar allasi ostida qattiq uyquga ketdi... Tushiga pech kirdi. Pechda bobosi yalangoyoqlarini pastga osiltirib, oshpaz ayollarga xat o'qib berib o'tirganmish... Pech yonida Vyun dumini likillatib aylanib yurganmish...

Odil Rahimiy
tarjimasi

SAN'AT ASARI

Onasining yolg'iz o'g'li Sasha Smirnov «Birja xabarlari» gazetasining 223-nchi soniga o'ralgan bir narsani qo'ltig'iga qistirib, yuzi so'lg'in bir holda, shifokor Koshelkovning xonasiga kirdi.

– E-e, keling yaxshi yigit! – deb kutib oldi shifokor. – Xo'sh, sog'lig'ingiz qalay? Qanday xushxabarlar keltirdingiz?

Sashaning ko'zlari pirpiradi, o'ng qo'lini chap ko'kragiga bosib, hayajonlangan holda dedi:

– Oyim sizga salom deb yubordilar va sizga minnatdorlik bildiradilar, Ivan Nikolayevich... men oyimning yolg'iz o'g'liman, siz meni o'limdan saqlab qoldingiz... Qattiq kasaldan qutqazdingiz... Ikkimiz sizning bu yaxshiligingizni sira unutmaymiz...

– Qo'ying bunday gaplarni, yigit! – dedi shifokor, bu so'zlardan erib ketib. – Men qilgan ishni hamma qila oladi.

– Men oyimning yolg'iz o'g'liman... O'zimiz kambag'al odammiz, xizmatimizga yarasha haq to'lashga ojizmiz... Juda uyatda qoldik, shifokor... Shuning uchun oyim va uning yolg'iz o'g'li men, ikkimiz bizning sizga minnatdorligimiz alomati bo'lmish mana bu narsani qa-

bul qilishingizni o'tinamiz... O'zi juda qimmat narsa, qadimgi bronzadan ishlangan... Kamdan-kam uchraydigan san'at asari.

– Hech keragi yo'q! – dedi shifokor, aftini burishtirib.

– Yo'q demang endi, – dedi Sasha qog'ozni ochaturib. – Olmasangiz meni ham, oyimni ham xafa qilasiz... Juda asil narsa o'zi... Qadimgi bronzadan ishlangan... Marhum dadamdan qolgan, biz buni qimmatli yodgorlik deb saqlab kelardik... Dadam qadimgi bronzadan qilingan narsalarni olib ishqibozlarga sotardi. Hozir oyim ham, men ham shu ish bilan mashg'ulmiz...

Sasha qog'ozni ochdi-da, keltirgan narsasini tantanali sur'atda stolga qo'ydi. Bu narsa qadimgi bronzadan nafis ishlangan pastak qandil edi. Qandil bir to'da odamlarni tasvir etardi: quyidagi supachaga Momo Havo kiyimlarini kiygan ikki xotinning figurasi o'rnatilgan, ularning turish-turmushi shunday ediki, uni yozib tasvirlash uchun jasoratim ham yetmaydi, ehtirosim ham. Figuralar tannozlik bilan jilmayishar, shamdonni ko'tarib turish vazifasi bo'lmasa, supachadan sakrab tushib, uy ichini tasavvur etib bo'lmaydigan darajada ostin-ustin qiladiganday ko'rinar edilar.

Shifokor sovg'aga birpas qarab turdi-da, qulog'ining orqasini qashladi, keyin bir yo'talib, burnini qoqdi.

– Aytganingiz rost, asil narsa ekan, – dedi u, po'ng'irlab. – Ammo, nima desam ekan... Hech kimga ko'rsatib bo'lmaydigan narsa ekan-da... ayb...

– Ya'ni nega endi?

– O'taketgan ustasi ham bundan battarini o'ylab topolmas. Bu narsani stolga qo'yish – butun uyni harom qilish demakdir.

– San'atga nega bunday ko'z bilan qaraysiz, – deb xafa bo'ldi Sasha. – Axir, bu san'at asari, o'zingiz bir qarang! Bundagi nafislik va go'zallikdan kishining yuragi shodlikka, ko'zi yoshga to'ladi! Bunday go'zallikni ko'rgan kishi butun dunyoni unutib yuboradi... Bir qarang, qanday malohat, qanday nafosat, orzu bor bunda!

– Buni o'zim ham ko'rib turibman, azizim, – dedi shifokor, Sashaning so'zini bo'lib. – Ammo, men oilali, bola-chaqali odamman, uyimga turli-tuman xonimlar kelib turadi...

– Albatta, agar nodon xalq nazari bilan qaralsa bu yuksak san'at asari boshqacha bo'lib ko'rinadi... – dedi Sasha. – Ammo siz, shifokorsiz, oddiy xalqdan baland turmog'ingiz kerak. Bu narsani qabul qilmasangiz meni ham, oyimni ham qattiq xafa qilasiz. Men oyimning yolg'iz o'g'liman... Siz meni bir o'limdan qutqazdingiz... Biz sizga eng qimmatbaho buyumimizni taqdim etayotibmiz... Faqat shunga mos keladigan boshqa narsangiz yo'qligi meni achintiradi...

– Rahmat, rahmat, azizim, ko'p minnatdorman... Oyingizga salom ayting. Ammo, yana bir o'ylab ko'rsangiz bo'lardi, har holda bola-

chaqalar bor, xotin-xalajlar kelib turadi... Ha mayli, qolsa qolaqolsin! Baribir, sizga tushuntirish qiyin.

– Tushuntirib o‘tirishning hojati yo‘q, – dedi xursand bo‘lib ketgan Sasha. – Suvenirni mana bu yerga, vazaning yoniga qo‘ying! Attang, jufti yo‘q-da... Eh attang! Xo‘b, xayr endi, shifokor!

Sasha chiqib ketgandan keyin shifokor ancha vaqtgacha suvenirga qarab o‘tirdi, qu-log‘ining orqasini qashib, uzoq o‘yladi.

«O‘zi yomon narsa emas, bunisi to‘g‘ri, – deb o‘yladi u. – Uloqtirib tashlash uvol... Bu yerda ham qoldirib bo‘lmaydi... Obbo! Toza mushkul ishga yo‘liqdimmi! Kimga hadya qilsam ekan?»

Uzoq o‘ydan keyin Uxov degan o‘zining qalin o‘rtog‘i esiga tushdi. O‘rtog‘i advokat bo‘lib, shifokorning janjalli ishlarini boshqarar edi.

– Juda soz-da, – dedi shifokor, o‘ziga o‘zi. – Oshnalik vajidan mendan sira pul olmaydi. Biron narsani hadya qilsam juda xursand bo‘ladi. Mana shuni olib borib beraqolaman! O‘zi ham bo‘ydoq va yengiltak odam...

Ishni keyinga qo‘ymay, shifokor darhol ki-yindi-da, suvenirni ko‘tarib Uxovnikiga ketdi. Advokat uyida ekan.

– Yaxshimisan, og‘ayni! – dedi shifokor, advokatga. – Menga qilgan xizmatlaring uchun tashakkur bildirgani keldim... Pul bersam ol-maysan, juda bo‘lmasa mana buni ol... Mana, buni ol... Mana, ko‘rdingmi, og‘ayni... Juda ajoyib bir narsa!

Ajoyib narsani ko‘rishi bilan advokat o‘zida yo‘q sevinib ketdi.

– Ana xolos! – dedi u, qah-qah urib kulib. – Voy qurib ketgur-ey! Shunaqa narsalarni ham o‘ylab topishadi-ya! Haqiqatan ham ajoyib narsa ekan. Qayerdan topding buni?

Advokat, ichidagi butun sevinchini izhor qilib bo‘lgach uyning eshigiga qo‘rqa-pusa ko‘z tashladi-da:

– Yo‘q, birodar, buningni olib ket bu yerdan, men olmayman... – dedi.

– Nega olmaysan? – dedi shifokor, qo‘rqib ketib.

– Olmayman-da... Uyimga onam kelib tura-di, mijozlar keladi... xizmatchi xotinlar oldida ham uyat...

– Bu gaplaringni qo‘y, og‘ayni... Sovg‘adan ham qaytib bo‘ladimi! – deb turib oldi shifokor. – Olmasang itlik qilgan bo‘lasan. O‘zi juda nafis narsa... Qanday nafosat!.. Qanday malohat, orzu bor bunda... Bo‘ldi, gap tamom! Xafa bo‘laman, olmasang!

– Ba‘zi joylari yopiq yoxud barg bilan berki-tilgan bo‘lsa ham mayli edi...

Shifokor avvalgidan battar qattiq turib oldi. Sovg‘ani boplab o‘tkazgandan xursand bo‘lib, Uxovnikidan chiqib, uyiga ketdi...

Shifokor ketganidan keyin advokat suvenirni yaxshilab qarab chiqdi, u yer-bu yerini ushlab ko‘rdi, keyin xuddi shifokor singari «buni nima qilaman?» deb uzoq bosh qotirdi.

«O‘zi yomon narsa emas ekan, – deb o‘ylardi u. – Tashlasang uvol bo‘ladi, bu yerda qoldirish ham uyat. Yaxshisi, biron kishiga taqdim

etish kerak... Ha, ha, topdim! Bu suvenirni bugun kechqurun qiziqchi Shashkinga taqdim etaman... u ablah bunaqa narsalarga o'ch. Aytmoqchi, bugun uning sha'niga spektakl qo'yiladi...»

Aytilgan gap – otilgan o'q. Juda puxta o'ralgan suvenirni Uxov kechqurun qiziqchi artist Shashkinga taqdim etdi. Yarim kechagacha Shashkinning pardoixonasi sovg'ani ko'rish uchun kelgan erkak artistlar bilan liq to'la edi, pardoixonadan hadeb ot kishnaganday kulgi eshitalardi. Biron artist ayol eshik oldiga kelib: «Kirsam maylimi?» deb so'rasa, qiziqchi artistning darhol:

– Yo'q, yo'q, xonim, men kiyingan emasman!
– degan tovushi eshitalardi.

Tomoshadan keyin artist kiftini qoqib:

– Bu yaramas narsani endi nima qilaman? Axir, birovning uyida ijaraga tursam, uyimga ayollar kelib turadi... Bu fotorasm emaski, darrov stol ichiga yashirib qo'ysang... – derdi.

– Oborib soting, qo'ying, – deb maslahat berdi, artistni yechintirayotgan sahna sataroshi.
– Bir joyda shunaqangi qadimgi bronzalarni olib sotuchi bir kampir bor. Borib Smirnovani so'raysiz... Hamma taniydi.

Qiziqchi artist sataroshning maslahatiga kirdi... Shu voqeadan ikki kun keyin shifokor Koshelkov o'z xonasida barmog'ini peshonasiga tirab, me'da kislotalari to'g'risida o'ylab o'tirardi. Birdan eshik ochilib, xonasiga Sasha Smirnov yugurib kirib keldi. Uning og'zi qulog'iga

yetgan, yuzida shodlik aks etar, yurish-turishidan baxtiyorlik ko‘rinib turar edi... Qo‘lida gazetaga o‘ralgan bir narsa ko‘targan edi.

– Shifokorim! – deb gap boshladi Sasha, nafasi bo‘g‘ilib. – Shu tobda dunyoda mendek xursand odam bo‘lmasa kerak! Baxtingizga suveniringizning juftini topishga muvaffaq bo‘ldik!.. Oyim ham juda xursandlar... Men oyimning yolg‘iz o‘g‘liman... Siz meni bir o‘limdan olib qoldingiz...

Minnatdorligidan titroq bosgan Sasha shifokorning oldiga suvenirni keltirib qo‘ydi. Shifokor bir nima demoqchi bo‘lib, og‘zini ochgan edi, hech narsa deya olmadi: tili tanglayiga yopishib qolgan edi...

***Mirzakalon Ismoilij
tarjimasi***

O'G'IL BOLALAR

– Volodya keldi! – deb qichqirdi hovlida al-lakim.

– Volodya keldilar! – deb baqirdi Natalya yemakxonaga yugurib kirayotib. – E, Xudoyim-e!

O'z Volodyalarining kelib qolishini intizorlik bilan kutayotgan Korolyovlar oilasi deraza yoniga yugurdi. Darvoza oldida keng, pastak chana turar, unga qo'shilgan uchta otdan quyuuq bug' ko'tarilar edi. Chana bo'sh edi. Nega deganda Volodya allaqachon dahlizga kirgan va sovuqdan qizarib ketgan qo'llari bilan quloqchinini yechishga urinar edi. Volodyaning gimnaziya formasidagi paltosi, furajkasi, kalishi va ikki chakkasidagi sochlarini qirov bosgan bo'lib, undan shunday yoqimli sovuq hidi kelar ediki, ko'rgan kishining sovuqotgisi va «Brrr» deb yuborgisi kelardi. Onasi bilan xolasi uni quchoqlab o'pa boshladi, Natalya bo'lsa uning oyog'idan piymasini yecha boshladi, singillari baqirib-chaqirishdi; eshiklar g'ichilladi, taraqladi. Volodyaning otasi esa egnida jiletka, qo'lida qaychi bilan dahlizga yugurib chiqdi-da:

– Biz seni kecha keladi deb o‘ylagan edik! – deb qattiq-qattiq gapira boshladi. – Eson-omon keldingmi? Sog‘-salomatmisan? E Xudoyim-e, xalaqit bermasalaring-chi, otasi bilan ham ko‘rishib olsin! Nima, men ota emasmanmi?!

«Vov, vov», – hurdi Milord nomli kattakon qora it devor va mebellarni dumi bilan urib, shov-shuv, sevinch-quvonch ikki daqiqacha davom etdi. Uchrashuv quvonchi biroz pasaygach Korolyovlar dahlizda Volodyadan tashqari quloqchin kiygan, ro‘mol bilan o‘ralgan, hamma yog‘ini qirov bosgan yana bir kichkina odam turganini ko‘rib qolishdi. U bir burchakda, pochapo‘stin soyasida qimir etmay turardi.

– Volodya, bu kim? – deb so‘radi onasi shivirlab.

– Voy! – dedi Volodya to‘satdan eslab. – Tani-shinglar, bu – mening o‘rtog‘im Chechevitsin, ikkinchi sinf o‘quvchisi... Men uni mehmon bo‘lib ketsin deb birga olib keldim.

– Juda xursandman, marhamat qilsinlar! – dedi otasi quvonib. – Kamzulsiz yurganim uchun kechirasiz... Marhamat qiling! Natalya, janob Cherepitsinning yechinishlariga yordam ber! E, Xudoyim-e, haydab yuborsalaring-chi bu itni, jonimga tegdi!

Birozdan so‘ng kutib olish marosimidagi shov-shuvdan dovdiragan, sovuqdan hamon qizarib turgan Volodya bilan uning do‘sti Chechevitsin stol yonida choy ichib o‘tirishardi. Qish oftobi qor va derazalardagi sovuqdan tushgan naqshlarni yorib o‘tib samovarga shu‘la

sochar, bu ravshan shu'lalar esa barkashdagi suvda o'ynoqlar edi. Uy issiqqina edi. Bolalar sovuq qotgan tanalarida ikki kuch: sovuq bilan issiq bir-biridan bo'sh kelmay kurashayotganini his qilishdi.

– Ana, bayram ham yaqinlashib qoldi! – dedi cho'zib to'q-sariq tamakidan papiros o'rayotgan otasi. – Yaqindagina yoz edi, onang seni kuzatib, yig'lab qolgan edi... Ana, qarabsanki, kelib ham qolibsan... Vaqt shunaqa tez o'tadi, og'ayni! Ana-mana deguncha qarib ham qolasan. Janob Chibisov, oling, yeb o'tiring, tortin-mang! O'z uyingizday bemalol...

Volodyaning uch singlisi – Katya, Sonya va Masha (ularning eng kattasi o'n bir yashar edi) stol yonida o'tirar va yangi tanishdan ko'z uzmas edilar. Chechevitsinning yoshi ham, bo'yi ham Volodya bilan teng bo'lsa-da, Volodya singari semiz va oppoqqina emas, balki oriq, qorachadan kelgan, yuzini sepkil bosgan bola edi. Uning sochlari tikanakka o'xshar, ko'zlari qisiqqina, labi qalin edi. Xullas, u xunukkina bo'lib, egnida gimnaziya kamzuli bo'lmasa tashqi qiyofasiga qaragan kishi oshpaz xotinning o'g'li deb o'ylardi. Uning qovog'i soliq, hamma vaqt indamay o'tirar, biron marta bo'lsin jilmaymadi ham. Chechevitsindan ko'z uzmay o'tirgan qizlar uni juda aqlli va dono odam bo'lsa kerak deb o'ylashdi. U hamma vaqt allanarsa to'g'risida o'ylar va o'z xayoli bilan shu qadar band ediki, undan biron narsani so'rashganda cho'chib tushar, boshini silkitar va savolni takrorlashni so'rar edi.

Qizlar ilgarilari xushchaqchaq va sergap boʻlgan Volodyaning bu gal kam gapirishini, butunlay jilmaymaganini, uyga kelganiga suyinmaganday koʻrinishini payqashdi. Choy ichib oʻtirishganida u singillariga faqat bir marta murojaat qildi, oʻshanda ham allaqayoqdagi gaplarni aytdi. U barmogʻi bilan samovarni koʻrsatdi-da:

– Kaliforniyada choy oʻrniga jin degan ichimlik ichishadi, – dedi. U ham allaqanday xayollar bilan band edi. Ahyon-ahyonda doʻsti Chechevitsin bilan koʻz urishtirib qoʻyishiga qaraganda ularning fikri bir edi.

Choydan keyin hamma bolalar xonasiga kirdi. Qizlar otalari bilan stol yoniga oʻtirib, bolalar kelganda qolib ketgan ishni davom ettirdi. Ular rang-barang qogʻozlardan archa uchun gul va bezaklar yasashardi. Bu – qiziqarli va sergʻavgʻo ish edi. Har bir gul tayyor boʻlganda qizlar zavqlanib qichqirishar. Bu gul goʻyo osmondan tushayotgandek hatto vahima bilan baqirishardi, otalari ham zavqlanar, baʼzan qaychining oʻtmasligidan nolib, yerga uloqtirar edi. Goh onalari yugurib kirar va tashvishlanib:

– Qaychimni kim oldi? Yana sen oldingmi, Ivan Nikolayevich? – deb soʻrar edi.

– E Xudoyim-e, hatto qaychini ham berishmaydi, – deb javob qaytarardi Ivan Nikolayevich yigʻlamsirab va stulning suyanchigʻiga oʻzini tashlab, yuziga xoʻrlangan tus berar, lekin oradan bir daqiqa oʻtar-oʻtmas yana zavqlanardi.

Oldingi gal kelganida Volodya ham archani bezash uchun boʻlgan tayyorgarlikda ishtirok etar yoki izvoshchi bilan choʻponning qordan tepalik yasashganini tomosha qilish uchun hovliga yugurar edi. Lekin bu gal u ham, Chechivitsin ham rang-barang qogʻozlarga parvo qilishmadi, otxonaga biron marta ham borishmadi, deraza yoniga oʻtirib olib allanarsa toʻgʻrisida shivirlasha boshlashdi. Keyin ikkalovi geografiya atlasini ochdi va allaqanday xaritani koʻzdan kechira boshlashdi.

– Avval Permga... – derdi Chechevitsin. – U yerdan Tyumenga... Keyin Tomskka... keyin... keyin... keyin Kamchatkaga... U yerdan qayiqda Bereng boʻgʻozi orqali oʻtkazib qoʻyishadi... Qarabsanki, Amerikaga borib qolibsana... U yerda moʻynali yirtqich hayvonlar koʻp.

– Kaliforniya-chi? – deb soʻradi Volodya.

– Kaliforniya pastroqda... Amerikaga yetib olsak boʻldi, undan Kaliforniyaga qoʻl uzatsang yetadi. Ovchilik va talonchilik bilan kun oʻtkazamiz.

Chechevitsin kechgacha oʻzini qizlardan chetga tortib yurdi, ularga faqat yer ostidan qarab qoʻyardi, shunday payt keldiki, kechki choydan keyin u besh daqiqacha qizlar bilan birga qoldi. Miq etmay yurishga oʻngʻaysizlanib yoʻtalib qoʻydi, oʻng kafti bilan chap qoʻlini ishqaladi, Katyaga xoʻmrayib qaradi-da:

– Siz Mayn-Ridning kitoblarini oʻqiganmisiz? – deb soʻradi.

– Yoʻq, oʻqimaganman... Menga qarang, siz konkida yurishni bilasizmi?

O‘z xayollari bilan band bo‘lgan Chechevitsin bu savolga javob bermadi, faqat ikki lunjini shishirib juda isib ketgan kishidek uflab qo‘ydi. U yana Katyaga qaradi-da:

– Bizonlar podasi Pampas orqali yugurib keta-yotganda yer titraydi, mustanglar esa qo‘rqqan-laridan yer tepinib kishnaydilar, – dedi.

Chechevitsin xomushlik bilan jilmaydi-da, qo‘shib qo‘ydi:

– Shuningdek hindlar poyezdlarga hujum qiladi. Lekin iskab toparlar bilan termitlar hammasidan ham o‘tib tushadilar.

– Keyingisi qanday jonivor?

– Bular chumoliga o‘xshagan narsa, lekin qanotlari ham bor. Juda qattiq chaqadi. Mening kimligimni bilasizmi?

– Janob Chechevitsinsiz.

– Yo‘q. Men Montegomo Yastrebiniiy Kogot, yengilmaslar yo‘lboshchisiman.

Oiladagi eng kichik qiz – Masha avval unga, keyin derazaga qaradi. Tashqarida qorong‘i tushmoqda edi. Qizcha biroz o‘ylanib turdi-da:

– Bizda kecha chechevitsadan¹ ovqat pishirishgan edi, – deb qo‘ydi.

Chechevitsinning tushunib bo‘lmaydigan so‘zlari, doimo Volodya bilan shivirlashishi, Volodyaning esa o‘yinga aralashmay, nuqul allanarsani o‘ylashi – mana shularning hammasi juda g‘alati va sirli edi. Shuning uchun ham ikki katta qiz – Katya bilan Sonya bolalarni kuzata boshladi. Kechqurun bolalar uxlashga

¹ Chechevitsa – yasmiq.

yotganda qizlar oyoq uchi bilan ularning yotog‘i eshigi yoniga borib, gaplarini eshitib turishdi. U-ho‘, ular shunday gaplarni eshitishdiki! Bolalar oltin izlash uchun Amerikaga qochishni mo‘ljallagan edilar; yo‘l uchun kerakli narsalarning hammasini tayyorlab qo‘ygan bo‘lib, to‘pponcha, ikkita pichoq, qoq non, o‘t yoqish uchun ishlatiladigan shisha, kompas va to‘rt so‘m pullari bor edi. Qizlar bolalarning bir necha ming chaqirim piyoda yurishlarini, yo‘l-yo‘lakay yo‘lbars va yovvoyi odamlar bilan kurashishlarini, keyin oltin va fil suyagi topishlarini, dushmanlarni qirib, dengiz yo‘lbosarlariga qo‘shilib ketishlarini, jin ichishlarini va oxirida go‘zal malikalarga uylanib, plantatsiyada dehqonchilik qilib kun kechirishlarini eshitishdi. Volodya bilan Chechevitsin gapirar, qizishib ketib bir-birlarining so‘zlarini bo‘lar edilar. Chechevitsin o‘zini «Montigomo Qarchig‘ay tirnog‘i» deb atar, Volodyani esa «Za‘faron yuzli birodarim», deb atardi.

– Yana oyimga aytib qo‘yma, – dedi Katya Sonyaga uxlash uchun o‘z xonalariga kirib ketaturib. – Volodya Amerikadan bizga tilla bilan fil suyagi olib keladi. Agar aytib qo‘ysang, ularni yuborishmaydi.

Bayram arafasida Chechevitsin kun bo‘yi Osiyo xaritasini ko‘zdan kechirib, allanarsalarni yozish bilan shug‘ullandi, xuddi asalari chaqqan kishiniki singari yuzi lo‘pillab turgan Volodya g‘amgin bir tarzda xonadan xonaga o‘tar, hech narsa yemas edi. Bir gal bolalar xonasiga kirib, ikona yonida to‘xtab, cho‘qinib oldi-da:

– E, Xudoyim, gunohlarimni kechir! Xudoyo xudovando bechora onamni o‘z panohingda saqla, – deb ham qo‘ydi.

Kechga borib yig‘lab yubordi. Uxlashga yotish oldidan esa otasi, onasi va singillarini uzoq quchoqladi. Katya bilan Sonya buning ma‘nosiga tushunar, kichkina Masha esa hech narsaga, butunlay hech narsaga tushunmas, Chechevitsinga ko‘zi tushganda o‘ylanib qolar va:

– Enaga ro‘za kunlarida no‘xat bilan yasmiq solingan ovqat yeyish kerak deyapti, – deb qo‘yardi xo‘rsinib.

Bayram kuni Katya bilan Sonya erta saharlab o‘rinlaridan turishdi va bolalarning Amerikaga qanday qilib qochishlarini tomosha qilmoqchi bo‘lishdi. Ular pisib eshik yoniga kelishdi.

– Shunday qilib bormaysanmi? – derdi Chechevitsin achchig‘lanib. – Gapir, bormaysanmi?

– E, Xudo! – sekin yig‘lardi Volodya. – Qanday qilib ketay? Oyimga rahmim kelyapti.

– Za‘faron yuzli birodarim, iltimos qilaman sendan, jo‘naylik! Boramiz deb meni toza ishon-tirgan eding-ku. O‘zing meni bu ishga boshlab, ketadigan vaqt yetganda endi qo‘rqoqlik qila-yapsan.

– Men... men qo‘rqayotganim yo‘q... mening... oyimga rahmim kelyapti.

– Qani menga shunisini ayt: borasanmi, yo‘qmi?

– Boraman, boraman... Faqat shoshmay tur. Uyda biroz turaylik.

– Bo‘lmasam o‘zim ketaman! – dedi Chechevitsin qat‘iylik bilan. – Sensiz ham ishim bitadi. Yana bu kishi yo‘lbarzlarni ovlamoqchi, jang qilmoqchi edilar. Bormaydigan bo‘lsang pistonlarimni qaytarib ber!

Volodya shu qadar alam bilan yig‘ladiki, singillari ham o‘zlarini tutolmay yig‘lab yuborishdi. Jimlik cho‘kdi.

– Shunday qilib bormaysanmi? – deb yana so‘radi Chechevitsin.

– Bo... boraman.

– Bo‘lmasam kiyimlaringni kiy!

Chechevitsin Volodyani ko‘ndirish uchun Amerikani maqtar, yo‘lbarzga o‘xshab o‘kirar, paroxod bo‘lib vishillar, so‘kinar, fil suyagining hammasini, arslon va yo‘lbarz terilarining hammasini Volodyaga berishga va‘da qilar edi.

Qorachadan kelgan, paxmoq soch, sepkilli, ozg‘ingina bola qizlarning nazarida ajoyib bo‘lib ko‘rinardi. Qizlar uni hech narsadan tap tortmaydigan qahramon deb o‘ylashardi. Buning ustiga u shunday ustalik bilan o‘kirardiki, eshik orqasida turgan odam haqiqatan yo‘lbarz yoki arslon o‘kiryapti deb o‘ylashi mumkin edi.

Qizlar o‘z xonalariga qaytib, kiyina boshlaganlarida Katya ko‘ziga jiqqa yosh olib:

– Juda qo‘rqayapman! – deb qo‘ydi.

Soat ikkigacha, tushki ovqat vaqtigacha hamma yoq jim-jit edi. Faqat ovqatga o‘tirganlarida bolalarning yo‘qligini sezib qolishdi. Xizmatkorlar uyiga, otxonaga, qorovullar turadigan uyga odam yuborishdi – bolalar u yerlarda

yo‘q edi. Qishloqqa odam yuborishdi – u yerdan ham topisha olmadi. Keyin choy ichayotganlarida ham bolalar yo‘q edi. Kechki ovqatga o‘tirganlarida esa onalari juda xavotirlandi, hatto yig‘lab yubordi. Kechasi yana qishloqqa borib qidirishdi, chiroq bilan daryo bo‘yini axtarishdi. Uyda toza vahima ko‘tarildi!

Ertasiga nozir keldi, yemakxonada o‘tirishib allaqanday qog‘oz yozishdi. Onalari o‘shanda ham yig‘lab o‘tirdi.

Mana darvoza oldida keng, pastak chana to‘xtadi, unga qo‘shilgan uchta oq otdan quyuq bug‘ ko‘tarilar edi.

– Volodya keldi! – deb qichqirdi hovlida al-lakim.

– Volodya keldilar! – deb baqirdi Natalya, yemakxonaga kirayotib.

Milord yo‘g‘on tovush bilan: – Vov! Vov! – dedi.

Bolalarni shaharda tutib olishipti (ular porox sotadigan joyni surishtirib yurgan ekan). Volodya dahlizga kirgan hamono ho‘ngrab yig‘lab yubordi va onasining bo‘ynidan quchoqlab oldi. Qizlar dir-dir titrab, nima bo‘lar ekan deb turishardi. Ular otalari Volodya bilan Chechevitsinni xonasiga olib kirib ketganini, ular bilan uzoq gaplashganini eshitishdi; onalari ham gapirdi va yig‘ladi.

– Shunaqa qilib bo‘ladimi axir? – deb uqtirardi otasi. – Xudo ko‘rsatmasin, buni gimnaziyada bilib qolishsa, haydab yuborishadi-ku. Uyalmaysizmi, janob Chechevitsin! Yaxshimas!

Shu ishlarni siz boshlagansiz. Ota-onangiz jazongizni berib qo'yishar deb o'ylayman! Shunaqa qilib bo'ladimi axir? Qayerda tunadingiz?

– Vokzalda, – deb javob berdi Chechevitsin gerdayib. Keyin Volodya yotib qoldi va uning boshiga sirkaga ho'llangan sochiq bosib turdilar. Allaqayoqqa telegramma yubordilar. Er-tasiga bir xotin – Chechevitsinning onasi kelib o'g'lini olib ketdi.

Jo'nab ketayotganda Chechevitsinning qiyofasi shiddatli va mag'rur edi. Qizlar bilan xayrlashayotib hech narsa demadi; faqat Katyaning daftarchasini olib, esdalik uchun: «Montigomo Qarchig'ay tirnog'i» deb yozib qo'ydi.

*Abdulla Qahhor
tarjimasi*

KASHTANKA

1

YARAMAS XULQ

Ko'ppak bilan xonaki itdan bo'lgan tulkitumshuq sariq it yo'lkada u yoqdan-bu yoqqa yugurar va tashvishlanib atrofiga alanglar edi. U har zamon-har zamonda to'xtar va ingillar, goh sovqotgan bir oyog'ini, goh ikkinchisini ko'tarar, qanday adashib qolganini bilishga urinardi.

Shu kunni u qanday o'tkazganini, bu yot yo'lkaga qanday kelib qolganini yaxshi eslardi.

Bugungi kun qanday boshlangani Kashtankaning esida: egasi duradgor Luka Aleksandrovich shapkasini kiydi, yog'ochdan yasalgan allaqanday narsani qizil ro'molga o'rab, qo'ltig'iga qistirdi-da:

– Kashtanka, yur! – deb qichqirdi.

Kashtanka o'z nomini eshitib yotgan yeridan – duradgorlik stoli tagidagi qirindi orasidan chiqdi-da, huzur qilib kerishib olgach, egasi ketidan yugurdi. Luka Aleksandrovichga buyurtma bergan kishilar shu qadar uzoqda turardiki, ularning har birinikiga yetib borguncha

duradgor yo'l-yo'lakay bir necha marta mayxonaga kirib, tomog'ini ho'llab chiqardi. Kashtanka yo'lda o'zini juda yomon tutganini eslardi. Sayrga olib chiqqani uchun sevinib ketganidan irg'ishlar, ot qo'shilgan konkaning¹ vagonlariga qarab hurar, begona hovlilarga kirib chiqar, boshqa itlarning ketidan quvlar edi. Duradgor uni yo'qotib qo'yar, to'xtab, achchig'lanib chaqirardi. Bir marta u g'azab bilan itning tulkinikiga o'xshagan shalpang qulog'idan cho'zib tortdi-da:

– He... o'lat tekkur... rasvo, – deb koyidi.

Buyurtmachilarga uchrashib bo'lib qaytishda Luka Aleksandrovich singlisinikiga kirdi va u yerda yeb-ichib chiqdi; keyin tanish muqovasoznikiga bordi, muqovasoznikidan chiqib mayxonaga kirdi, u yerdan chiqib onaxoninikiga kirdi va hokazo. Xullas, Kashtanka begona yo'lkaga kelib qolganda kech kiraboshlagan, duradgor esa g'irt mast edi. U qo'llarini havoda silkitar va chuqur nafas olib g'uldirardi:

– Gunohkor, osiy bandamiz! Gunohimizni o'zing kechir! Mana hozir ko'chada chiroqlarni tomosha qilib yuribmiz. O'lganimizda esa do'zax o'tida yonamiz...

U goh muloyimlashib Kashtankani chaqirib olar va unga qarab shunday deb qo'yardi:

– Sen-chi, Kashtanka, bir jonivor – hasharotdan boshqa narsa emassan. Duradgor bilan romsozning orasida qancha farq bo'lsa, sen bilan odam orasida ham shuncha farq bor...

U Kashtanka bilan shu tarzda gaplashib turganida birdan musiqa yangradi. Kashtanka

¹ Konka – tramvaylarning dastlabki ko'rinishi, arava singari otga qo'shilgan.

alanglab qaradi va ko'chada, bir polk askarining to'ppa-to'g'ri bostirib kelayotganini ko'rdi. Asabini titratayotgan musiqa tovushiga chiday olmay o'zini u yoqdan-bu yoqqa urib vovulladi. Duradgorning qo'rqib g'ingshish va hurish o'rniga tirjayganini, qaddini rostlab, besh barmog'ini chekkasiga taqab rost turganini ko'rib, Kashtanka hayron bo'lib qoldi. Egasining qarshilik ko'rsatmaganini ko'rgan Kashtanka boyagidan ham battar vovulladi va jon holatda ko'chani kesib o'tib narigi yo'lkaga yugurdi.

Kashtanka hushini yig'ib olganda musiqa tingan, polkdan esa asar ham qolmagan edi. U ko'chani kesib o'tib, xo'jayinini qoldirib ketgan joyiga yugurdi, lekin afsus! U yerda duradgor yo'q edi. Kashtanka jon holatda oldinga otildi, keyin orqasiga qaytdi, ko'chani yana bir kesib o'tdi, lekin duradgordan nom-nishon qolmagan edi... Kashtanka egasining izini hididan topib olish maqsadida yo'lkani iskay boshlagan ediyu, lekin bundan sal ilgari yangi kalish kiygan allaqanday muttaham o'tib ketgani uchun barcha nozik hidlar, o'tkir kauchukning buruqsab turgan sassiq hidiga qo'shilib ketganidan hech narsani ajratib bo'lmadi.

Kashtanka goh oldinga, goh keyinga yugurdi, egasini topmadi. Bu orada qorong'i tushib qoldi. Ko'chaning har ikki tomonidagi chiroqlar yo'qildi, uylarning derazalarida chiroq ko'rindi. Tezlab yog'ayotgan laylak qor tosh ko'chani, otlarning yag'rinini, izvoshchilarning shapkasini oqartirardi. Qorong'i quyuvlashgan sari narsalar tobora oqroq ko'rinardi. Kashtanka-

ning yonida, uning oldini to'sib oyoqlari bilan uni turtib, begona buyurtmachilar u yoqdan-bu yoqqa tinmay o'tib turardi. (Kashtanka butun insoniyatni ikki toifaga: xo'jayinlar va buyurtmachilarga ajratardi; bu ikki toifa o'rtasida katta farq bo'lib, xo'jayinlar uni urishga haqli bo'lsa, buyurtmachilarni Kashtankaning o'zi boldiridan uzishga haqli edi.) Buyurtmachilar qayoqqadir shoshilar, unga parvo ham qilmasdilar.

Juda qorong'i bo'lib qolgach, Kashtankaning yuragini qayg'u hamda vahima bosdi. U, allaqanday bir eshikka suqilib olib, zor-zor yig'ladi. Kashtanka Luka Aleksandrovich bilan kun bo'yi sayohat qilib charchagan, qulog'i va oyoqlari sovqotgan, buning ustiga qorni ham juda ochib ketgan edi. Kuni bo'yi u atigi ikki marta ovqatlandi: muqovasoznikida ozginagina yelim, qovoqxonalarning birida kolbasaning po'stlog'ini topib oldi. Ana shu xolos. Agar u odam bo'lganda edi, balki: «Yo'q, bunday yashab bo'lmaydi! Undan ko'ra o'zingni otib o'ldirganing yaxshi!» – deb qo'yan bo'lardi.

2

SIRLI BIR TANISHISH

Lekin Kashtanka hech narsani o'ylamas, faqat ingrardi. Itning ustini momiqday yumshoq qor qoplab, madorsizlikdan endigina mudray boshlaganda birdan eshik shiqilladi, g'ijillab ochildi va biqiniga tegib ketdi. Kashtanka irg'ib

turdi. Ochilgan eshikdan buyurtmachilar toifasidan allaqanday bir kishi chiqdi. Kashtanka angillab, uning oyog'i tagida o'ralashib qolgani uchun bu kishining e'tiborini o'ziga jalb etdi. U kishi engashdi-da:

– Ha, kuchukcha, nima qilib yuribsan? – dedi.
– Eshik bilan ezib qo'ydimmi? Voy, bechoragina-e... qo'yaqol, xafa bo'lma, xafa bo'lma... Bilmay qoldim.

Kashtanka kiprigiga yopishgan qor uchqunlari orasidan notanish kishiga qaradi va ro'parasida lo'ppi yuzlaridagi soqoli qirilgan, boshiga silindr kiygan, egnidagi po'stinining oldi ochiq, pakana va baqaloq odam turganini ko'rdi.

– Nega ingraysan? – deb so'radi u kishi qo'li bilan Kashtankaning ustidagi qorlarni qoqib. – Egang qani? Adashib qoldingmi? Eh, bechora kuchukcha-ya! Endi nima qilamiz-a?

Notanish kishining ovozdagi mehribonlik ohangini sezgan Kashtanka uning qo'lini yaladi va avvalgidan qattiqroq angilladi.

– Juda g'alati kuchuk ekansan-ku! – dedi notanish kishi. – Tulkining o'zginasisan-a! Mayli endi, nima ham qilardik, men bilan yuraqol. Biron narsaga yarab qolarsan... Mah-mah!

U kishi labini cho'pillatdi va Kashtankaga qo'li bilan «yur» degan ishora berdi. Kashtanka unga ergashdi.

Oradan yarim soat o'tar-o'tmas Kashtanka katta yorug' xonada stol oldida notanish kishining ovqatlanishini boshini bir tomonga egib, yidiradigan tarzda maroq bilan kuzatib o'tirar-

di. U kishi ovqatlanar, Kashtankaga ham tashlab qo'yardi... Avval u Kashtankaga bir burda non va pishloqning ko'k po'stlog'ini tashladi. Keyin bir parcha go'sht, yarimta somsa va tovuq suyagini berdi. Kashtanka och bo'lgani uchun ularning hammasini shu qadar tez yamlab yutardiki, mazasini ham bilmay qoldi.

Qancha ko'p yesa, shuncha ochiqar edi.

– Egalarining yaxshi boqmas ekan! – dedi notanish kishi itning ovqatni ochko'zlik bilan chaynamay yutayotganini ko'rib. – Muncha ozg'in-san! Eting qolmapti-ku...

Kashtanka ko'p ovqat yedi, lekin to'ymadi, faqat huzur qildi, xolos. Ovqatdan keyin uyning o'rtasiga yotib oyog'ini uzatdi va rohat qilganidan dumini likillatdi.

Yangi egasi orom kursida yalpayib o'tirib tamaki chekayotganda Kashtanka dumini likillatib, bu notanishning uyi yaxshimi yoki duradgornikimi, deb o'ylardi. Notanishning jihozlari oz va buning ustiga xunuk; orom kursi, divan, tungi chiroq va gilamlardan boshqa hech narsasi yo'q. Shuning uchun ham uy bo'shga o'xshab ko'rinadi. Duradgorning uyi esa har xil narsalar bilan to'la: unikida stol, duradgorlik dastgohi, bir to'da qirindi, randa, payvandlash uskunasi, arra, sa'va qamalgan qafas, tog'ora bor... Notanish kishinikida hech qanaqa hid yo'q, duradgornikida esa doim yelim, bo'yoq va qirindilarning hidi anqiydi. Lekin shunisini ham aytish kerakki, notanish kishining ko'pgina yaxshi tomoni bo'lib, u ovqatni ko'p berdi, Kashtanka stol oldida dumini likillatib, iydi-

radigan tarzda termulib turganda biron marta ham urmadi, yer tepinib, «yo‘qol, la‘nati», deb ham qichqirmadi.

Yangi egasi tamakisini chekib bo‘lgach, chiqib ketdi va ko‘rpacha olib kirdi. Ko‘rpachani devor yoniga, burchakka solar ekan:

– Hoy ko‘ppak, bu yoqqa kel! Bu yerda yot. Uxla! – dedi.

Keyin u chiroqni o‘chirib, chiqib ketdi. Kashtanka ko‘rpachada yotdi va ko‘zini yumdi. Ko‘chadan itning vovullagani eshitildi, u ham javob qaytarmoqchi bo‘lgan edi, lekin birdan ko‘nglini g‘ussa bosdi.

U Luka Aleksandrovichni, uning o‘g‘li Fedyushkani va duradgorlik dastgohi tagidagi shi-namgina o‘rnini esladi... Kashtanka qishning uzoq kechalarida duradgor yog‘och randalayot-ganda yoki ovozin chiqarib gazeta o‘qiyotganda, Fedyushkaning o‘zi bilan o‘ynashini esladi... U Kashtankaning orqa oyog‘idan tortib dastgoh tagidan sudrab chiqarar va u bilan shunday qi-liqlar qilar ediki, ko‘z oldi qorong‘ilashib a‘zoyi badani og‘rirdi. Fedyushka uni orqa oyog‘ida yurishga majbur qilar, Kashtankani qo‘ng‘ir-oqqa aylantirar, ya‘ni dumidan qattiq tortar, natijada u vangillar, ham vovullardi. Kashtank-aga tamaki hidlatardi... Ayniqsa mana bu qi-liq juda azob berardi: Fedyushka bir parcha go‘shni ipga bog‘lab Kashtankaga tashlar, u yutib yuborgach esa qahqahlab kulib, uni me‘dasidan tortib chiqarardi. Xotiralar ko‘z oldiga ravshanroq kelgan sari Kashtanka qat-tiqroq va g‘amginroq g‘ingshiy boshladi.

Lekin ko'p o'tmay horg'inlik va issiq qayg'udan ustun keldi... U uxlab qoldi. Xayolida itlar yugurishib yurardi; bular orasida Kashtanka bugun ko'chada uchratgan ko'ziga oq tushgan, tumshug'ining yonini tikanakday jun bosgan, baroq qari xonaki it ham bor edi. Fedyushka bo'lsa, qo'lida uskuna bilan uni quvlab yuripti, keyin o'zi ham birdan it qiyofasiga kirib, baroq jun bosdi, quvonib-quvonib vovulladi-da, Kashtankaning yoniga kelib qoldi. Kashtanka ikkalovi oqko'ngillik bilan bir-birlarining tumshuqlarini iskashdi-da, yugurib ko'chaga chiqib ketishdi...

3

XUSH YOQADIGAN YANGI TANISHISH

Kashtanka uyg'onganda tong yorishgan, ko'chadan esa faqat kunduzlari bo'ladigan g'ovur-g'uvur eshitalardi. Uyda hech kim yo'q. Kashtanka kerishdi, esnadi va achchig'lanib qovog'i soliq holda xonada u yoqdan-bu yoqqa yurdi. U burchaklarni va jihozlarni iskadi, dahlizga kirib chiqdi, lekin bironta qiziqarli narsa topmadi. Dahlizga chiqiladigan eshikdan tashqari yana bir eshik bor edi. Biroz o'ylab ko'rgach, Kashtanka ikki oyog'i bilan eshikni timdalab ochdi va ikkinchi xonaga chiqdi. Karavotda buyurtmachi toifasidagi odam ko'rpaga burkanib uxlab yotardi. Kashtanka kechagi notanish kishini tanidi.

– Rrrr... – dedi Kashtanka, lekin shu zahoti kechagi ovqatlarni eslab, dumini likillatdi va iskay boshladi.

Kashtanka notanish kishining kiyimlari, etigini iskadi va ulardan ot hidi kelayotganini aniqladi. Yotoqxonada allaqayoqqa chiqiladigan yana bir eshik bo'lib, bunisi ham yopiq edi. Kashtanka shu eshikni timdaladi, ko'kragi bilan itarib ochdi va shu zamonoq g'alati, juda shubhali hidni sezdi. Ko'ngilsiz bir uchrashuvni oldindan his qilgan Kashtanka irilladi va atrofiga alanglab devorlariga yopishtirilgan qog'ozlar kir bo'lib ketgan kichik uyga kirdi-da, qo'rqqanidan tislandi. Kashtanka ro'parasida sira kutilmagan va qo'rqinchli bir narsani ko'rdi. Kulrang bir g'oz bo'yni va boshini yerga egib, qanotlarini yozib va qig'illab to'g'ri Kashtanka tomonga bostirib kelardi. Undan sal narida kichkinagina ko'rpachada oppoq mushuk yotardi; Kashtankani ko'rishi bilan oq u irg'ib turdi, belini kamalak qilib, dumini ko'tardi, yungini hurpaytirdi va u ham pixilladi. Kashtanka juda qo'rqib ketdi, lekin sir boy bermaslik uchun qattiq vovulladi va mushukka tashlandi... Mushuk belini boyagidan ham batarroq egdi, pixilladi va panjasi bilan Kashtankaning boshiga bir urdi. Kashtanka o'zini chetga oldi, cho'nqaydi va mushuk tomon tumshug'ini cho'zib g'inshidi va qattiq vovulladi; shu vaqt orqa tomondan kelgan g'oz Kashtankaning yelkasini qattiq cho'qidi. Kashtanka sapchib tushdi va g'ozga tashlandi...

Shu vaqt birdan:

– Bu nima degan gap? – deb jahl bilan qattiq aytilgan ovoz eshitildi va egniga chopon kiygan, tamaki tishlagan kechagi notanish kishi kirib keldi. – Nima gap o‘zi? Joy-joyingga bor!

U kishi mushukning yoniga keldi, egilib turgan beliga bir urdi-da:

– Fedor Timofeich, bu nima degan gap? Janjal qo‘zg‘adilaringmi? Eh, qari tentak! Yot! – dedi.

Keyin g‘oz tomonga o‘girilib baqirdi:

– Ivan Ivanich, bor joyingga.

Mushuk itoatkorlik bilan ko‘rpachasiga yotdi va ko‘zini yumdi. Tumshug‘i va mo‘ylabining turishiga ko‘ra, qizishib ketib, janjalga aralashgandan o‘zi ham norozidek ko‘rinardi. Kashtanka ranjib g‘ingshidi, g‘oz esa bo‘ynini cho‘zib nima to‘g‘ridadir tez-tez, qizg‘in va ravshan gapirdi, lekin uning nima deganiga butunlay tushunib bo‘lmas edi.

– Xo‘p, xo‘p! – dedi xo‘jayin esnab. – Ahil bo‘lib, do‘st bo‘lib yashash kerak. – U Kashtankani silab qo‘ydi va gapini davom ettirdi: – Sen, sariq, qo‘rqma... Bu xaloyiq senga ozor bermaydi... Shoshma, sening isming nima bo‘ladi endi? Ismsiz yurib bo‘lmaydi-ku, og‘ayni.

Notanish kishi biroz o‘ylab turgach:

– Topdim... – dedi. – Sening oting Tyotka bo‘ladi... Tushundingmi, Tyotka?

U, Tyotka so‘zini bir necha bor takrorladi-da, chiqib ketdi. Kashtanka o‘tirdi va atrofini kuzata boshladi. Mushuk ko‘rpachasida qimir etmay o‘tirar va o‘zini uyquga solar edi.

G'oz esa bo'ynini cho'zib va turgan joyida yer tepinib, allanarsa to'g'risida tez va qizg'in gapirardi. Aftidan g'oz juda aqlli ko'rinardi; har gal uzundan-uzoq gapirgandan keyin, hayron bo'lib, orqasiga tislana va o'z so'zidan zavqlanayotganday ko'rinardi... Kashtanka uning gapiga quloq soldi, «Rrr...» deb javob qaytardi-da, burchaklarni iskay boshladi. Bir burchakda kichkina tog'ora turar, unda no'xat va non ivitib qo'yilgan edi. Kashtanka no'xatdan yeb ko'rди – bemaza ekan, nondan yeb ko'rди – durust ekan, indamay yeyaverdi. G'oz begona bir it ovqatni yeb qo'yayotgani uchun xafa ham bo'lmadi, aksincha, boyagidan ham qizg'inroq gapirdi va o'zining ishonchini ko'rsatish uchun tog'ora yoniga keldi-da, no'xatdan bir necha donasini terib yedi.

4

G'ALVIRDAGI MO'JIZA

Birozdan keyin notanish kishi yana kirdi. Uning qo'lida darvoza va «П» shakliga o'xshagan g'alati bir narsa bor edi. Yog'ochdan qo'pol qilib ishlangan «П» shaklining tepasiga qo'ng'iroq osilgan va to'pponcha bog'lab qo'yilgan edi. Qo'ng'iroqning tili va to'pponchanning tepasiga kanop bog'langan edi. Notanish kishi «П»ni uyning o'rtasiga qo'ydi, anchagacha allanarsalarni yechdi, boyladi keyin g'ozga qaradi-da:

– Qani, Ivan Ivanich, marhamat! – deb qo'ydi.

G'oz «П» ning yoniga keldi va allanarsani kutgan vaziyatda to'xtadi.

– Qani, – dedi notanish kishi, – boshlaymiz.
– Avval bir salom qilib qo‘y! Tez bo‘l!

Ivan Ivanich bo‘ynini cho‘zdi, har tarafga qarab bosh chayqadi va panjasi bilan yer tepinib qo‘ydi.

– Yasha, balli... Qani endi, o‘l! – G‘oz oyog‘ini osmonga ko‘tarib chalqancha tushib yotdi. Ana shunaqa bir necha ahamiyatsiz qiliqlardan keyin notanish kishi birdan boshini changalladi va yuzida qo‘rquv aks ettirib qichqirdi:

– Qorovul! O‘t ketdi! Yonib ketdik!

Ivan Ivanich «П»ning yoniga yugurib bordi, kanopni tishlab tortdi-da, qo‘ng‘iroqni chalib yubordi.

Notanish kishi juda mamnun bo‘ldi. U g‘ozning bo‘ynini siladi-da:

– Barakalla, Ivan Ivanich! – deb qo‘ydi. – Endi, o‘zingni zargar deb faraz qil, oltin va olmoslar bilan savdo qilasan. Do‘koningga kel-sangki, o‘g‘rilar yuripti. Shunaqa bo‘lsa nima qilarding?

G‘oz ikkinchi kanopni tishlab tortdi, to‘pponcha paqillab otildi. Qo‘ng‘iroqning jaranglashi Kashtankaga juda yoqdi, to‘pponchaning paqillab otilishi uni shu qadar zavqlantirib yubordiki, «П»ning atrofida yugurib, vovulladi.

– Tyotka, joyingga bor! – deb qichqirdi notanish kishi. – Tek tur!

Ivan Ivanichning ishi to‘pponcha otish bilan tugamadi. Notanish kishi xipchinini shipillatib uni bir soatcha o‘z atrofida aylantirdi, g‘ozni g‘ovdan sakrashga, chambarak ichidan sakrab o‘tishga, dumini yerga tirab, panjalarini qimir-

latishga majbur qildi. Kashtanka Ivan Ivanichdan ko'z uzmas, zavqlanganidan g'ingshir va qattiq vovullab, bir necha marta uning ketidan yugurdi. G'oz ham, o'zi ham charchagandan keyin notanish kishi peshonasining terini artidi-da:

– Marya, Xavronya Ivanovnani chaqir! – deb qichqirdi.

Oradan bir daqiqa o'tar-o'tmas xurullagan ovoz eshitildi... Kashtanka o'ziga qahramonona tus berib, vakilladi, har ehtimolga qarshi notanish kishining yoniga borib turdi. Eshik ochildi, allaqanday kampir mo'raladi va bir nimalar dedi-da, qop-qora, juda xunuk bir cho'chqani kiritib yubordi. Cho'chqa Kashtankaning irilaganiga hech bir parvo qilmay tumshug'ini ko'tardi-da, xursandlik bilan xurilladi. U egasini, mushukni va Ivan Ivanichni ko'rganiga juda sevinib ketganga o'xshardi. U mushukning yoniga borib tumshug'i bilan qorniga turib qo'yganda va g'oz bilan allanarsa haqida gaplashganda uning harakatlari, ovozi hamda dumining titrashida ancha yoqimtoylik sezilib turardi. Bundaylarga qarab irillash va vovullash foydasizligini Kashtanka darrov tushundi.

Xo'jayin «П»ni olib qo'ydi va:

– Fedor Timofeich, marhamat! – deb qichqirdi.

Mushuk erinchoqlik bilan o'rnidan turdi va istar-istamas yurib cho'chqaning yoniga keldi.

– Misr piramidasidan boshlaymiz, – dedi xo'jayin. U anchagacha allanarsalarni tushuntirdi, keyin: – Bir... ikki... uch! – deb buyruq berdi.

«Uch» deyilishi bilanoq Ivan Ivanich qanotlarini qoqdi va sakrab cho'chqaning ustiga chiqib oldi... G'oz qanotlarini yoyib, bo'ynini cho'zib, muvozanatni saqlab, cho'chqaning ustiga joylashgach, Fedor Timofeich erinchoqlik bilan shalvirab yurib, ularning yoniga bordi va o'z san'atini bir chaqaga arzimaydigan, nazar-pisand qilmagan bir qiyofada avval istar-istamas cho'chqaning ustiga chiqdi, keyin g'ozning ustiga chiqdi-da, oldingi oyoqlarini ko'tarib turdi. Notanish kishi Misr piramidasi deb atagan narsa hosil bo'ldi. Kashtanka zavqlanganidan chiyillab yubordi, lekin shu mahal kekxa mushuk esnadi va muvozanatini yo'qotib, g'ozning ustidan ag'nab tushdi. Notanish kishi baqirdi, qo'llarini silkidi va yana allanarsani tushuntira boshladi. Xullas, xo'jayin piramida bilan bir soatcha ovora bo'lgandan keyin Ivan Ivanichga mushukka minib yurishni o'rgata boshladi, keyin mushukka chekishni o'rgatdi va hokazo.

Ta'lim, notanish kishi peshonasining terini artib chiqib ketishi bilan tugadi. Fedor Timofeich jirkanib, pix-pix qilib qo'ydi-da, ko'rpa-chasiga yotib ko'zini yumdi.

Ivan Ivanich tog'ora yoniga bordi, kampir cho'chqani olib chiqib ketdi. Juda ko'p yangi taassurotlar tufayli Kashtankaga kun juda tez o'tib ketganday tuyildi, kechqurun esa devorlariga yopishtirilgan qog'ozlari kir bo'lib ketgan uyga ko'rpachasi bilan ko'chirib qo'yildi va u yerda Fedor Timofeich va g'oz bilan birgalikda tunadi.

5

ISTE'DOD! ISTE'DOD!

Oradan bir oy o'tdi.

Kashtanka har kuni kechqurun yaxshi ovqat bilan boqishlariga va Tyotka deb chaqirishlariga o'rganib qoldi. U notanish kishiga ham, yangi hamxonalariga ham ko'nikdi. Umr silliq va ravon o'tardi.

Hamma kunlar bir xilda boshlanardi. Odatda Ivan Ivanich hammadan avval uyg'onar va Tyotka yoki mushuk yoniga borar, bo'ynini egib allanarsalar to'g'risida qizg'in va berilib gapirar, lekin uning nima deyayotganiga avvalgidek sira tushunib bo'lmas edi. Ba'zan u boshini baland ko'tarib uzun monologlar o'qirdi. Dastlabki tanishgan kunlarida Kashtanka, g'ozni aqli bo'lgani uchun ko'p gapiradi deb o'ylagandi, lekin ko'p o'tmay uni butunlay izzat qilmaydigan bo'ldi; g'oz uning yoniga kelib, uzun nutqini boshlaganda, Kashtanka avvalgidek dumini likillatmas, aksincha hadeb gapiraverib hech kimni uxlatmagani, ezmaligi uchun sira mensimas va mulohaza qilib o'tirmay «rrrr...» deb qo'yardi.

Fedor Timofeich esa butunlay boshqacha zot. U uyg'onmas ham damini chiqarmas, qimir-lamas, hatto ko'zini ham ochmas edi. Unga qol-sa sira uyg'onmas edi, chunki hayotni uncha yaxshi ko'rmas kerak. Uni hech narsa qiziq-tir-mas, hamma narsaga beparvo qarar, hamma narsadan nafratlanar, hatto o'zining mazali

ovqatini yeb turib ham, jirkanib, «pix-pix»lab qoʻyardi.

Kashtanka uygʻonganidan keyin uydan-uyga oʻtib yurar va burchaklarni iskar edi. Faqat unga va mushukka hamma uylarga kirib yurishga ruxsat berilgandi; gʻoz devorlarga yopishtirilgan qogʻozlari kir boʻlib ketgan uyning ostonasini hatlab oʻtishga ham haqsiz edi. Xavronya Ivanovna esa hovlining allaqayerida ogʻilda yashar va taʼlim paytlaridagina paydo boʻlardi. Xoʻjayin kech uygʻonar va choyini ichib boʻlishi bilan oq qiliqlarini boshlardi. «П» qamchi va chambarak har kuni uyga olib kirilar, har kuni shu harakatlar takrorlanardi. Taʼlim uch-toʻrt soat davom etar va shu darajagacha borib yetardiki, baʼzan Fedor Timofeich horiganidan xuddi mastlarga oʻxshab gandaraklar, Ivan Ivanich tumshugʻini ochib ogʻir nafas olar, xoʻjayin esa qip-qizarib ketib, hadeb peshonasining terini artardi.

Taʼlim va ovqatlanish tufayli kun juda xursandchilik bilan oʻtar, kechqurunlari esa Kashtanka zerikar edi. Odatda kechqurun xoʻjayin allaqayerga joʻnar, gʻoz bilan mushukni ham oʻzi bilan olib ketardi. Yolgʻiz qolgan Tyotka koʻrpachasiga yotar va gʻussa-ga botar edi. Gʻussa, xuddi uyni bosayotgan qorongʻilik singari sekin-asta butun borligini qamrab oladi. Shunday boʻlardiki, Kashtankaning vovullashga ham, ovqat yeyishga ham, uydan-uyga yugurib yurishga ham, hatto, qarashga ham hushi kelmay qolardi; keyin itmi, odammi ekanligi aniq boʻlmagan ikki narsa

xayoliga kelardi. Bular istarasi issiq, yoqimtoy, lekin nima ekanligini anglab bo'lmaydigan narsalar edi; shularni ko'rganda Tyotka duminini likillatar, nazarida allaqayerdadir ko'rganday va sevganday bo'lardi... Uxlab ketar ekan, ulardan har gal yelim, payraxa va bo'yoq hidi kelayotganday tuyilardi.

Kashtanka yangi hayotga juda ko'nikib, ozg'in, suyaklari chiqib turgan xonaki itdan to'q va sho'x ko'ppakka aylangach, yangi egasi odatdagi ta'lim oldidan uni silab qo'ydi-da, shunday dedi:

– Tyotka, endi ishni boshlasak ham bo'lar. Bekor yurish yetar. Seni artist qilmoqchiman... Xo'sh, artist bo'lging keladimi?

Shunday qilib, u Kashtankaga turli hunar o'rgata boshladi. Birinchi darsda Kashtanka keyingi oyoqlarida tik turishni o'rgandi. Bu hunari o'ziga ham juda yoqdi. Ikkinchi darsda keyingi oyoqlarida sakrab, egasi ushlab turgan qandni og'zi bilan olishi kerak edi. Keyingi darslarda esa o'yin tushishni, egasining atrofida tizginlangan holda yugurishni, musiqaga jo'r bo'lib ulishni, qo'ng'iroq chalishni, to'pponcha otishni o'rgandi. Oradan bir oy o'tgach «Misr piramidasida» bemalol Fedor Timofeichning o'rnini bosadigan bo'ldi. U jon-dili bilan ta'lim olar, muvaffaqiyatlaridan esa nihoyatda xursand edi: tilini osiltirib egasi atrofida tizginlangan holda yugurish, chambarak orasidan sakrash va kekxa Fedor Timofeichga minib yurish unga juda xush yoqardi. Har bir muvaffaqiyatli chiqqan harakatdan zavqlanib qattiq

vovullar, egasi esa hayron bo'lar, u ham zavqlanganidan qo'llarini bir-biriga ishqab:

– Iste'dod, iste'dod! – deb qo'yardi. – Haqiqiy iste'dod! Bu o'yinlaring, albatta, hammaga manzur bo'ladi! – deb qo'yardi.

Shunday qilib Tyotka «iste'dod» degan so'zga o'rganib qoldi va har gal egasi shu so'zni aytganda irg'ib turar, go'yo bu so'z o'z ismi bo'lib qolganday atrofga alanglab qo'yardi.

6

NOTINCH KECHA

Tyotka tush ko'rdi, tushida qorovul supurgi ko'tarib, quvlab yurgan emish. Tyotka qo'rqqa-nidan uyg'onib ketdi.

Uy jimjit, qop-qorong'i va juda dim edi. Burgalar talardi. Tyotka ilgari hech qachon qorong'idan qo'rqmasdi, lekin endi negadir yuragini vahima bosdi hamda vovullagisi keldi. Qo'shni xonada xo'jayinning chuqur nafas olgani eshitildi, oradan biroz vaqt o'tgach, og'ilxonadagi cho'chqa xurilladi, yana jimlik cho'kdi. Ovqat haqida o'ylasang ko'ngling ancha yengil tortadi. Shuning uchun ham Tyotka bugun Fedor Timofeichning ovqati (orasidan tovuqning oyog'ini o'g'irlab olganini va mehmonxonada shkaf yonidagi o'rgumchak in qo'ygan va chang bosgan burchakka yashirganini o'yladi. Hozir borib xabar olib kelsa zarar qilmas edi: tovuq oyog'i turganmikan, yo yo'qmi? Egasi topib olib, yeb qo'ygan bo'lishi ham mumkin. Lekin tong

otmasdan u uyga kirib bo'lmaydi – bu yerning tartibi shunday. Tyotka tezroq uyquga ketish niyatida ko'zini yumdi, chunki qanchalik tez uxlasa shunchalik tez tong otishini u tajribada bilardi. Lekin shu vaqt undan sal nariroqda g'alati bir tovush eshitildi. Tyotka seskanib ketdi va irg'ib o'rnidan turdi. Bu Ivan Ivanichning tovushi edi. Lekin bu tovush odatdagidek ezma va ishonarli bo'lmay, eshikning g'ijillashiga o'xshash g'ayritabiiy, juda vahshiyona chin-qiriq edi.

Tyotka qorong'ida hech narsani ko'rmadi ham, tushunmadi ham. Shuning uchun ham boyagidan battar qo'rqib ketdi-da, g'o'ldirab:

– Rrrrr... – deb qo'ydi.

Oradan ko'p vaqt o'tmadi, yaxshi bir suyakni tozalashga lozim bo'lgan cha vaqt o'tdi; qichqiriq takrorlanmadi. Tyotka asta-sekin tinchlandi va mudrab ketdi. Tushida soni va yonboshida bulturgidan qolgan yunglari osilib turgan ikkita katta qora itni ko'rdi; ular oppoq bug'i osmonga ko'tarilayotgan va juda mazali is kelayotgan katta tog'oradagi yuvindini ochko'zlik bilan yeyishardi; ular ba'zi-ba'zida Tyotkaga qarar va tishlarini irjaytirib: «Senga bermaymiz!» deb g'uldirashardi. Lekin uydan po'stin kiygan kishi chiqdi-da, ularni qamchi bilan urib haydab yubordi; shundan keyin Tyotka tog'ora yoniga bordi-da, yeya boshladi, boyagi kishi darvozadan chiqib ketishi bilan haligi qora itlar o'kirishib unga tashlandi. Shu vaqt yana qig'illagan tovush eshitildi.

– Q-g‘o‘! Q-g‘e-g‘e! – deb qichqirdi Ivan Ivanich. Tyotka uyg‘ondi, irg‘ib o‘rnidan turdi-da, ko‘rpachasidan tushmasdanoq ulib vovulladi. Uning nazarida Ivan Ivanich emas, boshqa birov qichqirayotganday tuyildi. Og‘ilxonadagi cho‘chqa ham negadir yana xurillab qo‘ydi.

Birdan poyabzalning shipillashi eshitildi va chopon kiygan, sham ko‘targan xo‘jayin kirib keldi. Lip-lip etgan nur devorga yopishtirilgan kir qog‘ozlarni va shiftni yoritib, qorong‘ilikni quvib chiqardi. Tyotka qarasa, uyda begona kimsa ko‘rinmadi. Ivan Ivanich yerda, uxlamay o‘tirardi. Uning qanotlari yoyilgan, tumshug‘i ochilgan, juda charchab, suvsab qolganga o‘xshardi. Qari Fedor Timofeich ham uxlamasdi. Boyagi tovush uni ham uyg‘otib yuborgan bo‘lsa kerak.

– Ivan Ivanich, senga nima bo‘ldi? – deb so‘radi xo‘jayin g‘ozdan. – Nega baqirasan? Tobing yo‘qmi?

G‘oz javob bermadi.

Xo‘jayin uning bo‘ynini ushlab qo‘ydi, orqasini siladi-da:

– Voy, tentakvoy-ey. O‘zing ham uxlamaysan, boshqalarni ham uxlatmaysan, – deb qo‘ydi.

Xo‘jayin shamni olib chiqib ketgach, uy yana qorong‘i bo‘lib qoldi. Tyotkani vahima bosdi. G‘oz qichqirmas, lekin itning nazarida qorong‘ilikda allakim turganday bo‘lardi. Hammasidan dahshatlisi shu ediki, o‘sha begonaning o‘zi ko‘rinmagani, shakli bo‘lmagani uchun qopib ham bo‘lmas edi. Negadir Kashtankaning nazarida shu kechasi biron yomon hodisa yuz beradigandek ko‘rinardi. Fedor Timofeich ham

notinch edi. Tyotka uning o'z ko'rpachasida ivirsilayotganini, esnab boshini silkitayotganini eshitardi.

Ko'chaning allaqayerida darvoza taqilladi. Og'ixonadagi cho'chqa xurilladi. Tyotka g'ingshidi, oldingi oyoqlarini cho'zib ustiga boshini qo'ydi. Eshikning taqillashi, negadir uxlamagan cho'chqaning xurillashi, qorong'ida va sukunat ichida Tyotkaga Ivan Ivanichning qichqirig'i singari, juda ham g'amgin va dahshatli ovoz eshitildi. Hamma yoq vahima va tashvish ichida edi. Nima bo'layotgan ekan-a? Ana shu ko'rinmagan kim ekan-a? Mana, Tyotkaning yonida ikkita ko'k uchqun bir on yiltillab ketdi. Bu Fedor Timofeich bo'lib, tanishganlaridan beri uning yoniga birinchi marta kelishi edi. Unga nima kerak? Tyotka panjasini yaladi-da, uning nega kelganini ham so'ramay, har xil ovoz chiqarib g'ingshib qo'ydi.

– Q-g'e! – deb qichqirdi Ivan Ivanich. – Q-g'e-g'e!

Yana eshik ochildi-da, sham ko'targan xo'jayin kirdi.

G'oz boyagidek tumshug'ini ochib qanotini yozib o'tirardi. Uning ko'zlari yumuq edi.

– Ivan Ivanich! – deb chaqirdi xo'jayin.

G'oz qimir etmadi. Xo'jayin uning yoniga, yerga o'tirib birpas indamay qarab turdi-da:

– Ivan Ivanich, – deb chaqirdi. – Senga nima bo'ldi? O'zi nima gap, o'layapsanmi? Ha, endi esimga tushdi! – deb qichqirib yubordi u birdan boshini changallab. – Nega bunaqa bo'layotganingga tushundim! Bugun seni ot bosib olgan edi! E, Xudoyim, e, Xudoyim!

Tyotka xo'jayinining nima deyayotganiga tushunmas edi. Lekin shunga qaramay uning biror dahshatli hol yuz berishini kutayotganini payqadi. Tyotkaning nazarida qorong'i derazadan allaqanday begona mo'ralayotganiga o'xshab ko'rinadi. U deraza tomonga tumshug'ini cho'zib ulidi.

– Tyotka, g'oz o'layapti, – dedi xo'jayin va qo'llarini yozdi, – ha, ha, o'layapti! Uylaringizga o'lim kirib keldi. Endi nima qilamiz? – Rangi o'chgan, zo'r tashvishga tushgan bechora xo'jayin uh tortdi, boshini chayqay-chayqay yotoqxonasiga chiqib ketdi. Tyotka qorong'ida qolishdan qo'rqib, uning ketidan ergashdi. Xo'jayin karavotiga o'tirdi-da:

– E, Xudoyim-ey, endi nima qilamiz? – dedi bir necha marta.

Tyotka uning oyog'i tagida o'ralishar, nima uchun yuragi siqilayotganini va boshqalar nega tashvishga tushayotganini tushunmay sababini bilish niyatida xo'jayinning har bir harakatini kuzatib turardi. Ko'rpachasidan turishni yomon ko'radigan Fedor Timofeich ham xo'jayinning xonasiga kirdi va oyog'iga suykala boshladi. U tashvishli xayollarni chiqarib tashlamoqchi bo'lganday, boshini silkitar va karavot tagiga qarab-qarab qo'yardi.

Xo'jayin bir likopchaga suv quydi-da, yana g'oz oldiga chiqdi.

– Ich, Ivan Ivanich! – dedi u muloyimlik bilan likopchani g'oz yoniga qo'ya turib. – Ichaqol, jonim.

Lekin, Ivan Ivanich qimir etmas, hatto ko'zini ham ochmas edi. Xo'jayin uning boshini

likopchaga engashtirdi va tumshug'ini suvga tegizdi, ammo g'oz suvdan ichmadi. U qanotini yana ham kengroq yozdi, boshi likopchada qolaverdi.

– Tamom, vassalom! – deb uh tortdi xo'jayin.

– Tamom. Ivan Ivanichdan ajralib qoldik!

Xo'jayinning yuzidan yaltiroq tomchilar oqib tushdi, bunaqa tomchilar yomg'ir yoqqanda deraza oynalarida ko'rinadi. Tyotka bilan Fedor Timofeich nima bo'layotganiga tushunmay, uning oyog'iga tiqilishar va qo'rqib g'ozga qarashardi.

– Bechora Ivan Ivanich, – dedi xo'jayin g'amginlik bilan uh tortib. – Men bo'lsam seni bahorda dala-hovliga olib ketaman, birgalashib ko'm-ko'k maysazorda sayr etamiz, deb o'ylagan edim. Bechora jonivor, sodiq o'rtoq, sendan ayrilib qoldim-ku! Sensiz endi nima qilaman?

Tyotkaga o'zi ham xuddi shunaqa bo'ladigandek, ya'ni nima sababdandir ko'zi yumilib, oyoqlari cho'zilib, og'zi ochilib qoladigandek, hamma unga qo'rqib qaraydigandek tuyildi. Fyodor Timofeichning miyasi ham shunday fikrlar bilan band bo'lsa kerakki, hech qachon qari mushuk bu qadar g'amgin va ma'yus bo'lmagan edi.

Tong yorisha boshladi. Tyotkani qo'rqitib chiqqan begona narsa ko'rinmas edi. Tong otgandan keyin esa qorovul keldi, g'ozning oyog'idan ko'tarib allaqayoqqa olib ketdi. Bir ozdan so'ng kampir kirdi va tog'orani ko'tarib chiqib ketdi.

Tyotka mehmonxonaga chiqdi va shkaf orqasiga qaradi: xo'jayin tovuq oyog'ini yeb qo'ymap-

ti, suyak o'sha joyda, chang va o'rgimchak ini orasida yotardi. Ammo Tyotkaning yuragi siqilar va yig'lagisi kelardi. U tovuq suyagini aqalli hidlab ham ko'rmadi. Divanning tagiga kirib o'tirdi va ingichka ovoz bilan sekin-sekin ingilladi:

– Ing-ing-ing...

7

MUVAFFAQIYATSIZ CHIQISH

Bir kun kechqurun xo'jayin devorga yopishtirilgan qog'ozlari kir bo'lib ketgan uyga kirdi-da, qo'llarini bir-biriga ishqab:

– Xo'-o'sh...– deb qo'ydi.

U yana bir nima demoqchi edi-yu, hech nima demay chiqib ketdi. Ta'lim vaqtlarida xo'jayinining qiyofasi va ovozining ohangini yaxshi o'rgakib olgan Tyotka uning hayajonlanayotganini, tashvishlanayotganini, jahli chiqayotganga o'xshaganini ham bilib oldi. Birozdan keyin u qaytib keldi-da:

– Bugun Tyotka bilan Fedor Timofeichni olib ketaman, – dedi. – Tyotka, Misr piramadasida bugun sen marhum Ivan Ivanichning o'rni-ni bosasan. Nima bo'larkin endi! Tayyorgarlik ko'rilmagan, mashq qilinmagan, repetitsiya ham juda oz bo'ldi! Sharmanda bo'lamiz! Mayna qilishadi!

Keyin u yana chiqib ketdi va bir daqiqadan keyin po'stin va silindrda qaytib kirdi. Mushukning yoniga kelib, uni oldingi oyoqlaridan ushlab ko'tardi va qo'yniga, po'stinining

ichiga tiqib qo'ydi. Fedor Timofeich esa juda beparvo ko'rinar, hatto ko'zini ochishga ham erinardi. Unga yotadimi, xo'jayini oyog'idan ko'taradimi, ko'rpacha ustiga cho'ziladimi yo xo'jayinning qo'ynida po'stin tagida orom oladimi, baribirga o'xshardi...

– Tyotka, yur, – dedi xo'jayin.

Tyotka hech narsaga tushunmasa ham, dumini likillatib, egasiga ergashdi.

Oradan bir daqiqa o'tar-o'tmas u chana-da, egasining oyog'i ostida o'tirar va uning sovuqdan junjikib hayajon bilan:

– Sharmanda bo'lamiz! Mayna qilishadi! – deyayotganiga quloq solardi.

Chana, to'nkarilib qo'yilgan tog'oraga o'xshagan kattakon, g'alati bir bino yonida to'xtadi. Binoga kiraverishdagi uchta oynavonli eshik ichkarisidagi uzun yo'lakda o'n-o'n ikkita ravshan yonayotgan chiroq nur sochardi. Eshiklar jaranglab ochilar va shu yerda o'ralishib yurgan odamlarni xuddi og'izlar singari yutardi. Bu yerda odamlar juda ko'p, tez-tez otlar kelib to'xtardi-yu, itlar ko'rinmaydi.

Xo'jayin Tyotkani ko'tardi va qo'yniga, po'stin orasiga, Fedor Timofeich o'tirgan yerga tiqib qo'ydi. Bu yer qorong'i va dim, lekin issiq edi. Shu mahal ikkita zangor uchqun miltillab ketdi. Bu esa Tyotkaning sovuq va qattiq oyog'i tegib ketganidan notinchlangan mushukning ko'zi edi. Tyotka uning qulog'ini yaladi va joylashib olish uchun g'ivir-g'ivir qilaboshladi, sovuq oyoqlari bilan mushukni tagiga bosib, to'satdan po'stindan boshini chiqardi-yu, shu

zamonAQ jahl bilan irillab, yana tortib oldi. Turli-tuman bahaybat maxluqlar bilan to'lgan xiragina yoritilgan kattakon uyni ko'rganday bo'ldi; uyning ikki tomoniga tortib qo'yilgan to'siq va panjaralardan badbashara kallalar: ot kallalari, shoxli, shalpanqquloq kallalar ko'ringdi; yana burun o'rniga dum va og'zi yonidan uzun ikkita tozalangan suyak chiqib turgan semiz va bahaybat bosh ko'ringdi.

Tyotkaning oyog'i ostida mushuk bo'g'iq ovoz bilan miyovladi, lekin shu vaqt xo'jayin po'stini yozib: «Xo'p-pa!» degan edi, Fedor Timofeich bilan Tyotka sakrab yerga tushdi. Ular kulrang taxta devorli kichik bir uyda turishardi; bu yerda oynali stol, stul va burchaklarga ilib qo'yilgan latta-luttalardan boshqa hech qanday jihoz yo'q edi; lampa yoki sham o'rniga, trubkaga ulab devorga qoqib qo'yilgan, yelpig'ichsimon, yorug' narsa nur sochib turardi. Fedor Timofeich Tyotkaning oyog'i ostida g'ijim bo'lgan po'stinini yaladi-da, stulning tagiga borib yotdi.

Xo'jayin hamon hayajonlanar va qo'llarini ishqab yechina boshladi... U uyida o'rinda momiq ko'rpasiga kirib yotadigan vaqtdagidek yechindi, ya'ni ichki kiyimlaridan boshqa hamma narsani yechdi. Keyin stulga o'tirdi-da, oynaga qarab basharasini g'alati bir qiyofaga solaboshladi. Eng avval boshiga farqi ochilgan, ikkita kokili shoxga o'xshab dikkayib turgan kiyima soch kiydi. Keyin yuziga allaqanday oq narsa surdi, oppoq bo'yoqning ustidan qosh qo'ydi, mo'ylab chizdi va ikki betiga qizil surdi. Shu bilan u kifoyalanmadi. Yuzini va bo'ynini

bo'yagach allaqanaqa kiyimlarni kiya boshladi. Tyotka bunaqa kiyimlarni ilgari uyda ham, ko'chada ham hech qachon ko'rmagan edi.

Hunarmandlarning uyida deraza pardalari yoki mebelga qoplash uchun ishlatiladigan parcha gulli chitdan tikilgan haddan tashqari keng, qo'ltig'idan tugmalanadigan cholvorni tasavvur qiling; cholvorning bir pochasi jigar-rang chitdan bo'lsa, ikkinchi pochasi ochsariq. Xo'jayin cholvorni kiyib bo'lgach, kattakon kungira yoqali, orqasiga haldan yulduz rasmi tushirilgan chit kamzilni ildi, oyog'iga ikki turli paypoq bilan zangori kovush kiydi...

Tyotkaning ko'zi qamashib, taraddudlanib qoldi. Oppoq yuzli, qo'pol gavdali odamdan xo'jayinning isi kelardi, ovozi ham tanish – xo'jayinning ovozi, lekin ba'zan Tyotka ikkilanar, ana shunday paytlarda, chipor odamdan qochmoqchi va unga qarab vovullamoqchi bo'lardi. Yangi joy, yelpig'ichsimon nur va bu islar, xo'jayinida yuz bergan bu o'zgarish – mana shularning hammasi uning yuragiga g'ulg'ula solardi. Nazarida burun o'rnida dum o'sgan badbashara maxluqqa o'xshagan biron narsa bilan to'qnash keladiganday tuyilardi. Buning ustiga devorning narigi tomonidan yoqimsiz bir musiqa sadosi kelar, vaqti-vaqti bilan allaqanday guvullagan tovush eshitilardi. Unga faqat bir narsa tasalli berardi – u ham Fedor Timofeichning beparvoligi edi. Mushuk stulning tagida pinagini buzmay yotar, hatto stul surilganda ham ko'zini ochmas edi.

Frak va oq jilet kiygan bir kishi eshikni ochib qaradi va:

– Hozir Miss Arabella chiqadi. Undan keyin sizning navbatingiz, – dedi.

Xo‘jayin indamadi. U stol tagidan kichkina bir jomadonni tortib oldi-da, stulga o‘tirib kuta boshladi. Qo‘li va lablarining harakatidan hayajonlanayotgani sezilib turardi. Tyotka uning nafas olishi bejo ekanini eshitdi.

– Mister Jorj, marhamat! – deb qichqirdi allakim eshik orqasidan.

Xo‘jayin o‘rnidan turdi, uch marta cho‘qindi, keyin stul tagidan mushukni olib jomadoniga soldi.

– Tyotka, bu yoqqa kel! – dedi u sekin.

Tyotka hech narsaga tushunmasdan uning yoniga keldi; xo‘jayin uning boshidan o‘pdi va Fedor Timofeichning yoniga solib qo‘ydi. Keyin hamma yoq qorong‘i bo‘lib qoldi... Tyotka mushukning ustida tipirchilar, jomadonning devorini timalardi, qo‘rqqanidan ovozi chiqmas edi.

Jomadon esa xuddi to‘lqinda chayqalayotganday bo‘lar va titrardi...

– Mana, men ham kelib qoldim! – deb qichqirdi xo‘jayin. – Mana, men ham keldim!

Tyotka bu so‘zdan keyin jomadon allaqanday qattiq narsaga tekkanini va chayqalmay qolganini payqadi. Qattiq va kuchli o‘kirish eshildi: allakimni olqishlashar, ana o‘sha allakim esa o‘kirar va shu qadar qattiq qah-qah urardiki, jomadonning qulfi jingillab ketdi. Bu haligi burni o‘rnidan dum o‘sib chiqqan badbashara maxluq bo‘lsa kerak. Bu o‘kirishga javoban xo‘jayini chiyillagan ovoz bilan kulib yubordi. U uyda hech qachon bunday ovoz bilan kulmas edi.

– Ha! – dedi u qichqirib, o‘kirgan tovushni bostirib yuborish uchun. – Muhtaram xaloyiq! Men hozir to‘ppa-to‘g‘ri vokzaldan kelyapman! Buvim o‘lib, menga meros qoldirib ketdi! Jomadon juda og‘ir – ichida tilla bo‘lsa kerak... Ha-ha! Birdan ichidan million so‘m tilla chiqsa-ya! Hozir ochib qaraymiz...

Jomadonning qulfi shiqilladi. Ravshan nur Tyotkaning ko‘zini qamashtirdi; u jomadondan sakrab chiqdi va guldiragan ovozlardan qulog‘i batang bo‘lib, xo‘jayinining atrofida gir aylanib qattiq vovulladi.

– Ha! – deb qichqirdi xo‘jayin. – Fedor Timofeich, tog‘a! Qimmatli ammajon, mehribon qarindoshlar, sizlarni qaranglar-a!

U qumga qorni bilan yiqilib mushuk bilan Tyotkani ushlab olib quchoqlay boshladi. Tyotka xo‘jayinning quchog‘ida turib, taqdir o‘zini surib keltirgan yangi bir olamga ko‘z yugurtirib chiqdi, bu olamning hashamatini ko‘rib, avval hayrat va zavq ichida qotib qoldi, keyin esa egasining qo‘ynidan otilib chiqib, taassurotning zo‘rligidan pildiroq singari gir-gir aylanib boshladi. Bu yangi olam juda hashamatli va juda yorug‘ edi; qayerga qarama, hamma yoqda, yerdan tortib to shiftgacha faqat odamlarning yuzi, yuzi, yuzi, boshqa hech narsa yo‘q.

– Ammajon, marhamat, o‘tiring! – deb qichqirdi xo‘jayin.

Tyotka bu gapning ma‘nosini esladi-da, irg‘ib stulga chiqib o‘tirdi. Keyin egasiga qarab qo‘ydi. Uning ko‘zi hamma vaqtdagidek jiddiy va muloyim boqardi, ammo basharasi, ayniqsa

og'zi va tishlari harakatsiz tabassumdan qiyshaygan edi. O'zi bo'lsa qah-qah urib, sakrar, kaftini qoqar va minglab kishilar to'lgan bu yerda vaqti chog' ekanni ko'rsatmoqchi bo'lar-di. Tyotka uning quvonchiga chippa-chin ishondi, birdan o'sha minglab odamlarning o'ziga qarab turganini butun vujudi bilan his qildi-da, tulki tumshug'ini osmonga ko'tarib, shodlik bilan ulidi.

– Ammajon, siz o'tira turing, – dedi unga egasi, – biz tog'am bilan o'yin tushamiz.

Fedor Timofeich noma'qulchilik qilishni qachon buyurisharkan, deb kutib turar va beparvolik bilan atrofiga qarab qo'yardi. Uning dumi va mo'ylabidan, bo'shashib, qovog'ini solib, pala-partish o'ynashidan, harakatlaridan to'plangan xaloyiqqa ham, ravshan nurga ham, egasiga ham, hatto o'ziga ham tahqir ko'zi bilan qarayotgani bilinib turardi... O'z hissasini o'ynab bo'lgach, u esnadi va o'tirdi.

– Xo'-o'sh, ammajon, – dedi xo'jayin, – avval biz qo'shiq aytamiz, keyin o'yin tushamiz. Xo'pmi?

U cho'ntagidan surnaycha chiqarib chala-boshladi. Tyotka chiyillashga chiday olmay betoqatlik bilan stulda tipirchiladi va ulidi. G'ovur va guldiros ko'tarildi. Xo'jayin ta'zim qildi va guldiros tingach, yana chala boshladi. Musiqa avjiga chiqqanda yuqorida o'tirganlardan allakimning «voy» degani eshitildi.

– Dada! – deb qichqirdi bir bola. – Bu Kashtanka-ku!

– Ha, Kashtankaning o‘zginasi! – deb tasdiqladi mastning g‘uldiragan ovozi. – Kashtanka! Fedyushka, Xudo ursin agar Kashtankaning o‘zginasi. Ma, ma!

Allakim galereyadan turib hushtak chaldi, bir yosh bola va bir katta kishi baravariga:

– Kashtanka! Kashtanka! – deb chaqirdi.

Tyotka cho‘chib tushdi va o‘sha ovoz kelayotgan tomonga qaradi. Soqol bosgan va iljayib turgan mast basharaga, do‘mboqqina, qizil yuzini qo‘rquv bosgan bolaga ko‘zi tushib boya yorug‘ shu‘laga duch kelgandagi kabi ko‘zi qamashdi... U birdan o‘tmishini esladi, stuldan sakrab tushib, qumda pitirlab qolgach, quvonchidan vangillaganicha o‘shalar tomonga otildi. G‘ovur va gulduros ko‘tarildi. Ora-sira hushtak tovushi va bolaning:

– Kashtanka! Kashtanka! – deb qichqirishi eshilib turardi.

Tyotka g‘ovdan sakrab o‘tdi, keyin allakimning yelkasidan oshib o‘tdi-da, lojaga chiqib qoldi: keyingi yarusga o‘tish uchun baland devordan oshish kerak edi; Tyotka bir sakradi, oshib o‘tolmay devordan sirg‘anib tushdi. Keyin u qo‘ldan-qo‘lga o‘tdi, allakimlarning qo‘li va yuzini yalab, tobora yuqoriga ko‘tarilardi. Nihoyat, manzilga yetdi...

Oradan yarim soat o‘tgach, Kashtanka yelim va bo‘yoq hidi keladigan kishilar ketidan ko‘chada borardi. Luka Aleksandrovich chayqalar va tajribada ko‘rib-bilib qolgani uchun ariqlardan nariroqda yurishga harakat qilardi.

– Gunohga botgan bandangman... Kashtanka, sen bilan odam orasida, duradgor bilan romsoz orasida qancha farq bo'lsa shuncha farq bor, – deb g'uldirardi u.

Uning yonida otasining shapkasini kiyib olgan Fedyushka, Kashtanka ularning orqasidan qarar, nazarida ularning ketidan ko'pdan beri ketayotgandek, ulardan hech qachon ajralmagandek quvonch bilan borardi.

U devorga yopishtirilgan qog'ozlari kir bo'lib ketgan uyni, g'ozni, Fedor Timofeichni, mazali ovqatlarni, ta'limni, sirkni eslar, lekin endi bularning hammasi uzundan-uzoq, chalkash tashvishli tushdek tuyilardi...

Odil Rahimiy
tarjimasi

MUSHTIPAR

Kistunovning kechasi bod kasali tutib, asablari qo'zg'ab, nari borib, beri kelgan bo'lsa ham ertalab ishga bordi-da, arizachilar va bank mijozlarini o'z vaqtida qabul qila boshladi. U charchagan va azob chekkan kishiday ko'rinar, xuddi jon berayotgan bemorday, zo'rg'a nafas olib gapirardi.

– Xo'sh, xizmat? – dedi u, ustiga daqqiyunusdan qolgan libos kiygan, orqasidan xuddi go'ng qo'ng'izga o'xshagan ayolga qarab.

– Mening arzinga quloq soling, janobi oliylari, – deb gap boshladi arz qilib kelgan xotin, chakagi chakagiga tegmay. – Erim zaxiradagi harbiy Shchukin besh oy betob yotib qoldi. Men sizga aytsam, erim shu besh oy kasal bo'lib, shifolanib yotganida, hech qanday vajsiz uni ishdan bekor qilib qo'yishipti. Oyligini olgani borsam oyligidan 24 so'm-u 36 tiyinini bosib qolishibdi. «Nima vajdan endi?» deb so'rasam, «eringiz o'zaro yordam kassasidan qarz olgan edi, boshqa amaldorlar unga kafil bo'lishgan» deyishdi. Bu qanday bo'ldi? Mendan ruxsat olmasdan turib sirayam pul olmasdi. Bunday bo'lishi mumkin emas, janobi oliylari! Nega

bunday qilishadi endi? Men bir bechora ayol bo'lsam, faqat ijarachilarimdan tushadigan pul bilan kun ko'rsam... O'zim bir mushtipar ayolman, yo'qlaydiganim yo'q... Hamma meni xo'rlaydi, hech kimdan yaxshi gap eshitmayman...

Arz qilib kelgan xotin kipriklarini pir-pir uchirdi-da, cho'ntagidan dastro'mol chiqarib, ko'ziga tutdi.

Kistunov uning arizasini olib, o'qiy boshladi.

– Kechirasiz, gapingizga tushunolmay qoldim, – dedi Kistunov kiftini uchirib. – Siz bu yerga adashib kelib qolgansiz, nazarimda, xonim. Arizangizning bizga sira daxli yo'q. Eringiz xizmat qilgan mahkamaga borib arz qilishingiz kerak...

– Yo'g'-ey, baraka topkur! – dedi Shchukina. – Besh joyga borib arz qildim, arizamni hech kim qo'liga ham olib ko'rmadi. Kuyovim baraka topkur Boris Matveyevich sizni aytmasa, nima qilarimni ham bilmay qolgan edim. «Siz Kistunov degan janobga murojaat qiling, uning qo'li baland, aytganingizni qilib beradi», dedi. Yordamingizni ayamang, janobi oliylari!

– Shchukina xonim, bizning qo'limizdan hech narsa kelmaydi... Axir, o'zingiz o'ylab ko'ring, mening bilishimcha, eringiz harbiy-tibbiy idorada xizmat qilgan, bizning mahkamamiz esa mutlaqo xususiy idora, tijorat idorasi, bu yer bank deb ataladi! Shunga ham tushunmaysizmi?

Kistunov «hayronman» deganday yana yelkasini qisdi-da, harbiycha kiyingan va lunjini bog'lagan kishiga o'girildi.

– Janobi oliylari, – dedi yana Shchukina, mungli bir tovush bilan, – erimning kasal yotganligiga haqida ma’lumotnomam ham bor. Mana, o’zingiz bir qarang.

– Juda soz, gapingizga ishonaman, – dedi Kistunov, ranjigan holda. – Ammo yana takror aytamanki, buning bizga hech daxli yo’q. Ajabo, nahotki qayerga arz qilishni eringizning o’zi bilmasa?

– U noshud, hech narsani bilmaydi, janobi oliylari! «Bu sening ishing emas! Aralashma»dan boshqa hech narsani bilmaydi... Mening ishim bo’lmasa, kimning ishi bo’ladi? Axir, barisi mening ustimga chiqib olishgan! Mening ustimga!

Kistunov yana Shchukinaga o’girilib, harbiy-tibbiy mahkama bilan xususiy bank o’rtasidagi tafovutni tushuntirishga kirishdi. Xotin uning gapini diqqat bilan tinglab, tushundim deganday boshini egdi-da, keyin:

– Durust, durust. Tushundim, inim, tushundim, – dedi. – Unday bo’lsa, janobi oliylari, odamlaringizga buyuring, juda bo’lmasa 15 so’mini berishsin! Qolganini keyin olsam ham mayli.

– Uh, – dedi Kistunov, shiftga qarab. – Farosat bormi o’zi? Bunday arz bilan bizga murojaat etish eringizdan ajralish to’g’risida dorixonaga yoki shisha zavodiga arz qilish bilan baravar, tushundingizmi endi? Eringizning pulidan bosib qolishgan ekan, bizga nima?

– Janobi oliylari, bo’yingizdan o’rgilay, o’la-o’lgunimcha sizni duo qilib yuray, – dedi

Shchukina, ko'z yoshi qilib, – men mushtiparga rahmingiz kelsin! Men bir mushtipar ayolman, himoyachim yo'q... Qiynalganimdan o'lib bo'ldim... Ijarachilar bilan sudlashsam, erimning tashvishini tortsam, uy-ro'zg'orga qaragam, buning ustiga kuyovim ham beamal bo'lsa... Nomiga yeyman, ichaman, aslini surishtirsangiz, zo'rg'a yuraman... Tuni bilan uxlamay chiqdim.

Kistunovning yuragi gupillab ura boshladi. Aftini burishtirib, qo'lini chap ko'kragiga qo'yib, Shchukinaga yana gap tushuntira boshlagan edi, biroq ovozi bo'g'ildi...

– Yo'q, kechirasiz bo'ldi, siz bilan so'zlashishga toqatim qolmadi, – dedi u, qo'lini siltab, – sizga gap tushuntiraman deb boshim aylanib ketdi. Bizni ham ishdan qoldirayapsiz, o'zingiz ham bekor vaqt sarflab o'tiribsiz. Uhh!.. Aleksey Nikolayevich, – dedi xizmatchilardan biriga, – Shchukina xonimga siz tushuntiring!

Kistunov qabulxonada o'tirganlarning arzlari eshitib bo'lgach, o'zining xonasiga kirib ketdi-da, o'n-o'n beshta qog'ozga qo'l qo'ydi, Aleksey Nikolayevich hamon Shchukina bilan ovora edi. Kistunov o'zining xonasida o'tirib, Aleksey Nikolayevichning g'o'dillagan va bosinqi tovushini va Shchukinaning yig'i aralash chiyillagan ovozini eshitib o'tirardi.

– Men bir ojiz mushtipar, kasalmand ayolman, – derdi Shchukina. – Aftimdan baquvvat ko'rinsam ham, surishtirib qaraganda bitta ham sog' tomirim yo'q... Ishtaham ham qoch-

gan, zo'rg'a yuraman... Bugun ertalab qahvani zo'rg'a ichdim. Mazasini ham bilmadim.

Aleksey Nikolayevich bo'lsa hamma mahkamalar o'rtasidagi farqni, qaysi arizalarning qaysi idoraga olib borish kerakligini hamon tushuntirib yotardi. Axir charchagandan keyin uning o'rnini hisobchi bosdi.

– Shunaqa ham badhazm xotin bo'ladimi! – derdi Kistunov, jig'ibiyroni chiqqanidan barmoqlarini qirsillatib va grafandan dam-badam suv ichardi. – Judayam ahmoq, befarosat xotin ekan-ku. Meni qiynadi, endi ularning ustiga chiqib miyalarini qoqib yeydi, bu! Uh.. yuragim yorilib ketay deyapti-ya.

Yarim soatdan keyin qo'ng'iroqni bosdi. Xonaga Aleksey Nikolayevich kirdi.

– Xo'sh, nima bo'ldi u xotinning ishi? – deb so'radi Kistunov, horg'in bir holda.

– Gap tushuntiramiz deb o'lib bo'ldik, Pyotr Aleksandrovich! Qiynalib ketdik! Biz bog'dan kelsak, u tog'dan keladi...

– Ovozini yana bir eshitsam o'laman... Tobim qochdi... Jonim bo'g'zimga keldi...

– Qorovulni chaqirib, ko'chaga haydab chiqartiramiz, qo'yamiz.

– Yo'q, yo'q, aslo! – dedi Kistunov, qo'rqib ketib. – U dod-faryod ko'tarishi mumkin, bu uyda xonadonlar ko'p, tag'in ustimizda gap-so'z bo'lib yurmasin... O'zingiz yaxshilab tushuntiring, azizim.

Birozdan keyin yana Aleksey Nikolayevichning g'o'ng'ir-g'o'ng'ir tovushi eshitildi. Chorak

soatcha vaqt o'tdi, uning o'rnini hisobchining jaranglagan ovozi bosdi.

– Juda qabih xotin ekan! – dedi g'azabi qaynab Kistunov, asabiylashib ketganidan yelkaları dag'-dag' qaltirardi. – Eshakdan ham battar befahm ekan... Yana bodim qo'zg'adi...

– ...Boshim lo'qillab og'riyapti...

Narigi uyda Aleksey Nikolayevich juda kuchdan tolib, barmog'i bilan stolni urdi, keyin peshonasini urib ko'rsatdi.

– Xullas, bosh deb qovoqni ko'tarib yurgan ekansiz, – dedi axiri, toqati toq bo'lib.

– Ha, nima deyapsan o'zing! – deb xafa bo'ldi ayol. – Bu gaplarni xotiningga borib ayt! Amaldor bo'lmay ket! Qo'lingga erk berma!

Aleksey Nikolayevich, darg'azab holda uni bo'g'ib o'ldirguday bo'lib qaradi-da, xirillagan tovush bilan sekin:

– Yo'qol hozir bu yerdan, – dedi.

– Nima deyapsan? – deb birdan chinqirib yubordi Shchukina. – Nima haqingiz bor? Men bir mushtipar ojiza ayol bo'lsam, men bunga sira chidab turolmayman! Erim zaxiradagi harbiy bo'ladi! Voy, sening amalingga! Advokat Dmitriy Karlichning oldiga borib bir arz qilsam, nom-u nishoning qolmaydi! Uchta ijara-rachini qamattirdim, bunday betamiz gaplaringga oyog'imga yiqilib uzr so'raysan hali. Men senlarning generalingga borib ustingdan arz qilaman! Janobi oliylari! Hoy janobi oliylari!

– Yo'qol deyman hozir bu yerdan, ablah! – deb o'shqirdi Aleksey Nikolayevich.

Kistunov eshikni ochib, mahkamaga qaradi.

– Tag‘in nima gap? – deb so‘radi, yig‘lagudek bo‘lib. Qisqichbaqaday qizarib ketgan Shchukina uyning o‘rtasida turib olib, ko‘zlarini javdiratar, qo‘llarini paxsa qilar edi. Bank xodimlari ham qip-qizarib atrofida tizilib turishar va juda holdan tolib, bir-birlariga qarardilar.

– Janobi oliylari! – deb tashlandi Shchukina, Kistunovga. – Mana bu... mana bu odam... (xotin Aleksey Nikolayevichni ko‘rsatdi) barmog‘i bilan peshonasini, keyin stolni qoqib ko‘rsatdi. Siz unga mening arzimni tinglashga buyursangiz, u meni masxara qildi! Men bir mushtipar ojiza ayol... erim zaxiradagi harbiy... o‘zim mayorning qizi bo‘lsam!

– Xo‘b, xonim, arizangizni o‘zim ko‘rib chiqaman... – dedi Kistunov zo‘rg‘a. – Chorasini ko‘raman... Endi keting!.. Keyin kelarsiz!..

– Pulni qachon olishim mumkin, janobi oliylari? Menga bugun pul juda zarur!

Kistunov dag‘-dag‘ titragan qo‘li bilan peshonasini siladi-da, uh tortib, yana tushuntirishga kirishdi:

– Xonim, men sizga hammasini aytib tushuntirdim-ku, axir! Bu yerni bank deydilar, xususiy tijorat idorasi... Yana nima deysiz, endi? Siz bizni ishdan qoldirayotibsiz, tushunasizmi?

Shchukina gapni tinglab bo‘lib, uh tortdi.

– Mayli, mayli... – dedi u, – faqat janobi oliylari, o‘zingiz rahm qiling, o‘lgunimcha duo qilay, meni himoya qiling, otam bo‘ling. Agar shifokor

ma'lumotnomasi kamlik qilsa, yana boshqa ma'lumotnoma keltirib beraman... Aytimg, pulni berishsin!

Kistunovning ko'zlari tinib ketdi. U, o'pkasidagi butun nafasini puf deb chiqardi-da, holdan toyib, stulga o'tirib qoldi.

– Necha pul deysiz? – deb so'radi, holsiz tovush bilan.

– 24 so'm-u 36 tiyin.

Kistunov cho'ntagidan hamyonini chiqarib, 25 so'mlik pulni oldi-da, Shchukinaga berdi.

– Mana, buni oling-da... ketimg!

Shchukina pulni dastro'moliga tugib, qo'yniga soldi-da yuzi hatto satanglarning yuziday tirjayib, so'radi:

– Janobi oliylari, erimni yana ishga joylashtirib qo'yish qanday bo'larkin?

– Hozir ketmasam bo'lmaydi... Kasalman... – dedi Kistunov zo'rg'a. – Hozir yuragim qinidan chiqib ketadi...

Kistunov uyiga jo'nab ketishi bilan Aleksey Nikolayevich Nikitani dorixonadan dori keltirishga yubordi. Amaldorlarning hammalari 20 tomchidan dori ichib, ishga kirishdilar. Shchukina esa yana ikki soatcha yo'lakda qorovul bilan so'zlashib Kistunovni kutib o'tirdi.

U ertasi kuni ham keldi.

Odil Rahimiy
tarjimasi

TEGIRMONDA

Tegirmonchi Aleksey Biryukov, oʻrta yoshlardagi norgʻil bir odam, kulbasining ostonasida oʻchib qolgan trubkasini erinchoqlik bilan soʻrib oʻtirardi. Uning afti uyqudan oldin Jyul Vern kitobini oʻqigan yosh bolalarning tushiga kirib chiqadigan, xuddi bolta bilan yoʻnilgandek qoʻpol, terisi qalin, zalvori bilan yuruvchi matroslarga oʻxshardi. Bu safar uning egnida askarlar kiyadigan kulrang dagʻal movut shim, oyogʻida katta va ogʻir etik boʻlib, koʻcha nam va izgʻirin kuz boʻlsa ham, boshyalang va surtuksiz edi. Nam tuman tugmalari yechilgan jiletkasidan kirib, badanida bemalol kezib yurar, ammo tegirmonchining qadoq boʻlib ketgan gʻadir-budir badani sovuqni sezmagandek edi. Uning qip-qizil goʻshtdor yuzi endi uxlab turganday lanj, shishib ketgan qovoqlari ostidagi kichik koʻzlari atrofga – goh toʻgʻonga, goh bostirmali eski saroyga, goh qari va besoʻnaqay tollarga xoʻmrayib qarardi.

Saroy oldida endigina monastirdan kelib turgan ikki rohib ivirsib yurardi. Ularning biri oppoq soqolli novcha Kleopa boʻlib, loy sachragan kamzul bilan yamoq solingan nimcha kiygan, ikkinchisi – qoradan kelgan, qora so-

qol-mo'ylvli, egniga oddiy dehqonlar kamzuli kiygan Diodar edi, aftidan, gruzin bo'lsa kerak. Ular tegirmonga keltirgan javdarni aravadan tushirmoqdalar. Ulardan sal narida ezilgan va iflos ajriqda Yevsey degan qarol g'irt mast o'tirardi. Yevsey hali mo'yluvi chiqmagan yosh o'smir, egnida yirtilib ketgan kalta chopon. U, qo'lidagi baliq to'rini zo'r berib g'ijimlar va o'zini to'rni yamash bilan mashg'ul odamday ko'rsatishga tirishardi.

Tegirmonchi uzoq vaqt atrofga qarab o'tirdi, keyin ko'zlarini qop tashib turgan rohiblarga tikdi-da, yo'g'on ovoz bilan:

– Hoy, rohiblar, nega daryodan baliq tutasizlar? Kim ruxsat berdi sizlarga? – dedi.

Rohiblar indashmadi, hatto tegirmonchiga qayrilib ham qarashmadi.

Tegirmonchi indamay trubkasini chekdi va so'zida davom etdi:

– O'zingiz tutganingiz tutgan, yana shaharliklarga ham tutdirasizlar. Men bu daryoni shahardan va sizlardan ijaraga olganman, o'z vaqtida ijarasini to'lab turaman, demak, baliq meniki, uni ovlashga hech kimning haqi yo'q. Xudoga sig'inasizlar-u o'g'rilik qilishdan qo'rq-maysizlar.

Tegirmonchi homuza tortdi, birpas jim o'tirib, yana vaysashga kirishdi:

– Topgan qiliqlarini qara-ya! Rohib bo'ldim, avliyo bo'ldim, hech kim tegmaydi, deb o'ylasizlar. Sudga ariza bersam nima qilarkinsizlar? Sud rohibligingga ham qarab o'tirmaydi, qamab qo'yadi. Sudsiz o'zim ham bir yoqli qilishga

kuchim yetadi. Daryoda ushlab olib bir do'pposlayki, qiyomatgacha ham baliq yeging kelmasin!

– Bekor shunaqa gaplarni gapirasiz-da, Aleksey Dorofeyevich, – dedi Kleopa, ingichka ovozi bilan. – Xudodan qo'rqqan yaxshi odamlar bunday gaplarni, biz-ku rohiblar-a, itga ham aytmaydi!

– Rohib emish, – dedi tegirmonchi, masxara qilib! – Senga baliq kerakmi? Kerak bo'lsa mendan sotib ol, o'g'irlama!

– Voy, tavba-yey! Qani o'g'irlaganimiz? – dedi Kleopa, xunob bo'lib. – Nega bunday deysiz, axir? Rohiblarning baliq tutgani rost, axir bunga arximandrit hazratlari ruxsat berganlar-da! Arximandrit sizni butun daryo uchun emas, faqat bizning qirg'oqqa to'r solish uchun pul to'lagan deb aytadilar. Daryoning hammasi sizga berilgan emas... U sizniki ham emas, bizniki ham emas, Xudoniki...

– Arximandrit ham senga o'xshagan odam, – dedi tegirmonchi, trubkasini etigining poshasiga urib, – u ham muttaham odam! Men uning kimligini surishtirib o'tirmayman. Menga sen ham, arximandriting ham, anavi Yevsey ham bir. Agar daryoda ushlab olsam, uni ham do'pposlayman...

– Rohiblarni tutib olib urmoqchi bo'lsangiz, ixtiyor o'zingizda. U dunyoda azobini o'zingiz tortasiz. Vissarion bilan Antipiyini urdingiz, boshqalarni ham urabering.

Diodor Kleopaning yengidan tortib:

– Qo'y, tegma unga, – dedi.

Kleopa birdan o'ziga kelib, jim bo'ldi-da, yana qopini tashishga kirishdi. Tegirmonchi hamon vaysar edi. U har kalima so'zdan keyin trubkani so'rib, yerga tuflab, istar-istamas vaysardi. Baliq ustidagi gap tamom bo'lgach, bir vaqtlar rohiblar muttahamlik qilib olib ketgan ikkita qop esiga tushdi-da, yana vaysay ketdi; keyin Yevseyning mast va bekor o'tirganini ko'rib, rohiblar bir yoqda qolib ketdi-da, xizmatkoriga yopishdi. U hech og'izga olib bo'lmaydigan so'zlar bilan haqorat qilar edi.

Rohiblar oldiniga ancha chidab turib, faqat uh tortibgina qo'yardilar, biroq oxirida Kleopaning toqati toq bo'ldi... Qo'lini qo'lga urib, jig'ibiyroni chiqib, dedi:

– E, Parvardigor, tegirmonga kelishdan boshqa jazoying yo'qmidi! Bu yerdan do'zax yaxshiroq.

– Kelma, nega kelasan, – deb po'ng'irladi tegirmonchi.

– Jon deb kelmas edig-a, ammo boshqa tegirmonni qayerdan oladi! O'zing bilasan-ku, bu atrofda senikidan boshqa birorta tegirmon yo'q! Yo donning o'zini yeyish, yo ochdan o'lish qoldi, boshqa iloj yo'q.

Tegirmonchi gapdan qolmas, hamon so'kinardi. Trubka so'rish unga qanchalik odat bo'lib qolgan bo'lsa, vaysash va so'kinish ham shuncha odat bo'lib qolganligi ravshan edi.

Kleopa shoshib qolganidan kipriklarini pirpiratib:

– Juda bo'lmasa shaytonni tilingga olma! Birpas jim o'tir, rahming kelsin, axir! – deb o'tinardi.

Tegirmonchi jim bo'ldi, ammo Kleopaning yolvorishidan emas. To'g'on boshida kichkina, dumaloqqina, ochiq yuzli, xuddi qo'ng'izning orqasiga o'xshagan yo'l-yo'l ko'ylak kiygan bir kampir ko'rindi. Kampir bir qo'lida tuguncha ko'tarib, bir qo'li bilan hassa tayanib kelar edi... Tegirmonga yaqinlashib kelib:

– Assalomu alaykum, taqsirlar! – dedi, rohiblarga ta'zim qilib. – Xudo madad bersin! Salom, Alyoshenka! Salom, Yevseyushka!..

Tegirmonchi kampirga boshini ko'tarib qaramadi, qovog'ini solib:

– Keling, ona, – deb po'ng'irladi-qo'ydi.

Kampir, tegirmonchining yuziga jilmayib va yoqimtoygina qarab.

– Senga mehmon bo'lib keldim, o'g'lim! Ko'pdan beri ko'rmaganim uchun sog'indim. Ko'rishganimizga xiyla bo'ldi o'ziyam... Senga yoqsayam keldim, yoqmasayam! Sen ham o'zingni ancha oldirib qo'yibsanmi, nazarimda... – dedi.

Kampir, tegirmonchining yoniga kelib o'tirdi, tegirmonchining bahaybat gavdasi yonida uning egnidagi mursagi yana ham qo'ng'iznikiga o'xshab ketdi.

– Xiyla bo'ldi ko'rishmaganimizga! – davom etdi kampir. – Sog'indim, bolam, yuraklarim ezilib ketdi, seni ko'raman deb. Endi bu yoqqa o'tlanay desam yo yomg'ir yog'adi, yo tobim qochib qoladi...

– To‘g‘ri shahardan kelishingizmi? – deb so‘radi tegirmonchi, xo‘mrayib.

– Shahardan kelishim, bolam, shahardan... to‘g‘ri uydan chiqib kelishim...

– Bemor odamsiz, qarib qolgansiz, mehmondorchilikka yurgandan ko‘ra uyda o‘tiring. Xo‘sh, nimaga keldingiz? Kalishingizni aya-maysiz!..

– Seni bir ko‘ray deb keldim-da, bolam... – dedi kampir. Keyin rohiblarga qaradi. – Ikki o‘g‘lim bor, bittasi bu, yana biri – Vasiliy. Unisi shaharda turadi. Nihoyati ikkitagina. Tirikmanmi, o‘lib ketdimmi, ularning parvoyiga kelmaydi, men bechora bo‘lsam bolalarim, ovunchog‘im deb o‘laman... Mensiz bularning kuni o‘taveradi, men ularsiz bir kun ham turolmayman... Qarib qolganman, shahardan yurib kelish menga og‘irlik qiladi.

Oraga jimlik cho‘kdi. Rohiblar javdari solingan qoplarni saroyga tashib bo‘lib, dam olgani aravaga chiqib o‘tirishdi... Kayfi taraqqiyot Yevsey hamon to‘rini g‘ijimlar va mudrar edi.

– Bevaqt kebsiz, ona, – dedi tegirmonchi. – Shu tobda Karyajinoga jo‘namoqchi bo‘lib turuvdim.

– Ketaver! Yo‘ldan qolma! – dedi kampir, xo‘rsinib. – Meni deb ishingdan qolasanmi... Birpas damimni olib, qaytib ketaman... Senga, Alyoshenka, Vasya bola-chaqasi bilan salom deb yubordi...

Hali ham araq ichgani-ichganmi?

– Ko‘p ichmaydi, har zamonda... Ichganni ichmagan deydimi, ichadi... Ko‘p ichay desa

o'zing bilasan puli yo'q, saxiy odamlar ichirsa... Uning turmushi nochor, Alyoshenka, uning holi-ahvolini ko'rib juda qiynalib ketdim... yey desa ovqati yo'q, bolalari yalang'och, o'zi ko'chaga chiqay desa uyaladi, oyog'ida etigi yo'q, ishtonlari yirtiq... Oltovimiz bir uyga tikilganmiz. Qashshoqlik ham shunchalik bo'lar, bundan ortiq bo'lmas... Men ham yordam berarmikin-san deb keldim. Onangni hurmat qil, o'g'lim, Vasiliyga qarash... Ukang-ku axir!

Tegirmonchi teskari qarab, indamay o'tirardi.

– U qashshoq, sen bo'lsang, Xudoga shukr, o'zingga tuzuksan! Tegirmoning yurib turipti, ekin ekkansan, baliq tutib sotasan... Xudo seni aqlli-hushli qilib yaratipti... boshqalardan baland ko'tarib, davlatli qilipti... O'zing ham yolg'izsan... Vasyaning to'rtta bolasi bo'lsa, uning ustiga men o'lgur ham uning qo'lidanman, oladigan oyligi nihoyati yetti so'm. Nima-siga yetkazsin? Yordam qil...

Tegirmonchi trubkasiga tamaki tiqib hamon jim o'tirardi.

– Berasanmi? – deb so'radi kampir.

Tegirmonchi og'ziga talqon solganday jim o'tiraverdi. O'g'lidan javob olmagach, kampir rohiblarga, Yevseyga bir-bir qarab chiqdi-da, o'rnidan turdi.

– Xo'b, mayli, bermasang berma, – dedi. – Bermasligingni o'zim ham bilardim. Nazar Andreyevich deb kelgan edim oldingga... Yig'layverib qo'ymadi meni, Alyoshenka! Qo'llarimni o'pib, sening oldingga yubordi...

– Nima kerak ekan unga?

– Qarzini uzsin deydi. Tortib bersin deb javdari eltgan edim, qaytarib bergani yo‘q deydi.

– Birovning ishiga aralashmang, ona, sizning ishingiz emas bu, – deb po‘ng‘irladi tegirmonchi. – Namozingizdan qolmang.

– Namozni ham o‘qib turaman-u, bilmadim, Xudo dargohiga qabul qilmayapti. Vasiliy qashshoq, o‘zim ham gadoychilik qilaman, ustimdagi mursak ham birovniki, sen bo‘lsang badavlatсан, bilmadim, yuraging qanaqa ekan! Qizg‘anchiqlik seni odamgarchilikdan chiqardi, bolam! O‘zing tuppa-tuzuk odamsan: aqli-hushing joyida, kelishgan yigitsan, ammo haqiqiy odamga o‘xshamaysan! Keling, oyi, demaysan, chiroyingni ochib gapirmaysan, xuddi yovvoyiday, baxil, berahmsan... Aftingga qaragan kishi qo‘rqadi... Odamlar orasida duv-duv gap... Ana, rohiblardan ham so‘rab ko‘r! Odamlarning qonini so‘rarmishsan, jabr qilarmishsan, qaroqchi-xizmatkoring bilan birga kechalari yo‘lovchilarni talarmishsan, ot o‘g‘irlarmishsan... Tegirmoning xuddi balo-qazoning makoni... Qizlar bilan yigitlar qo‘rqib, yaqin yo‘lashmaydi, sendan hamma o‘zini chetga tortib yuradi. Kain bilan Iroddan farqing qolmapti...

– Nodonsiz ona!

– Sen qadam bosgan yerda o‘t ko‘karmas, nafas olgan joyingdan pashsha uchmas odamsan. «Qani endi, tezroq uni birov bo‘g‘ib o‘ldirsa, yoki sud qilib kesdirib yuborsa!» deb hamma orzu qiladi. Ona bo‘lib shunday gaplarga men qan-

day chiday? Sen mening o'z o'g'limsan, mening qonimsan...

– Men ketay endi, – dedi tegirmonchi, o'rnidan turib. – Xayr, ona, yaxshi boring!

Tegirmonchi bostirmadan arava g'ildiratib chiqdi, keyin ot yetaklab chiqdi-da, xuddi itni qo'shganday aravaga qo'shdi. Kampir uning atrofida yurib, namli ko'zlari bilan o'g'lining yuziga termilib qarar edi.

O'g'li, ustiga kaftanini jadal kiyayotganda:

– Xayr, bolam! Yaxshi qol, bizlarni yo'qlab tur, – dedi kampir, ovozini pastlatib. – Shoshma, senga atab sovg'a olib keluvdim. – Kampir tugunchani yechdi.

– Kecha ma'arakaga borib edim, – dasturxonga qo'yishgan ekan... Bittasini senga deb berkitib qo'yan edim...

Kampir o'g'liga uzatgan narsa bitta kichkina shirin kulcha edi...

– Nari tursangiz-chi! – deb o'shqirdi tegirmonchi, kampirning qo'lini siltab tashlab.

Kampir xijolat bo'lib, qo'lidagi kulchasini yerga tushirib yubordi va sekin-sekin yurib to'g'on tomonga ketdi. Bu voqea hammaga qattiq ta'sir qildi. Nihoyatda hayratda qolib, g'azablangan rohiblar u yoqda tursin, hatto g'irt mast Yevsey ham bu voqeani ko'rib, toshday qotib qolgan va xo'jayinidan ko'zini uzmay o'tirardi. Rohiblarining va o'z xizmatkorining vajohatlarini payqadimi, yo ko'kragida allaqachonlar so'ngan o'g'illik hissi uyg'ondimi, har holda tegirmonchining yuzida ham qo'rquvga o'xshash bir narsa aks etdi...

– Ona! – deb chaqirdi u.

Kampir bir seskanib, qayrilib qaradi. Tegirmonchi shoshib-pishib choʻntagidan katak charm hamyonini chiqardi... Hamyonidan bir siqim qogʻoz va tanga pul olib, kampirga uzatdi va:

– Mana, bu sizga, oling, – dedi.

U, qoʻlidagi pullarni gʻijimlab koʻrdi, nima uchundir rohiblarga bir qarab qoʻydi, keyin yana gʻijimladi. Qogʻoz pullar va kumush tangalar barmoq oralaridan birin-ketin yana hamyonga tushib ketdi, qoʻlida faqat bir tanga qoldi... Tegirmonchi chaqaga bir qaradi, barmoqlari bilan artdi-da, yuzi qip-qizargani holda, onasiga uzatdi.

Odil Rahimiy
tarjimasi

YOVUZ NIYATLI KISHILAR

(Koʻrganlar hikoyasi)

Traktir polovoyi¹ unga bir-ikki xil bor taomlarning nomini aytib bergach, u biroz oʻylab turib:

– Boʻlmasa bizga yangi karam solingan ikkita karam shoʻrva bilan joʻja keltir. Xoʻjayiningdan soʻra, qizil vinosi bormikin... – dedi.

Keyin traktir shiftiga qarab:

– Biram pashshalaring koʻp ekan-ey! – deganini hamma eshitdi.

Mazkur kishini «u» deb aytishimizning sababi shuki, na polovoylar, na traktir egasi va na traktirda oʻtirgan mijozlar uning kimligini, bizning shahrimizga qayerdan va nima ish bilan kelib qolganini bilishmas edi. U savlatli, yoshi anchaga borib qolgan, usti-boshi yangi va aftidan koʻngli oq, oliyjanob kishi edi. Uning usti-boshiga qarab asilzoda desa ham boʻlardi. Koʻkrak choʻntagidagi oltin soatiga, boʻynidagi gavhartosh qadalgan galstugiga koʻzimiz tush-

¹ Ilgarilar Rossiyada restoran, oshxona va traktirlarda yollanib ishlovchi qarollarni shunday ataganlar. Polovoylar ham ovqat pishirar, ham pol yuvar, umuman, u yerdagi hamma qora ishlarni bajarar edi.

di, uning jigarrang shlyapasi ichida tugmali qo'loqlari yotardi, bunday fason qo'loqopni ilgari faqat vitse-gubernatorning qo'lida ko'rgan edik. Ovqat ustida bizga nuqul odobli va oliyjanobligini ko'rsatmoqchi bo'lib, sanchqini chap qo'li bilan ushlar, dam o'tmay sochiq bilan lablarini artar, oldidagi ryumkaga pashsha tushib qolguday bo'lsa aftini burishtirar edi. Pashsha bor joyda idish-tovoqning toza bo'lmasligi aniq; oddiy mijozlar u yoqda tursin, hattoki hudud yoki daha noziri, yo yo'lovchi zamindorlar ham traktirga tushlik qilgani kiringanda pashsha o'tirib ketgan tovoq yoki ryumka berilsa hech bir shikoyat qilishmaydi, u bo'lsa polovoy idishlarni issiq suv bilan yuvib keltirmaguncha ovqatga qo'l tegizmadi. Oliftalik qilib o'zida yo'q oliyjanoblikni ko'rsatmoqchi bo'lsa kerak.

Uning oldiga endi karam sho'rva keltirilgan ediki, stol yoniga yana bir noma'lum shaxs kelib o'tirdi, bu kishi tepakal, soqol-mo'ylovi qirilgan, ko'zida tilla ko'zoynak, egnida shohi kostyum bo'lib, uning ham oltin soati bor edi. Ovqat ustida u nuqul fransuzcha gapirar, taomlarni va atrofdagi odamlarni qiziqib tomosha qilardi, bundan uning ajnabiy ekanligi bilinib turar edi. Uning o'zi kim, qayerlik, shahrimizga nima ish bilan kelgan – bu ham bizga noma'lum.

Bir qoshiq sho'rvani og'ziga olib, boyagisi, ya'ni gavhartosh taqqani, aftini burishtirdi-da, zaharxanda bilan:

– Bu haftafahmlarning qo‘liga tushgan yangi karamdan ham sasigan hid keladi. Sira yeb bo‘lmaydi. Menga qara, hoy azizim, bu shaharning hamma odamlari ham xuddi shunday iflos turishadimi? Butun shaharda bir pors mazali karam sho‘rva topilmasa-ya! Tavba!

Keyin o‘zining ajnabiy o‘rtog‘iga fransuzchalarab nimalarnidir gapirdi. Uning gapidan faqat «koshon» degan bir so‘z esimizda. Oldidagi karam sho‘rvadan sassiq qo‘ng‘izni olib tashlab, polovoyga qarab:

– Men senga suvarak solingan karam sho‘rva keltir deganim yo‘q, ahmoq! – dedi.

– Karam sho‘rvaga uni men solganim yo‘q, taqsir, o‘zi tushgandir. Xotiringiz jam bo‘lsin, suvarak chiqmaydi, – deb javob berdi polovoy.

Jo‘ja yeyilib bo‘lgandan keyin boyagi kishi bir varaq qog‘oz bilan qalam chaqirtirib, qandaydir doira va raqamlar chizishga kirishdi. Ajnabiy kishi u bilan anchagina kelishmay, boshini chayqab, bahslashib o‘tirdi. Doira va raqamlar chizilgan qog‘oz hali ham traktirning egasida turibdi; traktirning egasi u qog‘ozni maktablarning nazoratchisiga ko‘rsatgan edi, u doiralarga uzoq tikilib qarab turdi-da, bir uh tortib, «Hech narsa tushunib bo‘lmaydi», deb qaytib berdi. Boyagi kishi, ya‘ni galstugiga gavhartosh taqqani, ovqat pulini to‘lab, polovoyga yap-yangi besh so‘mlik uzatdi, u pulning haqiqiy yoki qalbaki pulligi noma‘lum, chunki uni tekshirib ko‘rish esimizga kelmabdi.

– Menga qara, traktir erta bilan soat nechada ochiladi? – deb so‘radi, boyagi kishi polovoydan.

– Kun chiqishi bilan.

– Juda soz. Erta bilan soat beshda biz choy ichgani kelamiz. Ovqat tayyorlab qo‘y, lekin pashshasi bo‘lmasin. Ertaga erta bilan qanday voqea ro‘y berishidan xabaring bormi? – deb so‘radi u, ko‘zini qisib.

– Yo‘g‘-a.

– Unday bo‘lsa, ertaga erta bilan hayron qolarkansanlar!

Bu gapi bilan odamlarni qo‘rqitib, o‘zining ajnabiysiga kulib bir nima dedi-da, ikkovi traktirdan chiqdi. Ular Marfa Yegorovna degan esli-hushli bir bevanikida qo‘nishgan edi, ammo u ayolning sira gunohi yo‘q; ular bilan til biriktirmagan ham. Endi u qamalarkanman deb, xum bo‘lib yig‘lab yuripti. Uning to‘g‘ri fikrli ayol ekanligiga, uning gunohsizligiga biz guvoh. O‘zingiz o‘ylab ko‘ring, uyiga ijarachilarni qo‘yganda, ularning kimligini va ularning fikrini qaydan bilardi, deysiz?

Ertasi kuni ertalab naq soat beshda boyagi kishilar traktirda hozir edilar. Bu safar ularning qo‘llarida portfel, kitoblar, g‘alati-g‘alati qutilar bor edi. Ularning gaplaridan, yurish-turishlaridan qandaydir hayajonlanish va shoshqaloqlik sezilardi. Unisi, ya‘ni ajnabiydan boshqasi, bunday dedi:

– Shimol-sharq tomondan bulut bosib kelmoqda. Ishimizni buzmasaydi.

Bir stakan choy ichib, traktir egasini o‘z oldiga chaqirtirdi-da, traktir oldidagi sahnga bir

stol bilan ikki kursi chiqarib qo'yishni buyurdi. Traktirning egasi nodon odam, ammo bironta noto'g'ri ish bo'lishidan gumondor bo'lsa-da, bu buyruqni bajardi. Boyagi kishilar, keltirgan narsalarini ko'tarib, traktirdan chiqib, stol yonidagi kursiga o'tirishdi. Butun xaloyiqning ko'z oldida, ochiq maydonda bemalol joylashib olishdi. Tentaklikni qarang! Ikkovi bir-biri bilan gaplashib, stol ustiga qog'ozlarini, chizmalarini, qop-qora oynalar va qandaydir trubkalarini yoyib qo'yishdi. Traktir egasi botinar-botinmas stol yoniga borib engashib qaragan edi, boyagi kishi, ya'ni gavhartosh taqqani, uni qo'li bilan itarib:

– Nari tur, o'zing bilmagan ishga burningni suqma, – dedi.

Keyin soatiga qaradi, ajnabiyga bir nimalar dedi-da, qop-qora oynakdan kunga qaradi. Ajnabiy ham qo'liga bir trubkani olib, u ham osmonga qaradi... Ana shundan keyin shu mahalgacha olamda bo'lmagan dahshatli baxtsizlik boshlanib ketdi. Birdan osmon va yerini qorong'ilik bosayotganini fahmlab qoldik, go'yo birdan momaqaldiroq bo'ladiganday edi. Ajnabiy qo'lidagi trubkani stolga endi qo'yib, qog'ozga shosha-pisha bir narsa yozib, qo'liga qora oyna olgan edi, bir kishi:

– Xaloyiq, kun kuya boshladi! – deb baqirib qoldi.

Darhaqiqat, yog'log'iga o'xshagan qop-qora bir narsa oftobning ustiga bosib kelib, uni berkita boshladi. Kunning yarmi ko'rinmay qolganini va boyagi noma'lum kishilarning g'alati harakatlarini davom ettirishlarini ko'rgan

kishilar, Vlasov degan nozirga murojaat qilishib:

– Nozir, nega bunday tartibsizliklarga yo‘l qo‘yasan? – deyishgan edi, u:

– Quyosh mening dahamga qaramaydi, – deb javob berdi.

Shahar ma’murlarining mana shunday beg‘amlıkları orqasida ko‘p o‘tmay quyosh butunlay yo‘qoldi. Birdan tun kirdi, kunduzning qayoqqa yo‘qolgani hech kimga ma’lum bo‘lmay qoldi. Osmonda yulduzlar ko‘rindi. Tunning bevaqt boshlanishidan shahrimizda quyidagi hodisalar yuz berdi. Hammamiz juda qo‘rqib, dovdirab qoldik. Nima qilishimizni bilmay, maydonning u boshidan-bu boshiga yugurishib, bir-birimizni turtib, «Nozir! Hoy nozir!» deb qichqiraverdik. Otlar, sigirlar va ho‘kizlar (shu kunlarda shaharda qoramol yarmarkasi ochilgan edi) dumlarini xoda qilib, ma’raganlaricha shaharda yugurib yurib, aholini qo‘rqitar edi. Itlar uvilladi. Musofirxonaning xonalaridagi barcha qandalalar endi tun kirdi, jon kirdi deb sevinib, uya-uyalaridan chiqib, uxlab yotganlarni zo‘r berib chaqdi. Shu paytda o‘z polizidan bodring ortib kelayotgan dehqon Fantasmagorskiyning yuragi chiqib ketganidan, aravadan o‘zini tashlab, ko‘prik tagiga berkinib oldi, oti esa aravani birovning qo‘rasiga sudrab kirgan edi, aravadagi hamma bodringlarni cho‘chqalar yeb qo‘ydi. Lstetsov degan bir amaldor shu kecha uyida emas, qo‘shni hovlidagi bir xotinnikida yotgan edi (haqiqat ozor topmasligi uchun bu tafsilotni berkitib ketaolmaymiz), ko‘chaga ko‘ylakchan

yugurib chiqib, xaloyiq orasiga kirib, dahshatli tovush bilan:

– Qochganing qochib qol! – deb qichqirdi.

Shovqin-surondan uygʻongan koʻp xonimlar hatto boshmoqlarini kiymay koʻchaga oyoqyalang qochib chiqishdi. Yana koʻp voqealar roʻy berdiki, ularni faqat yashirincha aytish mumkin. Faqat oʻt oʻchiruvchilar qoʻrqmasdan bemalol yotishdi, chunki ular qotib uxlar edilar, biz bunga guvohmiz. Bu voqealarning hammasi 7 avgust kuni erta bilan boʻlib oʻtdi.

Nomaʼlum kishilar esa qiladiganini qilib, qogʻoz-daftarlarini yigʻishtirib, yana kun chiqishi bilan izvoshga oʻtirib, nomaʼlum tomonga qarab joʻnab ketishdi. Ularning kimligini biz hali ham bilmaymiz. Ularning alomatlarini bildiramiz: ana unisi, yaʼni koʻkragiga gavhartosh taqqani – oʻrta boʻyli, toza yuzli, engagi oʻrtacha, peshonasi tirishgan, ajnabiysi – oʻrta boʻyli, gavdasi toʻladan kelgan, soqol-moʻylovi qirilgan, yuzi top-toza, engagi oʻrtacha; uzoqdan qaralsa, zamindor Karasevichga oʻxshaydi; koʻzlari ojiz boʻlsa kerak, koʻzoynak taqib yuradi.

Avstriyadan kelgan josuslar emasmikin?

UYQU ISTAGI

Tun. O'n uch yashar dastyor qiz Varka bola yotgan belanchakni tebratadi va eshitarlar-eshitilmas ming'iraydi:

– Alla aytay senga-yo,
Alla qo'zim, alla-yo...

Sanam oldiga shamchiroq yoqilgan, uyning u burchagidan-bu burchagiga tortilgan arg'am-chiga yo'rgak latta va katta qora shimlar osilgan. Chiroq shu'lasidan shiftga katta doira shaklidagi ko'kimtir dog' tushib turibdi. Shim va lattalar pechkaga, belanchakka, Varkaga uzun-uzun soya solgan... Chiroq lipillaganda shirdagi dog' bilan soyalarga jon kirib, shamoldan silkinayotganday qimirlaydi. Uy dim. Hamma yoqni karam sho'rva, charm va mum hidi tutib ketgan.

Bola yig'layapti. U allaqachonlar holdan ketib tovushi bo'g'ilib qolgan bo'lsa ham, big'illamoqda, hali beri ovunadiganga o'xshamaydi. Varkani uyqu bosib, ko'zlari yumilmoqda. Bo'yni tolib, boshi yerga og'ib boradi. Na qovog'ini qimirlata oladi, na lablarini. Nazarida yuzi qovjirab tarashaday qotgan, boshi to'g'nog'ichning boshiday kichkina bo'lib qolganga o'xshaydi.

– Alla qo'zim alla-yo,

Senga osh pishira-yo... –
deb ming‘iraydi u.

Pechkada chigirtka chirillaydi, narigi uyda xo‘jayini va uning shogirdi Afanasiy xurрак tortadi... Belanchak noliganday g‘ijiraydi. Varka ming‘iraydi. Bularning hammasi qo‘shilib alalovchi tun musiqasiga aylanadiki, bu musiqani o‘ringa yotib eshitganda huzur qiladi kishi. Bu musiqa Varkaning g‘ashiga tegadi, chunki uyqusini keltiradi, uxlash esa mumkin emas. Xudo ko‘rsatmasin, agar uxlab qolsa bormi, xo‘jayini urib o‘ldiradi.

Chiroq lipillaydi, shipdagi dog‘, soyalarga jon kirib, Varkaning yarim ochiq harakatsiz ko‘ziga suqilganday bo‘ladi... Uning mudrayotgan miyasida aloq-chaloq tushga aylanadi. Varka osmonda bir-birini quvlashib, boladay yig‘layotgan qora bulutlarni ko‘radi. Birdan yel esib, bulutlar g‘oyib bo‘ldi va suyuq loy bilan qoplangan keng tosh yo‘l paydo bo‘ldi, yo‘ldan aravalar o‘tmoqda, uning orqasidan tugun ko‘targan odamlar bormoqda, notayin ko‘lankalar yelib yurmoqda: yo‘lning ikki tomonida sovuq tuman qoplagan o‘rmon zo‘rg‘a ko‘zga chalinadi. Birdan haligi odamlar tugunlari va soyalar bilan o‘zlarini yerga tashlab suyuq loyga yotishadi. – «Nega bunday qildinglar?» – deb so‘raydi Varka. – «Uxlaymiz, uxlaymiz», – deyishadi ular. Mast va shirin uyquga ketishadi. Qarg‘alar, zag‘izg‘onlar telegraf simlariga qo‘nib, xuddi yig‘layotgan boladay qichqirishib, haligilarni uyg‘otishga urinishadi.

– Alla aytay senga-yo, alla qo‘zim alla-yo... – deb ming‘iraydi Varka va o‘zini qorong‘i, dim uyda ko‘radi.

Yerda uning otasi rahmatli Yefim Stepanov to'lg'anayotir, qiz uni ko'rmaydi-yu, lekin og'riqqa chidolmay, ag'nayotganini va ingrashini eshitadi. Unda, uning o'z ta'biri bilan aytganda «Churra kasali avj qilayapti». Og'riq shu qadar kuchliki, bir og'iz so'z aytishning ilojini qilolmay entikadi, ingraydi.

Onasi Pelageya yugurganicha xo'jayinning hovlisiga Yefim o'lay deyapti, deb aytgani ketgan. Uning ketganiga xiyla vaqt bo'lib qoldi, kelaqolsa ham bo'lar edi. Varka pech ustida uyg'oq yotib, otasining «oh-vohiga» quloq soladi. Mana, aravada kimningdir kelib to'xtagani eshiltildi, xo'jayin, uyiga shahardan mehmon bo'lib kelgan yosh shifokorni yuboribdi. Shifokor uyga kirdi, uni qorong'ida ko'rib bo'lmasa ham yo'talgani va eshikni yopgani eshiltildi.

– Chiroq yoqing, – dedi u.

– Uh-uh-uh, – deb javob qildi Yefim.

Pelageya irg'ib pechka yoniga kelib gugurt qutisini izlaydi. Bir daqiqa jim qolishdi. Shifokor cho'ntagini kavlab, o'z gugurtini yoqdi.

– Hozir, taqsir, hozir, – deb, Pelageya yugurganicha uydan chiqib ketdi-da, birozdan so'ng sham qoldig'ini yondirib kirdi.

Yefimning ikki yuzi yallig'lab, ko'zlari yaraqlab turibdi. Ayniqsa ko'z qarashi shunday o'tkirki, uyni va shifokorni teshib yubormoqchi bo'lgandek tikiladi.

– Xo'sh, nima bo'ldi? – dedi shifokor engashib. – Eh-e! Qachondan beri shunday bo'lib qoldi?

– Nima dedingiz? O‘lay deyaqman, janobi oliylari, kunim bitgan... tuzalmayman...

– Qo‘y, qo‘y bemaza gapingni... davolaymiz!

– Bilganingizni qiling, janobi oliylari, qulluq, faqat biz shuni bilamizki... ajal tikilib kelsa, chora yo‘q.

Shifokor chorak soatcha Yefimning u yoq-bu yog‘ini ko‘rdi; so‘ng o‘rnidan turib:

– Qo‘limdan hech narsa kelmaydi... Kasalxonaga borishing kerak, u yerda operatsiya qilishadi. Hozirning o‘zida bor... Albatta, bor! Vaqt biroz kech, kasalxonadagilarning hammasi uxlab qolishgandir. Lekin mayli, men to‘rt enlik xat yozib beraman. Uqdingmi?

– Taqsir, nimada boradi? Bizda arava yo‘q, – dedi Pelageya.

– Hechqisi yo‘q, men xo‘jayinlarga aytib ko‘raman, arava berishadi.

Shifokor ketdi. Chiroq o‘chib yana haligi «oh-voh...» eshitaladi. Yarim soatdan keyin ko‘cha eshigi oldiga arava yuborishibdi, Yefim o‘rnidan turib, kiyinib, kasalxonaga jo‘nadi...

Tong otdi, musaffo ertalabki payt. Pelageya uyida yo‘q: u Yefimning holini bilgani kasalxonaga ketgan. Qayerdadir yig‘layotgan bolaning ovozi keladi. Varkaning qulog‘iga kimningdir uning tovushi bilan bolani allalayotgan ovozi eshitaladi.

– Alla qo‘zim alla-yo, alla aytay senga-yo...

Pelageya qaytib keldi; cho‘qindi va pichirlab:

– Kechasi operatsiya qilishgan ekan, ertalab jon beripti... Joyi jannatda bo‘lsin... Kechroq

harakat qilibsizlar deyishdi... Ertaroq olib bor-ganda bo'lar ekan...

Varka o'rmonga borib o'sha yerda yig'lab o'tirdi, birdan birov uning bo'yniga shunday musht urdiki, qizning peshonasi borib qayinga tegdi: ko'zini ochib, oldida xo'jayini – etikdo'zni ko'rdi.

– Bu nimasi, la'nati? – dedi u, – bola yig'la-sin-u, sen uxlagin!

U yaxshilab qizning qulog'idan cho'zdi. Qiz boshini silkiganicha beshik tebratib, ming'irlab allasini aytadi. Shiftdagi dog' va yoyig'lik shim, yo'rgak lattalaridan tushib turgan soyalar tebranib, lipillab yana uning miyasini band qildi, u yana haligi suyuq loy bilan qoplangan yo'lni ko'rdi. Tugun ko'targan odamlar va soyalar yo-tib, qattiq uyquga ketgan. Ularni ko'rib Varka-ning ham juda uxlagusi keladi. O'ziga qolsa-ku, jon deb yotardi-ya, lekin onasi Pelageya yonida ketmoqda, u tezroq yur deb shoshirmoqda. Ik-kovi ham jadallab shaharga ketishayapti, ishga kirishmoqchi:

– Xudo yo'liga biroz xayr qilinglar! – deb ona-si yo'lovchilardan sadaqa so'raydi, – Xudo xay-ringizni bersin, yaxshilar!

– Ber, bolani bu yoqqa! – deb qichqiradi unga javoban tanish bir ovoz, – ber bolani bu yoqqa! – deydi yana haligi ovoz, qattiqroq va jahl bilan, – uxlayapsanmi, kasofat?

Varka cho'chib ketadi, u yoq-bu yog'iga qaraydi, na tosh yo'l bor, na Pelageya va na yo'lovchilar; bolasini emizgani kirgan beka-si uyning o'rtasida turibdi, bu barvasta xotin

bolani ovutib, emizib bo'lguncha Varka kutib turadi. Deraza g'ira-shira yorishib, shiftdagi dog' va soyalar xiralashib boradi. Birozdan keyin tong otadi.

– Ol! – dedi beka, ko'ylagining tugmasini solaturib, – yig'layapti, ko'z tekkanga o'xshaydi.

Varka bolani olib, belanchakka yotqizib yana tebratadi. Soyalar, shiftdagi dog' asta-asta yo'qoladi va qizning ko'zini tindirib, miyasini gangitadigan narsa qolmaydi. Lekin hali ham avvalgicha uyqu bosib kelmoqda, hamon uyqu-si keladi! Varka boshini belanchakning bir che-tiga qo'yib, uyqusini qochirish uchun butun gavdasi bilan tebranadi. Ko'zi yumilib, boshi og'irlashadi.

– Varka, pechkaga olov yoq! – dedi xo'jayini narigi uydan turib.

Demak, o'rnidan turib, ish boshlaydigan vaqt bo'lipti. Varka belanchakni qo'yib o'tin keltirish uchun saroyga qarab yuguradi. U xursand, chuyaki yugurib ish qilib yurganda bir joyda o'tirganday uyqu kelmaydi. U o'tin keltirib, olov yoqarkan, qotib qolgan yuzlari yumshab, ruhi yengillashganday bo'ladi.

– Varka, samovar qo'y! – deb qichqiradi bekasi. Varka tutantiriq qilib to uni yondirib samovarga tashlaguncha bekasi yana:

– Varka, xo'jayinning kalishini yuvib qo'y, – deb buyruq beradi.

U yerga o'tirib, kalishni yuvar ekan, shu katta va chuqur kalishga boshingni tiqib, birpasgina mizg'ib olsang qanday yaxshi bo'lardi, deb o'ylaydi. Birdan kalish shishib kengayib uyday

katta boʻlib qoldi. Varkaning qoʻlidan choʻtkasi yerga tushib ketdi. Varka darhol boshini silkib, koʻz oldidagi narsalar kattalashib, harakatlanmasin deb koʻzlarini kattaroq ochishga tirishdi.

– Varka, zinani yuvib qoʻy, mijozlar kelsa uyat qiladi.

Varka zinani yuvadi, uylarni yigʻishtiradi, soʻng ikkinchi pechkani yoqadi va boqqollik doʻkoniga qarab yuguradi. Ish koʻp, biron daqiqa boʻsh vaqt yoʻq.

Lekin hammasidan ham oshxonadagi katta stol yonida turib bir joydan qimirlamay kartoshka artishdan ogʻir ish yoʻq. Boshi stolga ogʻib boradi, kartoshka jimirlashib, pichoq qoʻldan tushadi, yenglarini shimargan, semiz, badjahl beka boʻlsa atrofingda shangʻillab yuradi. U shunday qattiq soʻzlaydiki, uning ovozi quloqingda jaranglab turadi. Yana kir yuvish, ish tikish, ovqat vaqtida xizmat qilib turish ham oʻlguday mashaqqat, shunday vaqtlar boʻladiki, hech narsaga qaramay polga yotib uxlaging keladi.

Kech kiradi, Varka derazadan qorongʻi tushayotganini koʻrib, qotib borayotgan chakklarini ikki qoʻli bilan qisadi va nimaga xursand boʻlayotganini oʻzi ham bilmay kulimsiraydi. Qorongʻi uning mudroq koʻzlariga xush yoqib, uyqudan darak berayotganday boʻladi. Kechqurun uyga mehmon keladi.

– Varka, samovar qoʻy! – deydi bekasi.

Samovar kichkina boʻlganidan mehmonlar choyga qonguncha uni besh marta qaynatish-

ga to'g'ri keladi. Choydan keyin Varka soatlab bir joydan qo'zg'almay, mehmonlarga qaraydi va xo'jayinning amrini kutadi.

– Varka, yugur, uch shisha pivo olib kel.

U joyidan sakrab turadi va uyqusini o'chirish uchun ildamroq yuguradi.

– Varka, bor, araq olib kel! Varka, parma qayerda? Varka, baliqni tozala!

Nihoyat mehmonlar ketishadi, chiroqlarni o'chirib, xo'jayinlar yotishadi.

– Varka, bolani tebrat! – degan so'nggi buyruq eshitaladi.

Pechkada chigirtka chirillaydi; shiftdagi dog', yoyig'lik shim va yo'rgak lattalardan tushib turgan soyalar lip-lip qilib yana Varkaning ochiq ko'ziga suqiladi, uni gangitadi.

– Alla aytay senga-yo, – deb ming'illaydi u, – alla qo'zim alla-yo...

Bola yig'lay-yig'lay qotib qoladi, Varka yana haligi katta loy tosh yo'lni, tugun ko'targan odamlarni, Pelageyani, otasi Yefimni ko'radi. U hammani taniydi, hammasini tushunadi-yu, lekin karaxt qilib, uning qo'l-oyog'ini bog'lab qo'ygan, yashashga monelik qilayotgan bu kuch nima ekanligiga chala uyqu ichida sira tushunolmaydi. U ana shu kuchdan qutulish uchun u yoq-bu yog'iga qaraydi. Lekin uni topolmaydi. U nihoyat charchagan holda o'zining butun kuchini, sezgisini to'plab shiftdagi lipilayotgan dog'ga tikiladi va yig'i ovoziga quloq solib yashashga monelik qilayotgan dushman-ni topadi.

U dushman – bola ekan.

Qiz kulib yubordi, nega shuncha kundan buyon shu arzimagan narsani tushunolmay yurgan ekan? Shiftdagi dog‘, soyalar va chigirtka ham hayron bo‘lib unga qo‘shilib, kulayotganday tuyildi.

Shu xayol Varkani butunlay chulg‘ab oldi, u o‘rnidan turib, iljayganicha ko‘zlarini yummasdan, uyning u boshidan-bu boshiga yuradi. Qo‘l-oyog‘iga kishan bo‘lib turgan boladan hozir qutulaman degan xayol uni qitiqlaydi, xursand qiladi. Bolani o‘ldiradi-yu, keyin huzur qilib uxlaydi.

U kulib, ko‘zlarini qisib, shiftdagi dog‘ga qarab, barmog‘i bilan tahdid qiladi, asta belanchak yoniga boradi va engashib bolani bo‘g‘adi; keyin darhol polga yotib uxlashning iloji topilganidan behad sevinadi va bir daqiqadan so‘ng o‘likday uxlab qoladi.

Abdulla Qahhor
tarjimasi

SARLAVHASIZ

V asrda ham hozirgidek har kuni ertalab quyosh chiqar va kechqurun uxlagani yotar edi. Ertalab quyoshning dastlabki nurlari shudring bilan o'pishganda yer jonlanar, havo quvonch, shodlik va umid tovushlariga to'lar, kechqurun esa shu yer tek qolar va shafqatsiz qorong'ilikka cho'mardi.

Kun kunga, tun tunga o'xshaydi. Har zamon ko'kda qora bulutlar paydo bo'lib, jahl bilan momaqaldiroq qaldirardi, yoki yulduz uchar-di, yo bo'lmasa, rangi o'chgan rohib zohidlar-ning oldiga yugurib kelib, monastirga yaqin bir yerda yo'lbars ko'rganini aytardi, vassalom, so'ngra yana kun kunga, tun tunga o'xshardi.

Rohiblar ishlar va ibodat qilar, ularning boshliqlari bo'lgan chol organ chalar, lotincha she'rlar hamda notalar yozardi. Bu ajoyib chol favqulodda qobiliyat egasi edi. U organni shunday ustalik bilan chalar ediki, hatto umrining oxirida musiqiy zavqi bir tarziroq bo'lib qolgan eng qari rohiblar ham, uning hujrasidan organ tovushi kelganda o'zlarini yig'idan to'xtatol-masdilar. U hatto eng oddiy narsalar to'g'risida, masalan, daraxt, yirtqich hayvonlar yoki

dengiz haqida soʻzlaganda ham kishi yo kular yo koʻziga yosh olar, xuddi uning qalbida organ torlariday torlar sado berayotganday tuyilardi. Uning achchigʻi kelsa yoki juda quvonib ketsa, yo boʻlmasa biron dahshatli, zoʻr narsa toʻgʻrisida gapirsa, ehtirosli ilhomga tolar, chaq nab turgan koʻzlari yoshlanar, yuzi qizarar, tovushi momaqaldiroqday guldirar edi. Rohiblar, uning soʻziga quloq berar ekanlar, uning ilhomi oʻz qalblarini band qilayotganini sezar edilar. Mana shunday soz va ajoyib damlarda uning hukmronligi cheksiz boʻlar, agar u zohidlariga daryoga oʻzlarini tashlashni buyursa hammasi shodlik bilan bu amrni ijro etgani shoshilardi.

Uning musiqasi, tovushi, Xudo, yer va osmonni madh etgan sheʼrlari rohiblarga doimiy xursandlik manbayi edi. Umrugaronlik bir xilda boʻlavergandan keyin baʼzan daraxt, gullar, bahor, kuz ularning meʼdasiga tegar, dengizning shovillashi toliqtirar, qushlarning sayrashini yoqmas, ammo cholning isteʼdodi ularga nondek har kuni kerak edi.

Oʻn yillar oʻtdi, hamon kun kunga, tun tunga oʻxshardi. Monastir atrofida yovvoyi qush va yirtqich hayvonlardan boʻlak jon egasi koʻrinmas edi. Odam turadigan eng yaqin yer monastirga yuz chaqirim kelar va yuz chaqirim yoʻl nuqul choʻldan borardi. Bu choʻldan oʻtishga hayotga tahqir koʻzi bilan qarovchi, hayotni tark etib, monastirga kirishni qabrga kirish, deb biluvchi kishilargina jurʼat qila olardi.

Shuning uchun bir kuni kechasi birov monastirning eshigini taqillatganda rohiblar juda

hayron qolishdi. Eshikni taqillatgan kishi shaharlik bir odam bo'lib, hayotni sevuvchi oddiy bir osiy ummat ekan. Bu odam rohiblar boshlig'i duosini olish va ibodat qilish o'rniga avval vino bilan ovqat talab qildi. Nima bo'lib cho'lga chiqib qolganligini so'ralganda u, uzundan-uzoq so'zlab, ovga chiqqani, ko'proq ichib qo'yib adashganini aytdi. Monastirga kirib, qiyomatning g'amini yegin, degan taklifga, kulib: «Men sizlarga o'rtoq emasman» deb javob berdi.

Yeb, ichib to'yganidan so'ng, xizmatini qilib turgan rohiblarga bir-bir qaradi-da, bosh chayqab ta'na bilan dedi:

– Bekor o'tirasizlar, rohiblar. Yeyish-ichishdan boshqani bilmaysizlar. Qiyomatning g'amini shu xilda yeydimi kishi? O'ylab ko'ringlar: sizlar bu yerda tinchgina yeb-ichib saodat xayolida o'tirgan choqlarda, yaqin kishilaring halok bo'lib, jonlari do'zaxga ketmoqda! Bir qaranglar-chi, shaharda nimalar bo'lmoqda! Biri ochdan o'lmoqda, boshqasi o'z oltinini qayerga qo'yishini bilmasdan buzuqlikka g'arq bo'lmoqda va asalga botgan pashshaday halok bo'lmoqda. Kishilarning qalbida na imon bor, na haqiqat. Bularni qutqarish kimning ishi, axir? Va'z-nasihatni kim qiladi? Ertadan kechgacha mast bo'lib yuradigan odam – men qilaymi? Nahot Xudo, ezg'u ruh, sevuvchi qalb va imonni sizlarga to'rt devor orasida o'tirish uchun bergan bo'lsa?

Shaharlikning mastlik bilan aytgan so'zlari qattiq va odob doirasidan tashqari edi, ammo

nima balo bo'ldiki, cholga ta'sir qildi. Chol hamma rohiblar bilan bir-bir ko'z urishtirib, rangi oqardi va dedi:

– Birodarlar, bu to'g'ri aytadi! Chindan ham bechoralar o'zlarining nodonliklari va tadbirsizliklari orqasida gunohkor va dinsiz halok bo'ladilar, biz esa joyimizdan qimirlamaymiz, go'yo buning bizga daxli yo'q. Shaharga borib, o'z payg'ambarlarini unutgan ummatlarning esiga Iso alayhisalomni solsam bo'lmaydimi?

Shaharlikning so'zlari cholni qiziqitirdi:ertasiga u asosini qo'liga oldi, zohidlar bilan xayrlashdi va shaharga qarab ketdi. Rohiblar uning musiqasidan, so'zlaridan va she'rlaridan mahrum bo'ldilar.

Bir, ikki oyni ular cholni sog'inib o'tkazdilar, chol kelmadi. Oqibat uchinchi oying oxirida hammaga ma'lum bo'lgan aso tovushi eshitildi. Rohiblar yugurishib uning istiqboliga chiqdilar va unga benihoyat ko'p savollar berdilar, ammo chol, ularni ko'rib sevinish o'rniga kuyinib yig'ladi va bir og'iz ham so'z aytmadi. Rohiblar uning juda qariganini va ozganini payqadilar; uning yuzidan charchaganlik va chuqur qayg'u aks etar edi, yig'laganida esa tahqirlangan kishiga o'xshar edi.

Rohiblar ham yig'ladilar va undan nimagayig'layotganini, nima uchun xafa ekanini so'radilar. Biroq, u bir og'iz ham so'z aytmadi va hujrasiga kirib, eshikni beklab oldi. U yetti kun uyidan chiqmadi. Tuz totmadi. Organ chalmedi, nuqul yig'ladi. Rohiblar eshigini taqillatsa-

lar, chiqib biz bilan dardlash deb iltimos qilsalar ham, churq etmadi.

Oxir tashqariga chiqdi va rohiblarni to'plab, yoshli ko'z, chuqur qayg'u va g'azab bilan so'ngi uch oy ichida boshidan kechirganlarini aytib berdi.

U monastardan shahargacha bosgan yo'lini tasvirlab berganda ko'zlarida tabassum, tovushida osoyishtalik aks etar edi. Aytishicha, yo'lida unga qushlar sayrab bergan, uning uchun ariqlar shildirab oqqan, qalbini shirin, yosh umidlar hayajonga keltirgan: u, yo'lda borar ekan, o'zini jangga ketayotgan va g'alaba qozonishiga amin bo'lgan askarday sezgan, she'rlar va na'tlar aytib shaharga yetganini bilmay qolgan.

Biroq, shahar va u yerdagi odamlar to'g'risida gapira boshlaganida tutaqib ketdi, ko'zlari chaqnadi. U shaharga kirib ko'rganlarini umrida ko'rgan emas, hatto shunday bo'lishini tasavvur qilishga ham jur'at etgan emas.

Shayton naqadar qudratli, yovuzlik qanchalik go'zal ekanini, kishilarning qay darajada yuraksiz va g'arib ekanliklarini u umrida birinchi dafa keksaygan chog'ida ko'rdi va angladi. Baxtsiz tasodif bo'lib, birinchi qadam bosgani uy buzuqlik makoni bo'lib chiqdi. Ellik chamas puldor kishilar ovqat yer va vinoni me'yorsiz ichar edi. Vino ichib mast bo'lgan odamlar kuylaydilar va xudojo'y kishi aytgani botin olmaydigan yaramas so'zlarni hech ibosiz aytdilar. Cheksiz erkin, tetik, baxtiyor bu odamlar

na Xudodan qo'rqadilar, na shaytondan va na o'limdan, nimani xohlasalar shuni aytadilar, shuni qiladilar, ko'ngillari qayerni tilasa, o'sha yerga boradilar. Vino esa haqiqday sof, haddan tashqari shirin va xushbo'y bo'lsa kerak, chunki ichgan kishi rohatlanib kuladi va yana ichgisi keladi. Kishi kulganda vino ham kulganday bo'ladi, ichilganda quvonch sochib, uchqun oladi, go'yo o'z shirinligida qanday shaytoniy latofat berkitib turganini o'zi biladi.

Chol g'azabdan borgan sayin tutaqib, yig'lab, ko'rganlarini hikoya qilib beraverdi.

– Bazm qurib o'tirganlar orasida, – dedi, – stolning ustida yarmi yalang'och bir buzuq xotin turar edi. Tabiatda bundan ko'ra go'zal va jozibali narsani topish qiyin. Yosh, uzun sochli, do'ndiq, qorako'z, do'rdoq labli, hayosiz va sharmanda, bu palid qanday oppoq tishlarini ko'rsatib iljayib, xuddi «ko'rdinglarmi, men qanday sharmanda va chiroyli», demoqchiday edi. Shohi kimxoblar burma-burma bo'lib, uning yelkasini qoplagan, ammo go'zallik kiyim ostiga berkinishni istamas, bahori sabza ko'pib turgan yerni yorib chiqqanday, tashqariga chiqqani intilar edi. Sharmanda xotin vino ichar, ashula aytar va kim xohlasa o'shanga o'zini taqdim etar edi.

Undan so'ng chol titrab-qaqshab ot o'yini bo'ladigan maydon, ho'kiz urishtirish, teatrlar, loydan yalang'och xotinning suratini yaysaydigan rassomlar korxonasi to'g'risida so'zlab ketdi. U, ilhom bilan, chiroyli va tiniq tovush bi-

lan, xuddi koʻzga koʻrinmaydigan bir torni chertayotganday soʻzlar, rohiblar esa uning atrofini qurshab, diqqat va ishtiyoq bilan soʻziga quloq solar va xursandlikdan entikar edilar... Shaytonning barcha jozibasi, yovuzlikning goʻzalligi va jirkanch xotin badanining maftun qiluvchi latofatini tasvir qilib boʻlganidan soʻng chol shaytonni laʼnatladi. Burilib hujrasiga kirib ketdi...

Ertasiga ertalab hujrasidan chiqib qarasa monastirda bitta ham rohib qolmabdi. Hammasi shaharga ketib qolibdi.

Shahnoza Rahmonova
tarjimasi

KEKSALIK

Davlat maslahatchisi me'mor Uzelkov kindik qoni to'kilgan qadrdon shahriga qaytdi. Uni ibodatxonani qayta ta'mirlash uchun chaqirishgandi. Bu shaharda u tug'ildi, o'qidi, ulg'aydi va uylandi, ammo poyezddan tushganida ona shahrini tanimadi. Barchasi o'zgaribdi, o'n sakkiz yil oldin, ya'ni u Peterburgga ko'chib ketishidan ilgari hozir oyoq bosib turgan joyida baliq ovlashardi. Bugun esa vokzal bunyod bo'libdi. Ro'parasida turgan to'rt qavatli bino o'rnida bir vaqtlar sariq devor bor edi. Ammo hech narsa odamlar kabi o'zgarmagan. Mehmonxona xizmatchisidan u tanishlarining qariyb yarmi vafot etganini, kambag'allashib unutilib ketganini bilib oldi.

– Uzelkovni eslaysanmi? – so'radi qariya. – Me'mor Uzelkov. U Svirebeyeveskiy ko'chasida turardi. Xotini bilan ajrashgan me'mor-chi, eslaysanmi?

– Yo'q eslolmayman.

– Qanday unutish mumkin! Shov-shuvli voqea bo'lgandi, xotini bilan ajrashishiga Shapkin sababchi edi. Qallob... mashhur qimorboz. Uni klubda g'irromlik qigani uchun qo'lga olishgan.

– Ivan Nikolayevichmi?

– Ha, ha, xuddi o‘zi. U tirikmi?

– Xudoga shukr, hayot. Ularning hozir notarial idoralari bor. G‘ishtli uylardagi qo‘sh xonadon ularga tegishli.

Uzelkov xonada tinmay yurib chiqdi. O‘ylab-o‘ylab oxiri Shapkin bilan uchrashishga qaror qildi.

Uzelkov astagina boshidan shlyapasini yechdi. Shapkin ham bosh kiyimini qo‘liga oldi. Atrofda o‘lik sukunat hukmron edi. Hatto havo ham yo‘qday tuyilardi. Ular jimgina o‘z o‘tmishlari haqida o‘ylashardi.

– Yotibdi, – dedi sukunatni buzib Shapkin.

– G‘ami ham yo‘q... Tan oling Boris Petrovich.

– Nimani? – deya to‘ng‘illadi Uzelkov.

– O‘tmishimiz qora bo‘lganini, ammo u bundan yaxshiroq edi, – deb o‘zining oppoq sochlari-ga ishora qildi.

– Ha, biz o‘lim haqida o‘ylamasdik ham, hatto.. O‘lim bilan uchrashish ba‘zan menga juda ham yaqindek tuyiladi... Aslida ham shunday.

Uzelkov g‘amga cho‘mdi. U bir vaqtlar tel-balarcha sevishni xohlagani kabi birdan o‘kirib yig‘lashni istadi. Ko‘zlaridan oqayotgan yoshlarini toza ekanligini his qildi. Uning ko‘zlari ravshanlashdi. Biroq Uzelkov Shapkinning yonida ko‘nglini bo‘shatishni istihola qildi. U ibodatxona tomonga qayrildi va chaqqon qadamlar bilan o‘sha tomonga yurdi. Ikki soatlardan so‘ng Shapkin rohib bilan suhbatlashib turgan vaqtda Uzelkov bildirmay, yig‘lagani boyagi joyga qaytdi. U qabr toshiga chor atrof-ga o‘g‘rincha nazar tashlab, asta yaqinlashdi.

Kichkinagina qabr toshi unga o'ylanib, g'amgin qiyofada nazar tashlab qo'yardi. U shunday gunohsizlarcha tikilib turardiki, xuddi uning ostida xiyonatkor ayol emas, balki beg'ubor qizaloq yotgandek edi.

– Yig'lash kerak, yig'lash, – deya o'ylardi Uzelkov.

Ammo vaqt o'tib ketgan edi. Qariya qanchalik urinmasin bo'g'ziga alam tiqilmadi. Ko'z yoshlari ham kelmadi. O'n daqiqaga yaqin Uzelkov shunday qaqqayib turaverdi. Biroq hech qanday natija chiqmagach:

– Eh! – deya qo'lini silkidi-da, Shapkinni izlab ketdi.

I.Razzoqov
tarjimasi

G'ILOF BANDASI

Kech qolgan ovchilar tunash uchun qishloqning bir chetidagi oqsoqol Prokofiyning saroyiga tushdilar. Ular ikki kishi bo'lib, bittasi veterinariya vrachi Ivan Ivanovich, ikkinchisi esa gimnaziya muallimi Burkin edi. Ivan Ivanovichning qo'shaloq va qiziqqina bir familiyasi bo'lib, o'ziga yarashmagan bu familiya Chimsha-Gimalayskiy edi. Shuning uchun ham uni butun gubernada oti va otasining nomi bilan atashardi. U shaharga yaqin bir joyda ot zavodida yashar va toza havoda nafas olmoq uchun ovga chiqqan edi. Gimnaziya muallimi Burkin bo'lsa, har yoz graf P.larnikida mehmon bo'lar va ko'pdan beri bu yerning o'z kishisi bo'lib ketgan edi.

Ular kechasi uxlamay chiqdilar. Novcha, oriq va uzun mo'ylovli chol – Ivan Ivanovich tashqarida, eshik oldida, oy yorug'ida o'tirib trubka chekar, Burkin bo'lsa, ichkarida pichan ustida yotar va qorong'ida ko'rinmas edi.

Turli voqealarni gapirdilar. So'z orasida oqsoqolning xotini Mavranning baquvvat va eslikkina xotin ekani, butun umrida o'z qishlog'idan tashqariga chiqmagani, hech qachon shahar

ham, temir yo'lni ham ko'rmagani, so'nggi o'n yil ichida pechka oldidan siljimasdan kechalari-gina ko'chaga chiqishini ham so'zladilar.

– Buning hayron qoladigan nimasi bor?! – dedi Burkin. – Bu dunyoda tabiatlari bir xil bo'lgan va qisqichbaqa yoki shilliq qurt kabi berkinib, o'z po'stlari ichiga kirib yotishni sevgan kishilar oz emas. Balki bu bir atavizm¹ hodisasidir, ya'ni odam bolalarining katta bobolari hali ijtimoiy hayvon bo'lmagan va yakka o'zi o'z inida yashagan zamonlarga qaytishdir; balki odam bolasining xarakteridagi turli-tumanlikning bir ko'rinishi shudir – kim biladi deysiz? Men tabiatshunos emasman va bu xil masalalarga aralashish mening ishim emas, men faqat shuni aytmoqchimanki, Mavra singari kishilarning uchrashi siyrak hodisa emas. Uzoqdan izlamaylik, mana, ikki oycha ilgari shaharimizda, grek tili muallimi Belikov degan bir o'rtog'im o'ldi. Siz uning to'g'risida eshitgan chiqarsiz, albatta. U, odam shu bilan tanilgan ediki, doim, hatto obi havo juda yaxshi paytda ham, kalish kiyib, soyabon tutib va, albatta, is-siq paxtali palto kiyib yurardi. Uning soyaboni ham g'ilofda, soati ham kulrang charm g'ilofda, qalam ochish uchun yonidan qalamtaroshini olganda, qalamtaroshning ham qinda ekani-ni ko'rardingiz; yuzi ham g'ilofga tushganday ko'rinardi; chunki u, hamma vaqt yoqasini baland ko'tarib yuzini yoqasi bilan berkitardi. U qora ko'zoynak taqar va fufayka kiyar, qu-log'iga paxta tiqib yurar va izvoshga tushgani-

¹ Atavizm – uzoq nasliga qaytib o'xshash xususiyati.

da soyabonni ko'tarib qo'yishni buyurardi. Xullas, bu kishida o'zini bir g'ilof ichiga olish, o'zining yolg'izligini ta'minlaydigan va tashqi ta'sirlardan qo'riydigan bir g'ilof yaratish yo'li-da doimiy va bo'shashmas bir harakat borligi sezilib turardi. Voqelik uning g'ashini keltirar, qo'rqitar va doim tashvishga solardi; u o'zining shu yuraksizligini, hozirgi holga bo'lgan nafra-tini oqlash uchun bo'lsa kerak, hamisha o'tgan zamonni va hech bir sodir bo'lmagan narsalar-ni maqtardi. Uning o'qitadigan qadimgi tillari ham, to'g'risini aytganda, unga hozirgi hayot-dan berkinish uchun kalish va soyabon vazi-fasini o'tardi. U totli bir ifoda bilan:

– O, grek tili naqadar ohangdor va chiroy-li! – der va go'yo o'z so'zlarining rostligini is-bot etmoq uchun, ko'zlarini tuzib, barmoqlarini ko'tarib turib: – Antropos!¹ – deb qo'yardi.

Belikov fikrlarini ham g'ilof ichiga yashirish-ga tirishardi. U, biron narsani man qilib yozil-gan farmoyishlar va gazeta maqolalarinigina ochiq anglardi. Farmoyishda maktab bolalari-ga kechasi soat to'qqizdan so'ng ko'chaga chi-qish man etilgan bo'lsa, yoki birorta maqola-da jismoniy sevgi taqiqlangan bo'lsa, bu narsa unga oppa-ochiq va ravshan anglashilib turar-di; man qilinganmi – bo'ldi. Ijzatda esa uning uchun doim shubhali, chala aytilgan va chuch-mal bir narsa yashirinib yotardi. Shaharda te-atr to'garagi yoki qiroatxona, yo bo'lmasa bufet ochishga ruxsat berilsa, u boshini tebratib tu-rib astagina:

¹ Antropos – odam (grek.).

– Bu, albatta, shundayku-ya, bu – yaxshi ish, lekin orqasidan bir falokat chiqmasin tag'in! – derdi.

Qay xilda bo'lmasin qoidalarining buzilishi, ularga rioya qilinmasligi va ulardan bo'yin tovlashlar, garchi unga aloqasi bo'lmasa ham, uni tashvishga solardi. Agar o'rtoqlaridan birortasi ibodatga kechikib qolsa yoki gimnaziya talabalarining biron sho'xliklari yo bo'lmasa bemahalda biron zobit bilan biron murabbiyaning birga yurganini eshitib qolsa hadeb xavotirlanar, bir falokat chiqmasin tag'in, deyaverardi. Pedagogika kengashi yig'ilishlarida esa o'zining ortiqcha ehtiyotkorligi, badgumonligi va g'illofli mulohazalari bilan tinkamizni quritardi. Mana, o'g'il va qizlar gimnaziyalarida yoshlar o'zlari ni yaxshi tuta olmaydilar, sinflarni boshlariga ko'tarib shovqin-suron qiladilar, oh, ishqilib boshliqlar qulog'iga yetmasa yaxshi edi; ishqilib bir falokat chiqmasin-da; agar ikkinchi sinfdan Petrov, to'rtinchi sinfdan Yegorov haydalsa juda yaxshi bo'lar edi, degan gaplarni aytaverardi. Nima bo'lar edi dersiz? U o'zining oh-vohlari, qayg'u-hasratlari, kichkinagina rangsiz yuzidagi qora ko'zoynagi bilan hamma-mizdan ustun kelardi. Biz esa unga yon berib, Petrov va Yegorovlarning axloq darsi bo'yicha baholarni pasaytirib, o'zlarini qamoqda tutar edik; axir borib Petrovni ham Yegorovni ham haydadik. Uning qiziq bir odati bor edi, ya'ni bizning uylarimizga ko'p qatnar edi. O'qituvchilarnikidan birinikiga kelardi-da, jimgina o'tirardi, go'yo yashirincha allanarsani poylardi. Shu holda, indamasdan bir-ikki soat o'tirib

chiqib ketardi. Bu narsani uning o'zi «do'stlar bilan yaxshi munosabatda bo'lmoq» deb atardi. Bizning bilishimizcha, biznikiga kelib ketish, uning uchun ancha og'ir edi, lekin bu narsani o'zining o'rtoqlik vazifasi, deb hisoblar edi. Biz, o'qituvchilar undan qo'rqar edik; hatto direktorning o'zi ham qo'rqardi. Bizning o'qituvchilarimiz – fikr egasi, or-nomusli, Turgenev va Shchedrin kabi yozuchilarning asarlarini o'qib tarbiyalangan kishilar bo'lsa-da, unga tob berolmadilar. Boshidan soyaboni va oyog'idan kalishi tushmaydigan shu odam gimnaziya-mizni o'n besh yil mobaynida o'z qo'lida mahkam tutib keldi. Yolg'iz gimnaziyanigina emas, butun bir shaharni! Bizning xonimlarimiz, uning sezib qolishidan qo'rqib shanba oqshomlari oilaviy tomoshalar qilmas, hatto ruhoniylar ham uning oldida bahazur ovqatlanishdan va qarta o'ynashdan tortinardilar. Belikov singari odamlar ta'siri ostida so'nggi o'n-o'n besh yil ichida bizning shahrimizda har narsadan cho'chiydigan bo'lib qolishdi. Dadilroq gapirishdan, xat berib, xat olishdan, oshnachilik qilishdan, kitob o'qishdan, kambag'allarga yordam berishdan, odamlarga savod o'rgatishdan qo'rqib qolishdi...

Ivan Ivanovich allanima demoqchi bo'lib, yo'taldi, tamakisini chekib turib, oyga qaradi-da, keyin dona-dona qilib gapirdi:

– Fikr egalari bo'lgan or-nomusli, Shchedrinni, Turgenev va Bokllarni o'qigan kishilar ham shunga bo'yin egib, chidabdilar-ku... shunaqa bo'ladi-da...

Burkin davom etdi:

– Belikov men turgan binoda bir qavatda yashar, eshigi eshigim to‘g‘risida edi. Biz tez-tez ko‘rishib turardik, men uning turmushini bilardim. Uyda ham o‘sha ahvol edi: o‘sha cho-pon, o‘sha shapka, o‘sha darparda, o‘sha ilgaklar, o‘sha turli-tuman taqiqlar, cheklashlar va oh, bir falokat chiqib qolmasin tag‘in, degan vahimalar. Yovg‘on ovqat zararli, yog‘li ovqat esa bo‘lmaydi, chunki Belikov ovqat to‘g‘risida din amriga bo‘yin egmaydi, deydilar. Shuning uchun u, sariq yog‘da qovurilgan baliq yer ediki, bu din amriga ham to‘g‘ri, qashshoq ovqati ham emas. Odamlar badgumon bo‘lmasinlar deb xotin kishidan xizmatchi saqlamas edi. Balki bir zamonlar bir zobitning xizmatida bo‘lib, naridan-beri qozon qaynatishni o‘rgan-gan Afanasiy nomli oltmish yashar, piyonista va telbaroq bir cholni oshpaz qilib olgan edi. Bu Afanasiy har vaqt, ikki qo‘lini qo‘ltig‘iga tiqib, deraza oldida turar va doim qattiq oh tortib:

– Shu zamonda ularning urug‘i tozayam ko‘paygan-da, – derdi.

Belikovning yotoqxonasi, kichkinagina quti-ga o‘xshagan bo‘lib, karavotiga parda tutilgan edi. U, boshini burkab uxlardi; holbuki havo juda issiq, dim, yopiq eshikni shamol taqillatar, pechkadan gurillagan ovoz chiqar, oshxona tomondan vahimali sadolar kelib turardi.

Uni ko‘rpaga burkanib yotgan joyda ham va-hima bosardi. U bir falokat chiqmasa yaxshi edi – Afanasiy meni so‘yib qo‘ymasin, o‘g‘rilar urib ketmasin deb vahima qilar va tun bo‘yi qo‘rqinchli tushlar ko‘rib chiqardi. Ertalab gim-

naziyaga birga kelayotganimizda rangi o'chgan, qovog'i soliq bo'lardi; shu qadar obod va odam ko'p gimnaziya unga qo'rqinchli tuyilgani, butun borligini seskantirgani, butun vujudi bilan yolg'izlikni sevgan bu kishiga men bilan, bir toifa kishi bilan, birga borish ham malol kelgani yaqqol sezilib turardi. U o'zining shu badqovoqligiga ma'no berishga urinib:

– Bizning sinflarda shovqin-suron katta, bu sira yarashmaydigan hol, – derdi.

– Mana shu grek tili muallimi, shu g'ilof bandasi, men sizga aytsam, bir kun sal bo'lmasa uylanay devdi.

Ivan Ivanovich tezgina saroy tomonga qarab oldi-da:

– Hazildir! – dedi.

– Yo'q, ishoning, bu g'alati gap-u, lekin uylanishiga sal qolgani aniq. Bizga xoxollardan Mixail Savich Kovalenko degan bir odamni tarix va geografiya muallimi qilib tayinlagan edilar. U Varenka degan singlisi bilan birga kelgan edi. U o'zi yosh, novcha, qorachadan kelgan bir kishi bo'lib, qo'llari yo'g'on, gapirganda ham yo'g'on ovoz bilan gapirishi yuzidan ham bilinib turar, haqiqatan ham uning ovozi xumdan chiqqanday «gum-gum» qilib chiqardi... Singlisi esa, ko'p ham yosh emas, o'ttizlarga borib qolgan, u ham novcha, qaddi-qomati kelishgan, qora qoshli, qizil yuzli, qisqasi shakardakkina bo'lib, sho'x, o'ynoqi, hamma vaqt ashula aytib, qah-qah urib kulib yurar edi. Sal narsaga ham ovozi boricha xaxolab kular edi. Kovalenkolar bilan bizlar birinchi marta direktornikida, tug'ilgan kuni sharafiga berilgan ziyofatda tuzukroq

tanishganimiz xotirimda. Hatto ziyofatlarga ham vazifasi yuzasidan boruvchi, qovog'i soliq, g'oyat ko'ngilsiz o'qituvchilar orasida, birdaniga to'liqlar mavjida yangi Afrodita¹ paydo bo'ldi. Ikki qo'lini beliga qo'yib, xaxolab kulib, ashula aytdi, o'ynadi... U «Shamol esadi» degan malorus ashulasini juda berilib aytdi, so'ngra romanslar kuyladi, undan keyin yana qo'shiqlar aytib berdi, qisqasi bizning hammamizni, hatto Belikovni ham o'ziga maftun qildi.

Belikov uning oldiga borib o'tirdi-da, shirin bir kulish bilan:

– Malorus tili mayinligi va yoqimli eshitilishi bilan qadimgi grek tilini eslatadi, – dedi.

Bu so'z qizga yoqib tushdi, shundan so'ng u ko'nglidan chiqarib va ishonadigan qilib Belikovga Gadyach hududida o'z qo'rg'oni borligini, u qo'rg'onda onasi yashashini va u yerda meva-cheva, qovun-tarvuzlar va oshqovoqlar behisob ko'pligini so'zlab berdi. Xoxollar oshqovoqni qovoq, qovoqni esa shinka deb aytishlarini, pomidor va baqlajon solib «nihoyatda shirin, nihoyat darajada mazali» sho'rvalar pishirishlarini ham gapirdi.

Biz indamasdan quloq solib o'tiraverdik. So'ngra birdaniga hammamizning miyamizga bir fikr keldi.

Direktorning xotini mening qulog'imga sekinalgina:

– Ikkovining boshini qo'shib qo'ysak yaxshi bo'lar edi, – dedi.

Shu vaqtda hammamiz negadir Belikovning xotinsiz ekanini esladik va hozirgacha buni

¹ Afrodita – grek afsonalaridagi muhabbat tangrisi.

payqamasdan, uning hayotidagi shu muhim holatni butunlay nazarimizdan chetda qoldirib kelganimiz o'zimizga ham g'alati tuyildi. Umu-man bu odam xotin kishiga qanday qaraydi, bu odam shu muhim va zarur masalani o'zi uchun qanday hal qiladi? Ilgari biz bu masalaga hech bir qiziqmas, har qanday obi havoda oyog'idan kalishini yechmaydigan, parda tutib uxlaydigan bu odamning seva olishi mumkinligini biz xayolimizga ham keltirmagan edik.

Direktorning xotini haligi fikrni izoh qildi:

– Bu odam allaqachonlar qirqdan oshgan, xotin bo'lsa o'ttizda, mening fikrimcha xotin yo'q demas.

Bizning viloyatda odamlar zerikkanlaridan nimalar qilmaydilar, qanday keraksiz va bo'lmag'ur ishlar bilan shug'ullanmaydilar! Buning sababi shuki, kerakli ish butunlay qilinmaydi. Bo'lmasa xotin olib umr kechirishini tasavvur qilish mumkin bo'lmagan ana shu Belikovni uylantirishimizning nima keragi bor edi? Direktor xotini, inspektor xotin va boshqa butun gimnaziya xonimlari, xuddi, birdan hayot ma'nisini bilgandek jonlanib, hatto chehralari ham ochilib ketdi. Direktor xotini teatrda bir lojani sotib oldi, bir vaqt qaracak uning lojasida qo'lida g'alati bir yelpig'ich, yuzi guldek ochilib, kulib-yayrab Varenka, uning yonida esa, uydan ombir bilan sug'urib keltirilganday, kichkinagina, bujmaygan Belikov o'tirardi. Bir kun men ziyofat bermoqchi bo'ldim, xonimlarning hammasi Belikov bilan Varenkani chaqirishimni talab qildilar. Xullas, ish yurishib ket-

di. Ma'lum bo'ldiki, Varenka ham erga tegishga rozi ekan. Uning akasinikida turishi uncha ham quvonchli emas, kuni bilan urishib koyishar ekanlar. Mana bir ko'rinish: ko'chadan uzun bo'yli va yo'g'on gavdali, bahaybat Kovalenko o'tib boradi, ustida gulli ko'ylak, shapkasining ostidan chiqib turgan sochlari peshonasiga tushib turadi; bir qo'lida dasta kitob, yana bir qo'lida yo'g'on serbutoq tayoq. Ketida singlisi boradi, uning qo'lida ham bir dasta kitob.

Singlisi ovozi baland qo'yib, akasi bilan gap talashadi:

– Sen, Mixaylik, buni o'qigan emassan. Men senga aytaman, ont ichib aytamanki, bu kitobni qo'lingga ham olgan emassan.

Kovalenko tayog'ini yerga urib, chuldirab:

– Men deymanki, o'qiganman! – dedi.

Yo, Xudoyim-e! Yo, Xudoyim-e! Nega jahling chiqadi, Minchik! Biz sen bilan muhim masala ustida gaplashayotirmiz-ku.

– Men senga deymanki, o'qiganman! – dedi Kovalenko yana ham battar chuldirab.

Uyda esa begona odam kelguday bo'lsa, darrov urish boshlanadi. Bu xil turmush jonga tegib, ko'ngli ro'zg'or tusab qilgan shekilli, buning ustiga yosh masalasini ham e'tiborga olish kerak, endi er tanlaydigan vaqt o'tgan, hozir kimga bo'lsa ham, hatto grek tili muallimiga ham tegmay iloj yo'q. Zotan, ko'p qizlarimiz uchun shu tobda kimga tegishning ahamiyati yo'q, er bo'lsa bas. Har qalay Varenka bizning Belikovga ochiq mayl ko'rsata boshladi.

Belikov-chi? U Kovalenkonikiga ham biznikiga qatnagani singari kelib turardi. Unikida

ham indamasdan o'tirardi. U indamay o'tirar, Varenka bo'lsa, unga «Shamol esadi»ni aytib berar, yo bo'lmasa, o'zining qora ko'zlari bilan Belikovga o'ychan qarar, yoki birdaniga:

– Ha-ha-ha, – deb kulardi.

Muhabbat ishlarida, ayniqsa uylanishda, ishontirishning o'rni katta. Hamma o'rtoqlar va barcha xonimlar – hammamiz bir bo'lib, Belikovga uning uylanmog'i lozimligini, uning hayotida uylanmoqdan boshqa biron muhim narsa qolmaganini aytib, ishontirishga kirishdik, hammamiz birdan uni tabrikladik, eng jiddiy qiyofa bilan unga har turli bema'ni gaplarni aytdik, chunonchi uylanish juda muhim degan gaplarni qildik; buning ustiga Varenka ham chakki emas, kishining havasi keladigan suluv qiz edi; ulug' martabali zaxiradagi harbiyning qizi bo'lib, o'z hovli-joyi bor edi, hammadan muhimi Belikovga mehribonlik bilan va chin ko'ngildan qaragan birdan-bir xotin edi. Mana shu sabablar tufayli uning boshi aylandi va u, endi darhaqiqat uylanmasam bo'lmas ekan, degan xulosaga keldi.

– Mana endi uning kalish bilan soyabonini tashlatish mumkin bo'ladi, – deb qo'ydi Ivan Ivanovich.

– Ko'ringki, shunday qilish mumkin bo'lmadi. U Varenkaning suratini o'z stoli ustiga qo'yib, tez-tez menikiga kelib Varenkadan, oila hayotidan hamda uylanishning muhimligidan gapirar edi; tez-tez Kovalenkonikiga ham qatnab turardi, lekin bu bilan uning turish-turmushi hech bir o'zgarmadi. Aksincha uylanishga jazm

qilish unga yomon ta'sir qilib, ozib-to'zib ketdi va o'z g'ilofiga yana battarroq kirib olgandek bo'ldi.

Bir kuni u g'ayritabiiy bir kulish bilan:

– Varvara Savvishna menga yoqadi, har bir kishiga uylanmoq kerakligini bilaman, lekin bu ishlar birdaniga bo'lib qoldi. O'ylab ko'rish kerak-da, – deb qoldi.

– Nimasini o'ylaysiz? – dedim unga. – Uylaning, vassalom.

– Yo'q, uylanish hazil emas, bo'yingga tushadigan vazifalarni, javobgarliklarni ilgari taroziga solib xo'p o'lchab ko'rmoq kerakki, orqasidan bir balosi chiqmasin. Bu narsa meni shu qadar tashvishga soladiki, kechalari uxlamay chiqaman. Gapning rostini aytsam, men qo'rqaman ham: akasi bilan ikkovining fikri-xayollari boshqacharoq, ularning fikr yur-gizishlari, bilsangiz biroz g'alati va xarakterlari ham juda o'tkir. Uylanib qo'yib, biror hodisaga ilashib qolasan kishi.

Shunday qilib u, uylanish harakatida bo'lma-di, direktor xotinini va hamma xonimlarimizni xijolat qilib, to'yni keyinga surardi; hadeb bo'yniga tushadigan vazifa va javobgarliklarni taroziga solardi, ikkinchi tomondan esa har kun deyarli Varenka bilan birga sayr qilishardi. Ehtimol bu narsani o'z mavqeyiga munosib deb o'ylagandir. So'ngra, ba'zan menikiga kelib, oila hayoti to'g'risida gaplashib o'tirardi. Ehtimol, borib-borib, u to'y harakatiga tushar – bizning oramizda bekorchilik va zerikishdan bo'lib turadigan minglab keraksiz va noma'qul

uylanishlardan bittasi ro'yi berar edi, lekin bu orada katta bir janjal – Kolossalischer Scandal chiqib qoldi! Shuni aytish kerakki, Varenkaning akasi Kovalenko birinchi tanishgan kundan boshlab Belikovni yomon ko'rib qolgan va uni ko'rsa jahli chiqardi.

U bir kuni yelkasini qisib, bizga shunday dedi:

– Tushunolmayman, sira tushunolmayman, bu chaqimchi va bu xunuk basharani siz qanday hazm qilolasiz? E, afandilar, siz bu yerda qanday yashay olasizlar! Muhitingiz – nafasni bo'g'uvchi va sassiq bir muhit. Siz ham pedagoglar-u, muallimlarmisiz? Siz – amal bandalarisiz, sizning maktabingiz bilim manbayi emas, molfurushlar do'koni. Mirshablarning budkasi kabi har tarafdin sassiq hid chiqadi. Yo'q, birodarlar, sizning yoningizda ko'p turolmayman, yaqinda o'z qo'rg'onimga qaytib borib, qisqichbaqa ovlab, xoxol bolalarini o'qitib yuraman. Ketaman men, siz bu yerda o'sha munofiq maxluqingiz bilan yotavering!

U goh yo'g'on, goh ingichka tovush bilan ichagi uzilgudek bo'lib kular va taajjub bilan:

– Nima qilib o'tiradi menikida? Unga nima kerak? Baqrayib o'tiraveradi, – derdi.

U hatto Belikovga «tekinxo'r o'rgimchak» degan nom qo'yib olgan edi. Albatta, biz singlisi Varenkaning shu «o'rgumchak»ka tegish istagini sezdirmaslikka tirishar edik. Bir kun direktorimizning xotini unga singlisini shunday bama'ni va hamma hurmat qiladigan Belikov singari odamga berish ma'qul bo'lar degan mazmunda shama qilgan edi, u qovog'ini solib:

– Bu mening ishim emas; singlim xohlasa, zaharli ilonga tegsin, birovlarining ishlariga aralashishni yomon ko‘raman, – debdi.

Endi bu yog‘ini eshiting: bir hazilkash odam hajviy rasm solibdi: oyog‘ida kalish, shimining pochasi qaytarilgan, boshida soyabon – Belikov kelmoqda; u Varenkani qo‘ltiqlab olgan; rasm tagida «oshiq antropos» degan yozuv bor. Bu ko‘rinish juda ustalik bilan solingan. Rassom, bu rasm ustida bir necha kun ishlagan bo‘lsa kerakki, o‘g‘il va qizlar gimnaziyalarining hamma muallimlariga, seminariya muallimlariga, ma’murlarga, hammaga ana shu rasmdan bir nusxadan tegdi. Belikovning o‘ziga ham tegdi. Bu rasm unga juda qattiq ta’sir qildi.

Birinchi may – yakshanba kuni edi, biz gimnaziya muallimlari bilan o‘quvchilar, gimnaziya oldida to‘planishib, hammamiz shahardan tashqariga, o‘rmonga piyoda bormoqchi bo‘ldik. Shunda Belikov ikkovimiz uydan birgalashib chiqdik, u ko‘karib ketgan, qovog‘idan qor yog‘ilar edi.

– Qanday yomon, yovuz odamlar bor dunyoda! – deb nolidi u va shu zahoti lablari pirqirab ketdi.

Unga hatto rahmim keldi. Ketayotsak, yonimizdan birdaniga velosiped mingan Kovalenko o‘tib qoldi. Uning ketidan velosiped mingan Varenka borardi, u qizargan, entikkan, lekin quvnoq, xushchaqchaq edi.

– Biz sizdan oldinroq borib turamiz! Shunday yaxshi, shunday soz havoki, asti qo‘yave-ring! – deb qichqirdi Varenka.

Shunday deb ikkalasi ham koʻzdan gʻoyib boʻldi. Bizning Belikov basharasi koʻkdan oqqa aylandi va oʻzi qotib qoldi. Toʻxtab menga qaradi.

– Menga qarang, bu nima gap oʻzi? – deb soʻradi u mendan. – Ehtimol koʻzimga shunday koʻrinayotgandir? Yoʻqsa, gimnaziya muallimlariga va ayol kishiga velosiped minib yurish yarashadimi?

– Yarashmasligi ham bormi, – dedim. – Qoʻyaving, minib rohat qilsinlar.

Mening beparvo gapirganimga hayron boʻlib:

– Nechuk bunday boʻlsin? – deb qichqirdi. – Bu nima deganingiz?

U shu qadar esankirab qolgan ediki, oʻrmonga borishdan voz kechib, uyga qaytib ketdi.

Ertasi, kun boʻyi tajanglik bilan qoʻllarini ishqab va seskanib yurdi, uning aftidan mazasi ketganligi bilinib turardi. Umrida – hayotida birinchi oʻsha kuni darsni ham tashlab ketdi. Tushlik ham qilmadi. Kech kirgach, yoz havosidek iliq havo boʻlishiga qaramasdan issiqqina kiyinib Kovalenkolarnikiga qarab ketdi. Varenka uyda yoʻq edi, akasi bilan uchrashib qoldi.

– Marhamat, oʻtiring! – dedi Kovalenko, sovuq bir ovoz bilan va qovogʻini soldi, yuzlaridan endigina uyqudan turgani koʻrinardi. Peshindan soʻng uxlab, endigina turgan boʻlsa kerakki, kayfi joyida emas edi.

Belikov indamasdan oʻn daqiqacha oʻtirdi va shundan soʻng gap boshladi:

– Men sizning yoningizga yuragimni biroz boʻshatay deb keldim. Men juda yomon, juda qattiq musibat tortayapman. Allaqanday bir

hazilkash odam, meni hamda bizning ikkovimizga juda yaqin boʻlgan bir muhtaram xonimni kulgi qilib surat chizibdi. Bu ishda mening hech bir aybim yoʻqligiga sizni ishontirmoqni oʻz burchim deb bilaman. Bu xilda hazilning roʻy berishi uchun mening tomonimdan hech qanday sabab sodir boʻlgan emas, aksincha, men oʻzimni hamma vaqt odobli bir odamdek tutaman.

Kovalenko qovogʻini solib, indamasdan oʻtirdi. Belikov yana biroz jim qolgach, ohista va qaygʻuli ovoz bilan soʻzida davom etdi:

– Men sizga yana baʼzi bir soʻzlarni aytmoqchi edim. Men koʻpdan beri xizmat qilaman, siz boʻlsangiz xizmatni yaqindagina boshlagansiz, shuning uchun, oʻzingizdan katta oʻrtogʻingiz sifatida sizni ogohlantirib qoʻyishni oʻz burchim deb bildim. Chunonchi siz velosiped minib yurar ekansiz, holbuki, bu yoshlarning tarbiyachisi boʻlgan bir kishi uchun butunlay kelishmaydigan qiliq.

– Nega axir! – deb soʻradi Kovalenko yoʻgʻon ovoz bilan.

– Aytib oʻtirishga hojat ham bormi, Mixail Savvich, oʻzi ravshan emasmi?! Muallim velosiped minib yurgandan keyin, oʻquvchi nimalarni qilmaydi? Oʻquvchilar odamning boshiga chiqib yuradigan boʻladilar! Modomiki, rasmiy farmoyish bilan ruxsat etilmagan ekan, yaramaydi. Kecha mening jon-ponim chiqib ketdi. Singlingiz velosiped minib ketayotganini koʻrib,

ko'zlarim tinib ketdi, ayol kishining yoki qiz bolaning velosiped minishi juda ham xunuk!

– Nima demoqchisiz o'zi?

Men faqat sizni ogohlantirib qo'ymoqchiman, Mixail Savvich. Siz yoshsiz, sizning istiqbolingiz hali oldinda, sizga juda ham ehtiyot bo'lmoq kerak, holbuki, siz shu darajada beparvosizki, asti qo'yavering! Siz gul tikilgan ko'ylaklar kiyib, ko'cha-ko'yda hamma vaqt allaqanday kitoblar ko'tarib yurasiz, endi mana – velosiped minishni ham chiqardingiz. Singlingiz bilan velosipedda sayr qilib yurganingizni direktor bilib qolsa, nozirning qulog'iga ham yetadi... Bundan yaxshi ish chiqadimi?

– Singlim bilan velosipedda sayr qilib yurishimizning hech kimga daxli yo'q! – dedi Kovalenko va qizarib ketdi. – Mening uy ishimga va oila masalalarimizga aralashadigan odamni men moxovga oshno qilib qo'yaman.

Belikovning rangi o'chib, o'rnidan turdi.

– Siz, men bilan shu yo'sinda gaplashadigan bo'lsangiz, men suhbatni davom ettirolmayman! – dedi u. – Sizdan o'tinamanki, mening huzurimda boshliqlar xususida bu xil so'zlarni hech gapirmang. Siz hukumat ma'murlariga hurmat bilan qarashingiz kerak.

Kovalenko Belikovga jahl bilan qarab turib:

– Hukumat ma'murlari to'g'risida nima yomon gap gapirdim? – deb so'radi. – O'tinaman, meni tinch qo'ying. Men vijdonli bir odamman va sizdek janob bilan gaplashishni xohlamayman. Men chaqimchilarni yomon ko'raman.

Belikov tajang bo'lib gangidi va yuzlarida dahshat alomatlari bo'lgani holda, shoshilib ki-yina boshladi. U, bu xil dag'al gaplarni umrida birinchi eshitishi edi.

Dahlizdan zinaning ayvonchasiga chiqarkan:

– Nima desangiz deyavering, – dedi u, – sizga shuni aytib qo'ymog'im kerak: ehtimol bizning suhbatimizni birorta odam eshitgandir, buning natijasida bizning so'zlarimizga boshqa xil ma'no bermasliklari uchun hamda biror balo chiqib qolmasligi uchun, men suhbatimizning mazmunini... eng muhim nuqtalarini direktor janoblariga ma'lum qilmog'im lozim. Bu mening vazifam.

– Ma'lum qilaman? Bor, ma'lumotingni be-raver! – Kovalenko uning yoqasidan ushlab pastga itarib yubordi, u kalishlarini tapirlatib zinadan quyiga yumalab ketdi. Zina baland va tik edi, lekin u, salomat tushib oldi; o'rnidan turib, ko'zoynagining butunligini bilmoqchi bo'lib, burnini ushlab ko'rdi. U zinadan pastga yumalab tushayotgan paytda ikkita xonim bilan birga Varenka kirib keldi. Ular pastda turib tomosha qilardilar. Belikov uchun hammadan yomoni ham shu edi. Bo'yni ostida qolishi, ikki oyog'idan ajralishi – bu xilda masxara bo'lish-dan yaxshiroq edi. Endi bu gap butun shaharga tarqaladi, direktorning, nozirning qulog'iga borib yetadi. Oh, bir balo chiqmasin-da! Yangi hajviy rasmlar yasaladi va butun ish oqibatida xizmatdan iste'fo berib chiqishga buyurishadi...

U oʻrnidan turgan ediki, Varenka tanidi va uning odam kuladigan yuziga, gʻijimlangan paltosiga va kalishlariga qarab, ishning aslidan bexabar, u qoqilib yiqilgandir, deb oʻylab, oʻzini toʻxtatolmasdan, butun binoni boshiga koʻtarib kula boshladi:

– Ha-ha-ha!

Shu qahqaha bilan hamma ish tamom boʻldi; uylanish ham, Belikovning dunyoda yashashi ham, Varenkaning nima deganini eshitilmadi va hech narsani koʻrmay qoldi. Uyiga qaytgan-dan soʻng, eng avval stol ustidagi portretni olib qoʻydi, soʻngra yotogʻiga kirib yotganicha oʻrni-dan qaytib turmadi.

Uch kundani soʻng mening oldimga Afanasiy kelib, xoʻjayinimning ahvoli ogʻir, shifokor chaqirtirsammikan, deb soʻradi. Men Belikovni koʻrgani bordim. U parda orqasida koʻrpaga oʻranib yotardi; bir narsa soʻrasang yo «ha», yo «yoʻq» deb javob berardi, boshqa hech narsa demasdi. U yotadi, uning yonida xafa, qovogʻi solingan Afanasiy yuradi va ogʻir-ogʻir uh tortadi; ogʻzidan esa xuddi bochkadan chiqqanday buruqsab araq hidi keladi.

Bir oydan soʻng Belikov oʻldi. Uni hamma-miz, yaʼni ikki gimnaziya bilan seminariya bir-galashib koʻmdik. Endi tobutda yotarkan, yuz ifodasi yumshoq, yoqimli va hatto bir daraja quvnoq boʻlib, goʻyo axir kelib hech qachon ichidan chiqmaydigan gʻilofga tushgani uchun sevingandek edi. Chindan ham maqsadiga yet-gan edi! Xuddi uni hurmatlaganday – koʻmish

kuni havo aynib, yomg'ir yoqqan va hamma-miz kalish kiyib, soyabon ushlab chiqqan edik. Ko'mish marosimida Varenka ham ishtirok etdi va o'likni go'rga tushirilar ekan, qattiqqina yig'ladi. Shundan men payqadimki, xoxol ayollari yo qahqaha otib kular, yo qattiq yig'lar ekanlar, o'rta bir kayfiyat ularda bo'lmas ekan.

Iqror bo'lmog'im kerakki, Belikov singari odamlarni ko'mish ko'p zavqli bir ishdir. Go'ristondan qaytayotganimizda chehralarimiz ochiq va betakalluf edi, haligi zavq, ya'ni bolalik vaqtimizda, kattalar bir joyga ketib, uyda yolg'iz o'zimiz qolgach, bog'chaga chiqib bir necha soat erkin-erkin chopishgan vaqtimizdagi kabi hislarni hech kim izhor qilishni istamas edi. Oh, erkinlik, erkinlik! U nasib bo'lishi to'g'risidagi zaif bir umid, hatto bir shama ham qalbga madad beradi. Shunday emasmi!

Biz go'ristondan kayfimiz chog' bo'lib qaytdik. Oradan bir hafta o'tar-o'tmas, turmush yana o'z iziga tushib oldi: yana o'sha farmoyish bilan man qilinmagan, lekin tamoman ruxsat ham berilmagan ma'nisiz hayot boshlandi: hammasi aslicha qoldi. Chindan ham Belikovni ko'mdik, lekin unga o'xshagan g'ilof bandalari yana qancha bor, yana qancha bo'lajak!

– Gap shunda-da! – dedi Ivan Ivanovich va trubkasini tortdi.

– Bunaqalardan yana qanchasi paydo bo'ladi! – deb ta'kidladi Burkin.

Gimnaziya muallimi tashqariga chiqdi. Bu past bo'yli, semiz, boshida bir tuki yo'q, uzun

qora soqoli beliga yetayozgan odam edi, u bilan birga ikkita it ham chiqdi.

U osmonga qarab turib:

– Oyni ayting, oyni! – dedi.

Yarim kecha bo‘lib qolgan edi. O‘ng tomonda butun qishloq ko‘rinar, uning uzun ko‘chasi besh chaqirimlarga cho‘zilib ketgan, hamma yoqda jimlik, chuqur uyquga tolgan: na bir harakat sezilar, na bir tovush eshitilar, hatto tabiatda bu qadar jimlik bo‘lishiga odamning ishongisi kelmas edi. Oydin kechada, sodda uylari, g‘aramlari, uyquga tolgan majnuntollari bilan qishloqning keng ko‘chasini ko‘rganda, kishining ko‘ngli ham taskin topadi, odamning ko‘ngli tun pardasida mehnatdan, tashvishdan va qayg‘u-hasratlardan bekinib olgach, o‘zining shu jimligida juda yuvosh, mungli va go‘zal bo‘ladi; yulduzlar ham unga mehribonlik bilan qaraganday, yer yuzida ortiq yovuzlik degan narsa qolmasdan, hamma saodatga to‘yganday tuyiladi. Qishloqning chap tomoni dala ufqlargacha cho‘zilgan, bu oydin dalada ham na bir harakat ko‘rinadi va na bir sado eshutiladi.

– Gap shunda-da! – deb takror qildi Ivan Ivanovich. – Biz shaharda – dimda va tiqilinchda yashashimiz, keraksiz qog‘ozlar yozib, qarta o‘ynashimiz – bular ham bir g‘ilof emasmi? Butun umrimizni dangasa va takasaltang odamlar, esi past va o‘yindan boshqani bilmaydigan ayollar o‘rtasida o‘tkazishimiz, bo‘lar-bo‘lmas afsonalar gapirib, eshitishimiz, bu ham bir

g'ilof emasmi? Agar xohlasangiz yana bitta juda ibratli voqeani aytib beraman.

– Yo'q, endi uxlash kerak, – dedi Burkin. – Ertaga qolsin!

Ikkalasi ham saroyga kirib, pichan ustiga yotdi. Ikkovi ham o'ranib yotib, endi ko'zlari uyquga ketgan ham ediki, birdaniga oyoq tovushi keldi... Saroy yonida allakim yurar edi! Biroz yuradi-da, to'xtaydi, biroz o'tgach, yana yura boshlaydi... Itlar huradi.

– Bu yurgan Mavra, – dedi Burkin.

Oyoq tovushi tindi.

Ivan Ivanich narigi yonboshiga aylanib yotib:

– Yolg'on gapirganlarini eshitib va ko'rib turish, – deb g'uldiradi, – shu yolg'onga chidaganing uchun seni ahmoq deganlarini eshitish, ozor va haqoratlariga bardosh qilish, nomusli va erkin odamlar tomonida bo'lganingni ochiq aytishga botina olmasliging, o'zing ham yolg'on gapirib, yolg'ondan kulib turishing, butun bu hollarning bir burda non, issiqqina bir joy, bir chaqaga arzimaydigan allaqanday amal uchun bo'lishi, chidab bo'lmaydigan hol; yo'q, bundan so'ng bu xilda yashash mumkin emas!

– Siz endi, Ivan Ivanovich, boshqa maqomga tushdingiz, – dedi muallim. – Qo'ying endi, uxlaylik.

O'n daqiqadan so'ng Burkin qattiq uyquga ketdi. Ivan Ivanich bo'lsa hadeb u yonboshidan-bu yonboshiga ag'anab, uh tortardi. So'ngra o'rnidan turib yana tashqariga chiqdi va eshik oldiga o'tirib, tamaki chekdi.

Odil Rahimiy
tarjimasi

JONGINAM

Iste'foga chiqqan kichik amaldor Plem-yannikovning qizi Olenka hovli eshigi oldida-gi supachada xayol surib o'tirardi. Kun issiq, pashshalar xiralik bilan jonga tegar, kech kirishga yaqin qolganligi ko'ngliga xush kelar edi. Kunchiqar tarafdin yomg'irdan darak beruvchi qop-qora bulut bostirib kelmoqda, har zamonda yomg'ir tomchilab qo'yar edi.

Shu hovlidan bir uyni ijaraga olgan «Tivoli» nomli rohat bog'chasining egasi va antreprenyori¹ Kukin hovlining o'rtasida turib, osmondan ko'zini uzmasdi.

– Ana xolos! – dedi u jig'ibiyroni chiqib. – Tag'in yomg'ir yog'adigan bo'ldi-ku! Kunda yomg'ir! Kunda yomg'ir, menda qasdi bormi! Uyim kuydi-ku! Xonavayron bo'ldim! Zarar ko'rmagan kun qolmadi-ku!

U, hayronlikdan qo'llarini kaftiga urib qo'yib, Olenkaga qarab davom etdi:

– Ko'rgan kunimiz shu, Olga Semyonov-na, yig'laging keladi! Uzzukun ishlaysan, o'lib tirilasan, kechalari uxlamay chiqasan, qandoq

¹ Antreprenyor – teatr, sirk va shu kabilarning xo'jayini.

qilsam yaxshiroq bo'larkin, deb bosh qotirasan, oqibati nima? Bir tomondan xalq nodon, yovvoyi xalq. Men unga eng yaxshi operetkalarini, feeriyalarni qo'yib bersam, borib turgan laparchilarni sahnaga chiqarsam-u, unga yoqmasa! Xalq bunga tushunmaydi-da! Xalqqa masxarabozlik yoqadi, u eng past, kishining ko'ngliga urg'an tomoshalarni talab qiladi! Endi bu osmonni qarang! Har kuni kechqurun yomg'ir yog'adi! O'ninchi maydan beri yog'adi, butun may tinmay yog'di, iyun yog'di, jonga tegdi-ku, axir! Odamlar boqqa kirmay qo'yishdi, kirim yo'q, ijara haqini qanday to'layman? Artistlar yollaganman, ularga qanday haq to'layman?

Ertasi kuni kechqurun osmonni yana bulut bosdi. Butun umidini yo'qotgan Kukin aqldan ozgan odamday qah-qah otib so'zlardi.

– Ha, mayli! Yog'sa yog'aversin! Menga qol-sa butun bog'chani suv olib ketsin, meni ham qo'shib olib ketsin! Bu dunyoda ham, u dunyoda ham baxtsiz o'taqolay! Artistlar meni sudga berib, kesdirib yuborishsin! Sud ham gapmi, Sibirga surgun qilishsin! Dorga osib o'ldirishsin meni! Ha-ha-ha!..

Uchinchi kuni ham xuddi shunday bo'ldi.

Kukinning gaplarini Olenka jim o'tirib, jiddiy tinglar, goho uning ko'zlariga yosh kelardi. Borib-borib Kukinning baxtsizligi Olenkaning yuragini ezdi, qiz uni yaxshi ko'rib qoldi. Kukin pakana, oriq, za'faron yuzli, sochlarini ho'l tarab yuradigan odam edi; ovozi ingichka bo'lib, gapirganda lablarini burib gapirardi, uning afti-

da hamma vaqt umidsizlik, norozilik aks etardi. Shularga qaramay, u, Olenkada haqiqiy, chuqur sevgi uyg'otdi. Olenkaning o'zi biron kishini sevmasdan yurolmasdi. Eng oldin o'z otasini yaxshi ko'rar edi, otasi endi og'ir kasal bo'lib, qorong'i qilib qo'yilgan uyda nafasi bo'g'ilib yotardi; keyin yilda bir-ikki marta Bryanskdan kelib-ketib yuradigan xolasini yaxshi ko'rib qoldi. Undan oldin esa gimnaziyada o'qib yurgan vaqtlarida, fransuz tili o'qituvchisini sevib qolgan edi. Olenka muloyimgina, xushfe'l, ko'ngli ochiq, to'ladan kelgan, do'ndiqqina, yuvosh qiz edi. Uning anorday qip-qizil yuziga, qop-qora xol tushgan oppoq yumshoq bo'yniga, birorta yoqimli so'z eshitganida chehrasida paydo bo'ladigan jilmayishiga ko'zi tushgan erkaklar bir jilmayib: «Chakki emas...» deb qo'yardilar. Mehmonga kelgan xotinlar esa gapning o'rtasida birdan uning qo'lidan ushlab:

– Jonginam! – demasdan qo'yishmasdi.

U tug'ilib-o'sgan va meros qog'ozida uning ismiga yozilgan uy shaharning chetida, Siganskaya Sloboda degan joyda, «Tivoli» bog'chasining yonida edi. Har kuni kechqurun yarim kechagacha bog'dan musiqa ovozlari va mushaklarning paqillab otilishi eshitilardi, mushaklarning paqillashini eshitib u «Kukin o'z taqdiri bilan olishmoqda, eng yovuz dushmani bo'lmish – hamma narsaga beparvo qarovchi tomoshabinlarning ko'nglini olmoqda», deb o'ylardi, yuragi orziqib ketar, uyqusi kelmas, tongotar paytida Kukin uyga qaytib kelganda

o'zining yotoq bo'lmasida turib derazani qoqar, parda orqasidan yuzi va bir yelkasini ko'rsatib, mehribonlik bilan jilmayib qarar edi...

Kukin taklif qildi, ular nikoh o'qitishib, er-xotin bo'lishdi. Kukin, Olenkaning bo'ynini va yumshoqqina to'la yelkalarini ko'rib, o'zida yo'q sevindi va:

– Jonginam! – dedi.

Kukin o'zini baxtiyor sezardi, ammo to'yda kunituni yoqqan yomg'ir uni ancha xafa qilgan edi.

To'ydan keyin ular uchun yaxshi kunlar boshlandi. Olenka kassada o'tirib chipta sotar, bog'cha tartiblariga qarab yurar, hisob-kitob ham shuning qo'lida edi; artistlarga oylikni ham u to'lar, uning qip-qizil anordek chehrasini va yoqimli mayin jilmayishini goh kassa darchasida, goh sahna orqasida, goh bufetda ko'rish mumkin edi. Olenka o'zining hamma tanishlariga – dunyoda eng yaxshi va eng kerakli narsa teatr, faqat teatrda kishi rohatlandi, bilimdon bo'loladi, – derdi.

– Ammo bunga xalq tushunmaydi! – derdi u. – Xalqqa masxarabozlik ko'rsatsangiz yoqadi! Kecha kechqurun biz «Faustning teskarisi» degan spektaklni qo'yuvdik, deyarli hamma lojalar bo'sh qoldi. Vanichka ikkimiz birorta bemaza narsani qo'yib ko'rsatsak, odam liq to'lib ketadi. Ertaga Vanichka ikkimiz «Do'zaxga tushgan Orfey»ni qo'yamiz, kelinglar.

Teatr haqida, aktyorlar haqida Kukin nima desa Olenka ham shuni qaytarardi. Kukin kabi u ham xalqni befarq va nodonligi uchun yomon ko'radi, repetitsiyalarga aralashadi, aktyorlar-

ning harakatlarini, soʻzlarini tuzatadi, musiqachilarni tergaydi, mahalliy gazetada teatrni yomonlab birorta maqola bosilib qolsa yigʻlaydi, keyin tahririyatga borib izoh beradi.

Artistlar uni yaxshi koʻrishardi, unga «Vannichka ikkimiz» va «Jonginam» deb ot qoʻyishgan edi. Olenka ularga rahm qilib, oz-moz pul qarz berib turar, agar ularning baʼzilari pulni qaytarmay, aldab ketishsa hech kimga bildirmay yigʻlar, ammo eriga aytmasdi.

Qishda ham ularning turmushi yaxshi edi. Ular shahar teatri binosini butun qishga ijara olib, goh malorosslar truppasiga, goh fokuschiga, goh shu yerning teatr havaskorlariga qisqa muddatga ijara berishar edi. Olenka kun sayin semirardi, vaqti xushligidan kundandan-kunga ochilardi, qish boʻyi ish oʻngidan kelib, daromad yomon boʻlmasa-da, Kukin «zarar koʻpayib ketdi» deb noligani-noligan edi, yuzi tobora sargʻayar va oʻzi ozar edi. Kechalari yoʻtalib chiqardi, Olenka unga malina guli va lipa daraxtining gulini qaynatib ichirar, koʻkragiga atir surtar, oʻzining yumshoq jun roʻmoliga oʻrab qoʻyardi. Uning sochlarini silab:

– Tanimdagi jonimsan, – derdi u yurakdan.

Truppa toʻplash uchun Kukin, roʻza kezida, Moskvaga ketdi. Olenka usiz butun huzur-halovatini yoʻqotdi, kechalari mijja qoqmay, deraza oldida yulduzlarga qarab chiqardi. Shunday paytlarda oʻzini katakda xoʻrozsiz qolib, uyqusiz, bezovtalanuvchi tovuqdek his etardi. Kukin Moskvada uzoq turib qoldi, yuborgan

xatida hayitga yetib kelishini yozib, «Tivoli» rohat bog'chasini ijaraga olish to'g'risida harakat boshlashni buyurgan edi. Biroq chin arafa kuni kechqurun birov bochkani gumburlatib urgandek darvozani xunuk qoqa boshladi. Uyqudan zo'rg'a ko'zini ochgan oshpaz yalangoyoq loy kechib, darvozani ochgani yugurdi.

– Darvozani oching tezroq! – dedi yo'g'on ovoqli kishi darvoza orqasida turib. – Sizga telegramma bor!

Olenka ilgarilar ham eridan telegramma olib turardi, biroq bu safar o'tirgan yerida qotib qoldi. U titroq qo'llari bilan telegrammani ochib o'qidi:

«Ivan Petrovich bugun to'satdan o'lib qoldi, amringizni kutamiz, xatuk shanba kuni dafu etiladi».

Telegrammada shunday «xatuk» degan tushunib bo'lmaydigan so'z va «dafn» so'zi «dafu» deb yozilgan: uni operetta truppasining rejissori yuborgan edi.

– Sening o'rningga men o'lsam bo'lmasmidi-ya! – deb yig'i soldi Olenka. – Jonim Vanichka! Nega uchrashdim sen bilan? Nega seni sevdim? Bechora baxtsiz Olenkangni kimga tashlab ketding!

Kukinni seshanba kuni Moskvada Vagankov qabristoniga ko'mishdi, chorshanba kuni Olenka uyiga qaytib keldi, ostonadan kirishi bilanoq o'zini karavotga tashladi-da, ho'ngrab yig'lab yubordi. Uning dod-faryodi hatto ko'chaga va qo'shni hovlilarga ham eshitilardi.

– Jonginam, – derdi qo‘shnilar cho‘qinishib,
– jonginam Olga Semyonovna yig‘layverib ado
bo‘ldi-ya, bechora!

Oradan uch oy o‘tdi. Qora kiygan Olenka bir kun cherkovdan uyiga qaytib kelmoqda edi. Ittifoqo uning qo‘shnilaridan biri, Babakayev degan savdogarga qarashli yog‘och taxta omborning boshqaruvchisi Vasiliy Andreyevich Pustovalov ham cherkovdan chiqib, uyiga qaytib kelar edi. Boshiga poxol shlyapa, egniga oq jeletka kiyib, ko‘kragiga tilla zanjir taqqan Pustovalov savdogardan ko‘ra ko‘proq hunarmandga o‘xshab ketardi. U, Olenkaga achinib ulug‘vorlik bilan dedi:

– Har qanday ishning o‘z tartibi bo‘ladi, Olga Semyonovna. Biron yaqin kishimizning kuni bitgan ekan, demak, uni Tangrining o‘zi olgan bo‘ladi. Modomiki shunday ekan, taqdirga tan berishdan boshqa ilojimiz yo‘q.

Olenkani eshik oldigacha uzatib, xayrlashdi-da, o‘z yo‘liga qarab ketdi. Shundan keyin uning tovushi kechgacha Olenkaning qulog‘idan ketmadi, ko‘zini yumsa uning qora soqoli ko‘ziga ko‘rindi. Pustovalov uning ko‘ngliga juda yoqib qolgan edi. Olenka ham unga yoqib qolgan bo‘lsa kerak, shu voqeadan ko‘p o‘tmay, unikiga bir kekxa xotin qahva ichgani keldi. Mehmonga kelgan xotin stol yoniga o‘tirishi bilanoq Pustovalovdan gap ochdi, uning yaxshi va savlatli erkakligini, har qanday qizning unga jon deb tegishini aytdi. Uch kundan keyin Pustovalovning o‘zi mehmon bo‘lib keldi; u

ko'p emas, o'n daqiqacha o'tirdi, kam gapirdi, ammo Olenka uni yaxshi ko'rib qoldi, shu qadar yaxshi ko'rib qoldiki, hatto kechasi bilan o'rtanib, uxlamay chiqdi, ertasiga erta bilan kekxa xotinga odam yubordi, ko'p o'tmay ular unashtirildi, keyin to'y bo'ldi.

To'ydan keyin Pustovalov bilan Olenka yaxshi turmush kechirishdi. Odatda Pustovalov tushki ovqat mahaligacha omborda o'tirardi, keyin o'zining o'rniga Olenkani qo'yib, turli ishlar bilan ketardi. Olenka esa oqshomgacha omborda mol sotib, hisob-kitob ishlarini qilib o'tirardi.

– Yog'och, taxtalarning narxi yildan-yilga yigirma foiz oshmoqda, – derdi Olenka xaridor va tanishlariga. – O'zingiz o'ylab ko'ring, ilgari biz shu yerdan chiqqan taxtani sotardik, endilikda Vasichka har yili Mogilev gubernasidan mol keltiradi. Narxning oshishini aytmaysizmi! – derdi u, kaftlari bilan ikki yuzini bekitib.

Unga, butun umri yog'och-taxta sotish bilan o'tganday, yog'och-taxtasiz hayot bema'ni hayotday tuyilardi, xoda, xari, sarrof, taxta, yog'och degan gaplar uning qulog'iga nozik va yoqimli musiqaday eshitilardi... Tog'-tog' yog'och, taxtalar, xoda-xarilar ortib, bir yoqlardan tashib ketayotgan arava-arava karvonlar, bir polk keladigan o'n ikki gazli, besh qarichli xodalarning omborga hujum qilib, bostirib kelishlari, xodachalar, sarroflar va taxtalarining bir-birlariga urilib, sado chiqarishlari, keyin yerga qulab, yana turishib, bir-birlarining

ustiga chirmashib chiqishlari kechalari uning tushiga kirib chiqardi. Olenka tushida bularni ko'rib, bexosdan qichqirib yuborardi. Pustovalov esa uni:

– Olenka, nima bo'ldi senga, jonim? O'zingni bosib ol! – deb ovuntirardi.

Eri nimani o'ylasa u ham shuni o'ylardi. Agar eri uy juda isib ketdi desa, yoki ishning mazasi qochdi desa, u ham xuddi shuni deydi. Eri hech qanaqa o'yin-kulgi, ko'ngil ochishlarni yoqtirmas, hayit kunlari ham uydan chiqmas edi. Olenka ham uyda o'tirardi.

– Uyda o'tirganlaring o'tirgan, – deyishardi tanish-bilishlari.– Teatrgami, ot o'yingami borib, yozilib kelsangiz-chi, jonginam!

– Vasichka ikkovimizning teatrga borishga vaqtimiz bormi? – deb javob berardi u, ulug'vorlik bilan. – Biz mehnatkash odammiz, bunday behuda narsalarga beradigan bo'sh vaqtimiz yo'q. Teatrga borib nima ham orttirardik?

Shanba kunlari kechqurun Pustovalov Olenka bilan birgalashib bomdod namoziga, hayit kunlari esa peshin namoziga borishadi, cherkovdan ham birga qaytishadi, ikkovining chehrasi ochiq, atrofga xushbo'y hid sochib kelishadi. Olenkaning shohi ko'ylagining shitirlashi quloqqa yoqadi; uyga qaytib kelib, so'lqildoq non va har xil murabbolar bilan choy ichishadi, keyin pirog yeyishadi. Har kun tush paytida karam sho'rva va qo'y go'shtidan yoki o'rdakdan pishirilgan qovurma, ro'za kunlari esa qovurilgan baliqning hidi hovlidagilar yoki ko'chadan o'tuvchilarning dimog'ini qitiqlab,

ishtahasini ochib yuborar edi. Kontorada doim samovar qaynab turadi, xaridorlar choy va teshikkulchalar bilan mehmon qilinadi. Haftada bir marta er-u xotin birgalashib hammomga borib, ikkovlari qip-qizil bo'lib, uyga qaytishadi.

– Xudoga shukr, turmushimiz yomon emas, – derdi Olenka tanishlariga. – Vasichka ikkimizni yetkizgan kunga hammani ham yetkazsin.

Pustovalov mol keltirish uchun Mogilev gubernasiga ketgan vaqtlarida Olenka juda zerikadi, kechalari uxlamay yig'lab chiqadi. Hovlidagi uylardan birida turuvchi, polkda ot shifokori bo'lib xizmat qiladigan Smirnin dagan yosh yigit ba'zan kechqurunlari unikiga kelib turadi. Smirnin unga u yoq-bu yoqdan so'zlab beradi yoki ikkovi qarta o'ynaydi, bundan Olenka ancha ovunadi. Smirninning o'z oilasi haqidagi hikoyalar uni ayniqsa qiziqtirardi. U uylangan bo'lib, bir o'g'li ham bor edi, ammo xotini unga xiyonat qilgani uchun ajrashib ketgandi, shuning uchun xotini juda yomon ko'rardi, o'g'liga atab har oyda qirq so'm pul yuborib turadi. Olenka bu gaplarni eshitib, uh tortib, unga achindi. Smirnin bilan xayrlashayotib:

– Xudo o'z panohida saqlasin. Kelganingiz uchun rahmat, ilohim hamisha sog'-salomat bo'ling... – derdi va uni sham bilan zinagacha kuzatib qo'yardi.

Gapirganda ham eriga taqlid qilib, ulug'vorlik bilan gapirardi, ot shifokori allaqachon uyiga kirib ketgan bo'lsa-da, ketidan chaqirib:

– Xotiningiz bilan yarashib qo‘ya qolsangiz ham bo‘lardi, Vladimir Platonich! O‘g‘lingiz tufayli gunohini keching... Bola boyaqish hamma gapga tushunsa kerak, – derdi.

Pustovalov safardan qaytib kelganda Olenka unga ot shifokorining barbod etilgan turmushini hikoya qilib berar, keyin ikkovlari birgalashib achinishar, bosh chayqar, otasini sog‘ingan o‘g‘li haqida gapirishar, shundan keyin ikkovlari baxtiyor holda o‘rinlaridan turib, burchakdagi sanamga qarab, Xudodan bola tilab, iltijo qilar edilar.

Olti yilgacha Pustovalovlarning turmushi tinch, sevinch va totuvlikda o‘tdi. Qish kunlaridan birida omborda issiq choy ichib, terlab o‘tirgan Vasiliy Andreyevich xaridorga mol sotish uchun telpaksiz tashqariga chiqdi, shunda shamollab, betob bo‘lib qoldi. Olenka uni eng o‘tkir shifokorlarga qaratgan bo‘lsa ham, to‘rt oy yotgandan keyin dard ustun kelib vafot etdi. Olyonka yana beva qoldi.

– Kimga tashlab ketding, meni sevgilim! – deb ho‘ngrab yig‘lardi u, erini ko‘mgandan keyin. – Men bechora sensiz qanday turay bu dunyoda? Rahmingiz kelsin, yaxshilar, men yetimning dardiga davo topinglar-ey... – derdi.

U motam tutib, qora kiydi, shlyapa va qo‘lqopni butunlay kiymay qo‘ydi, ko‘chaga kamdan-kam chiqadigan bo‘ldi, chiqsa ham cherkovga yoki erining qabriga borish uchun chiqardi, bo‘lak vaqtlarda tarki dunyo etgan odamday uyda o‘tirardi! Olti oy deganda motam kiyimlarini tashlab, deraza darchalarini ochadi-

gan bo'ldi. Ba'zan ertalab u-bu keltirish uchun oshpaz ayol bilan bozorga chiqqanini odamlar ko'rishdi, biroq endigi turmush qanday, uy ichida nima gaplar bor – bu haqda odamlar faqat gumon bilan gapirishar edi. Masalan, odamlar uning o'z bog'chasida ot shifokori bilan birga choy ichib o'tirganidan, shifokorning unga gazeta o'qib berishidan va yana pochta bir tanish xotin bilan uchrashib, unga:

– Shahrimizda to'g'ri yo'lga qo'yilgan veterinariya nazorati yo'q, kasalning ko'pligi ham shundan. Anavi sutdan, manavi otdan, sigirdan yuqub kasal bo'пти, degan hodisalar ko'payib ketdi. Inson sihatiga qanday g'amxo'rlik qilinsa, jonivorlarni ham shunday boqish kerak, – deb aytgan gapidan uning nima haqida o'ylashiii gumon qilardilar.

U, ot shifokorining aytganini aytar, u nima ni o'ylasa shuni o'ylar edi. Olenkaning sevgisiz yashay olmasligi va yangi baxtni o'z hovlisidan topib olganligi hammaga ravshan edi. Boshqa xotin bo'lganda uni hamma qoralardi, ammo Olenka haqida hech kim yomon fikrda emas, uning hayotidagi voqealar hammaga ma'lum va ravshan edi. U ham, ot shifokori ham o'zaro munosabatlarida yuz bergan o'zgarishlar haqida hech kimga bir og'iz so'z aytmaslikka tirishar edilar, biroq Olenka hech qanday sirni yuragida saqlab yurolmasdi. Agar shifokorning polkdagi hamkasblari mehmonga kelishsa Olenka ularga choy quyib yoki ovqat tortib, qora molga kelgan vabodan yoki shahar kushxonasidan gap boshlardi, shifokor esa uyal-

ganidan qip-qizarib ketardi. Mehmonlar tarqalishib ketgach, shifokor uning qo'lidan ushlaridi-da, g'azablangani holda:

– Tushunmagan narsang haqida og'iz ochma, deb necha marta aytdim senga! Hamkasblarim yig'ilishganda va o'z ishimiz ustida so'zlashganimizda sen zinhor aralashma! Odamni zeriqtirib yuborasan, axir! – derdi.

Olenka unga taajjubilanib qarar va xavotirlanib:

– Volodichka, bo'lmasa nimani gapiray? – deb so'rardi.

Va ko'ziga yosh olib, ot shifokori bag'riga otillar, jahli chiqmasligini so'rab yalinardi; ikkisi ham o'zini baxtiyor deb his etardi.

Biroq, bu baxt ko'pga bormadi. Ot shifokori o'z polki bilan birga jo'nab ketdi, uning polki boshqa yoqqa, Sibir tomonga ko'chirilgan edi. Olenka yana yolg'iz qoldi.

Endi u butunlay yolg'iz qolgan edi. Otasi alaqachon o'lib ketgan, uning kreslosi chordoqda bir oyoqsiz chang bosib yotardi. Olenka ham ozib ketgan, husni ham qochgan, ko'chada ko'rganlar ham unga ilgari gidek boqmas va jilmayib qaramas edi. Eng yaxshi yillar – yoshlik vaqtlari o'tib, endi uning uchun qandaydir yangi turmush, bundan bu yog'i nima bo'lishini bilish qiyin bo'lgan davr boshlangan bo'lsa kerakki, yaxshisi bu to'g'rida o'ylamaslik lozim edi. Kechqurunlari Olenka eshik oldiga chiqib, «Tivoli» rohat bog'chasida chalinayotgan musiqani, mushaklarning paqillab yorilishini eshitib o'tirar, ammo bu tovushlar endi

unda hech qanday tuyg‘u uyg‘otmasdi. U, o‘z hovlisiga bee‘tibor tikilib o‘tirar, hech narsani o‘ylamas, ko‘ngli hech nimani istamasdi, kechasi uyga kirib yotardi. Uyqusida yana o‘zining bo‘sh hovlisi tushiga kirardi. Ovqatni ham birov zo‘rlab yedirayotganday yer edi.

Eng yomoni shu ediki, unda ortiq hech qanday fikr qolmagan edi. U o‘z atrofida xilma-xil buyumlarni ko‘rar, nimalar bo‘layotganiga aqli yetar. Ammo ular haqida nima deb o‘ylashni va nimalarni gapirishni bilmasdi! Hech qanday fikrga ega bo‘lmaslik naqadar og‘ir! Bir shishaning tikka turganini, yoki yomg‘ir yog‘ishini, yoxud aravaga tushib ketayotgan mardikorni ko‘rib turasan-u, biroq shishaning nimaga kerakligini, yomg‘irning nimaga yog‘ishini, mardikorning nega aravaga tushib borishini, ularda qanday ma‘no borligini o‘lsang ham ayta bilmasang! Kukin va Pustovalov bor vaqtida, ot shifokori borida Olenka ularning ma‘nosiga yetardi, har narsa ustida fikr yuritoldi, endi uning o‘ylarini va yuragini xuddi hovlini bosgan zimziyo qorong‘i va bo‘shliq qoplagandi. Go‘yo chuqur soyga g‘arq bo‘lib ketayotganday uni dahshat bosardi.

Bu orada shahar har tarafga qarab kengayib ketdi, Siganskaya Sloboda endi ko‘cha tusini oldi. «Tivoli» rohat bog‘chasi va yog‘och-taxta omborlari bo‘lgan joylarga yangi imoratlar tushib, ancha-muncha tor ko‘chalar hosil bo‘lgan edi. Muncha ham vaqt tez o‘tib boradi! Olenkaning uyi eskirgan, tunuka tomi zanglab ketgan, saroy ham bir yoqqa qarab yonbosh-

lagan, hovli sahnini otquloq bilan sassiqalaf bosib ketgan edi. Olenkaning o'zi ancha qarigan, husndan ham qolgan edi. Yoz kunlari u eshik oldidagi supachaga chiqib o'tiradi. Qalbida ilgarigidek bo'shliq hukm suradi, o'zidan ham sassiqalafning hidi kelib turadi, qish kunlari esa deraza yoniga o'tirib, hovlidagi qordan ko'zini uzmaydi. Bahor kelganda yoki shamol cherkov qo'ng'iroqlarining ovozini uchirib kelib qolgan choqlarda birdan o'tmish kunlar esiga tushib yuragi «shuv» etib ketadi. Ko'zlariga jiqqa yosh keladi, ammo bu ko'p davom etmaydi, birpasdan keyin yurakni yana bo'shliq egalaydi, bu dunyoda nima uchun yashayotganini yana bilmaydi. Briska degan qora mushugi bir ohangda miyovlab, unga erkalanadi, ammo bu ham Olenkaga ta'sir qilmaydi. Unga bu kerakmidi? Unga butun borlig'ini, butun yuragini, aqli-farosatini maftun etadigan, hayotiga ma'no beradigan, kishini o'ylatadigan, uning sovib borayotgan qonini qizitadigan sevgi kerak! Etadigan chiqib olgan mushukni yerga itarib tushiradi-da, alam bilan:

– Ket, ket... jonga tegding! – deydi.

Shu yo'sinda hech bir shodliksiz, hech qanday fikrsiz kunlar, oylar, yillar o'tdi. Oshpaz Mavra nima desa shu edi.

Saraton kunlarining birida, podalar hamma yoqni changitib daladan qaytib kelayotgan oqshom paytida, kimdir ko'cha eshigini qattiq qoqdi. Olenkaning o'zi borib darvozani ochdi, ochishi bilan turgan yerida qotib qoldi: kelgan kishi – sochlari oqargan, mundir kiygan ot

shifokori Smirnin edi. Olenkaning esiga butun o'tmish keldi, o'zini tutolmay, g'iq etmay boshini uning ko'ksiga qo'ydi-da, yig'lab yubordi. Hayajonlanib ketganidan ikkovlari ham uyga kirganlarini, choyga o'tirganlarini bilmay qoldi.

– Voy jonim-ey! – dedi u, sevinchidan qaltiroq bosib. – Vladimir Platonich, quyosh qayerdan chiqdi?

– Shu shaharda yashab qolmoqchiman, – dedi shifokor. – Iste'foga chiqdim, endi erkinlikda baxt izlab topmoqchiman, bir yerga qo'nib olishim kerak. O'g'lim ham katta bo'lib qoldi, gimnaziyaga berishim kerak. Bilasizmi, men xotanim bilan yarashib olganman.

– Qayerda ular? – deb so'radi Olenka.

– Ular musofirxonada qolishdi, men uy qidirib yuribman.

– Ana xolos! Mening uyimni olaqoling! Nima qipti bu uyga? Sizlardan bir tiyin ham olmayman! – U yana hayajonlanib, yig'lay boshladi. – Sizlar bemalol shu katta uyga joylashaveringlar, menga hovlidagi kichkina uy ham yetib-ortadi. Sizni yuborgan Xudoga shukr!

Ertasi kuni uy tomini bo'yab, devorlarni oqlashga kirishildi, Olenka ikki qo'lini beliga qo'yib, hovlidagilarga har xil ishlarni buyurib yurar edi. Uning chehrasida ilgarigi jilmayishlar paydo bo'lgan, xuddi uzoq uyqudan uyg'on-ganday butun tanasiga qon yugurgan edi. Keyin oriq va xunuk, sochlari kalta qirqilgan, injiq yuzli bir xonim, semizgina, ko'k ko'z, ikki yuzida chuqurchasi bor Sasha degan bolani yetaklab kirib keldi. Ular ot shifokorining xotini va

o'n yashar o'g'li edi. Bola hovliga kirishi bilanoq mushukni quva ketdi, uning xushchaqchaq qo'ng'iroq kulgisi butun hovlini bosdi.

– Xola, bu sizning mushugingizmi? – deb so'radi bola. – Tuqqanda bittasini bizga bering, oyim sichqondan juda qo'rqadilar.

Olenka u bilan ancha so'zlashdi, choy ichirdi, go'yo bu bolani o'zi tug'ib-o'sdirgandek his qilib, ko'kragiga issiq yugurib, rohatlandi. Kechqurun Sasha ovqatxonada dars tayyorlab o'tirarkan, Olenka sevgiga to'lgan ko'zlarini undan uzmay:

– Chirog'im... Xushro'ygina... Aqlli-hushli bola ekansan! Oppog'im, – deb shivirladi.

– Har tarafi suv bilan o'ralgan quruq yer – orol deb ataladi, – deb o'qidi kitobdan Sasha.

– Har tarafi suv bilan o'ralgan quruq yer – orol deb ataladi, – deb takrorladi Olenka.

Bu – necha yillab o'ysiz-fikrsiz kun kechirgan kishining ishonch bilan aytgan birinchi fikri edi.

Endi u mustaqil fikrga ega edi, kechki ovqat ustida Sashaning ota-onasiga gimnaziyada o'qishning naqadar og'irlashib ketgani, ammo shunday bo'lsa-da, real maktab ta'limidan ko'ra klassik maktab ta'limining afzalligi haqida gapirdi, chunki uning fikricha, gimnaziyada o'qigan kishiga hamma yo'l ochiq: xohla shifokorlikka o'qi, xohla injenerlikka.

Sasha gimnaziyaga qatnay boshladi. Uning onasi Xarkovdagi singlisinikiga ketib, uzoq qolib ketdi. Otasi har kuni qayergadir yilqi ko'rgani ketib, ba'zan uch kunlab uyiga qayt-

mas edi. Olenkaga Sashaning ota-onasi butunlay tashlab ketganday, bola uyda ortiqcha odamday tuyildi, bola bechora ochdan o'ladi, deb achindi. Ko'p o'tmay u, bolani katta uydan o'z uyiga olib, jajjigina bir bo'lmaga joylashtirdi.

Yarim yildan oshdiki, Sasha uning uyida turadi. Har kuni erta bilan Olenka uning oldiga kiradi, bola, qo'lini chakkasiga qo'yib qattiq uxlab yotadi, uyg'otgani ko'zi qiymaydi.

– Sashenka, – deydi u, g'amginlik bilan, – tur, qo'zim! Gimnaziya boradigan vaqt bo'ldi.

Sasha o'rnidan turib, kiyinadi, ibodat qiladi, keyin nonushtaga o'tiradi. Uch stakan choy bilan ikkita katta teshik kulcha va moy surtilgan yarimta fransuz bulkani yeb oladi. U hali uyqudan toza uyg'ongani yo'q. Shuning uchun kayfi buzuqroq. Olenka uni xuddi uzoq safarga uzatayotganday unga tikilib deydi:

– Sashenka, masalni yaxshilab yodlab oldingmi? Meni tashvishga solib qo'yding-ku. Tirishib o'qi, oppoq qo'zim... Muallimlaring so'zidan chiqma...

– Qo'ysangiz-chi bu gaplaringizni! – deydi Sasha.

Keyin u gimnaziya ketadi, o'zi kichkina, boshida kattakon shapka, yelkasida kitob jildi. Olenka uning ketidan sekin-asta qadam tashlab boradi. – Sashenka! – deb chaqiradi.

Sasha qayrilib qaraydi. Olenka uning qo'liga xurmo yoxud popuk qistiradi. Gimnaziya joylashgan ko'chaga burilgandan keyin, Sasha o'zini baland bo'yli semiz xotin kuzatib qo'yishidan uyaladi. Orqasiga qaraydi-da:

– Xola, siz endi uyga ketavering, o‘zim boraman, – deydi.

Olenka to‘xtab, Sasha gimnaziya eshigidan kirib, ko‘zdan g‘oyib bo‘lguncha qarab turadi. O, Olenka bu bolani naqadar sevadi! U ilgari kechirgan sevgilarining hech biri ham bunchalik chuqur bo‘lmagandi. Endilikda unda onalik hissi kuchayib borayotgan paytda, uning qalbi shu qadar fidokorlikka, saxiylikka va sevinchga to‘lib toshgan ediki, bunaqa hisni avval u sira sezmagani edi. Mana bu birovning bolasi uchun, uning yuzlaridagi chuqurchalari, boshidagi shapkasi uchun butun jonini berishga tayyor edi. Nega bunday? Kim biladi deysiz?

Sashani gimnaziya kuzatib, o‘zi xursand, ohista, xushfe‘l holda uyga qaytadi. Olti oy ichida ancha yashargan yuzidan jilmayish arimaydi. Yo‘lda uchragan tanishlar uni ko‘rib xursand bo‘lishadi va:

– Yaxshimisiz, jonginam Olga Semyonovna! Eson-omongina yuribsizmi? – deyishadi.

– Gimnaziya o‘qish ham qiyinlashib ketdi, – deydi u, bozorda uchratgan tanishlariga. – O‘zingiz o‘ylang, kecha birinchi sinf bolalariga butun bir masalni yodlashga buyurishibdi, lotinchadan tarjima qildirishibdi, hisobdan masala berishipti... Yosh bola chidarmidi bunga?

Olenka muallimlar, darslar, darsliklar haqida, xullas, Sasha nimani gapirgan bo‘lsa, u ham shuni gapiradi.

Soat uchda ikkovlari o‘tirib ovqat yeyishadi, kechqurunlari dars tayyorlashadi, qo‘shilishib

yig'lashadi. Sashani yotqizib bo'lib, Olenka uni uzoq cho'qintiradi, shivirlab duo o'qiydi, keyin o'rniga yotib, uzoq za noma'lum kelajak haqida, Sashaning shifokor yoki injener bo'lib yetishib, uyli-joyli bo'lishi, ot-aravaga ega bo'ladigan, uylanib bola-chaqa ko'radigan zamonlarni xayol qiladi... U, ko'zlari uyquga ketarkan, hamon o'shalarni o'ylaydi, yumuq ko'zlaridan oqqan yoshlar yuzlarini yuvadi. Qora mushuk ham uning biqiniga kirib joylashgan:

– Xr... xr... xr...

Birdan ko'cha eshik qattiq qoqildi. Olenka uyg'onib, qo'rqqanidan nafas olmaydi, yuragi qattiq uraboshladi. Sal o'tmay eshik yana taqilladi.

«Xarkovdan telegramma kelgan bo'lsa, – deb o'ylaydi u, vujudini titroq bosib, – onasi o'g'lini chaqirtirgan bo'lmasin... Oh, Xudoyim!»

Uni umidsizlik bosdi, boshini ko'tarolmadi, keyin ikki qo'li, oyoqlari bo'shashib ketdi, o'zini dunyoda eng baxtsiz banda his qildi. Biroq yana birpasdan keyin hovlidan tanish ovozlar eshitildi, ot shifokorining klubdan qaytgani ma'lum bo'ladi.

«Xudo, o'zingga shukr!» deb qo'ydi Olenka.

Yuragi sekin-asta yengillashdi, u yana tinchiydi. Yana o'rniga yotib, uyquda yotgan Sashani o'ylaydi. Sasha esa qo'shni uyda qattiq uyquda yotib, goho-goho:

– Senimi, shoshmay tur! Ket! Urishma! – deb uyqusiraydi.

Shahnoza Rahmonova
tarjimasi

AYOLLIK BAXTI

General-leytenantni dafn qilishdi. Marhumning uyida musiqa sadolari ostida o'tkazilayotgan dafn marosimiga har tomondan olomon yopirilib kela boshladi. O'sha olomon orasida boshliqlardan Probkin va Svistkov ham bor edi. Ular xotinlari bilan birga kelishgandi.

– Mumkin emas! – dedi oldinga o'tmoqchi bo'lgan erkaklarning yo'lini to'sgan hokim yordamchisi. – Mumkin emas! Iltimos, orqaga! Ayollar o'tishlari mumkin... Marhamat, ayollar, ammo janoblar siz... Xudo haqi, orqaga!

Probkin va Svistkovning xotinlari bu marhamatdan boshlari osmonga yetdi va bir hatlab to'siqdan o'tishdi.

– O'tishdi! – dedi Probkin nafrat va hasad bilan. – Xudo haqi bularning omadi bor! Erkak zotiga hech qachon bunday omad nasib etmaydi. Tavba qildim ularda qanday g'aroyib xislat bor ekan-a, hayronman? Ayol degani o'zi oddiy-u ojiz mavjudot bo'lishlariga qaramay ularni o'tkazib yuborishdi. Biz davlat maslahatchisi bo'lsak ham, ruxsat berishmadi. Chunki biz erkakmiz-da!

– Umuman g'alati fikrlayapsizlar, janoblar, – dedi hokim yordamchisi Probkinga qarab.

– Sizni qo‘yib yuborsam, bir-biringizni tur-tib jinnilik qilasiz. Ayollar esa nima qilganda ham ayol. Ular bu kabi intizomsizlikka aslo yo‘l qo‘ymaydilar.

– O‘tkazib yuboring! – jahl qildi Probkin. – Ayollar doim birinchi bo‘lib itarishni boshlashadi. Erkaklar esa bir joyda turib, marosimni kuzatishadi. Ayollarning olomonni itarib, oldinga intilganlarini ko‘p ko‘rganman. Kiygan yangi ko‘ylaklarini hamma ko‘rishi kerak axir! Hech kim e‘tibor bermasa bormi? Ular uchun bundan ortiq fojia yo‘q! Eh, ayollar! Nega ular uchun hamisha yo‘l ochiq? Ayollarni askarlikka olishmaydi, ammo ularga raqs klubiga kirish bepul. Bu mavjudotlarni, hatto jazodan ozod qilishadi. Ammo qaysi xizmatlari uchun? Qiz ro‘molchasini tushirib yubordi, olib ber! U ichkariga kirsam, o‘rningdan turib, unga joy ber! Ketayotganida kuzatib qo‘y! Mana, u davlat maslahatchisiga turmushga chiqdi-yu, katta kishiga aylandi. Men grafning yonida o‘tirishim uchun dunyoni zabt etishim kerak... Ammo Varenka bilan Marenka birpasda grafning yonida chiroyli ko‘zlarini pirlpiratib o‘tirishdi. Sen hozir mas‘ul kotibsan. Bu mavqega erishish uchun qancha mashaqqat chekkansan. Ammo sening Marya Fomishnang qo‘lini uchini qimirlatmay turib, shu mavqega ega. Agar ularga bizning ishimizni bersang u darrov senga kirim-chiqim ishlarini tayyorlab beradi.

– Ammo u bola dunyoga keltiradi, – dedi Svistkov.

– O, mas’uliyatli ish! Agar u bir kun sovuqda biz kabi boshliqlar oldida tik tursin! Tug’ruq azoblari ularning ko’ziga rohat bo’lib tuyiladi. Hamma ishda ham yengillik bor. Oliy nasab oddiy qiz yoki ayol shuncha odamning oldida generalning yuziga istagan gapini aytishi mumkin. Ammo sen u bilan yuzma-yuz kelganingda unga baribir hech narsa aytolmaysan. Masalan, Marya Fomishnang istasa, davlat bosh maslahatchisining qo’lidan tutib, butun shaharni aylanishi mumkin. Ammo biz uning qo’lidan tutib ko’raylik-chi! Nima bo’larkin. Eshit, ukaginam, bir professor xotini bilan bizga qo’shni turadi. U shunday obro’li kishiki, biroq uning xotini har uni «Ahmoq!» deb haqoratlaydi. Ayoli o’zi bir oddiy oiladan chiqqan. Qisqasi, uning xotiniga hech kim hech narsa demaydi. Ularga mumkin, bizga mumkin emas. Shu ham adolatdanmi? Bir voqeani men bir umr unutmayman! O’shanda o’lishimga ozgina qolgandi-ya. Haliyam Xudo bir asradi. Peshonam yarqiragan ekan. O’tgan yili boshlig’imiz dam olgani ketgani esingdami? Qishlog’iga hordiq chiqarish uchun ketayotganida, meni ham o’zi bilan birga olib ketdi. U yerda biror yumush yo’q. Bir soatlarda yozuv-chizuv ishlarini o’rmonni aylanishga yo masxarabozlarning tomoshasini ko’rishga borardim. Generalimiz yoshi o’tib qolganiga qaramay, hali hamon bo’yoqligidan xabaring bor-a! Xullas, uy emas, naq koshona ekan. Qimmatbaho jihozlar, ko’zni qamashtiradigan buyumlar, idish-tovoq, echki-uloq, xizmatkorlar, itlar ham bor, biroq bitta xotin

yo‘q. Boshqaruv ham yo‘q. Odamlarning hammasi tarbiyasiz va quloqsiz. Barchani iqtisodchi Vera Nikitishna degan ayol boshqaradi. U choy quyib beradi, ovqat buyuradi va xizmatkorlarga baqiradi. Ukaginam, bu ayol – ayol emas, naq ilonning o‘zginasi. Makrli shayton ko‘zlari bilan odamga tikilganida yuraging muzlab qoladi. Semiz, qizil, jahldor... bir baqirishni boshlasa, shunaqangi shovqin ko‘taradiki, hatto ilohiy tuyg‘ularni ham haqorat qiladi. Yo, Xudoyim, hech kimga uning dastidan orom yo‘q edi. Na-faqat xizmatkorlarni, balki menga ham tinchlik bermay qo‘ygandi. O‘zimcha, to‘xta, generalga aytib beraman, deyman ichimda. U doim band bo‘lgani sabab bu xotinning qanday ishlayotganini ko‘rmagandir-da. Men uning ko‘zlari-ni ochib qo‘ymoqchi bo‘ldim, ammo o‘zimning ko‘zlarim bir umrga yumulishiga sal qolgan-di-ya. Hozir eslayapman, qo‘rquv bosyapti. Bir kun yo‘lakdan ketyapman, birdan qadam tovushlarini eshitdim. Avvaliga molni so‘yish-yapti, shekilli deb o‘yladim. Keyin bilsam, Vera Nikitishna kim bilandir tortishardi. U kimnidir do‘pposlayotganini sezdim. Eshik ochilib, ichkaridan bizning general uchib chiqdi. Ko‘zlari qizil, sochlari esa tartibsiz. Uning ortidan o‘sha shaytonning urg‘ochisi chiqib keldi.

– Aldayapsan.

– O‘lay gar, chin so‘zim. Meni bilasan-ku. Generalimiz o‘z xonasiga qochib keldi. Men esa yo‘lakda turibman. Hech narsaga tushunmayapman. Omi, o‘qimagan, oddiy oshpaz shunaqa ish qilsa-ya! Demak, general undan

qutulmoqchi bo'lgan. U esa ishdan ketmaslik uchun do'pposlagan, deb o'yladim. Bu menga tegib ketdi. Men Vera Nikitishnaning xonasiga bordim.

– Sen qanday qilib, shunday ulug' zotni behurmat qilding? Uning yonini hech kim olmaydi, deb o'ylayapsanmi? Qari odam-da, a, – dedim va shapaloq tortib yubordim. U o'rnidan turib, shunaqangi baqirdiki, g'amlarimni Xudo olsin, qo'rqqanimdan o'rmonga yugurdim. Ikki soatdan keyin bir bola bordi: «Sizni xo'jayin chaqiryapti», dedi. Ichkariga kirdim u esa mening yuzimga qaramaydi.

– Nega mening uyimda bunday ish qildingiz? Bu bizning oilaviy ishimiz!

U uzoq so'zladi va nasihat qildi va keyin:

– Qanday jasorat! Hayratdaman. O'ylayman-ki, do'stim, bu yerdagi gaplar oramizda qoladi va ko'rganlaringizni unutasiz. Bu harakatlaringizni tushunaman. Biroq bundan keyin bu yerda qololmaysiz. Buning iloji yo'q! – dedi.

O'zim ham bilmayman, men unga qanday qo'l ko'tardim. Ayol esa quturdi. Ayol zoti davlatning bosh maslahatchini urishi mumkin! Ha, ayollarda katta haq-huquqlar bor. Boshingdagi bosh kiyimingni yech! Generalni olib ketishyapti. Nishonlarining ko'pligini qara! Yo, Xudoyim, nega bu ayollarni oldinga o'tkazishadi-a? Koshki ular bu ordenlarning farqiga borsa!

Musiqqa yangradi.

Shahnoza Rahmonova
tarjimasi

MUHABBAT

Ertasiga oshpaz Nikanor mehmonlardan tushlikka nima xohlashlarini soʻrab olgani yuqoriga koʻtarilguniga qadar, ular nonushtaga berilgan juda mazali boʻgʻirsoqlar, qisqichbaqa va qoʻy goʻshtidan tayyorlangan doʻlmalarni tanovvul qilayotgandilar. U yuzi toʻladan kelgan, koʻzlari kichik oʻrta boʻyli odam edi, uning moʻylovi ustara bilan emas, balki yulib olinganga oʻxshardi.

Alyoxinning aytishicha, goʻzal Pelageya ana shu oshpazni sevib qolgan ekan. Nikanor yomon xulqli va piyonista odam boʻlgani uchun qiz unga turmushga chiqishni istamas, biroq shunchaki birga yashashga rozilik bildirgan ekan. U esa xudojoʻy odam edi. Bunday yashashga Nikanorning diniy tarbiyasi aslo yoʻl qoʻymasdi, shuning uchun ham qiz unga turmushga chiqishini istar, boshqacha yashashni mutlaqo xohlamasdi, ichib kelganida doim qizni soʻkar va, hatto, kaltaklardi ham. U mast boʻlgan chogʻlarda qiz yuqoriga chiqib yashirib olar va tinmay yigʻlardi. Alyoxin hamda xizmatchi oʻsha tun har ehtimolga qarshi uylariga ketmay, uni himoya qilish uchun qolishardi.

Bu hikoya muhabbat haqidagi suhbatning boshlanishiga turtki bo'ldi.

– Muhabbat qanday tug'iladi, – dedi Alyoxin, – nega Pelageya o'zining ichki va tashqi fazilatlariga mos keladigan o'z tengini emas, balki aynan ana shu badbashara Nikanorni sevib qoldi. Uni bizda hamma shunday deb ataydi. Muhabbatda shaxsiy baxtga erishishning barcha jihatleri muhim – afsuski, bularning bari noaniq, bu mavhumlik ustida qancha xohlasangiz shuncha bosh qotirish mumkin. «Buyuk kuchga ega sir» deya berilgan ta'rif shu kunga qadar muhabbat haqida aytilgan yagona inkor etib bo'lmas haqiqatdir. Muhabbat haqida yozilgan va aytilgan gaplar yechimi topilmagan javobsiz savollar majmuasidir. Topilgan isbotlar o'nta boshqa hayotiy misollarga to'g'ri kelmaydi, menimcha, ularning har birini qo'shmasdan alohida sharhlash kerak. Shifokorlarga o'xshab har bir voqea ustida bitta-bitta bosh qotirish kerak.

– To'ppa-to'g'ri, – tasdiqladi Burkin.

– Biz ruslar tarbiyasi odamlarmiz, yechimi topilmayotgan muammolarga befarq qarab turolmaymiz. Odatda muhabbatni shoirona so'zlar bilan ta'riflaydilar, atirgullarga qiyos qilishadi. Biz esa o'z sevgimizni savollarga ko'mib tashlaymiz hamda ular orasidan eng zerikarlilarini tanlab olamiz. Talabalik chog'larimda Moskvada yashardim. U yerda mening hayotdagi hamrohim bor edi, yoqimtoy ayol har gal uni bag'ringa bosib quchganimda u bugun bozor-

da mol go'shtining narxi necha funt turishi-yu va men unga oyiga qancha to'lashim kerakligi haqida hisob-kitob qilardi. Muhabbat savdosida bu – to'g'rimi yo noto'g'ri, mantiqlimi yo mantiqsiz, bunday muhabbat nimaga olib borarkin, deya tinmay o'zimizdan so'raymiz. Bu yaxshimi yo yomonligini bilmayman-u, biroq xalaqit berishi, qoniqtirmasligini va yoqmasligini bilaman.

U xuddi nimanidir aytib berishni istayotgandek tuyilardi. Yolg'iz yashaydigan odamlarning qalbida hamisha so'zlashga arzigulik nimadir bo'ladi. Shaharda bo'ydoqlar atayin hammomga, restoranlarga borib, hammom xizmatchilari va ofitsantlarga juda qiziqarli hikoyalarni aytib berishadi. Qishloqda esa bundaylar o'z do'stlari hamda mehmonlari oldida yurakdagilarini to'kib solishadi. O'sha kuni derazadan tashqarida kulrang osmon, yomg'irda ivigan daraxtlar ko'zga tashlanayotgandi. Bunday ob-havoda gapirish-u tinglashdan boshqa biror ish qilish amri mahol edi.

– Men Sofinada yashayman va anchadan beri xo'jalik ishlari bilan shug'ullanman, – deya o'z hikoyasini boshladi Alyoxin. – To'g'rirog'i, institutni tugatganimdan beri. Ziyoli bo'lganim uchun yuqori lavozimlarda ishlashim kerak, ammo dadam meni o'qitaman, deb qarzga botib qolgandi. Ana shu qarzni to'lamasam bu yerdan ketmayman, degan qarorga kelganim uchun ham qishloqqa qaytdim va oddiy odamlar kabi ishlay boshladim. Agar dehqonlar yoki

mardikorlarga o'xshab qattiq mehnat qilmasangiz, bu yerlar juda oz hosil beradi. Zarar qilishni istamagan odam dalada butun oilasi bilan erinmay ishlaydi. Bu yerda hamma baravar ter to'kadi. Bir qarich yerni ham bo'sh qoldirmay, qo'shni qishloqdagi erkak va ayollarni mehnat qilishga undadim. Qishloqda har kun ishim boshimdan oshib yotardi. O'zim ham ular qatori yerni yumshatar, ekar, o'rardim, ochlikdan tomorqadan bodring yeydigan qishloq mushugiga o'xshab, zerikkanimdan dalada tentirardim. Butun tanam oqarib yotardi va men to'g'ri kelgan joyda uxlardim. Boshida tarbiya ko'rgan odam kabi bunday og'ir hayotni men o'zimning oliy nasablarga xos fazilatlarim bilan uyg'unlashtirib olib boraman, deb o'ylagan edim. Men bu yerda yuqoridagi maxsus va hashamatli xonalardan biriga joylashdim. Kaminaga har kuni nonushta va tushlikdan so'ng likyor qo'shilgan qahva berish kabi yozilmagan qoidani o'rnatgandim. Kechqurun uxlashdan oldin «Yevropa xabarleri» gazetasini o'qirdim. Ammo bir kuni bizning ruhoniy otaxonimiz Ivan keldi-yu, bir o'tirganda mening hamma likyorlarimni ichib qo'ydi. Yozda ish ko'pligidan men o'z yotog'imga qaytishga ulgurmasdim hamda pichanxonada yoki o'rmon qorovulxonasida uxlab qolardim, o'qishga vaqt topolmaganim uchun «Yevropa xabarleri»ni ham ibodatxonaga yetkazish odatga aylandi. Asta-sekin men pastga odamlar ovqatlanadigan oshxonada ovqatlanadigan bo'ldim. Avvalgi hashamatdan faqat otam

davrida xizmat qilgan xizmatchilar qolgandi, ularni ishdan bo'shatish esa men uchun nihoyatda og'ir edi.

Ilk yillarda meni bu yerda hurmatli qozi sifatida saylangandi. Qachondan-qachon shaharga borish va tuman sudining yig'ilishlarida qatnashishimga to'g'ri kelardi, bu esa menga juda yoqardi. Bu yerda ayniqsa, qishda ikki-uch oy hech qayerga chiqmasdan yashasang oxir-oqibat qora kamzulingni sog'inib qolar-kansan. Tuman sudida esa kamzullar ham, mundirlar ham, fraklar ham va suhbatlashish mumkin bo'lgan ziyoli odamlar, huquqshunolar ham bor edi. Pichanxonadagi tun, oddiy xalq ovqatlanadigan oshxonadagi kursidan keyin, yengil oyoq kiyimida ozoda orom kursida ko'kragingda zanjir bilan o'tirish bu – haqiqiy shohona hayotga o'xshab tuyiladi! Shaharda meni yaxshi qabul qilishardi, yangi tanishlar orttirdim. Tanishuvlar orasida tuman sudyasi-ning o'rtog'i Luganovich bilan kechgan tanishuv men uchun foydali va yoqimli bo'ldi. Uni siz ikkingingiz ham yaxshi taniysiz, ajoyib shaxs. Bu o'sha shov-shuvlarga sabab bo'lgan yong'in ishini ko'rib chiqish paytida ro'y bergandi. Ish ikki kun davom etdi, barchamiz holdan toygandik. Luganovich menga qaradi-da:

– Bilasizmi nima? Yuring, yaxshisi, menikiga tushlik qilish uchun boramiz, – dedi.

Luganovich bilan rasman tanish edik. Hech qachon unikiga mehmonga borganim sabab bu men uchun kutilmagan taklif bo'ldi. Men faqat bir daqiqaga o'z xonamga kiyinish uchun kir-

dim va u bilan tushlik qilgani jo'nadim. Shunday qilib, o'sha kuni menga Luganovichning xotini Anna Alekseyevna bilan taninish imkoniyati tug'ildi. U paytda u hali juda yosh edi. U yigirma ikki yoshdan oshmagan juvon olti oy oldin birinchi farzandini dunyoga keltirgandi. Bu o'tmish ishi... hozir o'sha paytda ayolning aynan qaysi jihati yoqqanligini aniq tasvirlab berolmayman-u, biroq unda menga yoqib qolgan g'aroyib jihat bor edi. Tushlik vaqtida men qarshimda ilgari hali hech qachon uchratmagan navnihol, chiroyli, mehribon, odobli, jozibali ayol turganligini his qildim va shuning bilan birga tanish, istarali chehrani, chiroyli, aqlli ko'zlarini qachonlardir bolaligimda onamning javonida turgan albomda ko'rgandek issiq tuyildi.

Hibsga olingan to'rt nafar yahudiyini uyushgan jinoyatchilikda ayblab, yong'inni chiqarishda ularning qo'li bor deb hisoblashdi, ammo bu menimcha, asossizdek edi. Tushlik vaqti men juda tashvishlanib, nimalar deganimni hozir eslolmayman-u, ammo mening so'zlarim Anna Alekseyevnaning har zamon-har zamon-da boshini silkitib, eriga qarab:

– Dmitriy, axir shunaqasi ham bo'lishi mumkinmi? – deb so'rashga majbur qilardi.

Luganovich dunyodagi ishonuvchan va oqko'ngil kishi bo'lgani uchun ham «Odam sud kursisiga o'tirdimi, demak, u – aybdor», degan qoidaga ko'r-ko'rona ishonar, sud chiqargan hukmga esa shubha bilan qarash va, ayniqsa, buni oddiy tushlik vaqtida muhokama qilishga esa qarshi edi, bu masalani u qog'ozlarda qayd

qilingan dalillarga asoslanib, qonunga muvofiq ko'rib chiqish kerak, deb hisoblardi.

– Biz siz bilan yondirmaganmiz, – dedi u yumshoq ohangda. – Siz bilan bizni qamoqqa tiqishmayapti-ku. Gunohsizlarni qamashmaydi.

Er-xotinlar men tortinmasdan ko'proq yeb-ichishim uchun oddiy ikir-chikirlarni bahona bilan birgalikda tashqariga chiqishar, hattoki qahvani ham birga tayyorlashdi. Luganovich va Anna Alekseyevna bir-birlarini so'zsiz tushunishlarini sezish qiyin emasdi. Ular tinch-totuv yashayotganlari va mehmon kutishni yaxshi ko'rishlarini ham tushundim. Tushlikdan so'ng biz royalda to'rt qo'llab o'ynadik, kech tushib qoldi va men uyimga jo'nadim. Bu bahorning boshlarida edi. Shundan so'ng yoz bo'yi Sofinadan tashqariga chiqmadim. Kelişgan, boy va ziyoli xonim, shaharga borish haqida o'ylashga esa vaqtim ham yo'q edi. Shunchaki, qalbmida uning mayin soyasi yashirinib yotardi. Kech kuz vaqtlarida shaharda xayriya spektakli qo'yildi. Men gubernatorlar joyiga chiqdim (meni u yerga tanaffus paytida taklif qilishdi) qaragam, gubernator xotini yonida Anna Alekseyevna o'tiribdi. Takrorlanmas, go'zal chehra, shirin hislarni junbishga keltiradigan maftunkor va mehribon ko'zlarga qarab yana qandaydir yaqinlikni tuyaman. Biz birga o'tirdik va yo'lakda yurdik.

– Ozibsiz, – dedi u, – betobmidingiz?

– Ha. Yelkamni shamollatibman va yomg'irli kunda yaxshi uxlo olmayman.

– Xuddi toliqqanga o‘xshaysiz. Bahorga uyimizga kelganingizda yoshroq va mehribonroq ko‘ringandingiz. Ruhan yengil va qiziqarli inson edingiz. Ko‘p gapirganingiz yodimda, menga yoqib qolganingizni yashirmayman. Negadir yoz bo‘yi sizni ko‘p esladim. Bugun teatrga kelayotgan chog‘imda ham menga xuddi uchratadigandek tuyildi. – U kulib yubordi.

– Lekin bugun horg‘insiz, – takrorladi u. – Bu esa sizni qari ko‘rsatarkan.

Ertasiga men Luganovichlarnikida nonush-ta qildim. Undan so‘ng ular dala-hovlilariga yaqinlashayotgan qishga tayyorgarlik ko‘rish maqsadida kelishdi, men ham er-xotinlarga hamroh bo‘ldim. Shaharga qaytgach, kamin oldida o‘tirib, yarim tungacha tinch oila davrasida issiq choy ichib suhbatlashib o‘tirdik, yosh ona har zamon-zamonda tashvishlanib, uxlab yotgan qizidan xabar olish maqsadida boshqa xonaga chiqardi. Shundan so‘ng men doim shaharga kelganimda, albatta, ularnikida mehmon bo‘lardim. Luganovichlar menga o‘rganib qolishdi, men ham... Odatda hech qanday ogohlantirishlarsiz tashrif buyurardim.

– Kim ekan? – uzoq xonalardan biri menga yoqimli, chiroyli tovush eshitilardi.

– Bu Pavel Konstantinovich, – javob berardi oqsoch yoki enaga.

Anna Alekseyevna yonimga har doim tashvishlanib chiqar va:

– Nega uzoq vaqtdan beri ko‘rinmay ketdingiz? Nima bo‘ldi, tinchlikmi?

Uning yoqimli qarashlari, uzatgan mehribon qo'llari, uy ko'ylagi, soch turmagi, ovozi, oyoq tovushlari menda yangi taassurotlarni uyg'otar, u hayotimda uchragan eng g'aroyib va men uchun qadri ayol edi.

Biz uzoq suhbatlashardik yoki uzoq jim turardik. Har kim o'z hayoti haqida o'ylardi. U menga royalda musiqa chalardi. Agar uyda hech kim bo'lmasa kutishga to'g'ri kelardi, men enaga bilan gaplashib, bola bilan o'ynardim yoki xonadagi divanda uzala tushib, gazeta o'qirdim. Anna Alekseyevna kelishi bilan uni birinchi bo'lib kutib olardim, agar bozorlik qilib qaytgan bo'lsa, qo'lidan yuklarini olardim. Negadir men bu ishni xuddi yosh bolaga o'xshab cheksiz quvonch va mehr bilan bajarardim. Yumushi yo'q xotin o'ziga dard sotib oladi, degan maqol bor. Luganovichlarning tashvishlari yo'q edi, mana ular men bilan do'stlashishdi. Agar uzoq vaqt shaharga kelmasam yo betob bo'lib qolsam yoki biror narsa yuz bergan bo'lsa, ular juda ham tashvishga tushishardi. Ko'p tillarni biladigan, ziyoli odam ilm yoki badiiy ijod bilan shug'ullanadigan odam qishloqda charxpalakda aylanayotgan olmaxonga o'xshab, tinim bilmay ishlayman, biroq cho'ntakda sariq chaqam ham yo'q. Ular mening iqtisodiy ahvolidan yaxshi xabardor edilar. Shu sabab bu er-xotinlarga men, hatto quvonchli daqiqalarda kulsam ham o'z dardlarimni yashirish uchun shunday qilayotgandek tuyilaverardim. Buni esa ularning sinovchan qarashlaridan sezish qiyin emasdi. Er-xotinlar ayniqsa, menga chin-

dan ham qiyin paytlarda yoki birorta sudxo‘r kutilmaganda pul talab qolganida yo soliqlar-ni to‘lashga pul yetmay qolganida yana ham rahmdil bo‘lib ketishardi. Ular deraza oldida bir muddat shivirlashib turardilar-da, so‘ng Lu-ganovich yonimga yaqin kelib, jiddiy qiyofada:

– Pavel Konstantinovich, ayni damda pulga zoriqqan bo‘lsangiz, tortinmasdan bizdan yor-dam so‘rashingiz mumkin, – derdi.

U hayajonlanganidan qulog‘igacha qizarib ketardi. Shunday paytlar bo‘lardi-ki, u Anna Alekseyevna bilan deraza oldida shivirlashib olayotganida ham qulog‘igacha qizarib, yonim-ga yaqinlashardi-da, qo‘limga o‘rog‘liq qog‘ozni tutqazardi.

– Men va xotinim sizdan ana bu sovg‘ani qa-bul qilishingizni so‘raymiz, – deb aytardi.

Men bu himmatga javoban ularga qishloq-dan yovvoyi o‘rdak, saryog‘ va gul yuborardim. Aytgancha, er-xotinning ikkisi ham badavlat oiladan chiqqan edi. Ilgarilari men tez-tez qarz olib turardim, oqibatini surishtirmay, to‘g‘ri kelgan joydan pul topardim, biroq dunyodagi hech qanday kuch meni Luganovichlardan pul qarz olishga majbur qilolmasdi. Bu haqda ga-pirishga ham hojat yo‘q.

Men baxtsiz edim. Men dalada, pichan-xonada, uyda faqat u haqda o‘ylardim. Nega unga o‘xshagan go‘zal, yosh, aqlli ayol qanday qilib, shunday eskicha fikrlaydigan, zerikarli, deyarli cholga aylanib qolgan (eri qirq yosh-dan oshgandi) kishiga turmushga chiqqani va undan farzandlar ko‘rgani sirini topishga

harakat qilardim. Raqs kechalarida, yig'ilishlarda obro'li odamlar qatorida xuddi uni sotishga olib kelishganidek ruhan siniq, hech kimga keraksizdek jim o'tiradigan, oddiy, qo'li ochiq, zerikarli, insonga qanday qilib taqdir shu yosh go'zal ayolni uchratganini tushunishni istardim. Nima uchun shunday bo'lishi kerak edi? Nega bizning hayotimizda bu qadar katta xato sodir bo'lgan ekan?

Shaharga kelganimda uning ko'zlariga boqib, meni intiqlik bilan kutganligini sezardim. Uning o'zi ham erta tongdan uyqudan turishi bilan bugun kelishimni oldindan his qilganini tan olardi. Biz uzoq suhbatlashardik, sukut saqlab turardik, biroq sevgimiz haqida og'iz ochmasdik, uni ustalik va rashk bilan yashirardik. Biz o'z-o'zimizga sirimizni bilintirib qo'yishi mumkin bo'lgan har narsadan qo'rqardik. Muhabbatim nozik, kuchli edi, lekin ikkimizda ham sevgimiz uchun kurashishga kuch topilsa, oqibati nimalarga olib kelishi haqida chuqur mushohada qilardim. Mening jim va ma'yus muhabbatim birdaniga suyukli ayolimning eri hamda bolalarining shirin, baxtli hayotini qo'pol tarzda izdan chiqarishi mumkinligiga ishonish qiyin edi. Axir bu uyda meni yaxshi ko'rishadi, hurmat qilishadi va ishonishadi. Shu adolatdanmi? U menga ergashgan bo'lardi, ammo qayerga? Men uni qayerga ham olib borardim? Mening chiroyli, qiziqarli hayotim yoki, masalan, Vatan ozodligi uchun kurashgan qahramon yo mashhur olim, artist, bo'lganimda boshqa gap edi. Kambag'allarga

xos oddiy hayot tarziga uning ko'nikishi qiyin edi. Bunday sharoitda baxtimiz qachongacha davom etishi mumkin edi? Betob bo'lib qolsam yo vafot etsam yoki shunchaki bir-birimizdan ko'nglimiz qolsa, uning qismati qanday kechishi mumkinligi haqida o'ylardim.

U ham o'z o'rnida xuddi shunday fikrlardi, nazarimda. U farzandlari, eri va erini o'z o'g'li kabi yaxshi ko'radigan onasi haqida o'ylardi. Agar u tuyg'ulariga quloq solganida, bir umr yolg'on so'zlashiga yoki to'g'risini aytishiga to'g'ri kelardi, biroq unga o'xshagan obro'li ayol uchun bu nihoyatda og'ir edi. Uning muhabbati shundoq ham og'ir, baxtsizliklarga to'la hayotimga chindanam baxt olib kirarmikan yoki butunlay chigallashtirib yubormasmikan, degan savol qiynardi. Anna Alekseyevna yangi hayot boshlash va men bilan birga yashash uchun o'zini qarib qolgandek his etar, yetarlicha mehnatsevar va ruhan tetik emasdek tuyilgani bois ham menga o'zini munosib deb hisoblamasdi. U eriga bot-bot meni yaxshi beka va yordamchi bo'la oladigan aqlli, munosib qizga uylantirish kerakligini ta'kidlardi va shu onning o'zida bunday qizni shahardan topish amri maholligini ham qo'shib qo'yardi.

Yillar o'tib borardi. Anna Alekseyevna ikki farzandli bo'ldi. Luganovichlarnikiga kelganimda oqsoch mayin tabassum bilan kutib olar, bolalar esa, Pavel Konstantinovich keldi, deya bo'ynimga osilib olishardi, barcha xursand bo'lardi. Ular qalbimda kechayotganlaridan bexabar meni ham bundan xursand deb

o'ylashardi. Hammalari meni oliyanob odam deb o'ylashardi. Kattalar ham, bolalar ham xonada oliyanob odam yurganligiga his qilishardi. Bu esa munosabatlarimizga iliqlik bag'ishlardi. Men va Anna Alekseyevna bilan birga teatrga har doim yayov borardik. Biz yonma-yon o'tirganimizda yelkalarimiz bir-birimizga tegib turardi. Men indamay, qo'lidan binoklni olardim va ayni ana shu daqiqada uning naqadar yaqinligini, meniki ekanligi, bir-birimizsiz yashay olmasligimizni his qilardim, lekin teatrdan chiqishimiz bilan biz xuddi begonalarga o'xshab xayrlashardik. Shaharda biz haqimizda turli mish-mishlar tarqatishgandi, ammo ularning birortasi haqiqat emasdi.

Oxirgi yillarda Anna Alekseyevna butun hayotini ma'nisiz o'tkazganini his etganida, erini va bolalarini ko'rgisi kelmay qolganida, ruhi cho'kkan vaqtlarida tez-tez goh onasinikiga, goh opasinikiga ketib qolardi. U asablari buzilgani bois davolanardi. Begonalar oldida u meni ko'rganida kayfiyati yo'qolib qolar, nima haqida og'iz ochmasam u fikrimga qo'shilmasdi. Agar biron bilan bahslashayotgan bo'lsam, albat ta raqib tomonga o'tib olar, bunday bahslarda g'olib chiqqanimda esa u sovuqqonlik bilan:

– Tabriklayman! – derdi. Shu bois jim turardik. Hammamiz sukut saqlardik.

Agar men u bilan teatrga borib, qo'lidan binoklni olishni unutsam u menga qarab:

– O'zim ham buni unutasiz, deb o'ylagan edim, – derdi.

Baxtgami yoki baxtga qarshimi hayotimizda baribir ertami-kechmi tugamaydigan narsaning o'zi yo'q. Luganovichni shimoliy guberniyaga boshliq qilib yuborishdi. Ayriliq onlari keldi. Uy jihozlari, otlar va dala-hovlini sotish kerak edi. Dala-hovliga borganimizda oxirgi marta yashilga bo'yalgan uyning tomiga va boqqa mehr bilan nazar tashladik. Hamma xafa edi. Men esa faqatgina dala-hovli bilan xayrlashishga to'g'ri kelmasligini yaxshi anglardim. Avgustning oxirida Anna Alekseyevnani shifokorlar tavsiya qilishganidek Qrimga jo'natishga qaror qilgandik. Ko'p o'tmay Luganovich bolalari bilan o'zining shimoliy guberniyasiga yo'l oladi.

Biz Anna Alekseyevnani ko'pchilik bo'lib kuzatdik. U eri va bolalari bilan xayrlasharkan, uchinchi qo'ng'iroq chalinishiga bir daqiqa qolgandi. Men u unutib qoldirgan oxirgi jomadonni javonga joylashtirish uchun kupega qarab yo'l oldim.

Xayrlashish kerak edi... Kupeda yolg'iz qolganimizda ko'zlarimiz to'qnashdi. Kuch ikkimizni ham tark etgandek bo'ldi. Men uni bag'rimga bosdim. U esa ko'kragimga yuzlarini bosdi va ko'z yoshlarni to'xtatib bo'lmasdi. Uning yuzlarini, bo'yinlari va qo'llarini o'parkanman, sevishimni tan oldim. Oh, biz naqadar baxtsiz edik. Yuragimni yondirayotgan darddan azob chekarkanman, shuncha yil o'zimni oddiy va arzimas yolg'onlar bilan aldab kelganligimni, bular esa meni sevishga qanchalar to'sqinlik qilganligini tushundim. Muhabbat bu –

ulug' tuyg'u. Baxtmi yo baxtsizlikmi, gunohmi yo savobmi, deb bosh qotirish shart emas, u bulardan-da muhimroq ekanligini angladim. Bunday ishlarda aqlga emas, ko'ngilga tayanish kerak.

Men uni oxirgi marta o'pdim va biz bir umrga ayrildik. Poyezd yo'lga tushdi. Men qo'shni bo'sh kupeda o'tirib, birinchi stansiyagacha yig'ladim. Keyin Sofinagacha yayov ketdim...

Alyoxin so'zlayotganda yomg'ir tinib osmonda quyosh charaqlab turardi. Burkin va Ivan Ivanovich ayvonga chiqishdi. Bu yerdan bog'ning go'zal ko'rinishi ko'zga tashlanayotgandi. Quyosh esa ko'zguga o'xshab nur sochardi. Ular havas va achinish aralash hozirgina mehrlil, ma'yus ko'zlari bilan ularga boqib, samimiyat o'z muhabbat tarixini so'zlab bergan odam taqdiri haqida o'ylayotgandilar. Chindan ham g'ildirakda aylanayotgan olmaxonga o'xshab, bir chekka qishloqchada qolib, yo ilm, yo boshqa ish bilan shug'ullanganida, balki hayoti hozirgidan yaxshiroq bo'lardimi? Kupeda yosh ayolning yuz-ko'zlaridan, bo'yinlaridan o'pib xayrlashayotgan chog'da xayolan uning g'amgin yuzini tasavvur qildilar. Ikkisi ham o'sha ayolni shaharda bir necha marotaba uchratishgan, Burkin u bilan tanish edi va uni nihoyatda chiroyli deb bilardi.

MUNDARIJA

Buqalamun.....	3
Eski qo'ra	9
Yeger	20
Amaldorning o'limi.....	29
Semiz va oriq	33
Qishloq luqmonlari	37
Chiqdi.....	46
Qaynana – advokat	49
Kuyov va qaynota.....	53
Latta.....	58
Vakil yoki Dezdemonovning 25 so'm yo'qotgani haqida qissa	61
Orden	67
Lozim choralar	72
Niqob.....	79
Unter Prishibeyev	87
Yovuz niyatli kishi	94
Oqsoqol	102
Oyni etak bilan yopib bo'lmaydi	110
Hasrat	117
Grisha	126
Vanka.....	132
San'at asari	139
O'g'il bolalar.....	146
Kashtanka	157
Mushtipar.....	189
Tegirmonda	197
Yovuz niyatli kishilar	207
Uyqu istagi	214
Sarlavhasiz.....	223
Keksalik	230
G'ilof bandasi.....	233
Jonginam	255
Ayollik baxti.....	275
Muhabbat.....	280

Adabiy-badiiy nashr

ANTON PAVLOVICH CHEXOV

BUQALAMUN

Hikoyalar

Muharrir
Feruz QUVONOVA

Badiiy muharrir
Uyg'un SOLIHOV

Musahhih
Sadoqat QARSHIBOYEVA

Texnik muharrir
Surayyo AHMEDOVA

Kompyuterda sahifalovchi
Sunnat MUSAMEDOV

Litsenziya raqami: AI № 252, 2014-yil 2-oktabrda berilgan.

Bosishga 2015-yil 20-martda ruxsat etildi.

Bichimi 84x108 1\32.

Bosma tobog'i 9.25. Shartli bosma tobog'i 15.54.

Garnitura «Bookman Old Style». Ofset qog'ozi.

Adadi 5000 nusxa. Buyurtma № 74.

Bahosi kelishilgan narxda.

«Yangi asr avlodi» NMMda tayyorlandi va chop etildi.
100113. Toshkent, Chilonzor-8, Qatortol ko'chasi, 60.

Murojaat uchun telefonlar:

Nashr bo'limi – 278-36-89;

Marketing bo'limi – 128-78-43. faks – 273-00-14;

e-mail: yangiasravlodi@mail.ru